

«ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ
ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΠΟΧΗΣ»

*Βιβλιοδότης Γ. Δ. Κανδύαδης - Κανέως
εξ αρμοσίου του Πηλου
Γεωργίου Κανέως*

ΔΙΔΑΚΤΑΡΕΣ - ΔΕΚΑΦΥΣΙΟΓΡΑΦΟΣ
ΑΡΧΟΝ ΠΡΟΤΟΤΥΠΙΟΣ
ΤΗΣ Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΓΕΘΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

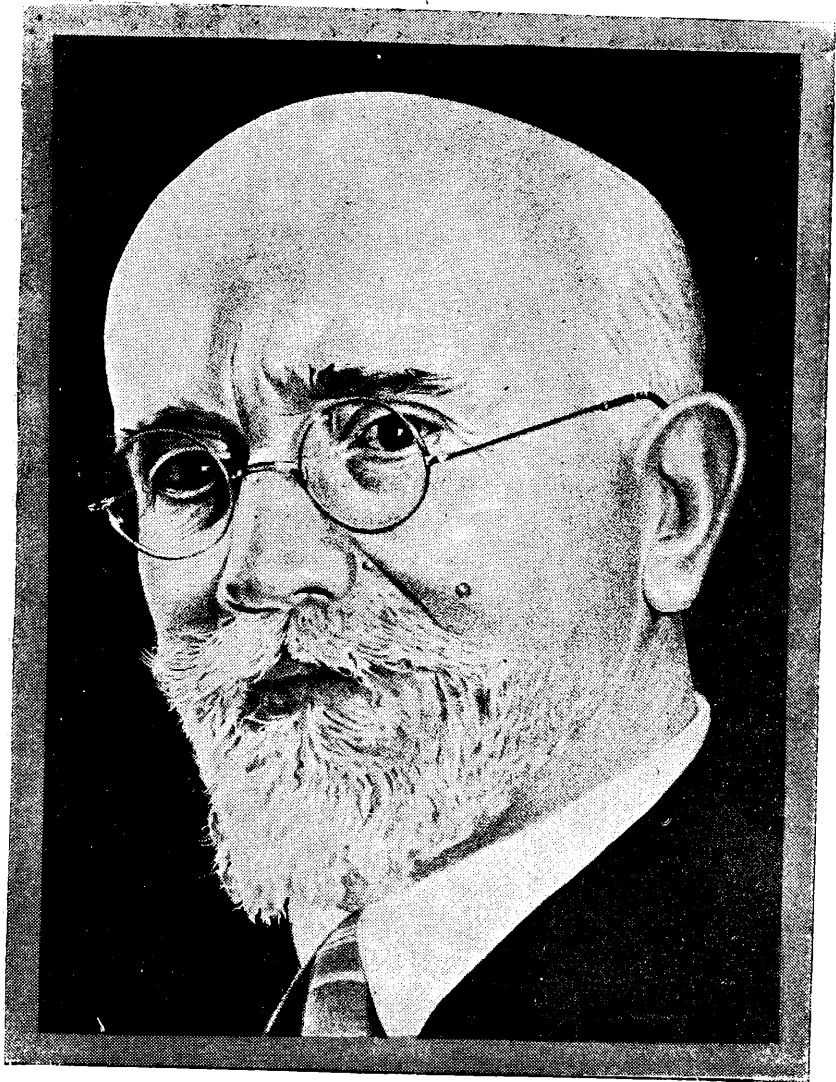
ΕΛ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Η ΖΩΗ ΤΟΥ, Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ
ΟΙ ΘΡΙΑΜΒΟΙ ΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΙΣ
„ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ„
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1934

Τύποις Καστρινάκη καὶ Γεωργαντᾶ Φιλίππου 39. Θεσσαλονίκη

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Ἐποκλειστικότης τῆς «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ἡ «Μακεδονία» ἐκδίδουσα τὴν σκιαγραφίαν τοῦ Μεγάλου μας Ἀρχηγοῦ εἰς τὴν σειρὰν τῶν «Μεγάλων Πολιτικῶν Φυσιογνωμιῶν τῆς Συγχρόνου Ἐποχῆς», πιστεύει ὅτι προσφέρει εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς κάτι περισσότερον ἀπὸ μίαν βιογραφίαν: προσφέρει τὴν ἱστορίαν τῶν θριάμβων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Πράγματι ἡ ἐμφάνις τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου συμπίπτει μὲ τὴν ἀνατολήν τῆς λαμπρᾶς περιόδου τοῦ γένους μας, τῆς περιόδου ἐκείνης ἡ ὁποία θὰ χαρακτηρισθῇ ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν ὡς «χρυσοῦς αἰὼν τοῦ Βενιζέλου». Καὶ καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν περίοδον ἡ μορφή τοῦ Μεγάλου μας Ἀρχηγοῦ κατηύγασε τὰ γεγονότα καὶ προσέδωκεν εἰς αὐτὰ τὴν αἴγλην ἐκείνην ἡ ὁποία μόνον ἀπὸ τοὺς μεγαλοεργοῦς ἠμπορεῖ νὰ πηγᾷ.

Ἡ ζωὴ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἔθνους. Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς θριάμβους τοῦ εἰς τὰ κρητικὰ βουνὰ καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς κρητικῆς πολιτείας, ἡ δρᾶσις του μετεφέρθη εἰς τὰς Ἀθή-

νας διὰ τὴν ἀρχίση ἢ δευτέρα καὶ ἡ λαμπροτέρα περίοδος τῶν θριάμβων του. Καὶ οἱ ἀγῶνες τοῦ μεγαλοῦργου Κρητὸς ἦσαν ἀγῶνες τοῦ Ἔθνους. Αἱ ἐπιτυχίαι του, ἐπιτυχίαι τῆς Ἑλλάδος, οἱ θρίαμβοί του, θρίαμβοι τῆς Μεγάλης Ἰδέας.

Οἱ νικηφόροι Βαλκανικοὶ Πόλεμοι, αἱ ἐπισηραγήσασαι αὐτοὺς συνθήκαι, ἡ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ παγκόσμιος πόλεμος, αἱ νίκαι τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ὑποδούλων, ἡ κατάληψις τῆς Σμύρνης καὶ ἡ προέλασις τοῦ στρατοῦ μας εἶναι κεφάλαια τῆς ἱστορίας, μιᾶς ἱστορίας τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ διακρίνωμεν σαφῶς ἐὰν εἶναι τοῦ Βενιζέλου ἢ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ἀργότερα ὅταν ἤρχισεν ἡ παρακμὴ ἢ ὑποχώρησις ἡ ἥττα μας καὶ ἡ συντριβὴ μας ὁ Βενιζέλος ἔλειπε· διότι ἡ μοῖρα δὲν ἠθέλησε ποτὲ ὁ Μέγας Ἀρχηγός μας νὰ συνδέσῃ τὸ ὄνομά του μὲ τὰς θλίψεις τοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὰς κρίσιμους στιγμάς, ὅταν τὸ πᾶν ἀπώλετο, ὅλων τὰ βλέμματα εἶχον στραφῆ πρὸς τὸν Βενιζέλον. Καὶ ὁ Βενιζέλος ἔσωσε καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα...

Ἡ «Μακεδονία» ἐκδίδει τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Φιλελευθέρων διότι αὕτη — ἱστορία τῆς λαμπροτέρας περιόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους — πρέπει νὰ γίνῃ κοινὸν κτῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐνα βλέμμα εἰς τὰ κατορθώματά μας τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας, ἀπλῆ ἀναδρομὴ εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ βίου τοῦ δημιουργοῦ τῆς Νέας Ἑλλάδος, θὰ μᾶς διδάξῃ πάντοτε πῶς δημιουργοῦνται οἱ θρίαμβοι καὶ πὺν ὀφείλονται αἱ καταστροφαί... Κατὰ τοῦτο ἡ βιογραφία τοῦ Βενιζέλου εἶναι πολὺτιμος καὶ πρέπει νὰ γίνῃ ἐγκόλπιον παντὸς ἀναγνώστου τῆς «Μακεδονίας».

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 1ον

Ἡ γέννησις καὶ ἀνατροφή.

Εἰς τὴν ἡρωϊκὴν Κρήτην, εἰς τὸ νησί αὐτὸ εἰς τὸ ὅποῖον ἐπὶ 300 ὀλόκληρα ἔτη μωαμεθανοὶ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες χριστιανοὶ ἐμάχοντο λυσσωδῶς κατ' ἀλλήλων καὶ τὸ αἷμα ἔρρεεν ἄφθονον, μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰαννουαρίου τοῦ 1864 εἰς τὴς Μουριᾶς δύο Τοῦρκοι χοτζάδες καὶ δύο χριστιανοὶ ἱερεῖς προσηύχοντο παρακαλοῦντες τὸν θεὸν νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὰ βάσανα τῆς λεχοῦς τὴν σύζυγον ἑνὸς πλουσίου ἐμπόρου τῶν Χανίων. Ἡ ἀτυχῆς γυνή, εἶχε χάσῃ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης τρία ἄλλα σπλάχνα τῆς πρὶν ἀκόμη προλάβει νὰ αἰσθανθῇ τὴν χαρὰν τῆς μητρότητος· δι' αὐτὸ οἱ τέσσαρες ἐκεῖνοι ἱερωμένοι προσηύχοντο εἰς δύο διαφορετικὰς γλῶσσας ὑπὲρ τῆς μακροβιότητος τοῦ γεννωμένου. Οἱ δυστυχεῖς γονεῖς ἐν τῇ ἀπογνώσει τῶν ἐνόμιζον ὅτι αἱ προσευχαὶ τῶν ἱερωμένων αὐτῶν θὰ ἐπιδράσουν εὐεργετικῶς ἐπὶ τοῦ σπλάχνου τῶν. Αὐτὴ ἄλλωστε ἦτο καὶ ἡ πεποίθησις ὅλων.

Τὴν χαραυγὴν τὸ παιδί ἐγεννήθη, ἦτο ἀρσενικόν, ἦτο ὁ μέλλον πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ἕνας ἐκ τῶν ἱερωμένων ὁ παπᾶ Ἱερόθεος, ὁ «Γερο-θεός» ὅπως ἀπεκάλουν τὸν παπᾶν οἱ συγχωριανοὶ του διὰ τὴν μαντικὴν του ιδιότητα ἐβάπτισε ἀργότερα τὸ παιδί. Τοῦ ἔδωσε τὸ ὄνομα ποῦ τοῦ ἤξιζε. Ἐλευθερωτῆς Ἐλευθέριος.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀκριβῶς, θέμα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης ἀποτελοῦσε τὸ ζήτημα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἀκριβῶς ὁ Γάλλος σοφὸς Περώ ταξιδεύων εἰς τὴν Σμύρνην ἔγραφε, ὡσὰν νὰ ἦτο μάντις: «*Ποῦδς ξεύρει ἐὰν τὴν σιγμὴν αὐτὴν δὲν γεννᾶται ἓνα Ἑλληνόπουλο τὸ ὁποῖον ἐξέλεγχῃ ἀπὸ τὴν Θεῖαν Πρόνοιαν ὡς ἀπελευθερωτῆς ὄλων αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων*».

Καὶ δὲν εἶχε κάμῃ λάθος ὁ σοφὸς αὐτός. Πράγματι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐγεννήθη ὁ ἀναμενόμενος ἐλευθερωτῆς των.

* *

Ὁ πατὴρ τοῦ κ. Βενιζέλου κατήγετο ἀπὸ τὸν Κρεβατῶν τῆς Σπάρτης. Οἱ πρόγονοί του ἔχουν μεταναστεύσει εἰς παλαιούς χρόνους ἀπὸ τὴν Κρήτην εἰς τὸν Κρεβατῶν. Ἀργότερα εἶχον καὶ πάλιν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Κρήτην. Νέος ἀκόμη ὁ πατὴρ Κυριαῖκος Βενιζέλος εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης, διέθεσε δὲ σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ εἰς αὐτάς.

Ἐξορισθεὶς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 κατέφυγε μὲ ὄλην τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὰ Κήθηρα κατ' ἀρχάς, ἀργότερα δὲ εἰς τὴν Σύρον, ὁπόθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὰ Χανιά τῷ 1872 κατὰ τὴν γενικὴν ἀμνηστειάν. Αἱ ἀλλεπάλληλοι αὐταὶ μεταναστεύσεις καὶ φυγαῖ, ὁ τρόμος καὶ ἡ ἀγωνία τῆς προσφυγῆς ἐγέννησαν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μικροῦ Ἐλευθερίου τὴν πρῶτην βαθειὰν πικρίαν.

Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἤρχισε τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Σύρον, διὰ νὰ τὰς ἐξακολουθήσῃ βραδύτερον εἰς τὰ Χανιά. Ἦτο πάντοτε ὁ καλύτερος μαθητῆς τῆς τάξεώς του, ἡ δξύνουιά του δὲ ἐξέπληττε τοὺς διδασκάλους του. Ἐπὶ τῶν συμμαθητῶν του ἡ προσωπικότης του ἐπεβάλλετο, ἐξήσχει ἐπ' αὐτῶν μίαν ἀληθῆ ἡγεμονίαν. Ἡ θέλησίς του ἦτο πάντοτε σεβαστῆ. Ποῖος ἤμποροῦσε νὰ χαλάσῃ τὸ χατῆρι τοῦ μοναδικοῦ ἀρσενικοῦ παιδιοῦ τῆς οἰκογενείας; Μετὰ τὸ πέρας τῶν γυμνασιακῶν του σπουδῶν εἰς τὰ Χανιά, ὁ πατέρας του ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἀφιερῶσῃ εἰς τὸ ἐμπόριον. Τὸν προώριζε ὡς διάδοχον τοῦ ἐμπορικοῦ τοῦ οἴκου καὶ ἡ Ἑλλὰς θὰ ἔχανε τὸν μέγαν τοῦτον πολιτικὸν ἄνδρα τῆς ἐὰν δὲν ἐπενέβαινε ὁ Γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Χανίοις κ. Γεώργιος Ζυγομαλάς, ὁ ὁποῖος εἶχε προΐδει τὸ μέλλον τοῦ νεανίου.

Κατὰ τὰ δύο ἔτη τὰ ὁποῖα ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπέρασεν εἰς τὸ πατρικὸν κατάστημα, ὁ κ. Ζυγομαλάς πολλάκις ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνομιλήσῃ μαζί του καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἐξαιρετικὴν του εὐφυΐαν.

— Εἶνε μέγα σφάλμα, ἐπανελάμβανε πάντοτε εἰς τὸν πατέρα, νὰ καταδικάσετε τὸ παιδί σας εἰς ἓνα ἀφανὲς ἐμπορικὸν βίον. Ἀκούσατέ

Ὁ Βενιζέλος εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν

με : στείλατέ τον νὰ σπουδάσῃ, ἔχει μέσα του ὅλα τὰ στοιχεῖα διὰ νὰ γίνῃ ἓνας ἔξοχος δικηγόρος.

Μετὰ πάροδον δύο ἐτῶν ὁ πατὴρ τοῦ Ἑλευθερίου Βενιζέλου ἐπέστη ἀπὸ τὸν Ζυγομαλῶν καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν.

Ὡς φοιτητῆς ὁ Ἑλευθέριος Βενιζέλος ὑπῆρξε εἰς ἐκ τῶν ζωηροτέρων τῆς ἐποχῆς του, πρῶτος εἰς τὰ συλλαλητήρια πρῶτος εἰς τὰς διαλέξεις, πρῶτος εἰς τοὺς λόγους. Πάντοτε οἱ συμφοιτηταὶ του δσάκις ἐπρόκειτο νὰ λύσουν κανένα ἀπὸ τὰ φλέγοντα εἴτε φοιτητικὰ εἴτε ἄλλα ζητήματα, ἀπετείνοντο πρὸς αὐτόν, πάντοτε ἤκουον μὲ προσοχὴν τοὺς λόγους του, πάντοτε ἐπειθαύχουν εἰς ὅτι αὐτὸς ἔλεγε.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Βενιζέλος ἐγνώρισε ἕναν μεγαλύτερον κόσμον, ἐγνώρισε τὸν βασιλέα, τὸ Γεώργιον τὸν Α΄. καὶ δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ὑψηλὸς ἐκεῖνος ξένος βασιλεὺς, ὁ Δανὸς αὐτὸς μὲ τὸ ξανθὸ πρόσωπον δὲν τὸ ἱκανοποίησε ἀρκοῦντως. Δὲν ἠμποροῦσε ὁ Κρηὶς αὐτὸς εἰς τὸ μυαλὸ τοῦ ὁποίου ἦτο ὀρίζωμένη βαθειὰ ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος του, δὲν ἠμποροῦσε νὰ καταλάβῃ πῶς ὁ ξένος αὐτὸς βασιλεὺς μποροῦσε νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του, ἀφοῦ ἦτο ἕνας ξένος.

Ὁ Ἑλευθέριος Βενιζέλος ἐτελείωσε τὸ Πανεπιστήμιον τὸ 1884 καὶ ἔλαβε τὸ δίπλωμά του ἔπειτα ἀπὸ θαυμασίας ἐξετάσεις εἰς τὰς ὁποίας ἠρίστευσεν, δὲν κατώρθωσε ὅμως τὸ ἔτος ἐκεῖνο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Προσεβλήθη ἀπὸ τυφοειδῆ πυρετόν, ὁ ὁποῖος τὸν ἔφερε εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου καὶ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη.

Ἐπέστρεψε δικηγόρος εἰς τὴν Κρῆτην τὸ 1886.

* *

Ἐπὶ ἓν ὀλόκληρον ἔτος εἰργάσθη ὁ Βενιζέλος ὡς δικηγόρος εἰς τὰ Χανιά. Διετήρει δικηγορικὸν γραφεῖον ἐκ τῶν σημαντικωτέρων, τὸ πρῶτον τῶν Χανίων. Αἱ δύσκολοι ὑποθέσεις δὲν τοῦ ἔλειπαν ποτέ, τόσον μέγα ἦτο τὸ ῥητορικὸν του ταλέντο. Διήρχετο τὰς περισσοτέρας ὥρας του μελετῶν, γράφων, τελειοποιούμενος εἰς τὴν γαλλικὴν μανθάνων σχεδὸν μόνος του τὴν ἀγγλικὴν.

Ρήτωρ εὐγλωττος, κάτοχος εὐρυτάτου θησαυροῦ ποικίλων γνώσεων, χαρακτήρος μελιχίου καὶ πρᾶος ὑπερτέρας εὐφυΐας, ὁ Βενιζέλος δὲν ἐβράδυνε νὰ καταστῇ μία ἀνωτέρα προσωπικότης εἰς τὴν πατρίδα του.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος τὸν ἀνευρίσκομεν βουλευτὴν Κυδωνιῶν. Διεδέχτο δὲ τὸν γαμβρόν του Μητσοτάκην εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων ἀποκαλουμένων κοινῶς κόμματος τῶν «*ξυπολύτων*» κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἀντιπολιτευομένων οἱ ὁποῖοι ἀπεκαλοῦντο «*καρβανάδες*».

Ἡ εἰσοδὸς του εἰς τὴν Κρητικὴν βουλὴν ἀπετέλεσε ἕναν θρίαμβον.

Ὁ νέος ἡγέτης ἔφερεν εἰς αὐτὴν νέον αἷμα, νέας ἰδέας, νέας ἀρχὰς ἀγνωστούς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὴν νῆσον.

* *

Ἀπὸ αἰώνων ἡ Κρήτη ἔζη ὑπὸ τὸν ἀπαισιώτερον τῶν ζυγῶν. Αἱ διαρκεῖς ἐπαναστάσεις, αἱ συνεχεῖς ἀθετήσεις συμφωνιῶν ἐκ μέρους τῶν Μ. Δυνάμεων, αἱ πανουργίαι τῆς Πύλης, ἐξηγοῦνον τὸν πληθυσμὸν τῆς νήσου, καὶ τὰ μίση εἶχον σχεδὸν ἀπὸ πολιτικά καταστήσει προσωπικά. Τὰ κόμματα εἶχον διαιρεθῆ εἰς διαλλακτικούς καὶ ἀδιαλλάκτους. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἠτιῶντο εἰς τὰς ἐκλογὰς εἶχον πάντοτε ἄδικον καὶ ἔπρεπε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἐξαφανισθοῦν.

Τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἐξελεθὸν νικηφόρον ἀπὸ τὰς τελευταίας ἐκλογὰς ἤθελε νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς ἑπτὰ διασωθέντας βουλευτὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως τῶν «Καραβανάδων» διὰ τῆς ἀκυρώσεως τῶν ἐκλογῶν. Ἄλλ' ὁ κ. Βενιζέλος ἀντέστη. Εἰς μίαν ἀγόρευσίν του ἡ ὁποία ἀπέμεινε διάσημος ἐδήλωσε τὰ ἑξῆς :

Ἐν κόμμα δὲν πρέπει ποτὲ νὰ βρῶνται ἐπὶ μόνῃς τῆς ἀριθμητικῆς τοῦ δυνάμεως, ἔχει ἐπίσης ἀνάγκη ἠθικῶν ἀρχῶν, ἀλλῶς δὲν δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον χρήσιμον καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν γενικὴν ἐκτίμησιν.

Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ ἐχρησίμευσε ὡς βᾶσις τῆς πολιτικῆς του πάντοτε τόσον εἰς τὴν Κρήτην ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Καὶ ἡ Κρητικὴ βουλὴ ἐδέχθη νὰ ἐλικυρώσῃ τὰς ἐκλογὰς τῶν ἀντιπολιτευομένων βουλευτῶν. Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ πρώτη κοινοβουλευτικὴ νίκη τοῦ εἰκοσιεταραετοῦς τότε νέου πολιτικοῦ ἀνδρός τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις τοῦ χαρακτήρος, ἡ ἐπιτακτικὴ θέλησις, ἡ τολμηρότης τὸ ἀνακαινιστικὸν πνεῦμα, τὸν ἐπέβαλον εἰς τοὺς ἀντιπάλους του, καθὼς καὶ εἰς τοὺς φίλους του.

Δὲν ἐδίστασε μίαν ἡμέραν νὰ καταγγεῖλῃ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς βουλῆς πολιτικὸν τοῦ φίλου ὁ ὁποῖος ἠουσαφετολογικῶς κατεῖχε τρεῖς διαφόρους ἐπικερδεῖς δημοσίας θέσεις. Αὐτὸ ἀπετέλεσε ἓνα νέον θρίαμβον ἐκτιμήσεως διὰ τὸν νεαρὸν κομματάρχην. Τὸ γόητρόν του ἠῦξανε καθημερινῶς. Μέσα εἰς τὴν βουλὴν ἐκείνην ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ γέροντας ἥρωας τῶν βουνῶν, συνειθισμένους εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀδιάλλακτον στάσιν μᾶλλον παρὰ εἰς τὰς λεπτότητες τοῦ δικαίου.

* *

Ἡ ὑπόθεσις τῆς Κρήτης δὲν εὐρίσκετο εἰς καλὸν δρόμον. Ἡ Πύλη, διὰ τῶν συνεχῶν ῥαδιουργιῶν της ἐφρόντιζε νὰ ὀλίπη τοὺς Κρήτας εἰς πολιτικὸν ἀγῶνα ἔξοντώσεως κατ' ἀλλήλων, διότι ἤξερε πολὺ καλά ὅτι

ἢ διαίρεσις θὰ τοὺς ἐξησθένει. Παρὰ τὰς ἱκανοποιήσεις αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς τοὺς νησιώτας διὰ τοῦ φερμανίου τοῦ 1878, οἱ συντηρητικοὶ (τὸ κόμμα τῶν **«καρabanάδων»**) δὲν ἔβλεπον μὲ καλὸν βλέμμα τοὺς κατέχοντας τὴν ἀρχὴν φιλελευθέρους, ὀδηγούμενους ἀπὸ τὸν νέον πολιτικὸν ἄνδρα ὃ ὁποῖος εἶχεν εἰσαγάγῃ εἰς τὴν νῆσον τῶν **«καινὰ δαιμόνια»**. Συνεπεία τούτου σοβαραὶ ἐμφύλιοι ταραχαὶ ἔλαβον χώραν, καὶ μερικαὶ δολοφονίαι τὰς ὁποίας ἡ παντελὴς ἔλλειψις χωροφυλακῆς δὲν εἶχεν κατορθώσει νὰ προλάβῃ καὶ αἱ ὁποῖαι εἶχον ἐξάψῃ εἰς μέγαν βαθμὸν τὰ πνεύματα.

Ἡ Πύλη κατ' ἀρχάς, σκοπίμως ἄφηνε τοὺς ἀντιμαχομένους νὰ συμπλέκωνται διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ κατόπιν καὶ νὰ ἐπέμβῃ.

Καὶ αὐτὸ δὲν ἐβράδυνε νὰ γίνῃ. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1889 πεσσαράκοντα χιλιάδες στρατοῦ τουρκικοῦ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν νῆσον καὶ ἡ καταστολὴ τῶν στασιαστικῶν κινήματων ἤρχισεν αἰματηρὰ, ἀγρία. Ἡ κοινὴ γνώμῃ ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης τότε ἐξηγέθη ἐναντίον τῶν θηριωδιῶν αὐτῶν, πλὴν ὅμως αἱ κυβερνήσεις τῶν μεγάλων προσιτάτιδων δυνάμεων δὲν ἀφηνίσθησαν.

Ἀποθρασυνθεῖσα ἐκ τῆς ἀδιαφορίας αὐτῆς ἡ Πύλη ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν Ρατιῖβ πασσᾶν μὲ νέον φιορμάνι, καταστρωθὲν ἐν πίσῃ μυστικότητι. Ὁ Ρατιῖβ πασσᾶς ἀπεβιβάσθη εἰς τὰ Χανιά τὴν 7ην Δεκεμβρίου τοῦ 1889.

Διὰ τοῦ νέου φερμανίου κατηγοοῦντο αἱ παραχωρήσεις τοῦ 1878 καταπατουμένου τοιοιτοτρόπως τοῦ 23οῦ ἄρθρου τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου.

Οὔτε αἱ διαμαρτυρίαι τῶν Κρητῶν, οὔτε αἱ νόται πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατώρθωσαν νὰ μετατρέψουν τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Τὸ νέον φιορμάνιον ἐφηρμόσθη μὲ ἄκραν αὐστηρότητα.

Ἡ Κρήτη τότε ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ της ἀπεπειράθη **«τὴν ἀπεργίαν τῶν ἐκλογῶν»**. Καὶ μέχρι τοῦ 1894 ἡ χώρα ἔμεινε ἀνευ βουλῆς, τῶν Κρητῶν ἀρνούμενων νὰ ἐκλέξουν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Βουλὴν ἢ ὁποῖα δὲν θὰ ἀπετέλει παρὰ φάσμα νομοθετικοῦ σώματος.

Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἀυξήσῃ τὴν τυραννίαν ἐκ μέρους τῆς Πύλης, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1894 ὁ διοικητὴς Κρήτης Μαχμουτ Τζελάλ Ἐδδὴν πασσᾶς ὀλίγον ἔλειψε νὰ πέσῃ θύμα δολοφονίας τολμηθείσης ὑπὸ ἀπληγισμένων ἐκ τῆς τυραννικῆς αὐτοῦ διοικήσεως Κρητῶν καὶ ὅστις κατόπιν τούτου ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀνάκλησίν του.

Τοῦτον διεδέχθη ὁ Καραϊσθοδωρῆς πασῶς, χριστιανὸς τὸ θρησκειομα καὶ φιλελευθερωτέρων ἰδεῶν.

Ἡ Κρητικὴ Βουλὴ συνεκλήθη τότε, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ συνεισδραίσῃ διότι δὲν ἐπετεύχθη συνεννόησις καὶ συμφωνία μεταξὺ χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων. Νέα πάλιν ἐξέγερσις τῶν Κρητῶν ἐνεχυμονεῖτο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 2ον

Ἐπαναστάτης εἰς τὸ Ἀκρωτήρι

Τὴν 3ην Σεπτεμβρίου ἡ ἐπανάστασις ἐξεσπάργη. Ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία τὴν εἶχεν ὑποκινήσει.

Ὁ Βενιζέλος ἐκηρύχθη ἐναντίον τοῦ κινήματος αὐτοῦ τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε τίποτε τὸ ἐνωτικόν.

Νέα αἰτήματα πρὸς τὴν Πύλην διεβίβασαν πάλιν οἱ Κρητες, πλὴν ἡ Τουρκία εἰς ἀπάντησιν ἀπέστειλε ἓν ἀποβατικὸν σῶμα ἐναντίον των. Ἀπηλπισμένοι οἱ Κρητες ἐπολιόρκησαν τὴν τουρκικὴν φρουρὰν Βάμου. Τοῦτο ἀπέτελεσε τὸ σύνθημα φοβερῶν σφαγῶν καθ' ὅλην τὴν νῆσον, (11 Μαΐου 1896).

Ὁ Βενιζέλος ὅταν ἦτο φοιτητὴς

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, τῇ αἰτήσει τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἀπεφάσισαν τέλος νὰ ἐπέμβουν. Πολεμικὰ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Κρήτην καὶ διαπραγματεύσεις ἠνοίγοντο μετὰ τῆς Πύλης. Τέλος τὴν 13ην Αὐγούστου, παρεχωρεῖτο εἰς τὴν νῆσον μία ἀρχὴ αὐτονομίας, ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Ἡ νέα κατάστασις ὅμως δὲν διήρκεσε ἐπὶ πολὺ. Οἱ Τούρκοι παρεβίασαν πρὶν ἀκόμη προφθάσουν νὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰς διατάξεις τῆς αὐτονομίας αὐτῆς, καὶ

τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1897 αἱ στραγαὶ ἐπανήρχισαν εἰς τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθυμνον. Τὴν 22αν Ἰανουαρίου αἱ χριστιανικαὶ συνοικίαι τῶν Χανίων παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ ὑπὸ τῶν Τουρκοκρητῶν. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ πόλις εὐρίσκετο εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Οἱ πρόξενοι τῶν Δυνάμεων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὰ ἐλλιμενισμένα ἐκεῖ πολεμικά τῶν.

Ἀηληπισμένοι καὶ πάλιν οἱ Κρητῆς ἐπανεστάτησαν ἐκ νέου καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἑνωσίν των μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

* * *

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν ὁ Βενιζέλος ἔτυχε νὰ εὐρίσκεται μακρὰν τῶν Χανίων. Ὑπέκρινε εἰς τὸ ἐνδύμυχόν του καὶ εἰς τὸ καθήκον, σπεύδει ἀμέσως καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἤδη συγκεντρωθῆ εἰς τὸ περιόρημον **Ἀκρωτήρι** ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως.

Ἡ Ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη εἶχεν εἰς ἄκρον συγκινηθῆ ἀπὰ τὰς θηριωδίας αὐτὰς τῶν Τουρκοκρητῶν, καὶ δια συλλαλητηρίων καὶ διαφόρων ἄλλων ἐκδηλώσεων ἐξηνάγκασαν τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐπέμβῃ. Αὕτη ὑπὸ τὴν πίεσιν αὐτὴν ἀπέστειλε τὴν 28ην Ἰανουαρίου τοῦ 1897 τὸν πρίγκηπα Γεώργιον μετὰ τὸν στολίσκον τῶν τορπιλλοβόλων μας, Συγχρόνως ἀπεβίβαστο εἰς Κρήτην καὶ ὁ Συνταγματάρχης Βάσσος ἐπὶ κεφαλῆς δισχιλίων ἀνδρῶν καὶ κατελάμβανε τὴν νῆσον ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου.

Ταυτοχρόνως οἱ ναύαρχοι τῶν Δυνάμεων κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των, ἀπεβίβασον ἀγῆματα εἰς τὴν νῆσον, διὰ νὰ παραλύσουν τὰς ἐνεργείας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἐπρεπε ὁμως νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν ἀνώμαλον αὐτὴν κατάστασιν. Τῇ προτάσει τῆς Ἀγγλίας αἱ Δυνάμεις, ἀπεφάσισαν νὰ παραχωρήσουν εἰς τὴν Κρήτην πλήρη αὐτονομίαν, μετὰ πολίτευμα ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Εἶδοποίησαν συγχρόνως τὴν Ἑλλάδα ὅτι ἡ Κρήτη κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ ἐνωθῆ μετὰ αὐτήν, ἔταξαν δὲ ἑξαήμερον προθεσίαν διὰ νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατὸν καὶ τὰ πλοῖα τῆς ἐκ τῆς νήσου.

Ἡ Ἑλλὰς ἠρονήθη νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν διαταγὴν αὐτὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεφασίσθη ὁ ἀποκλεισμός τῶν Κρητικῶν παραλίων. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πρίγκηπες τῶν Ἀθηνῶν, ἐκήρυξαν τὸν ἀτυχήν πόλεμον τοῦ 1897 καὶ τὸ σῶμα τοῦ Βάσσου ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν νῆσον.

Οἱ Κρητῆς ἐπανεστάται καὶ μετὰ τὴν ἦτταν τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, δὲν ἀπεθαροῦνθησαν, ἐστρατοπέδευσαν ὀριστικῶς εἰς τὸ Ἀκρωτήρι ἀναμένοντες τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως.

Διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοπέδου των ἐξέλεξαν μίαν πενταμελῆ ἐπιτροπὴν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας εὐρίσκετο ὁ Βενιζέλος.

Ἐκεῖ ἐπάνω, ψηλὰ εἰς τὸ Ἄκρωτηρι ὁ κοινοβουλευτικὸς ἡγέτης μετεμορφώθη εἰς πολεμιστὴν. Μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν **Κρητικὸν γελεκάκι** τὸ ὁποῖον μπορεῖ νὰ χωρέσῃ ἓνα ὀλόκληρον ὄπλοστάσιον ἵσταται εὐθυτενῆς ἐν μέσῳ τῶν παλληκαριῶν του. Συχνὰ τὸ βλέμμα του ὄριπται μακρὰ εἰς τὸ πέλαγος, βαθειὰ εἰς τὴν θάλασσαν, φορτωμένον σκέψεις. Τὸ βλοσυρὸν του πρόσωπον κατοπτρῶζει τὰ ἐνδόμυχά του αἰσθήματα διὰ τὰ ἀτυχήματα τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης.

Οἱ ἐπαναστάται ὑπακούουν εἰς αὐτὸν τυφλῶς. Ἐν νεῦμα του, μία λέξις του, εἶναι διαταγὴ δι' ὅλους. Ὅδηγούμενοι ἀπὸ αὐτὸν δὲν φοβοῦνται οὔτε τὰς σφαῖρας τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀγηνμάτων, οὔτε τὰ κανόνια τῶν θωρηκτῶν των.

* * *

Ἐν ἓκ τῶν ὑπεροχωτέρων ἐπεισοδίων τῆς περιόδου αὐτῆς, εἶναι ὁ βομβαρδισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας τὴν ὁποίαν εἶχον ἀναπεπταμένην οἱ ἐπαναστάται εἰς τὸ στρατόπεδόν των, ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν.

Οἱ ἐπαναστάται εἶχον λάβει ἤδη ἀπὸ τῆς προτετραίας γνῶσιν τοῦ ἐπικειμένου ἀνοσιουργήματος.

— Θὰ κτυπήσουν τὴ σημαία μας, παιδιά! τοὺς εἶπε τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς ὁ Βενιζέλος.

— Πότε;

— Αὔριο τὸ πρωτὶ. Θέλουν νὰ τὴν κατεβάσουμε.

— Αὐτὸ δὲν θὰ γίνῃ ποτέ. Ἡ Ἑλληνικὴ σημαία θὰ κυματίζῃ πάντα ἐκεῖ ψηλὰ ποὺ βρίσκεται.

Ὁ Βενιζέλος ἐστράφη πρὸς τὸν λιμένα τῆς Σούδας, ὅπου τὰ θωρηκτὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἶχον ἐλλιμενισθῆ, καὶ ἀνέκραξε:

— Ἄν ἔχετε σφαῖρας γιὰ πέταγμα, ρίξτετέ τες! Ἄλλ' ἢ σημαία μας δὲν κατεβαίνει! Ἄν θέλετε δοκιμάστε!

Καὶ ἐκτύταξε μὲ περιπαθῆ συγκίνησιν τὴν κυανόλευκον, ἢ ὁποία ἐκυματίζε καὶ ἐπιτυχοῦτο εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου ἐπάνω εἰς τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τοῦ Ἄκρωτηρίου.

— Εἶνε στερεὰ σκαλωμένη στὸ βράχο ἡ σημαία;

— Πολὺ στερεά.

— Μία ἐπιθεώρησις δὲν βλάπτει.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Βενιζέλος, νέος τότε καὶ εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς νεότητος, ἐσκάλωσεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου, μέχρι τοῦ μέρους ὅπου εὐρίσκετο ἡ σημαία.

Τὴν ἐξήτασε καὶ βεβαιωθείς ὅτι ἦτο καλὰ προσηροσμένη κατῆλθε.

Οἱ ναύαρχοι εἶχον κατηγορηματικὴν καὶ ρητὴν διαταγὴν ἐκ μέρους τῶν κυβερνήσεών των ὅπως διὰ παντός μέσου καταβιβάσουν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, τὴν ὁποίαν τὰ Κρητικὰ παλληκάρια εἶχον ὑψώσει εἰς τὸ Ἐκρωτῆρι.

Ἐξήτησαν λοιπὸν παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν καταβίβασίν της.

Ὁ Βενιζέλος ἐξ ὀνόματος τούτων ἀπήντησε :

— Ποτὲ δὲν θὰ τὴν ὑποστείλωμεν μόνοι μας! Κατεβάστε τὴν σεῖς.

— Θὰ σᾶς βομβαρδίσωμεν.

— Ὅπως θέλετε! Σᾶς περιμένομεν, ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Βενιζέλου.

Ὁ Διεθνὴς στόλος εὐρίσκετο ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰταλοῦ ναύαρχου Κανεβάρου, εἰλικρινοῦς φίλου τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος. Αἱ δοθεῖσαι ὅμως εἰς αὐτὸν διαταγαὶ ἦσαν ρηταί. Ἦτο ὑποχρεωμένος παρὰ τὴν θέλησίν του νὰ ὑποταχθῆ εἰς αὐτάς καὶ νὰ βομβαρδίση ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἠγάπα καὶ ἐθαύμαζεν.

Προσεπάθησε τὴν προηγουμένην ἡμέραν τοῦ κανονιοβολισμοῦ, νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν Βενιζέλον διὰ νὰ τὸν πείσῃ νὰ καταβιβάσουν τὴν σημαίαν μόνοι των οἱ ἐπαναστάται.

Τὸ διάβημά του ὅμως αὐτὸ ἀπέτυχε. Πᾶσα ἐλπίς εἶχεν ἀπωλεσθῆ. Τὴν ἐπομένην ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ βομβαρδίση τὴν σημαίαν τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἐνῶ τὰ θωρηκτὰ τῶν τεσσάρων προστατίδων δυνάμεων ἠνοιγόnton πρὸς τὸ πέλαγος ἐτοιμαζόμενα διὰ τὸν βομβαρδισμόν, οἱ ἐπαναστάται εὐρίσκοντο πάντοτε πίσω ἀπὸ τοὺς βράχους, τὰ φυσικὰ ὀχυρώματά των. Ὅλοι εἶχον ἐστραμμένα τὰ μάτια των πρὸς τὴν κυανόλευκον καὶ τὸ βλέμμα των αὐτὸ περιέβαλε τὴν σημαίαν μὲ μίαν στοργὴν μητρικὴν ἠθέλον νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν της, νὰ μὴν πάθῃ τίποτε.

— Τὸ νοῦ σας στὴ σημαία παιδιά! φώναζε ὁ Βενιζέλος.

Ὁ κανονιοβολισμὸς εἶχεν ἀρχίσῃ. Τὰ θωρηκτὰ ἔβαλλον συνεχῶς. Ἡ κυανόλευκος ἐβομβαρδίετο ἄνευ οἴκτου. Αὐτὴ ἀπετέλει τὸ σημεῖον τῆς σκοπεύσεως.

— Τὸ νοῦ σας στὴ σημαία παιδιά! ἐπανελάβεν πάλιν ὁ Βενιζέλος, ἐνῶ αἱ σφαῖραι τῶν τηλεβόλων ἐσφύριζαν ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια των.

Τὰ παλληκάρια του ἐγελοῦσαν καὶ εἰρωνεύοντο. Ἄλλ' αἴφνης μὲ βαθεῖα ἀνατριχίλα διέτρεξεν ὄλους. Μία ὄβις πίπτει ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ κοντοῦ τῆς σημαίας, ἡ ὁποία πρὸς στιγμὴν κλίνει καὶ κινδυνεύει νὰ πέσῃ.

Μία κραυγή τρόμου, μία βλασφημία, μία κατάρα ξεέρχεται από τα χείλη όλων. Όλοι θέλουν να τρέξουν δια να ανορθώσουν και πάλιν

Ό κ. Βενιζέλος (πρώτος αριστερά) υπουργός εις ηλικίαν 34 ετών μέλος του Έκτελεστικού, του συγκροτηθέντος εν Κρήτη μετά την Έπανάστασιν του 1897 και πρό τής καθόδου του πρίγκηπος.

Εις την φωτογραφίαν και τὰ άλλα 5 μέλη του Έκτελεστικού.

εις την θέσιν της, την σημαίαν πού εκάμπετο από μίαν κτηνώδη δύναμιν.

Ό Έλευθέριος Βενιζέλος

Πρώτος μεταξὺ αὐτῶν ὁ Βενιζέλος. Θέλει νὰ τρέξη, νὰ ἀνεβῆ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βράχου διὰ νὰ ἀνορθώσῃ τὴν σημαίαν. Οἱ ὄπαδοί του ὅμως τὸν ἐμποδίζουν. Δὲν θέλουν νὰ τὸν ἀφήσουν νὰ ἐκτεθῆ εἰς τέτοιον κίνδυνον. Ἡ ζωὴ του, διὰ τὰ παλληκάρια αὐτὰ πού αἰσθάνονται καὶ ξέρουν καλὰ πόσον ἀξίζει ὁ ἀρχηγὸς των, εἶνε πολύτιμος.

Εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτὴν ἓνας νέος Κρήτης τρέχει πρὸς τὴν κορυφὴν ἀναροχῶται εὐχερῶς καὶ ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν ἐπαναφέρει ὑπερήφανον εἰς τὴν προτέραν τῆς θέσιν τὴν Κυανόλευκον.

«Τὴν στιγμὴν ἐκείνην (διηγεῖται βραδύτερον ἐν Ῥώμῃ ὁ ναύαρχος Κανεβάρο) οἱ ναῦται τοῦ θωρηκτοῦ μου, κατάπληκτοι πρὸ τοῦ ἠρωϊκοῦ θάρρους τοῦ νεαροῦ Κρητός, σταματοῦν καὶ παρακολουθοῦν μὲ θαυμασμὸν τὴν ἀναστήλωσιν τῆς σημαίας ἀπὸ τὸν νεαρόν, ἔπειτα ἐκσποῦν εἰς φρενητιώδεις ζητωκραυγὰς καὶ χειροκροτήματα φωνάζοντες :

— Μπράβο! μπράβο!

Καὶ ἐγὼ ἐπίσης λέγει ὁ ναύαρχος ἦνωσα τὰς ἐπευφημίας μου διὰ τοὺς ἥρωας ἐκείνους, τοὺς ὁποίους δυστυχῶς ἤμουν ὑποχρεωμένοι νὰ βομβαρδίσω».

Ἄλλ' ἢ κτηνώδης ἰσχὺς τοῦ τηλεβόλου δὲν ἤθελε νὰ ὑποταχθῆ πρὸ τῆς λεβεντιᾶς μιᾶς φούχτας ἠρώων. Καὶ τὰ χαίνοντα στόματα τῶν τηλεβόλων ἐξερονοῦσαν φωτιὰν καὶ σίδηρον, ἐστραμμένα ἑναντίον τῆς εὐθραύστου σημαίας, ἢ ὁποία ἐν τέλει ὑπεχώρησε καὶ ἠναγκάσθη νὰ πέσῃ μεταβιβλημένη εἰς θρύμματα καὶ ράκη. Ἡ λογικὴ τῆς ὑπεριέρας ἰσχὺς ἐνίκα. Ἡ τιμὴ ὅμως, ὁ ἀληθὴς θρίαμβος, ἀνήκει εἰς τὴν δρᾶκα ἐκείνην τῶν Κρητῶν, οἱ ὅποιοι ἀντιμετώπισαν περιφρονητικῶς τὰ τηλεβόλα ὀλοκλήρου τῆς Εὐρώπης.

*
* *

Ἐνα μῆνα μετὰ τὸν βομβαρδισμόν τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν θωρηκτῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, Γαλλικὰ καὶ Ἀγγλικὰ στρατεύματα κατέλαβον τὰς θέσεις τὰς εὐρισκομένας πρὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου, συσφίγγοντα τοιοῦτοτρόπως τὸν ἀποκλεισμόν. Τὰ στρατεύματα αὐτὰ ἐπέζητουν ὅπως καταλάβουν ἰδίως τὴν θέσιν Κουτσόσπυρο, τοποθεσίαν στρατηγικὴν, τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ Βενιζέλος μετὰ τῶν ὀπαδῶν του.

Ὁ Ἀγγλος συνταγματάρχης Ἔγκερτον ἐζήτησε μετ' ἐπιμονῆς μίαν συνέντευξιν μετὰ τὸν Κοῦητα ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ συναντηθῆ μετ' αὐτοῦ εἰς οὐδετέραν ζώνην.

Ὁ συνταγματάρχης Ἔγκερτον τοῦ ἐξήγησε τὸν σκοπὸν τῆς συναντήσεως ταύτης. Ἄλλ' ὁ Βενιζέλος ἠρκέσθη νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ :

— Ἀπεκτίσαμεν τὴν τοποθεσίαν αὐτὴν μετὰ τὸ αἷμά μας καὶ δὲν θὰ τὴν ἐγκαταλείψωμεν παρὰ μόνον μέσα στὸ αἷμα. Κάμετε ὅ,τι θέλετε.

Δὲν φοβούμεθα τὰ θωρηκτά σας. Γνωρίζομεν πολὺ καλὰ τὰς ὀβίδας των. Μόνον ὁ θάνατος θὰ μᾶς διώξῃ ἀπ' ἐδῶ!

Πρὸ τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης ἐπιμονῆς ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης ἠναγκάσθη νὰ ὑποταχθῇ!

*
* *

Τὴν 26ην Ἰουνίου συνέχεται εἰς τοὺς Ἀρμένους τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνων ἡ ἐπαναστατικὴ συνέλευσις μὲ σκοπὸν νὰ συνενώσῃ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τὸ ὁποῖον ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας τῆς νήσου.

Πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Βενιζέλος. Ἀπεφασίσθη ἡ Ἐπαναστατικὴ ταύτη Συνέλευσις νὰ μεταφερθῇ εἰς Ἀρχάνες μίαν ὥραν μακρὰν ἀπὸ τὸ Ἡρακλείον. Ἐπρόκειτο νὰ συζητήσουν καὶ νὰ ἀποφασίσουν ἐπὶ τῆς παραδοχῆς ἢ μὴ τῆς αὐτονομίας.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκεῖ ἦτο ἐναντίον τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος καὶ ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς αὐτονομίας.

Ἡ ἐπαρχία Ἡρακλείου ἦτο ἡ μᾶλλον δοκιμασθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀδικόπων ἐπαναστάσεων. Ὁ τακτικὸς Τουρκικὸς στρατός, πλὴν τούτου, καὶ πλεόν τῶν δισχιλίων ἄτακτοι ἐπιτίθεντο διαρκῶς κατὰ τῶν χριστιανῶν, τοὺς ἔσφαζον, τοὺς ἔκαιον τὰ σπίτια των, τοὺς κατέστρεφαν τὰς περιουσίας των. Ἀηληπισμένοι οἱ κάτοικοι δὲν ἔβλεπαν ἄλλην διέξοδον εἰς τὰ βάσανά των εἰμὴ τὴν αὐτονομίαν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Μ. Δυναμῶν.

Ἐζήτουν λοιπὸν οὕτως τὴν λύσιν αὐτὴν καὶ προσεπάθουν νὰ τὴν υποβάλλουν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἀντιπροσώπους ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἡμέρας τῆς συνεδριάσεως τῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως.

Ἄλλ' οἱ πληρεξούσιοι τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Βενιζέλον ἀντέστησαν, ὑποστηρίζοντες ὡς μόνην λύσιν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

— Δὲν θέλω, ἔβροντοφώνησεν ὁ Βενιζέλος ἐν τῇ ὀρμῇ ὑπερέχου πατριωτικῆς ἐξάρσεως, δὲν θέλω νὰ μὲ κατηγορήσῃ ἡ ἱστορία ὡς προδότην. Διότι ποῖον ἄλλο ὄνομα μπορεῖ νὰ δώσῃ κανεὶς εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος θὰ ἀπεδέχετο τὴν αὐτονομίαν; Λησμονεῖτε λοιπὸν ὅτι ἡ Πατρίς Ἑλλάς ὑπέστη μυρίους ἐξευτελισμοὺς χάριν ἡμῶν; Ἐλησμονήσατε τὰς βαρεῖας θυσίας εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθη διὰ νὰ μᾶς βοηθῇ πάντοτε; Σήμερον πού αὐτὴ κάμπτεται ὑπὸ τὸ βάρος σκληρᾶ; δοκιμασίας, (!) θὰ φανῶμεν ἡμεῖς τόσον χαμερπεῖς,

(1) Ἐδῶ ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ὑπονοεῖ τὸν ἀτυχή Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897 κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ Ἑλλάς ἠττήθη ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ αἱ συνέπειαι τοῦ ὁποίου θὰ ἦσαν μεγαλύτεραι ἂν δὲν ἐπενέβαινεν ὁ Τσάρος τῆς Ρωσσίας παρὰ τῇ Πύλῃ καὶ οὕτω ἐκλείσθη τότε ἡ εἰρήνη.

ὄστε νὰ τὴν προδώσωμεν, νὰ τὴν λησμονήσωμεν, νὰ τὴν ἐγκαταλείψωμεν; Ὅχι. Οὐτε ἐγώ, οὔτε οἱ σύντροφοί μου στὸ Ἀκρωτήρι θέλωμεν νὰ γίνωμεν προδότες. Ἀφίνομεν εἰς σὰς τὰν τιμητικὸν τοῦτον τίτλον!

Οἱ λόγοι τοῦ Κρητὸς ἀρχηγοῦ προεκάλεσαν ἀληθῆ θύελλαν. Εἰς ὅλην τὴν συνέλευσιν, ὁ κ. Βενιζέλος δὲν εἶχε παρὰ μόνον δέκα ἔξ ὀπαδοὺς, τῶν λοιπῶν πληρεξουσίων τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν κηρυχθέντων ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας.

Αἱ συζητήσεις ταχέως μετετράπησαν εἰς φιλονικεῖαν. Συνεπλάκησαν. Καὶ εἰς τῶν ἀντιπάλων τοῦ κ. Βενιζέλου ἔβγαλε τὸ μαχαίρι γιὰ νὰ τὸν σκοτώσῃ.

Εὐτυχῶς ἡ ταχεῖα ἐπέμβασις τῶν μετριοπαθῶν καὶ σωφρονούντων ἀπεσόβησε μίαν αἱματηρὰν ἀπόπειραν. Ἡ συνεδρίασις ἐλύθη ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου πανδαιμονίου.

Θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ὁ Κρῆς ἀρχηγός, ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ τούτου πληθυσμοῦ, θὰ ἠναγκάζετο θέλοντας καὶ μὴ νὰ ὑποκύψῃ πρὸ τοῦ ρεύματος τῆς κοινῆς γνώμης. Καθόλου.

Τὴν ἐσπέραν νέα ἀπόπειρα. Μέσα εἰς τὴν καρδίαν τῆς νυκτός, οἱ ἀντίπαλοί του περιεκύκλωσαν τὴν οἰκίαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεπαύετο ὁ Βενιζέλος μετὰ τῶν φίλων του καὶ ἔβαλαν φωτιά.

Διὰ νὰ μὴ καοῦν οἱ ἐντὸς τῆς οἰκίας κοιμώμενοι, οἱ ὁποῖοι τυχαίως ὄλως ἀντελήφθησαν τὸν κίνδυνον, ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν οἰκίαν ἐκεῖνην. Καὶ τὸ κατώρθωσαν ὡς ἐκ θαύματος, καταφυγόντες εἰς μίαν ἄλλην φιλικὴν οἰκίαν.

Τὸ πρῶτ' εὐρέθησαν περικυκλωμένοι ὑπὸ πλείστων ἀντιπάλων, οἵτινες τοὺς ὕβριζον καὶ τοὺς ἠπειλοῦν.

Ὁ Βενιζέλος μετὰ τῶν φίλων του ἔκαμε ἔξοδον κυριολεκτικῶς. Καὶ οὐχὶ χωρὶς κίνδυνον κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθουν καὶ διαφύγουν, ἀφοῦ προηγουμένως ὁ Βενιζέλος ἐμέμφθη καὶ ἐκεραυνοβόλησε δι' ὀλίγων λέξεων τοὺς περικυκλοῦντας, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλεσε «προδότες τῆς Πατριδος» καὶ «ἀναξίους ἐλευθερίας». Θαμβωθέντες ἀπὸ τὴν τόσην τόλμην του, οἱ στασιασταὶ τοῦ ἀφῆκαν ἐλευθέραν διόδον. Καὶ ὁ Βενιζέλος μετὰ τῶν ὀλίγων φίλων του ἀγέρωχος καὶ ἄφοβος ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν.

*
*
*

Μετὰ τὰ ἐν Ἀρχάναις λυπηρὰ γεγονότα ὁ Βενιζέλος μόλις ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἀκρωτήρι ἀπέστειλε τὴν 25ην Αὐγούστου 1897 πρὸς τὸν ἀντιναύαρχον Κανεβάρο προϊστάμενον τῶν ἐν Κρῆτῃ εὐρωπαϊῶν ναυάρχων τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον.

«Μετὰ λύπης μανθάνω ὅτι ἡ ἐκλογή μου ὡς Προέδρου τῆς Συνελεύσεως διεβλήθη εἰς σπουδαῖα ὄργανα τοῦ Ἑυρωπαϊκοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἄγγλικου τύπου, ἅτινα μὲ καταγγέλλουν ὡς πράκτορα τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρείας.

» Ἄγνοῶ ἂν τὸ σωματεῖον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε μία τῶν κυριωτέρων ἀφορμῶν τῆς ἐκρήξεως τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τῶν ἐπισωρευθεισῶν ἐκ τούτου εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν συμφορῶν, ὑφίσταται ἔτι καὶ νῦν μετὰ τὰ ἐπελθόντα ἀτυχήματα.

«Γνωρίζω μόνον ὅτι καὶ ἡ θέσις μου ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἡ μέχρι τοῦδε πορεία μου δὲν δικαιολογοῦσι ποσῶς τὴν σοβαρὰν κατηγορίαν, ὅτι ἡ ἐν Κρήτῃ πολιτεία μου ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἐξυπρέτησιν ἄλλων σκοπῶν παρὰ τὸν συμφέρον τῆς πατρίδος μου.

» Ἄν μὲ κατήγγελλον ἀπλῶς ὡς ἐθνικόν, ὡς ἄνθρωπον τουτέστιν ἀπαρασκαλεύτως ἀφοσιωμένον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν καὶ βαθύτατα πεπεισμένον ὅτι μόνην τελικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος θ' ἀποτελέσει ἡ ἔνωσις πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ κατηγορία θὰ ἦτο ἀληθὴς καὶ εὐπρόσδεκτος δι' ἐμέ, καθόσον θὰ συνεμεριζόμην αὐτὴν μεθ' ὅλου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

» Ἄλλ' ἢ πεποίθησίς μου αὕτη δὲν μὲ τυφλώνει πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς καὶ ἀφ' ἧς τὸ ἐλεύθερον Βασίλειον, πιεζόμενον ἐκ τῆς ἐκβάσεως τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου, ἀπέσυρεν ἐντεῦθεν τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς καὶ ἀνεγνώρισε τὴν Κρητικὴν αὐτονομίαν, οὐδέποτε ἔπαυσα φρονῶν καὶ κηρύττων ὅτι εἴμεθα ὑπόχρεοι νὰ προσαρμοσθῶμεν πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων καὶ ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν ὑποσχομένην αὐτονομίαν ὡς νέον σταθμὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ Ἐθνικοῦ ἰδεώδους.

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησε ἐκ Κρήτης δι' Ἀθήνας. Ἐκεῖ ὁ Κρητὴς πολιτικὸς συμβουλευτὴ τὴν Ἑλληνικὴν κυβένησιν ὅσον ἀφορᾷ τὴν τακτικὴν τὴν ὁποῖαν ἔπρεπε νὰ κρατήσουν οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀκρωτηρίου.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Βενιζέλος συνηντήθη μὲ τὸν παλαιὸν πολιτικὸν τῆς Κρήτης τὸν Σφακιανάκην ὁ ὁποῖος καίτοι εἶχεν ἀποσυρθῆ τῆς ἐνεργοῦς πολιτικῆς ἐξήσκει πάντοτε μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης τῆς νήσου. Τὸν ἔπεισε νὰ ἐπανεέλθῃ μαζύ του εἰς Κρήτην.

Καὶ ὄντως ἀμφοτέροι ἐπέστρεψαν εἰς Ῥέθυμνον. Ἀπὸ ἐκεῖ συνεκάλεσαν τὴν Ἐπαναστατικὴν Ἐπιτροπὴν νὰ συνέλθῃ τὴν 16ην Ἰανουαρίου εἰς τὸ χωρίον Μελιδόνι. Ἐκεῖ ἔγινεν ἡ ἐκλογή τοῦ νέου προεδρείου. Ὁ Βενιζέλος ἀναγγέλων τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς προσέθηκε τὰ ἑξῆς:

« Ἀγγέλων τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, νομίζω ὅτι ἐκπροσωπῶ τὸ φρόνημά σας, χαιρετίζων εὐφροσύνως τὴν ἀνάδειξιν τοῦ νέου Προεδρείου. Ἡ αὕτη ὁμοφροσύνη πέποιθα ὅτι θέλει διέπει τοῦ λοιποῦ καὶ πάσας

τὰς ἀποφάσεις ἡμῶν τὰς ἀφορώσας τὸ ἔκκορμὸς ζήτημα τῆς Πατρίδος μας.

«Ἐὰν τὸ μακρὸν δουλικὸν παρελθόν, ἰδίᾳ δὲ ἡ περιπετειώδης πολιτικὴ περίοδος τῆς τελευταίας δεκαετίας, ἐδημιούργησε μεταξύ ἡμῶν διαιρέσεις καὶ ὤξυνε τὰς ἀντιθέσεις, αὐτὰς τὰς διαιρέσεις καὶ ἀντιθέσεις ὀφείλομεν νὰ ἀποσκορακίσωμεν σήμερον καὶ τείνοντες πρὸς ἀλλήλους τὴν χεῖρα νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἀνεγείρωμεν ἐλευθέραν τὴν ἀπὸ αἰῶνων δούλην κατακειμένην Πατρίδα.

«Ὅτι πρόκειται νὰ ἐπιτύχωμεν σήμερον δὲν θὰ ἀνταποκρίνεται βεβαίως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν πρὸς ὅ,τι ἐπόθησαν οἱ πατέρες μας πρὸς ὅ,τι ὠνειρεύθημεν ἡμεῖς αὐτοὶ ἀπὸ τοῦ βρεφικοῦ ἀκόμη λίκνου.

Ἄλλ' ἂν κατορθώσωμεν σωφρόνως καὶ εὐπειθῶς πολιτευόμενοι νὰ ἐξασφαλίσωμεν ἀπλῶς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ὑποσχομένων, θὰ ἴδωμεν ἀγαπητοὶ συνάδελφοι τὴν πατρίδα ἡμῶν ἀποτελοῦσαν ἰδίαν ἐλευθέραν πολιτείαν, ἔχουσαν ἰδίαν σημαίαν καὶ ἰδίαν στρατιωτικὴν δύναμιν, δυναμένην νὰ ἀφοσιωθῇ ἀδιατάρακτως εἰς τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης, θὰ τὴν ἴδωμεν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ καὶ συνδεομένην μετὰ τοῦ τέως δεσπότη διὰ τῶν δεσμῶν ἀπλῆς καὶ ὀνομαστικῆς ἐπικυριαρχίας.

Θὰ ἐπιτελεσθῇ οὕτω γενναιότατον βῆμα πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἰδεώδους, ὅτι δὲ ὑπολειφθῇ θὰ κατορθωθῇ νὰ συμπληρωθῇ ἅμα ἐπιστῆ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἄνευ νέων κλονισμῶν, ἄνευ καταστροφῶν καὶ ἀνακοπῆς τοῦ ἔργου τῆς εἰρηνικῆς σταδιοδρομίας μας.

Τὰ δύο αὐτὰ σπουδαία δοκουμένα, ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ναύαρχον Κανεβάρο, καὶ ὁ λόγος του εἰς τὴν Ἐπαναστατικὴν συνέλευσιν, ἀποτελοῦν τὸ πρόγραμμα οὕτως εἰπεῖν τῆς ἐν Κρήτῃ πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου.

Πᾶσαι αἱ ἀντίθετοι πρὸς τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἐρμηνεῖται τῆς πολιτικῆς του ἐκείνης ἀποτελοῦν μόνον προσπάθειαν συσκοτίσεως τῆς ἀληθείας, καὶ καθαρὰν συκοφαντίαν.

*
* *

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς εἰρήνης πᾶσα ἐλπίς ἐνώσεως τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἐκλείψει. Διὰ τοῦτο ὁ Βενιζέλος ἀφοῦ συννεοήθη μὲ τοὺς φίλους καὶ ὀπαδοὺς του ἐδέχθη νὰ παύσῃ τὸ Ἐπαναστατικὸν κίνημα συμφωνῶν μὲ τὰς προτάσεις τῶν Μ. Δυνάμεων. Δηλαδή εἰς τὴν ἀπονομὴν εὐρείας αὐτονομίας. Τὴν λύσιν ταύτην ἀπεδέχθησαν πάντες οἱ Κρηῖτες χωρὶς ὅμως νὰ παύσουν διαμαρτυρούμενοι διὰ τὴν μὴ ἐνώσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὴν αὐτονομίαν αὐ-

τὴν ἐθεώρουν ὡς ἓνα σταθμὸν μόνον πρὸς τὴν μεγάλην λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν.

Ὁ Βενιζέλος ἐπανῆλθε εἰς τὸ Ἀκρωτήρι, ὅπου μετέφερον τὴν ἔδραν τῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως. Ἡ ἀγανῶρισις ταύτης ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων χάρις εἰς τὴν εὐφυΐαν τοῦ Βενιζέλου ἐπετεύχθη. Αὐτὸ ὑπῆρξε ὁ πρῶτος διπλωματικὸς του θρίαμβος.

Συνέστησε κατόπιν μίαν ἐκτελεστικὴν ἐπιτροπὴν (ὑπουργεῖον) καὶ προσέφερε λόγῳ σεβασμοῦ καὶ ἐκπημίσεως τὴν προεδρίαν εἰς τὸν Σφαικιανῆν αὐτὸς ἀρκεσθεὶς νὰ γίνῃ μόνον ἀπλοῦν μέλος τῆς.

Τότε τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ δείξῃ ὅλην τὴν ὀργανωτικὴν του ἱκανότητα. Αὐτὸς ὑπῆρξεν ἡ κεφαλὴ, ὁ ἐγκέφαλος, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὸν μηχανισμόν τῆς αὐτονόμου Πολιτείας καὶ τὸ ἔργον τοῦτον τὸ ἤγαγεν εἰς πέρας παρὰ τὰς ποικίλας ζηλοτυπίας καὶ τὰ εὐνόητα μερικῶν μίση.

Ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ὅλοι οἱ ὀργανικοὶ νόμοι εἶχον συνταχθῆ, ὅλη ἡ διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ὀργάνωσις καταστρωθῆ, ἡ πολιτοφυλακὴ ὀργανωθῆ. Οἱ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἶχον μείνει κατάπληκτοι πρὸ τοῦ ρεκόρ αὐτοῦ τοῦ κ. Βενιζέλου.

Τότε ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς Παρισίους εἰς μέγας φιλέλλην Γάλλος ὁ ὁποῖος εἶχεν περιηγηθῆ τὴν Κρήτην θαυμάζων τὰς ἀρχαιοτήτητάς τῆς. Ὁ Γάλλος αὐτὸς ἔλεγεν εἰς τοὺς φίλους του εἰς τὸ Παρίσι ὅτι δὲν ἦτο τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μίνως ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῦ ἐπροξήνησε τὴν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, ἀλλ εἰς πολιτικὸς ἡγέτης τῆς νήσου ὁ ὁποῖος ἤκουε εἰς τὸ ὄνομα Βενιζέλος. Ὁ φιλέλλην αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔλεγε αὐτὰ, εἶχε τὸ βλέμμα τῆς τίγρεως, ἦτο ὁ Γεώργιος Κλεμανσώ, ὁ κατόπιν πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν μέγαν πόλεμον.

Ἄλλ' ἂν ἡ Κρητικὴ ἐκτελεστικὴ ἐπιτροπὴ ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἐπετέλεσε θαύματα ὀργανώσεως, δὲν συνέβη τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὰς μεγάλας Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον τίποτε ἀπολύτως κάμει ἀκόμη ἀπὸ διεθνoῦς ἀπόψεως εἰς τὴν νῆσον.

Αἱ πρακτικαὶ δυσκολίαι ἤρχισαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν, εἰς τρόπον ὥστε μέχρι τοῦ Ἰουνίου 1898 ὁ ρόλος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἶχε μείνει τελειῶς ἀρνητικὸς.

Αἱ νέαι σφαγαὶ τῶν Χανίων, αἱ γενόμεναι ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων, τὰς ἀφύπνισαν. Προτάσει τῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως αἱ Δυνάμεις διώρισαν ἐν Κρήτῃ τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος πρίγκηπα Γεώργιον μὲ τὸν τίτλον τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ καὶ τὸν ἀ-

νέθεσαν νὰ δώσῃ εἰς τὴν νῆσον συνταγματικὸν πολίτευμα.

Τὴν 13 Δεκεμβρίου 1898 ὁ Ὑπατος Ἀρμοστής ἀπεβιβάζετο ἐν μέσῳ πρωτοφανοῦς δεξιώσεως εἰς τὰ Χανιά, ὅπου τὸν εἶχε φέροι ἡ γαλικὴ ναυαρχίς, τῆς Πύλης ῥητῶς ἀντιταχθείσης εἰς τὴν ὑπὸ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ μεταφορὰν αὐτοῦ.

* *

Ἴδου τώρα καὶ τὶ γράφει ὁ νεώτερος ἱστορικὸς συγγραφεὺς καὶ μέγας προσωπογράφος τῆς ἐποχῆς μας κ. Ἐμίλ Λουὐντβιχ εἰς τὸ βιβλίον του « *Ἡγέται τῆς Ἐυρώπης, προσωπογραφίαι ἐκ τοῦ φυσικοῦ* » διὰ τὴν μέχρι τῆς περιόδου ταύτης σταδιοδρομίαν τοῦ Βενιζέλου, καὶ διὰ τὴν ἐπίδρασιν ποὺ ἔσχον ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἀλλεπάλληλοι μεταπτώσεις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

«Ποῖος μυθιστοριογράφος δύναται νὰ φαντασθῇ καλλιτέραν σχολὴν διὰ πολιτικὸν ἄνδρα αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἀπὸ τὴν σχολὴν αὐτὴν ὅπου τὸ θάρρος, ἡ ἀποφασιστικότης, ἡ δύναμις, ἡ παραπλάνησις, ἡ ἐπίθεσις ἀνεπτύσσοντο τόσον θαυμασίως ὅσον καὶ αἱ συζητήσεις καὶ ἡ πολιτικὴ πολεμικὴ; Καὶ τὶ ἠδύνατο νὰ προετοιμάσῃ καλλίτερον ἓνα ἀντιπρόσωπον παρουσιαζόμενον εἰς διεθνή συνέδρια ἀπὸ τὰς συγχὰς αὐτὰς διαπραγματεύσεις μὲ τρεῖς καὶ τέσσαρας μεγάλας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κατεγίνοντο μὲ μίαν ἀπομεμονωμένην νῆσον, μόνον καὶ μόνον διότι ὀπισθεν τῆς κυριότητός της ἐκρύπτοντο συμαντικὰ συμφέροντα. Εἰς τὴν παράξενον καὶ μοναδικὴν του θέσιν ὁ Βενιζέλος ἔπρεπε νὰ ἀναπτύξῃ καὶ τὰς δύο ὄψεις τῆς προσωπικότητός του καὶ ἀναλόγως πρὸς τὰς δύο πρωτογενεῖς μορφὰς τῆς νήσου νὰ εἶνε συγχρόνως καὶ νησιώτης καὶ Εὐρωπαῖος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 3ον

Βενιζέλος καὶ Πρίγκηψ Γεώργιος

Ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, Ὑπατος Ἀρμοστής τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐξέλεξε τοὺς συμβούλους του μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ φυσικὰ ὁ Βενιζέλος, τοῦ ὁποίου ἡ δημοτικότης ἠὔξανε καθημερινῶς, ὑπῆρξε μεταξὺ τούτων.

Τὸ Σύνταγμα συνετάχθη ὑπὸ πνεῦμα συντηρητικόν. Συμφώνως μὲ τὴν γνώμην τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος συνέταξε τοὺς Κρητικοὺς νόμους, δὲν ἦτο ὠφέλιμον διὰ τὸν Κρητικὸν λαὸν νὰ μεταπέσῃ ἀποτόμως ἀπὸ τὸ δικτατορικὸν πολίτευμα εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν.

Σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο θεωροῦμεν ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσω-

μεν ὅτι ὁ Κρής πολιτευτὴς κατέχει ἐν εἶδος **ρεκτόρ** νομοθετικόν. Τὴν 27 Ἀπριλίου 1899 διωρίσθη δικαστικὸς σύμβουλος (τίτλος τοῦ ἐν Κρήτη ὑπουργοῦ) καὶ τὴν 18 Μαΐου, ἤτοι ἐντὸς 21 ἡμερῶν, ὑπέβαλεν ὀλοκληρον τὴν δικαστικὴν νομοθεσίαν: ἀπόδειξις τῆς μεγάλης εἰδικότητός του, τῆς δυνάμεως τῆς θελήσεως καὶ τῆς δραστηριότητός του ταυτοχρόνως.

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Πρίγκηπος, καὶ τοῦ περιβάλλοντός του δὲν ἠῤα-ροῖσται τοὺς κατοίκους καὶ ταχέως ἐνεφανίσθησαν νέφη μεταξὺ τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργοῦ του.

Ἡ πρώτη συγκεκριμένως δυσαρέσκεια μεταξὺ τοῦ ἄρμοστοῦ καὶ τοῦ συμβούλου τῆς Δικαιοσύνης προῆλθεν ἀπὸ τὴν περίεργον ἐκείνην δήλωσιν τὴν ὁποίαν εἶχε κάμη ὁ πρίγκηψ Γεώργιος ἐν τῇ νεανικῇ του ἀφελείᾳ ὅταν διὰ πρώτην φοράν θὰ ἐταξίδευεν εἰς τὴν Εὐρώπην. «Θὰ προσπαθῆσω—ἐδήλωνεν ὁ ἄρμοστής—νὰ ἐπιτύχω παρὰ τῶν Δυνάμεων τὴν ἔνωσιν, καὶ φαντάζομαι ὅτι θὰ τὸ ἐπιτύχω λόγω τῶν συγγενικῶν μου δεσμῶν».

Αἱ δηλώσεις αὐταὶ γινόμεναι εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν μόλις εἶχε κοπάσῃ ὁ σάλος καὶ αἱ ὁποῖαι κατ' οὐδένα λόγον ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθῶν, ἐξενεύρισαν, ὡς ἦτο φυσικόν, τὸν Βενιζέλον ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ ὑπενθυμίῃ εἰς τὸν πρίγκηπα, ὅτι ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ ὑπόσχεται κανεὶς ἐν πρᾶγμα τοῦ ὁποίου ἡ πραγματοποιήσις ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος μετὰ μίαν τόσον βραχείαν περίοδον τοῦ νῦν καθεστῶτος.

Τὰ μετέπειτα γεγονότα ἐδικαίωσαν τὸν Βενιζέλον. Ὅντως κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐξ Εὐρώπης ὁ πρίγκηψ Γεώργιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ εἰς τὸν ὑπουργόν του.

— Εἶχατε δίκαιον. Αἱ δυνάμεις ἀντιτίθενται κατηγορηματικῶς εἰς τὴν ἔνωσιν.

Τὴν πρώτην αὐτὴν διχογνωμίαν διεδέχθησαν ἄλλαι μικρότεραι ὀξύνουσαι τὴν ὑποβόσκουσαν ἐχθρότητα μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ πρίγκηπος καὶ τοῦ Βενιζέλου.

Κατ' ἀρχὰς ὁ πρίγκηψ Γεώργιος ἔτρεφε διὰ τὸν Βενιζέλον μεγάλην ἐκτίμησιν καὶ τὸν ἐθεώρει ὡς τὸν διαπρεπέστερον Κρητὰ καὶ ὡς τὸν καλύτερον τῶν συμβούλων του.

Ἀνεγνώριζε τὰς μεγάλας ἀρετὰς του καὶ βασιζόμενος ἐπὶ τῶν προσόντων του τοῦ εἶχε ἀναθέσῃ τὴν σύνταξιν τοῦ συντάγματος καὶ ὄλων τῶν ἐργατικῶν νόμων.

Ἀτυχῶς ὁ πρίγκηψ ἤκουσε τὰς κακοβούλους εἰσηγήσεις μερικῶν ἐκ τοῦ περιβάλλοντός του, οἱ ὁποῖοι δὲν διέκειντο φιλικῶς μετὰ τὸν Βε-

νιζέλον δια λόγους ζηλοτυπίας καὶ παρεσύρθη εἰς ἐνεργείας ἥκιστα κολακευτικὰς διὰ τὸ ἀξίωμα του.

Τὸ ζήτημα τῶν ἀνακτόρων ὑπῆρξε ἓν ἐκ τῶν ἐπεισοδίων τὸ ὁποῖον ἐνέτεινεν ἔτι μᾶλλον τὰς σχέσεις μεταξύ ὑπάτου ἄρμοστοῦ καὶ ὑπουργοῦ.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀφίξιν του εἰς τὰ Χανιά, ὁ Πρίγκηψ ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ οἰκοδομήσῃ ἓν ἀνάκτορον.

Ἄλλ' ὁ Βενιζέλος δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν γνώμην ταύτην.

Ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ διαφωτίσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸν Ὑπατον Ἄρμοστήν. Καὶ τὸν ἠρώτησε μίαν ἡμέραν:

— Εἶνε ἀληθές, Ἐξοχώτατε, ὅτι σκέπτεσθε ν' ἀνεγείρετε Ἀνάκτορον;

— Μοῦ ὑπέβαλλον ἓν τοιοῦτον σχέδιον, ἀπήντησεν ὁ Πρίγκηψ.

— Καὶ σεῖς τὸ ἀπεδέχθητε;

— Διατὶ ὄχι;

— Νομίζω ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν ἀποδεχθῆτε μίαν τοιαύτην πρότασιν.

— Διατί;

— Σκέπτομαι ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης θὰ ἐννοήσῃ τὸν λόγον. Ἡ κατασκευὴ ἑνὸς ἀνακτόρου θὰ ἐσήμαινε τὴν διαίωσιν ἑνὸς καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον ὁ Κρητικὸς λαὸς ἀπεδέχθη ὡς προσωρινόν, ὡς τελευταῖον σταθμὸν πρὸς τὴν ἔνωσιν. Ἡ σημερινὴ κατάστασις δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ. Θεωρῶ περιττὴν, ἐπιβλαβῆ μάλιστα τὴν κατασκευὴν ταύτην, ἣ ὁποία θὰ ἐπλήγωνε τὴν καρδίαν τῶν Κρητῶν. Μὴ τοὺς ἀφαιρέσετε τὴν ἐλπίδα μιᾶς ταχείας ἐνώσεως, ἔστω καὶ ἂν αὕτη δὲν μέλλῃ νὰ εἶνε τόσον ἐγγὺς ὅσον τὴν ποθοῦμεν.

Ὁ Πρίγκηψ ἀπέφυγε ν' ἀπαντήσῃ, ἀλλ' ὅμως ἐτρώθη ἀπὸ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ συμβούλου του καὶ ἔμεινε μεταξύ αὐτῶν μιὰ θλιβερὰ παρεξήγησις.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βενιζέλου ἐξηκολούθουν τὰς δολοπλοκικὰς συκοφαντίας των ἐν τῷ Ἀθηναϊκῷ καὶ Κρητικῷ τύπῳ. Ἡ θέσις του ἦτο ἠμολογουμένως δυσχερής. Παρουσιασθεὶς λοιπὸν τὴν 12 Μαρτίου ἐνώπιον τοῦ Πρίγκηπος ἐξέθηκεν εἰς αὐτὸν τὰς μηχανορραφίας τῶν ἀυλικῶν του, τῶν ὁποίων ἦτο θῦμα, παρακαλῶν συνάμα αὐτὸν νὰ δεχθῆ τὴν παραίτησίν του διὰ νὰ δυνηθῆ ὡς ιδιώτης πλέον νὰ ἀμυνθῆ ὑπὲρ τῆς τιμῆς του.

Ὁ πρίγκηψ ἀπήντησεν εἰς τὸν Βενιζέλον μὲ ὑπεκφυγὰς καὶ δολιότητας λέγων εἰς αὐτόν, ὅτι ἡ δημοσία ὑποστήριξις τῶν γνωμῶν τοῦ Βενιζέλου καίτοι δὲν ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὰς τοῦ Πρίγκηπος, δὲν

ἠδύναντο νὰ βλάψουν τὴν πολιτικὴν τῆς Α. Ὑψηλότητος. Τοῦναντίον δὲ ἐκ τῆς δημοσίας συζητήσεως θὰ ἀπεδεικνύετο ποία ἦτο ἡ καλύτερα ὁδὸς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν εἰς τὸ μέλλον.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Προέχοντος καταφαίνεται σαφῶς ὅτι ὁ Γεώργιος ἐπέδωκε νὰ ἐξετελίση τὸν Βενιζέλον ὄχι δεχόμενος τὴν παραίτησίν του ἀλλὰ πύθων αὐτόν, ὅπως δεικνύουν ἐν συνεχείᾳ τὰ γεγονότα.

Ἐνῶ δὲ τοιαύτας ἔδιδεν ἀπαντήσεις εἰς τὸν Βενιζέλον, ὁ ἰδιαιτέρος γραμματεὺς του τὴν ἐπιούσαν ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἐν Χανίοις δημοσιογραφικὸν αὐτοῦ ὄργανον κύριον ἄρθρον βιαιότατον ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἔκρινε τότε ὅτι ὑπερεξεχείλισε τὸ ποτήριον τῶν πικριῶν δι' ὧν ἐποτιζέτο καὶ ὅτι δὲν τοῦ ἐπετρέπετο ἡ παραμονὴ πλέον εἰς τὴν ἀρχήν.

«Διὰ τοῦτο παρουσιασθεῖς ἐνώπιον τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τὴν 18. Μαρτίου 1901 ἐπέδωκεν Αὐτῷ τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον :

Ἐν Χαλέπα, τῇ 17 Μαρτίου 1901

Ὑψηλότατε,

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐπικαλεσθῶ εὐλαβῶς τὴν προσοχὴν τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος ἐπὶ τοῦ κυρίου ἄρθρου τοῦ δημοσιευθέντος ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 113 φύλλῳ τῆς «Πατρίδος». Τὸ ἄρθρον τοῦτο δημοσιευόμενον εἰς ἄλλην ἐφημερίδα θὰ ἔκρινε ἀνάξιον πάσης προσοχῆς. Ἀλλ' ἡ Ὑμετέρα Β. Ὑψηλότης γινώσκει ἴσως, ὅτι ἡ εἰρημένη ἐφημερίς θεωρεῖται κοινῶς, ὅτι τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὰ εἰς τὴν γενικὴν πολιτικὴν ἀναφερόμενα ἄρθρα, λαμβάνει παρὰ τοῦ ἰδιαιτέρου Γραμματέως τῆς Ὑμετέρας Β. Ὑψηλότητος. Εἰδικῶς δὲ ἐπὶ τῷ προκειμένου ἔτυχε τὴν Δευτέραν νὰ εὐρίσκωμαι ἐν τῷ ὑπαρτιστηρίῳ, ὅτε ὑπάλληλος τῆς ἐφημερίδος ταύτης ἔφερεν εἰς τὴν κ. Παπαδιαμαντόπουλον φάκελλον, προδήλως περιέχοντα τὰ χειρόγραφα τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου, διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ὁποῖου ἐζητεῖτο βεβαίως ἡ συγκατάθεσις αὐτοῦ.

Αἱ φράσεις τοῦ εἰρημένου ἄρθρου, ὡς εἰδικώτερον θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ σημειώσω εἰσὶν αἱ ἐπόμεναι : «ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔχει νὰ κάμῃ τίποτε ἀπολύτως μὲ αὐτὰς (τὰς ἐπὶ τοῦ μέλλοντος δηλ. ἐλπίδας τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ), καὶ ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἐθνικῆς τῆς νήσου ἀποκαταστάσεως ἡ γνώμη οἰουδήποτε Συμβούλου δὲν ἔχει βαρύτητα μείζονα τῆς γνώμης οἰουδήποτε ἀστοῦ καὶ ἡ γνώμη τῆς ὁλότητος τῆς Κυβερνήσεως δὲν ἔχει ἀξίαν μείζονα τῆς γνώμης τεσσάρων πολιτῶν τυχαίων». Αἱ φράσεις αὐταί, φράσεις ἐμπνευσθεῖσαι ἢ τοῦλάχιστον ἐπιδοκιμασθεῖσαι πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς των ὑπὸ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος, ἐγείρουσι ἐν ζήτημα ἀρχῆς, καὶ ἐν ζήτημα προσωπικόν, ὧν ἡ λύσις ἀπόκειται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Ὑμ. Β. Ὑψηλότητα.

»Τὸ πρῶτον ζήτημα, τὸ τῆς ἀρχῆς, εἶνε ὅτι εἰς τοὺς ὑπευθύνους Συμβούλους τοῦ Ἑγεμόνος, τὸ ἐν λόγῳ δημοσίευμα ἀρνεῖται τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρωσι γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐθνικῆς τοῦ τόπου ἀποκαταστάσεως. Ἐν τούτοις διεπόμεθα ὑπὸ συντάγματος, ἄπορον δὲ ποῦ δύναται νὰ στηριχθῇ τοιαύτη ιδέα, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ὑπεύθυνοι Σύμβουλοι τοῦ Ἑγεμόνος δὲν ἔχουσι δικαίωμα γνώμης ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος τῆς Νήσου.

»Τὸ ἐπ' ἔμοι πεποιθότως φρονῶ, ὅτι τοιαύτην παρερμηνείαν τοῦ Συντάγματος ἀποδοκιμάζει ἡ Ὑμ. Β. Ὑψηλότης. Ἐὐδὲ νομίζω ὅτι ὁ τόπος οὗτος, ὅστις μέχρι τοῦ σημερινοῦ σημείου τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐξελίξεως ἔφθασε δι' ἀπαρδειγματίστων ἀγώνων, ἀγώνων οὓς συν-επλήρωσεν ἡ παροῦσα γενεὰ ἢ ὑπὸ τοῦ δημοσιεύματος χαρακτηριζομένη γενεὰ νάνων, εἶνε ἄξιος τοιαύτης ὕβρεως, ὥστε νὰ κηρύττεται ὡς δόγμα, ὅτι οἱ ἐκ τῶν σπλάχνων αὐτοῦ λαμβανόμενοι ὑπεύθυνοι αὐτοῦ Κυβερνῆται δὲν ἔχουσι δικαίωμα γνώμης ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος. Ἐὐδὲ διατρέχει τὸν κίνδυνον ἡ Ὑμ. Β. Ὑψηλότης, συμβουλευομένη περὶ τῆς ἐθνικῆς τοῦ τόπου ἐξελίξεως τοὺς ὑπευθύνους αὐτῆς; Συμβούλους, νὰ ἐμπέση εἰς γνώμης ἀντιθέτους πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ὡς ὑποῦλας φαίνεται νὰ πιστευθῇ διὰ τοῦ ἐν λόγῳ δημοσιεύματος. Διότι οἱ Κρήτες ἀπέδειξαν ἐπαρκῶς, ὅτι ἐγκλείουσι εἰς τὰ στήθη των τόσον πῦρ ἐνθουσιασμοῦ, ὅσον θὰ ἤρκει νὰ μεταδώσουν ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς τυχὸν ἀμβλύτερον ἔχοντας τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐκ τῶν ἐλευθέρων ἀδελφῶν.

»Τὸ δεύτερον ζήτημα, τὸ προσωπικόν, ὅπερ ἐγείρει τὸ ἐν λόγῳ ἄρθρον, εἶνε, ὅτι εἰς τὴν γνώμην τῶν Συμβούλων τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος ἀποδίδεται ἡ αὐτὴ σημασία καὶ βαρύτης, ἥτις καὶ εἰς τὴν γνώμην τεσσάρων τυχαίων πολιτῶν. Νομίζω ὅτι περὶ οἰουδήποτε ζητήματος καὶ ἂν πρόκειται, γνώμη τῶν συμβούλων τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶνε γνώμη τεσσάρων τυχαίων, ἀλλὰ γνώμη τεσσάρων ἐπιλέκτων πολιτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πάντως λαμβάνει τοὺς συμβούλους Αὐτῆς ἡ Ὑμ. Β. Ὑψηλότης.

»Ἄλλ' ἀναγκαῖον πρὸς τούτοις κρίνω νὰ ἐπικαλεσθῶ εὐλαβῶς τὴν προσοχὴν τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος ἐπὶ τῆς ὅλης ὑφῆς τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου, ὅπερ, καίπερ τυπικῶς διαψεύδον τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐναντίον μου διαβολῆς, ἀφίνει ἐν τούτοις ἐνδοιασμοὺς τινάς, περὶ τοῦ ἂν ἐλέχθησαν ἢ μὴ ὅσα μοι ἀπεδόθησαν ὅτι εἶπον ἐν Συμβουλίῳ. Ἡ τοιαύτη πρόθεσις τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου πρέπει νὰ συνδυασθῇ πρὸς ὅσα ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ φύλλῳ τοῦ «Ἄστεως» τῆς 6 Μαρτίου καὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 13 Μαρτίου τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος ἐνουπόγραφον ἐπανόρθωσιν τοῦ κ. δικαστικοῦ Συμβούλου, δι' ἧς ἐπανορθώσεως, ἀντὶ νὰ διαψεύσῃ οὗτος τὰ ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 6 γραφέντα περὶ προτάσεως γενομένης δῆθεν ἐν τῷ συμβουλίῳ περὶ ἰδρύσεως ὀριστικῆς Ἑγεμονίας, συμπληροῖ τὴν εἶδσιν ταύτην, «βεβαιῶν, ὅτι κατὰ τῆς ἐν λόγῳ προτάσεως ἀντεπεξέρχονται καὶ ὁ γραμματεὺς καὶ οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Πρίγκηπος καὶ οἱ σπουδαιότεροι καὶ ἐντιμότεροι τῶν Κρητῶν, ἐρωμενέστερον μάλιστα αὐτοῖς». Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ τῶν δύο τοῦ

των δημοσιευμάτων αποδεικνύεται πόσον βάσιμος ἦτο ἡ ἀρχικὴ ὑπόνοιά μου, ὅτι ἡ δημοσιογραφικὴ ἐκστρατεία, ἣτις ἐγένετο ἐναντίον μου, ὅπως καταγγελλῶ ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ὡς ἀποστέρων τὴν ἔνωσιν καὶ ἐργαζόμενος πρὸς ἴδρυσιν ὀριστικῆς ἡγεμονίας ἐν Κρήτῃ, ἀπέρρεεν ἐκ προσώπων προέχουσας κατεχόντων θέσιν ἐν τῇ Κρητικῇ Πολιτείᾳ.

»Ἡ ἐκστρατεία αὕτη θὰ ἦτο εὐνόητος καὶ θὰ ἐξηγεῖτο ὡς ἀποτέλεσμα συνήθους ἀνθρωπίνου μοχθηρίας, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ τεθῆ ἐκποδὼν ἄνθρωπος στερρῶ, ἐχόμενος τῆς ἐξουσίας, καὶ διὰ τοῦτο δυνάμενος ν' ἀποτελῆ πρόσκομμα κατὰ τῶν σχεδίων τῆς ἐσωτερικῆς μικροπολιτικῆς αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ διενεργοῦντες τὴν ἐκστρατείαν ταύτην δὲν δύνανται ν' ἀγνωσῶσιν, ὅτι ἐσχάτως ἀκόμη, τὴν 6 τρέχοντος μηνός, ἐξηλιπάρησα τὴν Ὑμ. Β. Ὑψηλότητα νὰ δεχθῆ τὴν παραιτήσιν μου, ὑποβαλὼν Αὐτῇ, ὅτι κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἰατρῶν, ἂν δὲν ἀπεμακρυνόμην τῶν συγκινήσεων τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου, ὑφ' οὗς ὄρους οὗτο; διεξάγεται παρ' ἡμῖν, ἐκινδύνευα ν' ἀπολέσω αὐτὴν τὴν ζωὴν, ὅτι δὲ μόνον διότι ἡ Ὑμ. Β. Ὑψηλότης ἤβιασε πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἔργων αὐτῆς νὰ παραμείνω μέχρι τέλος τῆς βουλῆς, ὑπέκυψα εἰς τὸ κέλευσμα τοῦτο, λαβὼν τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἅμα τῷ πέρατι τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς θὰ μὲ ἀφήλαττε τοῦ περαιτέρου βάρους τῆς ἀρχῆς. Ἄλλ' οἱ γνωρίζοντες πάντα ταῦτα καὶ ἐξυφαίνοντες καθ' ἑνὸς τῶν συμβούλων τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους διατελοῦντες προσωρινῶς ἐν τῇ ἀρχῇ τοιαύτην πλεκτάνην, σκοποῦσαν τὴν ἠθικὴν δολοφονίαν τοῦ συμβούλου τοῦτου, διαπράττουσιν ἔργον ἀληθῶς ἀνόσιον.

»Ἄλλὰ διαπράττουσι καὶ ἔργον ἥμιστα πολιτικὸν ἐν ταύτῳ. Ἀφίνω τὴν ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως ἐντύπωσιν, ἣν δύνανται νὰ παραγάγωσιν εἰς τοὺς ξένους τὰ δημοσιεύματα ταῦτα, κατὰ τὰ ὁποῖα ἡ περιφρούρησις τῆς ἐθνικῆς ιδέας ἐν Κρήτῃ δὲν ἔχει ἀσφαλῆ ἀκρόπολιν τὰ στήθη πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ μόνον ἄγκυραν σωτηρίας; ἔχει τὸν κ. δικαστικὸν σύμβουλον, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος καὶ τοὺς ἐγγύτερον πρὸς αὐτοὺς εὐρισκομένους Κρητας. Ἄλλὰ δὲν δύναμαι ἐφ' ὅσον ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διατελῶ ἀκόμη Σύμβουλος τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος, νὰ μὴ ἐπικαλεσθῶ εὐλαβῶς τὴν προσοχὴν Αὐτῆς ἐπὶ τῶν δυσχερείων, ἃς κινδυνεύει νὰ παρεμβάλλῃ εἰς τὸ Ὑψηλὸν Αὐτῆς ἔργον ἐν Κρήτῃ ἡ τοιαύτη πολιτεία τῶν ἐνεργούντων τὰς σκευωρίας ταύτας. Τῆς πολιτείας ταύτης ἀσφαλὲς ἐπακολουθήημα ἔσται ἡ ἔξαψις τῶν ἀπὸ πολλοῦ καθευδόντων πολιτικῶν παθῶν καὶ ἡ ἐκρηξις πολιτικῶν κλυδῶνων, οὗς ἐν τούτοις δημιουργοῦσι νῦν ἄνθρωποι ξένοι πρὸς αὐτούς.

»Φέρων εὐλαβῶς πάντα ταῦτα εἰς γνώσιν τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος, οὐδαμῶς ἀμφιβάλλω, ὅτι Αὕτη θέλει γνωρίσει ὡς δικαίαν τὴν ἐξ αὐτῶν προζηνηθείσάν μοι ἐντύπωσιν καὶ ὅτι θέλει εὐδοκήσει νὰ ἐκδηλώσει τὴν ἀποδοκιμασίαν αὐτῆς πρὸς τὰ γενόμενα.

»Τῆς Ὑμ. Β. Ὑψηλότητος εὐπειθέστατος θεράπων,

» Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Σύμβουλος
«ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

«Ὁ κ. Βενιζέλος παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τὴν 18 Μαρτίου παρεκάλεσεν Αὐτὸν νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ τῷ ἀναγνώσῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου πρὶν ἢ τὸ ἐγχειρίσῃ, νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ δὲ συγχρόνως, ὅπως μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἀναπτύξῃ λεπτομερέστερον τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐγγράφου ὁ κ. Βενιζέλος ἤρξατο τῆς ἀναλύσεως καὶ ὑποστηρίξεως τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Ἄλλ' εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πρώτου ζητήματος, ἡ Α. Β. Ὑψηλότης παρετήρησεν, ὅτι ἡ γνώμη αὐτοῦ εἶναι ὅτι **οἱ ὑπεύθυνοι σύμβουλοι δὲν ἔχουσι δικαίωμα γνώμης ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς τοῦ τόπου ἐξελέξεως**. Ἄμα δὲ τῇ παρατηρήσει ταύτῃ ὁ κ. Βενιζέλος ἐδήλωσεν, ὅτι ἀποβαίνει περιττὴ ἢ περαιτέρω συζήτησις τοῦ ἐγγράφου, διότι ὑπαρχούσης διαφωνίας ἐπὶ τόσον σπουδαίου ζητήματος, **ἐπὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἔκρινε δυνατὴν ἐκ μέρους του καμμίαν ὑποχώρησιν**, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀρχῆς.

»Ἐδήλωσε δὲ ὅτι ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἀπομακρυνόμενος τῆς ἀρχῆς, δὲν θεωρεῖ ὅτι δύναται νὰ τραπῇ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ὅπως πρότερον ἐπεδίωκεν· ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένος οὐ μόνον νὰ ἀμυνθῇ ὑπὲρ τῆς ἐπιβουλευομένης τιμῆς του, ἀλλὰ καὶ ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς πεπλανημένης ἀντιλήψεως ὅτι τὰ ἐθνικὰ ζητήματα διέπει ἀποκλειστικῶς ἡ **βασιλεία** ἄνευ τῆς γνώμης τῆς **ὑπευθύνου κυβερνήσεως**.

»Περατωθείσης τῆς ἀκροάσεως ὁ κ. Βενιζέλος, καθ' ἣν στιγμὴν ἀπεχώρει, παρετήρησεν ὅτι τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ ἀκρόασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λήξῃ ὡς συνήθως, ὅτι δὲ ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ, ἂν ἐξερχόμενος τῆς αἰθούσης ἐξακολουθῇ ὢν ἀκόμη σύμβουλος ἢ ὄχι, εἰς ὃ ἡ Α. Β. Ὑψηλότης εἶπεν ὅτι θὰ ἐσκέπτετο καὶ θὰ ἀνεκοίνου τὴν ἀπάντησίν του εἰς τὸν κ. Βενιζέλον.

»Τὴν 12 νυκτὸς τῆς 19—20 Μαρτίου ἐστάλη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βενιζέλου ἡ ἐπομένῃ ἐπίσημος κοινοποίησις :

«Ἐν Χαλέπα τῇ 19 Μαρτίου 1901

Κύριε Σύμβουλε:

Κατ' ἐντολήν τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι ἐπειδὴ ὅλως ἀναρμοδίως ὑπεστηρίξατε καὶ δημοσιὰ ἐξεθήκατε γνώμας ἐπὶ τοῦ σπουδαιωτάτου τοῦ τόπου ζητήματος, ἀντιθέτως πρὸς τε τὸ φρόνημα αὐτῆς καὶ **τὴν ἐντολήν τῶν Δυνάμεων**, ἔκριεν ἀναγκαῖον ν' ἀπαλλάξῃ ὑμᾶς τοῦ ἀξιώματος τοῦ Συμβούλου.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως

Ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος
Ἄνδρ. Παπαδιαμαντόπουλος

»Τὴν δὲ πρῶταν τῆς 20 Μαρτίου εὐρέθη τοιχοκολλημένον εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως τὸ ἐπόμενον διάταγμα :

Ἡμεῖς Πρίγκηψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος Ὑπατος Ἀρμοστής ἐν Κρήτῃ.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρον 65 τοῦ Συντάγματος.

Ἐπειδὴ ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Σύμβουλος Ἐλευθέριος Βενιζέλος ὄλως ἀναρμοδίως ὑπεστήριξε καὶ δημοσίᾳ ἐξέβηκε γνώμας ἐπὶ σπουδαιοτάτῳ ζητήματι τοῦ τόπου ἀντιθέτους πρὸς τὸ Ἡμέτερον φρόνημα καὶ τὴν ἐντολὴν Ἡμῶν.

Ἀπολύομεν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ Συμβούλου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης.

Ἐν Χαλέπῳ τῇ 18 Μαρτίου 1901
ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Τὸ διάταγμα τῆς ἀπολύσεως ὑπεγράφη τὴν 18ην Μαρτίου καὶ ἀσφαλῶς μετὰ τὴν σύσκεψιν ταύτην.

Αἱ μηχανογραφαὶ τῶν ἀυλικῶν κατὰ τοῦ Βενιζέλου εἶχον ἐπιτύχη. Ἄρκεϊ κανεὶς νὰ διαβάσῃ προσεκτικὰ τὰ δύο αὐτὰ ἔγγραφα τῆς ἀπολύσεως τοῦ Βενιζέλου καὶ θὰ ἐννοήσῃ τὴν κακοπιστίαν καὶ τοῦ πρίγκηπος καὶ τῶν ἀυλικῶν των.

Ἀπὸ τὸ ἔγγραφον τὸ δημοσιευθὲν καὶ τοιχοκολληθὲν εἰς τὰς ὁδοὺς λείπει ἡ φράσις **«τὴν ἐντολὴν τῶν δυνάμεων.»**

Ἡ παῦσις αὐτῆ τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὸ ὑπουργικὸν ἀξίωμα ἀπετέλεσε σύνθημα διωγμοῦ τῶν ὁπαδῶν του εἰς ὅλην τὴν Κρήτην. Αἱ ὑποστηρίζουσαι αὐτὸν ἐφημερίδες ἐπαύθησαν, ἀπάγορευθεῖσιν καὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον ἐκδόσεώς των. Αἱ συγκεντρώσεις τῶν φίλων του ἀπηγορεύθησαν.

Διὰ παντός μέσου ἐπεδιώχθη ἡ δυσφήμησις τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἀνδρὸς, τὸν ὁποῖον κατηγοροῦν ὡς συνωμότην, φίλον καὶ ὄργανον τῆς Ἀγγλίας.

Συνεπεῖα τῶν ἀτιμιῶν αὐτῶν ἐδημιουργήθη μιὰ βαθεὶα ἐχθρότης ἐναντίον τοῦ Πρίγκηπος ἐκ μέρους τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Ἡ ἀντιπολιτευσίς ὠγκοῦτο συνεχῶς. Καθημερινῶς νέοι δυσηρεστημένοι ἐναντίον τοῦ καθεστώτος προσετίθεντο εἰς τὰς τάξεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Ὁ ἀγὼν ὑπόκοφος μὲν, διαρκῶς ἐξωήρθε χωρὶς διακοπὴν. Μιὰ πάλῃ οὐχὶ προσώπων, ἀλλὰ ιδεῶν.

Ἄν ὁ Βενιζέλος ἦτο δοξομανὴς καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξουσίαν, δὲν εἶχε νὰ κάμῃ τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ μιμηθῇ τοὺς λοιποὺς αὐλοκόλακας, οἱ ὁποῖοι ἔλειχον τὰ κράσπεδα τοῦ πριγκηπικοῦ χιτῶνος καὶ

δὲν ἀντετάσσοντο ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἰς τὴν γνώμην του. Ὁ Βενιζέλος ὅμως εἶχεν ἰδέας, εἶχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Πρίγκηπος ὄχι μόνον ἦτο ἐπιζημία εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Πατριδος, ἀλλὰ ἀπεμάκρυνε καὶ αὐτὴν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὀλεθρία τακτικὴ τοῦ πρίγκηπος δὲν ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἰς τὴν ποθητὴν ἔνωσιν.

Αὐτὸ διείδεν ὁ Βενιζέλος ὡς πολιτικὸς μὲ ὀξύνοια καὶ δι' αὐτὸ ἐτέθη ἀντιμέτωπος τοῦ Γεωργίου.

* * *

Ἡ δυσαρέσκεια τῶν Κρητῶν ἦτο δικαιολογημένη. Ὁ πρῶτος Ὑπατος Ἀρμοστής τῆς νήσου διωρίσθη ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων χωρὶς καὶ νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη τῆς Πύλης.

Ἡ ἐκλογὴ ἔτυχεν ἐπὶ τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος.

Ἦτο λοιπὸν δυνατὸν οἱ Κρηῖτες νὰ μὴ διίδουν ἐν τῷ γεγονότι τούτῳ ἓνα πρόλογον τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος;

Ἄλλ' ὁ καιρὸς παρήρχετο, καὶ ἡ ἀνυπομονησία των ἐπετείνετο ἐπὶ τῇ ταιαύτῃ διαιωνίσει. Διοικητικαὶ ἀδεξιότητες προσετέθησαν εἰς τὴν δυσαρέσκειάν των ταύτην. Ὁ σύμβουλος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς ἀπέβλεπε μετ' ἐμπιστοσύνης εἶχεν ἀπαμακρυνθῆ.

Τὶ ἐπερίμενεν λοιπὸν ὁ λαὸς ἀπὸ μίαν ταιαύτην ἀφόρητον κατάστασιν;

* * *

Τὴν 19ην Αὐγούστου 1904 ἡ Κρητικὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἀπηύθυνε πρὸς τὸν πρίγκηπα Γεώργιον μίαν αἴτησιν διὰ τῆς ὁποίας τὸν παρέκάλει «ὄπως καταστήσῃ γνωστὴν εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις τὴν ἀκλόνητον ἀπόφασιν τῶν Κρητῶν εἰς τὴν ἔνωσιν, μὲ τὴν προσθήκην νὰ μὴν ἀναβάλουν πλέον τὸ ζήτημα».

Ἡ αἴτησις αὕτη δὲν ἔσχε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ἀπελιπισθέντες καὶ ἐρεθισθέντες ἀπὸ τὴν ματαιώσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων των, καὶ ταυτοχρόνως ἀπὸ τὰ λάθη τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, χίλιοι πεντακόσιοι ἔνοπλοι Κρηῖτες, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν ὄρειων χωρικῶν τῶν Σφακίων, συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ Θέρισσον, χωρίον ἀπέχον πέντε χιλιόμετρα νοτιοδυτικῶς τῶν Χανίων ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῆς φερούσης εἰς τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου κατὰ τὸ 1821 μερικαὶ ἑκατοντάδες ἐπαναστατῶν εἶχον ἀντισταθῆ νικηφόρως, καθ' ὅλων τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἔξ' 21.000 ἀνδρῶν τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ

Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Θερίσσου ἐξέλεξαν ὡς ἀρχηγὸν τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ὁ ὁποῖος ἐπέταξε πλέον τὴν γραφίδα καὶ τὴν παθητικὴν

στάσιν διὰ τὴν ζήσιν τὸν σκληρὸν βίον τοῦ ἐπαναστάτου μεταξύ τῶν παλληκαριῶν του, μετὰ τῶν ὁποίων συνεμερίσθη τοὺς κόπους καὶ τὰς κακουχίας διακινδυνεύσας πλειστάκις καὶ τὴν ζωὴν του.

Τέσσαρα δλόκληρα χρόνια ὁ Βενιζέλος ἀνέστη νόμιμος ἐναντίον τῆν αὐθαιρεσίας καὶ τῆς βίας. Δέκα μῆνας φυλακίσεως εἰς τὸ Ἴτζεδὶν

Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσου Κωνστ. Μ. Φούμης, Ἐλευθ. Κ. Βενιζέλος καὶ Κωνστ. Θρ. Μάνος (ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ).

ἐπέφρασεν ὁ Βενιζέλος διότι οἱ ἐχθροὶ του ἐνόμισαν ὅτι μποροῦσαν νὰ μιάνουν τὴν μνήμην τοῦ πατέρα του.

Ὁ Πρίγκηψ ἐνόμισεν ὅτι ἀπὸ ἀρμοστής τῶν Μ. Δυνάμεων ἤμποροῦσε νὰ μεταβληθῆ εἰς κομματάρχην. Καὶ ὅταν ἐπεχείρησε νὰ κάμῃ ἐκλογικὴν περιοδείαν ὡς ἀρχηγὸς τοῦ **ἀντιβενιζελικοῦ** κόμματος τότε οἱ φίλοι τοῦ Βενιζέλου ἀπήντησαν ἀπὸ τὸ Θερίσσον.

, ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 4ον

Πρὸς τὸ Θέριsson

«Μίαν ὠραίαν προΐαν τοῦ Μαρτίου τοῦ 1905, εἷς ἀνὴρ τεσσαρακοντούτης περιόπου, ὑψηλός, ἰσχνός, μετὴν μορφὴν παισιουμένην ἀπὸ καστανὴν γενειάδα, ὀλίγον ἀραιάν, διηυθύνετο πρὸς τὰ Χανιά διὰ τῆς ὁδοῦ ἢ ὁποία ἦν ὡνε τὸ προάστειον τῆς Χαλέπας μετὴν πρωτεύουσαν.

»Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀνοιξιάτικην ἤδη, εἰς τὴν νῆσον τοῦ Μίνως, τὸ προάστειον τοῦτο παρουσίαζε μίαν γοητευτικὴν ὄψιν.

»Ἐν μέσφ ἐνὸς ἀληθινοῦ ὠκεανοῦ πρασινάδας, μεταξὺ τῶν πλεγμένων κλώνων χαριτωμένων θάμνων, ὠραῖαι ἐπαύλεις προβάλλουν ὀλόλευκοι ὑπεράνω τῶν ὑψηλῶν τοίχων, οἱ ὁποῖοι δὲν τὰς περικλείουν ἐν τούτοις κατὰ τρόπον τοσοῦτον ζηλότυπον, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατὸν νὰ δῶσιν κανεῖς, τῆδε κακεῖσε, ἐν βλέμμα θαυμασμοῦ εἰς τὰ ἀνθισμένα κηπάρια, τῶν ὁποίων τὸ ἄρωμα ἀναβαίνει μεθυστικὸν πρὸς τὸ κυανοῦν τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως ἀνυψοῦται ὁ λιβανωτὸς πρὸς τοὺς θόλους ναοῦ.

»Εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τοῦ ἐπιγείου Παραδείσου, τὸ Ἐνάκτορον τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου, τὰ διάφορα Προξενεῖα καὶ αἱ κατοικίαι τῶν μᾶλλον εὐνοουμένων τῆς τύχης Κρητῶν, κρύπτονται ἀνάμεσα ἀπὸ δαιδαλώδεις δρόμους.

»Ὁ ἀνὴρ, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν λίαν ἀπότομον κατωφέρειαν, εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς ὁποίας ἐγείρεται τὸ οἰκοδόμημα τῆς «Διεθνοῦς Λέσχης», ὅτε μία κλειστὴ ἀμαξα, ἐρχομένη ἀπὸ τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν, τὸν καταφθάσει.

»Νομίζων ὅτι ἡ ἀμαξα αὐτὴ ἦτο κενή, ἡ ἀνὴρ ἔκαμε νεῦμα προσκλήσεως καὶ ὁ ἀμαξηλάτης, καίτοι εἶχεν ἐντὸς ἐπιβάτην, ἔσταμάτησε μόλις ἀνεγνώρισε τὸν καλοῦντα αὐτόν.

»Ἀπὸ τὴν δεξιὰν θυρίδα τῆς ἀμάξης, ἀμέσως ἀνοιχθεῖσαν, μία σιλουέτα, ἡ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου ἐνεφανίσθη.

»Καὶ αὐτὸς δὲν ἐβρόαδυνε ν' ἀπονείμῃ ἐν ὄνομα εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τὴν ὁποίαν ἀσαφῶς εἶδεν, ἐμάντευσεν μᾶλλον, ὑπὸ τὸ ἡμίφως τῆς ἐπερχομένης νυκτός. Καὶ μὴ ὑποπτευόμενος τὴν περιφρόνησιν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι μιᾶς ἰδιαιτέρας συνομιλίας τὴν ὁποίαν τὸ κρίσιμον τῶν περιστάσεων τοῦ παρίστων ὡς ἰδιαζόντως ἐπιθυμητὴν, οὗτος ἠτοιμάζετο ὅπως καταβῇ πρὸ τοῦ πεζοῦ.

«Ἄλλ' ἡ πλάνη του διήρκεσεν ἐλάχιστον.

»Ο κ. Βενιζέλος (ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνωτέρω ἀνὴρ οὐδεὶς ἄλλος ἦτο εἰμὴ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ὁ ἀδυσώπητος ἐχθρὸς τοῦ ὑφισταμένου καθεστώτος) ἠρκέσθη, μὲ ἀβρόφρονάς τινας λέξεις, νὰ ἐξηγήσῃ τὴν λίαν ἀκουσίαν ἀπάτην του.

»Οἱ δύο ἐχθροὶ ἐχαιρετίσθησαν ψυχρῶς. Ἐπειτα ὁ ἰδιαιτέρος γραμματεὺς τοῦ Προίγκηπος ἐπανέλαβε τὸν δι' ἀμάξης δρόμον του πρὸς τὰ Χανιά, ἐνῶ ὁ Βενιζέλος, ἀφοῦ ἐσταμάτησε στιγμὰς τινὰς εἰς τὴν «Διεθνή Λέσχην» διὰ νὰ σφίξῃ τὴν χεῖρα φίλου του ἀνέβη εἰς τὴν πρώτην ἀμαξαν πού ἐτυχε νὰ συναντήσῃ καὶ μετέβη εἰς τὴν ἐξοχὴν, εἰς τὸ χωριὸν Μουρνιές, εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Βαθείας κλεισωρίας, ἥτις ἄγει, δι' ἀπιστεῦτων κατσικομονοπατιῶν, εἰς τὴν ἀπόρθητον σχεδὸν θέσιν τοῦ Θεορίσου. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1905 ἤρχιζεν».

*
* *

Τὴν 23ῃν Μαρτίου 1905 ἡ Ἐπαναστατικὴ συνέλευσις τοῦ Θεορίσου ἐκήρυτε **«τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου εἰς ἓν μόνον ἐλεύθερον καὶ συνταγματικὸν κράτος»**. Ἀνακοινοῦσα τὸ ψήφισμα αὐτὸ εἰς τὰς Μ. Δυνάμεις ἡ ἐπανάστασις τοῦ Θεορίσου ἐξήτει ἀπὸ τὰς Μ. Δυνάμεις νὰ δώσουν τὴν ποθουμένην ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἔνωσιν. Ταυτοχρόνως ὑπέβαλε καὶ τὰ ἐπιχειρήματά της τὰ ὁποῖα ἦσαν τὰ ἑξῆς :

1) Ἡ παραχωρηθεῖσα ὑπὸ τῶν Δυνάμεων αὐτονομία ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Κρητῶν ὡς σταθμὸς τελείως παροδικὸς πρὸς τὴν τελικὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης, πρὸς τὴν ἔνωσιν.

2) Ἡ οἰκονομικὴ καχεξία ἡ προερχομένη ἀπὸ ἓν παρόμοιον νόθον καθεστῶς, ἔφερε τὴν Κρήτην εἰς οἰκονομικὸν ἀδιέξοδον.

3) Ἡ ἀδυναμία προσελκύσεως ξένων κεφαλαίων ἐφ' ὅσον διήρκει μία τοιαύτη κατάστασις.

4) Ἡ τελωνειακὴ ἀπομόνωσις.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βενιζέλος ἐκήρυτε τὴν ἔνωσιν τῆς νήσου, ὁ πρίγκηψ Γεώργιος εἶχεν ἐπιτύχει ὅπως ἐν διεθνῆς σῶμα πέζοναυτῶν συμπράξῃ μετὰ τῆς χωροφυλακῆς ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θεορίσου, συγχρόνως ἐξέδιδε προκήρυξιν διὰ τῆς ὁποίας ἠπεῖλει τοὺς ἐπαναστάτας μὲ τὴν διεθνή ταύτην ἐπέμβασιν ἐὰν δὲν διελύοντο.

Οὕτω εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, ἡ τακτικὴ Κρητικὴ συνέλευσις συνελθούσα εἰς Χανιά τὴν 7ην Ἀπριλίου ἐν μέσῳ ἑνὸς περιβάλλοντος διακεκοσμημένου μὲ Ἑλληνικὰς σημαίας ἐκήρυτε καὶ αὐτὴ ἐπισήμως καὶ μετὰ πάσης πομπῆς «τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλά-

δος» και ἐξήτει ὅπως τοῦ λοιποῦ ἀποτελεῖ και αὐτὸς μέρος τῆς ὑπὸ συνταγματικὸν στέμμα τοῦ Βασιλέως Γεωργίου χώρας.

Τὸ ψήφισμα διεβιβάσθη πρὸς τοὺς Προξένους τῶν Μ. Δυνάμεων.

Αἱ Δυνάμεις ἀπήνησαν τὴν 19 Ἀπριλίου ὅτι ἦσαν «στερωῶς ἀποφασισμένοι νὰ προσφύγουν εἰς πᾶν ναυτικὸν και στρατιωτικὸν μέσον τὸ ὁποῖον θὰ ἔκρινον ἀναγκαῖον πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐξασφαλίσουν τὸν σεβασμὸν τῆς ἀποφάσεώς των νὰ διατηρηθῇ ἡ τάξις.

Τὰ στρατιωτικά ταῦτα μέτρα δὲν ἠδύναντο νὰ πτοήσουν τοὺς Κρητάς, και ἡ ἐπανάστασις ἠδυνήθη νὰ ἐπεκταθῇ ἀνέτως.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ πλείστοι τῶν Κρητῶν βουλευτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκλείσαν τὴν 18 Μαΐου τὰς ἐργασίας τῆς Βουλῆς χωρὶς νὰ κάμουν τίποτε, ἔσπευσαν νὰ συμπράξουν εἰς τὴν Ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν τοῦ Θεορίσου.

Μετὰ ἓνα μῆνα εἰς τῶν κυριωτέρων συμβούλων (ὑπουργῶν) τοῦ Πρίγκηπος παρητεῖτο ὅπως μεταβῇ και ἐνωθῇ ἐπάνω στὰ βουνὰ μετὸν πρῶν συνάδελφόν του Βενιζέλον.

Τὰ πράγματα λοιπὸν ἐπῆγαιναν ἄσχημα διὰ τὸν Ὑπατον Ἀρμοστήν.

Τότε κατενόησε τὸ λάθος του και τὴν σφαλερὰν πολιτικὴν του. Και ἠθέλησε νὰ ἐπανακτῆσῃ τὴν φιλίαν τοῦ Βενιζέλου. Ἐπεφόρτισε δὲ μετὴν λεπτὴν ταύτην ἐντολὴν τὸν κ. Μπάουτσερ, τὸν λίαν γνωστὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ Λονδινίου «Times» και κοινὸν φίλον τοῦ Πρίγκηπος και τοῦ πρῶν Ὑπουργοῦ αὐτοῦ.

Κατὰ τὰς πρώτας λοιπὸν ἡμέρας τοῦ 1902 ὁ κ. Μπάουτσερ προσέκάλεσε μίαν συνέντευξιν μετὸν κ. Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο τότε εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Θεορίσῳ.

Ὁ κ. Βενιζέλος ἔσπευσε ν' ἀποδεχθῇ τὴν συνέντευξιν ταύτην, ἀλλ' ἀπέρριψε διαροήδην πάντα συμβιβασμὸν, κρίνων ἀδύνατον πᾶσαν συνεργασίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ.

*
* *

Τὴν 12ην Ἰουλίου ἡ Ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ ἐξέδιδε μίαν νέαν προκήρυξιν, ζητοῦσα τὴν ἀπονομὴν εἰς τὴν νῆσον πολιτεύματος ἀναλόγου μετὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

Τὴν 18ην Ἰουλίου ὁ στρατιωτικὸς νόμος ἐκηρύχθη ὑπὸ τῶν δυνάμεων καθ' ὅλην τὴν νῆσον.

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου τούτου δὲν ἔσχε οὐδὲν ἀποτέλεσμα. Οἱ ἐπαναστῆται ἠδύναντο νὰ καταφύγουν ἐν ἀνάγκῃ και ἐπὶ τῶν Λευκῶν

Ἰορέων. Ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθει καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς νήσου ὅπου μάλιστα ἐβασίλευε παραδειγματικὴ ἀληθῶς τάξις.

Ἐνθαυρονηθεῖσα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ κινήματος τοῦ Θεορίσου ἡ κανονικὴ, ἡ ἐπίσημος, συνέλευσις τῶν Χανίων κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 15 Αὐγούστου ἐψήφισε πλείστα μεταρρυθμίσεις περιοχομένης εἰς τὸ Βενιζελικὸν πρόγραμμα ἀπάσας δὲ ἐχθρικὰς πρὸς τὸν Πρίγκηπα. Καὶ χωρὶς νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τὸ κόμμα τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ νὰ ἀντιδράσῃ, ἡ Συνέλευσις ἐκήρυξε ἑαυτὴν διαλελυμένην.

Πρὸ τῆς τοιαύτης καταστάσεως τὰ διεθνῆ στρατεύματα ἐκινήθησαν πρὸς πληρέστερον ἀποκλεισμὸν τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ Ἕλληες κατελάμβανον τὰ πέριξ τῶν Χανίων, οἱ Ρῶσοι τὰ τοῦ Ρεθύμνου, οἱ Ἰταλοὶ τὸν Κίσσαμον καὶ οἱ Γάλλοι τὸν Ἅγιον Νικόλαον, τὴν Σητεῖαν καὶ τὴν Ἱεράπετραν.

Παρ' ὅλα ὅμως τὰ στρατιωτικὰ αὐτὰ μέτρα ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐφαίνετο κλονιζομένη. Νέαι προτάσεις ἐκ μέρους τῶν προξένων τώρα ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Βενιζέλον.

Αἱ δυνάμεις θὰ παρεχώρουν σοβαρὰς μεταρρυθμίσεις, εὐρύτεραν αὐτονομίαν καὶ ἀμνηστειάν εἰς τοὺς Θεορισσιανοὺς ἐπαναστάτας μὲ τὸν ὅρον οἱ ἐπαναστάται νὰ παραδώσουν εἰς τὰς Δυνάμεις 700 ὅπλα.

Συγχρόνως δὲ μία ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Δυνάμεων εἶχε κατέλθῃ εἰς τὴν νήσον διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ ἀποφανθῇ ἐπὶ τῆς πολιτείας καὶ διοικήσεως τοῦ ὑπάτου Ἀρμοστοῦ.

Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια δυσηρέστησε τὸν πρίγκηπα Γεώργιον, ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ ὑπείκων εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ τῶν φίλων του τώρα.

*
*
*

Τὴν 12ην Νοεμβρίου, ἤτοι 8 μῆνας μετὰ τὴν ἐναρξίν τοῦ ἀγῶνος τοῦ Θεορίσου ἡ ἐπανάστασις ἔληγεν. Εἶχεν ἐν μέρει ἐπιτύχει.

Ἴδου τώρα πῶς χαρακτηρίζει τὴν ἐπανάστασιν αὐτὴν ἕνας ἀπὸ τοὺς νέους ἱστορικοὺς τῆς Ἑλλάδος ὁ κ. Γεώργιος Βεντήρης εἰς τὸ ἔσχατάς ἐκδοθὲν βιβλίον του «**Ἡ ἙΛΛΑΣ ΤΟΥ 1910—1920**».

«Ἡ ἀντίληψις ὅτι συνεκρούσθησαν δύο ἰσχυραὶ προσωπικότητες, ὡς ὁ πρίγκηψ Γεώργιος καὶ ὁ Βενιζέλος, οὐδὲν ἐξηγεῖ. Οἱ Κρητικοὶ δὲν ἦσαν ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠκολούθουν τυφλὰ οἰονδήποτε. Ἄλλο εἶνε τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ Θεορίσου.

»Πρώτην φορὰν ἀπὸ τοῦ 1821, Ἕλληες ἄστοι καὶ ἀγρόται εἶπαν πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν ὅτι ἔχουν καὶ αὐτοὶ λόγον εἰς τὰ ἐθνικὰ ζητήματα. Τοὺς ἀνεγνωρίζετο τὸ καθῆκον νὰ χύνουν τὸ αἷμα

των διὰ τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις. Τοὺς ἀπηγόρευαν νὰ ἀναμειγνύωνται εἰς αὐτὰς ὡς πολῖται. Ἀπῆντησαν διὰ τῶν ὄπλων καὶ ἐπῆραν ὅ,τι τοὺς ἀνῆκε μὲ τὸ χέρι των.

»Πράγματι ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, διορισθεὶς παρὰ τῶν μεγάλων δυνάμεων ὑπατος ἀρμοστής τῆς Κρήτης, 1899—1906, ἠθέλησε νὰ ἀγνοήσῃ τὸ σύνταγμα καὶ νὰ διοικήσῃ αὐταρχικῶς. Ὅταν ἐπιτροπὴ προκρίτων τοῦ ὑπέβαλε σχετικὰ αἰτήματα, τὴν διέκοψε βιαίως :

«Τὶ μοῦ λέτε σύνταγμα, βουλὴν καὶ ἐκλογάς; Αὐτὰ εἶναι μασκαραλίκια!»

»Ἰδιαιτέρως, τὸ ἐθνικὸν ζήτημα, δηλαδὴ τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὸ ἀντελαμβάνετο ὁ βασιλόπαις ὡς οἰκογενειακὴν του ὑπόθεσιν. Θὰ τὸ ἐκανόνιζε μὲ τὸν πατέρα του καὶ τὸ πολὺ μὲ τὸν συγγενῆ του αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας. Ἡ αὐθαιρεσία ἐκείνη ἐξήγειρε μέγα μέρος τῶν νησιωτῶν. Ὁ πρῶτος μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὅστις ἐλάμβανεν γνῶσιν τῶν ἡγεμονικῶν πράξεων, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης. Ὀλίγον πρὸ τῆς ρήξεώς του, εἶπε καθαρὰ πρὸς τὸν ὑπατον ἀρμοστήν :

«Ὡς ἕνας ἐκ τῶν τριακοσίων χιλιάδων Κρητῶν δὲν σὰς ἐχωρῶ τὸ δικαίωμά μου ὥστε μόνος σεῖς νὰ ρυθμίζετε αὐτοβούλως τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τοῦ τόπου μου».

Ὁ πρίγκηψ δὲν ἤκουεν ἀπὸ λόγια. Ἦνάγκασε τοὺς Κρήτας νὰ ἀντιτάξουν τὴν βίαν εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν. Δὲν εἶχαν ἀπαλλαγῆ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ διὰ νὰ βάλουν ἄλλον νέον ἐπὶ τοῦ τραχήλου των.

Ἐκ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοπέδου τοῦ Θερίσου, ὁ πρόεδρος τῆς συνελεύσεως Ἰ. Παπαγιαννάκης ἔγραφεν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος :

«Γνωρίζωμεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἀρμοστειακοῦ καθεστώτος ἐν Κρήτῃ, ἡ ἑλληνικὴ δυναστεία ἠξίωσε νὰ διευθύνῃ αὐτὴ τὸ κρητικὸν ζήτημα ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπευθύνου γνώμης τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλείου ὡς δυναστικὴν καθαρῶς ὑπόθεσιν, ἕως ὅτου τὰ πράγματα ἔφθασαν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐὰν οἱ πολῖται τῆς ἑλευθέρας Ἑλλάδος ἠνείχοντο νὰ κυβερνῶνται ἀνεξελέγκτως ὑπὸ τῆς ὀλιγαρχίας, συμμαχούσης μὲ τὸ στέμμα, οἱ Κρητῆς δὲν ἔννοοῦσαν νὰ ἔχουν καθήκοντα πολλὰ καὶ δικαίωμα οὐδέν. Αἱ ἄρχουσαι τάξεις τῶν Ἀθηνῶν ἐζήτησαν νὰ ἐπιβλη-

θοῦν εἰς τὰ Χανιά διὰ τοῦ ἐντολοδόχου τῶν πρίγκηπος Γεωργίου. Ἡ ἀπόκρισις τοὺς ἤλθεν ἀπὸ τὰ βουνά. Ἡ ἱστορικὴ ἔννοια τοῦ Θεορίσσου δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ αὐτὴν: Πρώτη ἐπανάστασις τῶν ἀστῶν—ἀγροτῶν κατὰ τῆς κυριάρχου τάξεως. Τὸ παράδειγμα τῶν εὐρῆκε βαθεῖαν ἀπήγησιν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἐπηροέασεν ἰσχυρῶς τὴν πρὸ τοῦ Γουδι κίνησιν καὶ περιέκλεισεν ὡς εἰς σπέρμα τὴν κρίσιν τοῦ 1915—1922.

»Ὁ ἐπαναστάτης τοῦ Θεορίσσου δὲν ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὸν ἄρχηγὸν τοῦ κινήματος τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ νεοἑλληνες ἄστοι ἤκουον παῖποιον νὰ τοὺς λέγη, μὲ τὸ τουφέκι στὰ χέρια, ὅτι μόνον δι' αὐτῶν θὰ σωθῆ ὁ τόπος.

»Δὲν τὸ ἐλησιμόνησαν.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ὄον

Τὰ πρὸ τῆς Ἐνώσεως γεγονότα

Τὸν παραιτηθέντα πρίγκηπα Γεώργιον ἀντικατέστησεν ὁ βουλευτὴς **Καλαβρῶπων Ἀλέξανδρος Ζαΐμης**, ἀνὴρ κοινοβουλευτικός.

Τὴν 18ην Νοεμβρίου τοῦ 1905 ἀπεβίβαστο εἰς τὴν νῆσον καὶ ἀνελάμβανε τὴν ἀρχὴν, διατηρῶν συνάμα καὶ τὴν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κοινοβουλίῳ θέσιν του. Διὰ νὰ διευκολύνουν τὸ ἔργον του αἱ Μ. Δυνάμεις ἐπὶ εἰσηγήσει τοῦ Βενιζέλου ἐπέτρεψαν ὅπως Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ ὀργανώσουν τὴν Κοητικὴν Χωροφυλακίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξῆλθον αἱ ἠρωϊκαὶ Κοητικαὶ μεραρχίαι τοῦ 1912 καὶ 1917. Κατὰ τὰς δηλώσεις τῶν ὀητῶν καὶ κατηγορηματικῶν, ὅταν ἡ χωροφυλακὴ αὕτη θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν τάξιν, τότε αὐταὶ θὰ ἤρχίζον τὴν ἐκκένωσιν τῆς νήσου ἀπὸ τὰ διεθνῆ στρατεύματα. Καὶ πράγματι τὴν 14ην Ἰουλίου 1908 τὸ πρῶτον τμημα τῶν διεθνῶν ἀγχημάτων ἀνεχώρει. Τὰ πράγματα οὕτω ἐβάδιζον κανονικὰ πρὸς τὴν ἔνωσιν. Μετὰ τὴν Τουρκικὴν ἐπανάστασιν τοῦ συντάγματος τοῦ 1908 καθ' ἣν καθηρέθη ὁ Χαμίτ, ἐπῆλθον γεγονότα καταστρεπτικὰ διὰ τὴν Τουρκίαν.

Τὴν 20ην Σεπτεμβρίου 1908 ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσήφ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν κόσμον τὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης εἰς τὸ στέμμα του. Συγχρόνως σχεδὸν τὴν 22αν Σεπτεμβρίου ὁ πρίγκηψ Φερδινάνδος ἀνεκήρυττε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας. Τὴν 21ην Σεπτεμβρίου ἐξεσηγνύετο νέα ἐπανάστασις εἰς τὴν Κοήτην ἢ δεκάτῃ τετάρτῃ κατὰ σειρὰν ἀπὸ τοῦ 1830.

Ὁ κ. Ζαΐμης ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἀνεχώρει τὴν 20 Σεπτεμβρίου **προσωρινῶς**, ὅπως μὴ ἐπανέλθῃ πλέον ἐκεῖ. Καὶ μετέβη εἰς Λευκάδα διὰ ν' ἀπασχοληθῇ μὲ τὴν προσφιλεῖ του ἀλιεῖαν.

Τὴν πρωΐαν τῆς 24 Σεπτεμβρίου 1908 ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Χανίων ἦτο στολισμένη μὲ Ἑλληνικὰς σημαίας.

Χιλιάδες Κρητῶν προσέδραμον ἐκ τῶν πέριξ. Οὐδεὶς Τοῦρκος ἐκακοποιήθη.

Τὴν δευτέραν ἀπογευματινὴν ὥραν δεκαπεντακισχίλιοι περίπου πολῖται συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος προσεφώνησε τοὺς συνηγμένους καὶ διεκήρυξεν ὅτι ἡ εἰρηνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἀπηυθύνετο ἐναντίον οὐδεμιᾶς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ὅτι ὁ μόνος αὐτῆς σκοπὸς ἦτο ἡ προκήρυξις τῆς ὀριστικῆς ἐνώσεως τῆς νήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Ἡ Κυβέρνησις ἔδει νὰ ἐνεργῇ ἕκτοτε ἐν ὀνόματι τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἔμενε λοιπὸν εἰς τὴν Συνέλευσιν, κληθεῖσαν εἰς ἕκτακτον Σύνοδον, ὅπως κυρώσῃ τὴν λαϊκὴν ἀπόφασιν διὰ μιᾶς ψήφου ἐπισήμου.

Μεθ' ὃ σύσσωμον τὸ πλῆθος διηυθύνθη εἰς τὰ διάφορα προξενεῖα, ἐπιδίδον εἰς ἕκαστον τούτων ἐν ἀντίγραφον τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως.

Διερχόμενον ἀπὸ τὸ προάστειον τῆς Χαλέπας τὸ πλῆθος ἐσταμάτησε πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ καὶ κατεβίβασε τὴν Κρητικὴν σημαίαν ἀντικαταστήσαν αὐτὴν διὰ τῆς κυανολεύκου ἐν μέσῳ φρενητιωδῶν ζητωκραυγῶν.

Τὴν ἐπιούσαν Κυβέρνησις, ὑπάλληλοι, ἀξιωματικοὶ ὠρχίσθησαν πίστιν εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς ἑλληνικῆς σημαίας.

Ἡ Κρητικὴ συνέλευσις συνελθοῦσα τὴν 12 Ὀκτωβρίου, ἐνῶ ἡ μουσικὴ ἀνέκρουε τὸν Ἑλληνικὸν ὕμνον, ἐκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἐνωσὶν τῆς μετὰ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ προσεκάλει τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὅπως λάβῃ κατοχὴν τῆς κυβερνήσεως τῆς νήσου».

Ἡ Κρητικὴ συνέλευσις ἐκήρυξεν ἑαυτὴν διαλελυμένην, ἀφοῦ προηγουμένως διώρισε μίαν **Ἐκτελεστικὴν Ἐπιτροπὴν** ἐκ πέντε προσώπων, ὧν ὁ κ. Α. Μιχελιδάκης ἦτο πρόεδρος, ὁ δὲ Βενιζέλος ὑπουργὸς ἐπι τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς Δικαιοσύνης, μὲ τὴν ἐντολὴν ὅπως **«κυβερνώσι τὴν χώραν ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους»**.

Ὁ Βενιζέλος κατήγαγε κατὰ τὴν περιόδον ἐκείνην ἀληθεῖς διπλω-

ματικούς θριάμβους, διότι κατώρθωσε νὰ πείση τὰς Μεγάλας Δυνάμεις ὅπως ἀναγνωρίσουν τὴν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, ὅπως ἀνταλλάσσουν μετ' αὐτοῦ διπλωματικὰ ἔγγραφα, χωρὶς ἐν τούτοις αὐταὶ νὰ ἔχουν ἀναγνωρίσει τὴν νέαν ἐκείνην κατάστασιν τῶν πραγμάτων.

Τὴν 13 Ἰουλίου 1909 ἐπραγματοποιήθη ἡ πλήρης ἐκκένωσις τῆς νήσου ὑπὸ τῶν διεθνῶν ἀγημάτων.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῶν Χανίων, μεταξὺ τῶν σημαίων τῶν μεγάλων δυνάμεων ὑψοῦτο καὶ ἡ Τουρκικὴ σημαία. Τὰ διεθνή στρατεύματα ἀναχωροῦντα ἐπῆραν μαζί των καὶ τὴν σημαίαν αὐτὴν ἐπίσης.

Ἡ Τουρκία τότε διεμαρτυρήθη εἰς τὰς Δυνάμεις. Αὐταὶ δὲ ἐπέμειναν πλησίον τῆς Κρητικῆς κυβερνήσεως ὅπως ἡ ἑλληνικὴ σημαία καταβιβασθῆ ἀμέσως ἀπὸ τὸ φρούριον τοῦ Φυρκᾶ. Πρὸ τῆς θελήσεως τῆς εὐρώπης, αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ. Οὐχ' ἤττον, διὰ νὰ μὴ τρωθῆ ἡ δικαία καὶ εὐλόγος Κρητικὴ εὐαισθησία, ἐξευρέθη ἕν μέσον. Ἡ Ἑλληνικὴ σημαία θὰ ἐκυμάτιζεν ἕως τὸ βράδυ, ὅτε θὰ κατεβιβάζετο διὰ νὰ μὴ ἀνυψωθῆ τὴν ἐπιούσαν, ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς τουρκικῆς τὴν ἐπομένην. Καὶ οὕτω πράγματι ἔγινε.

Τὴν ἀκόλουθον πρωΐαν, 23 Ἰουλίου, μία σημαία Τουρκικὴ, ἀπὸ τεκέ, ἐκαρφώθη ἐπὶ τοῦ κοντοῦ, ἐκπροσωποῦσα τὴν σκιάδην ἔξουσίαν τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ τῆς ἠρωϊκῆς μεγαλονήσου. Καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐπισήμου ἐνώσεως.

Ὁ Κρητικὸς λαὸς μὲ μεγάλην δυσφορίαν ὑπεδέχθη τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην. Ἡ Κρητικὴ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ. Τὴν διεδέχθη μία προσωρινὴ κυβέρνησις ἀποτελουμένη ἀπὸ δικαστὰς καὶ ἀνωτέρους ὑπαλλήλους.

Μετὰ ἑξάμηνον σχεδὸν ἡ Συνέλευσις, συγκληθεῖσα εἰς τακτικὴν σύνοδον, ἐσχημάτισε νέον κοινοβουλευτικὸν ὑπουργεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Βενιζέλος δὲν ἠθέλησε νὰ συμμετάσχη, καίτοι κατ' οὐσίαν ἡ κυβέρνησις εὐρίσκετο εἰς χεῖρας του καὶ ἠκολούθει πάντοτε τὰς συμβουλὰς του.

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1910 νέα διάλυσις τῆς βουλῆς, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησαν αἱ ἐκλογαὶ διὰ μίαν ἐθνικὴν Συντακτικὴν συνέλευσιν. Ὁ Βενιζέλος ἐγένετο πρόεδρος αὐτῆς καὶ πρωθυπουργὸς ἔπειτα.

Ἡ βουλὴ αὕτη ἀποκληθεῖσα «Ἑλληνικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν», εἰς μίαν ἐπίσημον συνεδρίασιν ἐψήφισεν ἐκ νέου τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν. (17 Ἀπριλίου 1910).

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος τούτου ἐγείρεται ὁ μουσουλμᾶνος βουλευτὴς Χανίων Χουσεῖν Ναῖμ Βεῦζαδὲ καὶ προχωρῶν πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς βουλῆς τοῦ παρουσιάζει ἕν ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποῖου

οἱ μουσουλμᾶνοι βουλευταὶ «διεμαρτύροντο κατὰ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς συμφώνως πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους».

Ὁ πρόεδρος τῆς βουλῆς τείνει τὴν χεῖρα διὰ νὰ πάρη τὴν διαμαρτυρίαν ταύτην τὴν ὁποίαν ἀπηύθυναν οἱ Τοῦρκοι βουλευταί, ὅτε ἀίφνης ὁ Δασκαλογιάννης (τοῦ ὁποίου τὸν πάππον οἱ Τοῦρκοι εἶχαν γδάρει ζωντανὸν) ἤρπασε τὸ ἔγγραφον τῷτο καὶ τὸ ἔσχισεν.

Ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι διεμαρτύροντο, ὁ Βενιζέλος· ἐν μέσῳ πανδαιμονίου, σκύβει καὶ μαζεύει τὰ σχισμένα κομμάτια, προσπαθῶν νὰ τὰ προσαρμόσῃ.

Κατόπιν ἀνεβαίνει εἰς τὸ βῆμα καὶ δηλώνει ἐξ ὀνόματός του καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φίλων, ὅτι «ἀπόδοκιμάζει τὴν ἀπόπειραν παρεμποδίσεως τῶν μουσουλμάνων ὅπως ἐκδηλώσουν ἐλευθέρως τὴν γνώμην των, καλεῖ δὲ αὐτοὺς ἵνα ἀντικαταστήσουν τὸ σχισθὲν ἔγγραφον διὰ νὰ τὸ καταθέσουν». Τοῦθ' ὅπερ καὶ ἔπραξαν οἱ μωαμεθανοί, προσθέτοντες μίαν δυνατὴν διαμαρτυρίαν ἐν αὐτῷ.

Ἡ Πύλη δὲν ἐλησμόνησε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐκ νέου εἰς τὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι τὴν διεβεβαίωσαν ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσέχη εἰς τὰς εὐχὰς τὰς ὁποίας ἐψήφισεν ἡ Κρητικὴ Βουλὴ καὶ ὅτι αὐταὶ ἐξηκολούθουν ἀναγνωρίζουσαι τὰ κυριαρχικὰ αὐτῆς δικαιώματα ἐπὶ τῆς νήσου.

Οἱ Κρητὲς ἀπέλπιδες ἤκουσαν τὴν φιλότουρκον ταύτην ἀπάντησιν τῶν Δυνάμεων, ἡ ὁποία ἐγέννα τὴν πεποιθήσιν ὅτι, ἂν δὲν ἐματαιοῦτο διὰ παντὸς ἡ ἔνωσις, πάντως ἔμελλε νὰ βραδύνη ἐπὶ πολὺ ἀκόμη.

Περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου 1910 νέον πάλιν ζήτημα ἐν Κρῆτι. Ἡ Βουλὴ δὲν ἤθελε ν' ἀποδεχθῇ τοὺς μωαμεθανοὺς βουλευτὰς εἰς τὴν Βουλήν οὔτε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν διορισμὸν μωαμεθανῶν εἰς δημοσίας θέσεις, χωρὶς προηγουμένως νὰ δώσουν τὸν ὄρκον τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Αἱ Δυνάμεις, κατόπιν διαμαρτυρίας τῆς Τουρκίας, ἐδήλωσαν εἰς τὴν Κρητικὴν Κυβέρνησιν διὰ νότας ὅτι, ἂν ἡ Βουλὴ δὲν ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς μουσουλμάνους βουλευτὰς νὰ συμμετάσχουν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς καὶ τοὺς ὑπαλλήλους νὰ διορίζωνται ἀνευ ὀρκωμοσίας, θὰ ἀπεβίβασον ἀμέσως ἐκ τῶν πολεμικῶν των πλοίων ἀγῆματα διὰ νὰ καταλάβουν τοὺς λιμένας καὶ τὰ τελωνεῖα.

Ἡ ὑπὸ τὸν Μιχελιδάκην ἀντιπολίτευσις ἠρνεῖτο νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐπιταγὴν ταύτην τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀλλ' ὁ κ. Βενιζέλος, Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως, ἐπέδειξε ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν πάντοτε χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν μετριοπάθειαν καὶ δεῦνοιαν.

Κατώρθωσε δηλαδὴ, ἐπιβληθεὶς εἰς τοὺς φίλους του, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ψήφισιν τῆς ἀνευ ὄρκου ἀποδοχῆς. Ἐννοεῖται, τὸ γεγονός τοῦτο ἐπηύξησε τὴν ἀπελπισίαν καὶ ὀργὴν τῶν Κρητῶν.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀκριβῶς, σπουδαῖα γεγονότα ἐλάμβανον χώραν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ στρατιωτικὴ ἐπανάστασις τοῦ Γουδι περιελθοῦσα εἰς ἀδιέξοδον, ἠτένιζε μετὰ συμπαθείας πρὸς τὴν Κρήτην ὥσει ἀναμένουσα ἐκεῖθεν τὸν προφήτην.

Καὶ πράγματι ἡ Ἐπανάστασις τοῦ Γουδι εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ καλέσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν μεγαλοπράγμονα πολιτικὸν καὶ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν πρωθυπουργίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 6ον

Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τοῦ Γουδι.

Μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ 1897, ἡ δυναστεία ἤρχισε νὰ ἐκπίπτῃ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ. Μαζὺ μὲ τὴν δυναστείαν εἶχον ἐκπέσῃ καὶ τὰ πολιτικὰ κόμματα τὰ ὁποῖα φρατρίαι μᾶλλον ἦσαν παρὰ κόμματα.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔπασχεν ἀπὸ μίαν γενικὴν ἀσθένειαν. Ἦτο κουρασμένον, ἀπογοητευμένον ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴν παραλυσίαν, ἀπὸ τὴν χαλάρωσιν τῆς πειθαρχίας, ἀπὸ τὴν ἔνοχον ἐλαστικότητα τῶν συνειδήσεων, ἀπὸ τὴν ὁμισφετολογίαν καὶ ἀπὸ τὴν κακὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης.

Καὶ δι' ὅλα αὐτὰ ποῖος ἦτο ὁ ὑπεύθυνος; Ποῖος ἄλλος ἀπὸ τὸν βασιλέα καὶ ἀπὸ τὰ πολιτικὰ κόμματα. Οἱ ἀξιωματικοὶ μὲ τὴν ἦτταν τοῦ 1897 εἶχον κατηγορηθῆ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ὑπαίτιοι, ἐνῶ οὐσιαστικῶς ὑπεύθυνος ἦτο, ἡ δυναστεία καὶ τὰ κόμματα. Τί ἔπταιαν οἱ ἀξιωματικοὶ ἂν οἱ ὀδηγοὶ αὐτῶν δὲν εἶχον οὐδεμίαν ἰκανότητα νὰ κυβερνήσουν;

Αὐτὴ ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὰς Ἀθήνας ὅταν τὸν Αὔγουστον τοῦ 1909 οἱ Ἑλληνες ἀξιωματικοὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ συνταγματάρχου Ζορμπᾶ ἐπανεστάτησαν, καὶ ἔστησαν τὸ στρατόπεδόν των εἰς τὸ Γουδί.

Οὐδέποτε ἐπανάστασις εἶχε χαρακτῆρα τοσοῦτον εἰρηρικὸν. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὐδέποτε ἀνατρεπτικὸν κίνημα ὑπῆρξε τόσον δημοφιλές. Οἱ ἀξιωματικοὶ εἶχον ἐννοήσει ὅτι εἶχεν ἔλθει ἡ ὥρα των. Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης αὐτοὶ ἦταν ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι ἐμάχοντο ὡς στρατιῶται εἰς τὰ σύνορα, ὡς ἀντίρροτες εἰς τὴν Φλώριναν καὶ τίς χαράδρες τοῦ Ὀλύμπου.

Ὅλοι των αὐταὶ αἱ προσπάθειαι ὅμως εἰς οὐδὲν κατέληγον.

Ἐπὶ δώδεκα ὀλόκληρα χρόνια μετὰ τὴν φυγὴν τῆς Λαμίας ἂν καὶ

ἔπαλαιαν ἀπεγνωσμένως δὲν ἤκουαν τίποτε ἄλλο παρὰ ὑποσχέσεις ὑπουργῶν, ὕβρεις πριγκήπων, λειδωρίας καὶ χούφους διαβεβαιώσεις.

Ἐπιπροσθέτως δὲ συνεχῶς οἱ νεότουρκοὶ ἠπέιλουν ὅτι «θὰ πάρουν τὸν καφέ των εἰς τὰς Ἀθήνας» καὶ ὁ Ρασὴτ πασᾶς «ὅτι θὰ κάμη ἕναν περίπατον μέχρις Ἀθηνῶν». Ἐπνίγοντο μέσα εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν αὐτὴν τῆς φαυλοκρατίας καὶ ἠθέλησαν νὰ ἀναπνεύσουν τὸν καθαρὸν ἀέρα.

Ἐβγήκαν εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὸ Γουδί. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐκάλεσαν τὴν Ἑλλάδα εἰς ἕνα γενικὸν καθαρισμόν.

Δὲν ἦσαν ἀρκούντως ὀργανωμένοι, ἀλλὰ δὲν ἐπρόκειτο νὰ καταργήσουν τὴν Βασιλίην καὶ τὰ φρούρια τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου τῆς Πετροπόλεως, ἠθέλησαν μόνον νὰ ἐπιβάλουν μίαν νέαν τάξιν πραγμάτων.

Τὸ Γουδί ἀπεφάσισε νὰ διαρρήξῃ πᾶσαν σχέσιν μὲ τὸ παρελθὸν τὸ ὁποῖον τοῦ καθίστα δυσχερὲς τὸ παρὸν καὶ καταστρεπτικὸν τὸ μέλλον.

Τὸ φαυλοκρατικὸν ὀλιγαρχικὸν καθεστῶς ἀνετραπῆ μὲ τὴν πρώτην ἰσχυρὰν πνοὴν ἣ μᾶλλον δὲν εἶχεν ἀνατραπῆ, εἶχε καταρρεύσει. Ὁ στρατιωτικὸς σύνδεσμος ἐπέδωκε τὸ τελεσίγραφόν του εἰς τὸν βασιλέα: Πλήρης ὀργάνωσις τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης—Ἀποπομπὴ τοῦ διαδόχου καὶ τῶν πριγκήπων ἀπὸ τὸ στράτευμα.

Ὁ Γεώργιος ὁ Α΄ ἐσκέπτετο ἀκόμη. Οἱ ἐπαναστάται ἠπέιλουν νὰ τὸν ἐκθρονίσουν.

Ὁ Γεώργιος ἦτο πατέρας, ἦτο ὅμως καὶ βασιλεὺς. Ἐπροτίμησε νὰ μείνῃ βασιλεὺς.

Ἀπεμάκρυνε τοὺς βλαστοὺς του ἀπὸ τὸ στράτευμα, ἀντικατέστησε τὸν Ράλλην μὲ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιγάλην.

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἦτο πονηρὸς καὶ ἔμπειρος εἰς τοὺς ἐλιγμούς. Διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν αἰτημάτων τῶν ἐπαναστατῶν προσεπάθει νὰ πνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐντὸς τῆς νομιμότητος.

Πάντως τὸ πρῶτον βῆμα εἶχεν ἐπιτευχθῆ. Ὁ διάδοχος καὶ οἱ πρίγκηπες ἀπεμακρύνθησαν τοῦ στρατεύματος.

Οἱ ἐλιγμοὶ αὐτοὶ τοῦ Β. Γεωργίου ἔφεραν ἀργότερα τὴν ἐπανάστασιν καὶ πάλιν εἰς ἀδιέξοδον. Οἱ πρωτεργάται τοῦ κινήματος εἶχον ἐννοήσει ὅτι καὶ ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων δὲν ἔφερε οὐδὲν ἀποτέλεσμα.

Ἐπρεπε νὰ ἐξευρεθοῦν νέα πρόσωπα.

Εἶχον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμφανισθῆ οἱ πρῶτοι Ἑλληγες διανοούμενοι σπουδασταὶ τῶν Πανεπιστημίων τῆς εὐρώπης. Συνεκεντροῦντο

εἰς πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς ὁποίας τὸν πυρῆνα ἀπετέλου οἱ κ. Α. Παπαναστασίου, Π. Ἀραβαντινός, Θ. Κουτούλης, Ὁρ. Πετμεζάς, Λ. Νᾶκος, Ἀλ. Μυλωνᾶς, Κ. Λυμπερόπουλος. Ἦσαν οὗτοι νέοι ἐνθουσιώδεις σοσιαλισταὶ ἄνευ ὅμως πολιτικῆς πείρας.

Διὰ τὴν περίστασιν ἐχρειάζετο ἔμπειρος πολιτικὸς ἀνὴρ, μὲ θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν, ὃ ὁποῖος νὰ εἶχε ἐπιδείξει κατὰ τὸ παρελθὸν τὰς ἀρετὰς αὐτάς.

Ὁ στρατιωτικὸς σύνδεσμος ἀντελαμβάνετο ὅτι μέσα του δὲν εἶχε τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, οὔτε ὃ γνωστὸς πολιτικὸς κόσμος.

Ἀνεξήγησε τὸν ἄνθρωπον αὐτόν τὸν ἀρμόζοντα διὰ τὴν νέαν ταύτην κατάστασιν, ὃ ὁποῖος ἀφοῦ θὰ κατήρτιζε ὠρίμως ἓν πολιτικὸν πρόγραμμα θὰ ἦτο ἀποφασισμένος νὰ τὸ ἐφαρμόσῃ διὰ παντὸς μέσου.

Καὶ τὸν εὗρηξαν.

*
* *

Πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶχον ὀργανώσῃ τὴν Κρητικὴν χωροφυλακὴν εἶχον ἤδη ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσουν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν Βενιζέλον καὶ νὰ θαυμάσουν τὴν εὐφυΐαν του καὶ τὸν ἄκρατον πατριωτισμὸν του. Τὰς ἐντυπώσεις των αὐτὰς τὰς εἶχον διαβιβᾶσῃ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ κινήματος, οἱ ὁποῖοι ἤδη εἶχον ἀκούσει περὶ τοῦ Βενιζέλου ὃ ὁποῖος μάλιστα εἶχε δημοσιογραφῆσει εἰς τὸν «Κήρυκα» τῶν Χανίων ὑπὲρ τοῦ κινήματος, ὑποδεικνύων εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτοῦ τὴν κατεύθυνσιν τὴν ὁποίαν ὄφειλον νὰ ἀκολουθήσουν. Ὅταν ἐξεδηλώθη ἡ πρώτη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ κινήματος ὃ Βενιζέλος ἔγραφε εἰς τὸν «Κήρυκα» :

«Ὁ σύνδεσμος ὀφείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ, ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ προσαίρου δικτατορίας νὰ ἐφκρμέσῃ τὸ πρόγραμμά του καλῶν τὸν λαόν, μετὰ τὴν λήξιν τοῦ διαστήματος τούτου, εἰς ἐκλογὰς ἐθνοσυνελεύσεως, ἧτις νὰ ἀποφανθῇ περὶ τε τῶν γεννημένων, καθὼς καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐν τῷ μέλλοντι πρέπει νὰ κυβερνηθῇ τὸ ἐλεύθερον κράτος».

*
* *

Οἱ ἀξιωματικοὶ ἠννόησαν ὅτι αὐτοὶ εἶχον μὲν τὸν σκοπὸν, δὲν ἐγνώριζον ὅμως τὰ μέσα νὰ τὸν πραγματοποιήσουν. Ἐκεῖ κάτω εἰς τὴν Κρήτην ὑπῆρχε κάποιος ὃ ὁποῖος συνεβούλευε μὲ μίαν σπανίαν ἀλληλουχίαν ἰδεῶν, μὲ μίαν σπανίαν μεθοδικότητα.

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὃ ἴλαρχος Παμίκος Ζυμβρακάκης ἄν καὶ ἐχθρὸς τοῦ Βενιζέλου εἰς τὴν Κρήτην εἶχε συμβουλευσει εἰς τὸν στρατιωτικὸν σύνδεσμον νὰ καλέσῃ τὸν Κρητὰ πολιτικὸν καὶ νὰ τὸν ἀναθέσῃ.

τὴν πρωθυπουργίαν. Διευτυπώθησαν ὅμως ἀντιρρήσεις καὶ ἡ κυριώτε-
ρα ὄλων ἦτο ὅτι δὲν ἔπρεπε γὰ μειωθῆ ὁ Ζορμπᾶς. Τώρα ὅταν τὰ
πράγματα ἔφθασαν εἰς τὸ ἀπροχώρητον ἀπεφάσισαν νὰ τὸν προσκαλέ-
σουν ἀνέθεσαν δὲ εἰς τὸν λοχαγὸν Κονταράτου νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν
Βενιζέλον. Πράγματι ὁ λοχαγὸς Ξενοφῶν Κονταράτος ἀνεχώρησε διὰ
Χανιά ὅπου συνητητήθη μετὰ τοῦ Βενιζέλου εἰς τὸν ὁποῖον ἀνεκοίνωσε
τὴν ἀπόφασιν τοῦ συνδέσμου.

Ὁ Βενιζέλος ἀπήντησε πρὸς τὸν σύνδεσμον μέσῳ τοῦ Κονταράτου
ὅτι ἀπέκρουε τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως, ἐδέχετο ὅμως νὰ ἐργασθῆ
ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἴδου ἓν ἀκριβὲς κείμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὅπως τὴν ἀναγράφει
εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος συνταγματάρχ-
ης Ν. Ζορμπᾶς.

Χαλέπα, 22 Δεκεμβρίου 1909.

Πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Σ. Συνδέσμου καὶ τὰ μέλη τῆς διοι-
κούσης τὸν σύνδεσμον ἐπιτροπῆς.

» Ἀξιότιμοι κύριοι. Ἐλαβον τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν μοῦ ἐ-
κάματε τὴν τιμὴν νὰ μοῦ πέμψητε διὰ τοῦ λοχαγοῦ Κονταράτου.
Ὡς τίθεται πρὸ ἐμοῦ τὸ ζήτημα ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ, ἀρνητικῆ
κατ' ἀρχὴν ἀπάντησις ἐκ μέρους μου δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένη. Ἀλ-
λὰ δὲν δύναμαι ἐξ ἄλλου, οὐδὲ κατ' ἀρχὴν νὰ δηλώσω ὅτι εἶμαι
ἔτοιμος ν' ἀναλάβω τὴν ἀρχὴν, ἐφ' ὅσον ἐγγυτέρα μελέτη τῆς κα-
ταστάσεως δὲν μὲ πείσῃ ὅτι τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους μοῦ ἐπιβάλ-
λει τοῦτο ὡς ἐπιτακτικὸν καθήκον. Ὅπως δυνηθῶ νὰ προβῶ εἰς
τὴν ἀναγκαίαν τούτου προκαταρτικὴν μελέτην, ἀναγκάζομαι νὰ ἔλ-
θω εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ τέλος τῆς ἐβδομάδος καίτοι ἐπιμελῶς ἀ-
πέφυγα μέχρι σήμερον τὸ ταξείδιον τοῦτο καὶ ἠλπίζον ὅτι θὰ ἡ-
δυνάμην νὰ ἀποφύγω αὐτὸ μέχρι τέλους. Μετὰ τοῦ Κονταράτου
συνεννοήθη περὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως ἡ ἔλευσις μου μείνῃ ἄγνω-
στος εἰς τοὺς πολλοὺς ὅσον τὸ δυνατόν ἐπὶ πλείονας ἡμέρας.

Μετὰ πάσης τιμῆς

Ἐλευθέριος Βενιζέλος

Πρὶν ὅμως ὁ Βενιζέλος ἀποφασίση νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας αὐτοπρο-
σώπως διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ τοῦ συνδέσμου, ἐφρόντισε δι' ἐπιστολῶν
νὰ κατατοπίσῃ τὴν ἐπαναστάσιν εἰς τὸ πρόγραμμα καὶ τὰς ἰδέας του.

Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα μίαν ἐπιστολὴν εἰς
τὴν ὁποίαν καταφαίνονται σαφῶς αἱ προθέσεις τοῦ Βενιζέλου ἐρχομέ-
νου εἰς τὰς Ἀθήνας.

Χανία 11 Ὀκτωβρίου 1909

Φίλε κ. Κονταράτε,

Καί' ἃ εἴχετε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀνακοινώσετε, ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ἐπιθυμεῖ νὰ μᾶθη τὴν γνώμην μου περὶ τε τῶν γενομένων μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τῶν δεόντων γενέσθαι.

Ἀνέκαθεν ἐπίστευον ὅτι, εἰς ὃ σημεῖον εἶχον φθάσῃ τὰ πράγματα, ἢ ἐπιβαλλομένη ταχεῖα ἀνορθωσις τοῦ κράτους, ἄνευ τῆς ὁποίας ἐφερόμεθα εἰς ταχὺν καὶ ἀναπόδραστον ἐθνικὸν ὄλεθρον, μόνον δι' ἐπαναστάσεως ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ.

Ἄλλ' ἐὰν μοι ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία νὰ συμπράξω εἰς ὀργάνωσιν καὶ παρασκευὴν ἐπαναστάσεως, ἀναγκαῖον θὰ ἔκρινα ὅπως ὁ λαβῶν τὴν πρωτοβουλίαν αὐτῆς Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος προέλθῃ πρὸ τῆς ἐκκρήξεώς της εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν πολιτικῶν ἐκείνων προσώπων, ἅτινα συνεμερίζοντο τὴν ἰδέαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐδέχοντο νὰ συμπράξωσιν εἰς παρασκευὴν καὶ ὀργάνωσιν αὐτῆς. Τούτου γενομένου, θὰ ἐχαράττετο ἀπὸ κοινοῦ τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπαναστάσεως, θὰ παρεσκευάζετο δὲ καὶ ὅλη ἢ διὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἀναγκαῖα νομοθετικὴ ἐργασία, οὕτως ὥστε ἅμα τῇ ἐκρήξει θὰ συνεκροτεῖτο δικτατορικὴ κυβέρνησις, ἣτις, ἐξηγοῦσα διὰ διαγγέλματος πρὸς τὸν λαὸν τὰ τε προκαλέσαντα αὐτὴν αἷτια, τοὺς σκοποὺς αὐτῆς καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς ἐνεργείας της, θὰ ἐκάλει ἀπὸ τοῦδε τὸν λαὸν εἰς ἐκλογὰς συνελεύσεως, διεξαχθησομένης ἅμα τῇ παρελεύσει ἔτους, ὅπως ἢ ἐκ τῶν ἐκλογῶν τούτων μέλλουσα νὰ προέλθῃ ἀντιπροσωπεῖα τοῦ λαοῦ, κρίνῃ τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ρυθμίσῃ τὸ μέλλον πολίτευμα τοῦ κράτους.

Μόνον ἂν τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως ἠθέλε προχωρήσει ἐντὸς τοῦ ἔτους τόσον ἐπιτυχῶς, ὥστε ἢ πρὸς αὐτὸ ἐμπιστοσύνη τῆς κοινῆς γνώμης νὰ παρίσταται ἐντελῶς ἠσφαλισμένη, θὰ ἠδύνατο, ἐὰν διὰ πανδήμων συλλαλητηρίων διευτυποῦτο σχετικὴ αἴτησις, νὰ κληθῇ ὁ λαὸς πρὸ τῆς ὠρισμένης διὰ τὰς ἐκλογὰς ἡμέρας ἵνα διὰ δημοψηφίσματος ἀποφανθῇ ἐὰν συναινῇ ὅπως ἐπὶ ἕνα ἀκόμη ἔτος συνεχισθῇ ἡ δικτατορικὴ ἐξουσία τῆς κυβερνήσεως.

Ἀκολουθουμένου τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐνεργείας, θὰ ἀπέβαινε δυνατόν ὅπως ὄχι μόνον τὸ πρόγραμμα τῆς ἀνορθώσεως ἐφαρμοσθῇ ἀλλὰ καὶ καταλυθῶσι ὀλοτελῶς αἱ ἱλυμαινόμεναι τὸ κράτος προσωπικαὶ φατρίαί, ἄνευ τῆς διαλύσεως τῶν ὁποίων τὰ πράγματα μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου θὰ περιήρ-

χοντο κατά μικρὸν εἰς τὴν ἰσχυροῦς τοῦ κινήματος ἀθλιότητα, ἀφοῦ πάλιν ἡ ἐξουσία θὰ περιήρχετο εἰς αὐτάς. Ἡ ἐπὶ τὸν ἀνωτέρω δὲ ὀρισθέντα χρόνον διάρκεια τῆς δικτατορικῆς κυβερνήσεως θὰ ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότης ν' ἀγάγη εἰς τὴν διάλυσιν τῶν προσωπικῶν φατριῶν, διότι θὰ παρείχετο οὕτω εἰς τὸν λαὸν ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ ἀγαθὰ ὅχι μόνον τῆς ἀριωτέρας στρατιωτικῆς τοῦ κράτους παρασκευῆς καὶ τῆς σκοπίμου διαρρυθμίσεως πάντων τῶν κλάδων τῆς διοικήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τῶν κομμάτων λειτουργούσης διοικήσεως καὶ τῆς πράγματι ἴσης δι' ὅλους καὶ ἀμερολήπτου δικαιοσύνης καὶ τῆς δικαιότερας φορολογίας, ἀγαθὰ τὰ ὁποῖα οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἐγνώρισεν ὁ λαός.

Τὴν ὁδὸν ταύτην δὲν ἠκολούθησεν ἡ ἐπανάστασις, προτιμήσασα νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνορθῶσιν ἄνευ τυπικῆς ὑπερβάσεως τῶν συνταγματικῶν τύπων. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι καὶ ἡ ἐνέργεια αὕτη, ἂν δύναιτο ν' ἀγάγη εἰς ἀνορθῶσιν ὀλιγώτερον ριζικὴν, εἶναι ὅμως καὶ ὀλιγώτερον παρακεκινδυνευμένη καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει, σωρεῖται ἐπὶ τῶν ἡγετῶν τῆς ἐπαναστάσεως ὀλιγώτερας εὐθύνας. Δὲν ἔμπορεῖ τις παρὰ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς ἐπιτυχίας ἅς μέχρι τοῦδε συνεκόμισεν ἡ ἐπανάστασις, ἀκολούθησασα τὴν ὁδὸν ταύτην. Ἡδὴ ἐψηφίσθησαν τὰ στρατιωτικὰ νομοσχέδια. Ὑπεβλήθη δὲ εἰς τὴν ψῆφον τῆς Βουλῆς οἰκονομικὸν πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον, παρὰ τὴν ἀτέλειαν τὴν ὁποίαν φυσικὸν εἶνε νὰ περιέχουν τὰ ἐνσαρκουῦντα τὸ πρόγραμμα τοῦτο νομοσχέδια, ὡς ἐκ τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς παρασκευάσθησαν, εἶνε ἀναμφισβητήτως πρόγραμμα γενναῖον, ὅπερ ἂν συνεζητεῖτο ἐν καλῇ πίστει ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἡδύνατο ν' ἀσφάλισεν τοῦλάχιστον τὴν διὰ τὴν στρατιωτικὴν σύμβασιν οἰκονομικὴν βάσιν.

Ἄλλ' αἱ ἐπιτυχίαι αὗται ἐγγυῶνται καὶ τὴν μέχρι τέλους ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνορθώσεως ;

Ὅσον καὶ ἂν εἶνε τις αἰσιδόξος, δὲν ἔμπορεῖ παρὰ ν' ἀμφιβάλλῃ. Τὰ ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς κόμματα διὰ τῆς ἄνευ συζητήσεως ἐπιψηφίσεως τῶν ὑποβαλλομένων νομοσχεδίων λαμβάνουν καθαρῶς ἐχθρὴν στάσιν κατὰ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνορθώσεως. Εἶναι ὡς νὰ διεκήρυτταν ἐπισήμως ὅτι περιμένουν νὰ παρέλθῃ ἡ ἐπαναστατικὴ κατάστασις καὶ νὰ ἐπαναλάβουν τὸ παλαιὸν ἔργον των: Ἐπεὶ ἔτερου δὲν γνωρίζω οὐδὲ δύναμαι μακρόθεν νὰ κρίνω ἂν ἡ σημερινὴ κυβερνήσις ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς της. Ἐάντι λαμβάνεται ἑαυτὴν κυβερνήσιν ἐπαναστατικὴν καὶ ὅχι κυβερνήσιν

κομματικήν, ἃν οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἐννοοῦν, καταλύοντες τὴν διοίκησιν τῶν φατριῶν, ἣτις ἐλυμάνθη μέχρι σήμερον τὴν Ἑλλάδα, νὰ παράσχουν εἰς τὸν λαὸν ἀπτὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀφατριαίστου διοικήσεως καὶ τῆς ἴσης δι' ὄλουσ καὶ ἀμερολήπτου δικαιοσύνης, ἃν πᾶσαν κυβερνητικὴν ἢ διοικητικὴν αὐτῶν προᾶξιν ρυθμίζῃ ἀείποτε ἢ ἀποσκοπήσῃ πρὸς νὸ γενικὸν καὶ ὄχι πρὸς τὸ ἀτομικὸν συμφέρον.

Ἄλλὰ μεθ' ὄλους τοὺς ἐνδοιασμοὺς τούτους, οὓς εἶνε φυσικὸν νὰ ἔχη τις περὶ τῆς μέχρι τέλους ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος καλούμενος νὰ δώσω τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ πρακτέου, οὐδέποτε θὰ συστήσω σήμερον ἐγκατάλειψιν τῆς ἀπαξ χαραχθείσης καὶ μέχρι σήμερον ἀκολουθηθείσης ὁδοῦ καὶ προσφυγῆν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν δικτατορικῆς κυβερνήσεως. Ἐὰν ἡ ψήφισις τοῦ οἰκονομικοῦ προγράμματος τῆς κυβερνήσεως παράσχῃ τὰ μέσα ὅπως μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος ἢ τοῦ θέρους δυνηθῶμεν νὰ παρατάξωμεν περὶ τὰς 80 χιλιάδας καλῶς ὠργανωμένου καὶ ἐξοπλισμένου στρατοῦ, τοιαύτην δὲ ναυτικὴν ἐκ τῶν ἐνόντων παρασκευὴν, ἢ ὅποια νὰ μᾶς ἀσφαλίσῃ ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ κρατῇ τὰ θαλάσσια, φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἀρκεσθῶμεν ἐν τῷ παρόντι εἰς τοῦτο, διότι διὰ τῆς παρασκευῆς ταύτης θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἀσφαλίσωμεν ἐντὸς τοῦ προσεχοῦς θέρους τὴν αἰσίαν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη θὰ εἶνε ἐπιτυχία τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ἐκ τούτου δὲ γόητρον αὐτῆς, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐπικουρίαν ἣν θὰ παράχουν αὐτῇ οἱ Κοῆτες, πρέπει νὰ ἐλπίσωμεν ὅτι θ' ἀρκέσουν ὅπως ἀσφαλίσουν τὴν περαιτέρω οὐζικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνορθώσεως.

Νομίζω ἐπομένως ὅτι ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος, χωρὶς παντάπασιν νὰ περιορίσῃ τὴν εὐρύτητα τοῦ προγράμματος τῆς ἀνορθώσεως, πρέπει ἐν τούτοις νὰ στρέψῃ κυρίως τὴν προσοχὴν του ὅπως ἀσφαλισθῇ ἢ ἐντὸς τοῦ προσεχοῦς θέρους τὸ βραδύτερον πολεμικὴ ἡμῶν ὡς ἀνωτέρω παρασκευὴ, ἐπιμέμων κατὰ τὰ λοιπὰ εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς μονιμότητος τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐν γένει, δι' ἧς μονιμότητος θὰ παταχθῇ οὐσίωδῶς ἡ κομματικὴ συναλλαγὴ.

Αὕτη διὰ βραχέων ἢ εἰς τὰ τεθέντα μοι ἐρωτήματα ἀπάντησις μου, τὴν ὁποίαν παρακαλῶ νὰ διαβιβάσῃτε πρὸς τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον μετὰ τῶν θερμοτάτων συγχαρητηρίων μου διὰ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα τὸν ὁποῖον ἀνέλαβε καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ

ὁποῖον ἐξαοτᾶται ἢ ὑπαρξίς ἡμῶν καὶ ὡς κράτους καὶ ὡς ἔθνοϋς.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως ὑμέτερος
ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

* * *

Ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀφίξεως τοῦ Βενιζέλου ὁ στρατιωτικὸς σύνδεσμος παρηκολούθη ἀγρύπνως τὰς κινήσεις τῆς κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη, ἡ ὁποία προαισθανομένη τὸ τέλος τῆς, προσεπάθει διὰ διαφόρων μέσων νὰ ἀντιδράσῃ καὶ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν.

Ὁ παραιτηθεὶς τὴν 17 Ἰανουαρίου
1909 πρωθυπουργὸς Κυρ. Μαυρομιχάλης.

Παρηκολούθη ἀκόμη ὁ σύνδεσμος τὰς ἐργασίας τῆς βουλῆς αἱ ὁποῖαι συνεχίζοντο. Παρηκολούθη ἐπίσης καὶ τὰς κινήσεις τοῦ βασιλέως διότι διεδόθη ὅτι ὁ Γεώργιος θὰ ἐξήτη τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. Λαβὴν εἰς τὴν παρεξήγησιν αὐτὴν ἔδωσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν ἐκτραγείσαν τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων πυρκαϊὰν εἰς τὰ ἀνάκτορα πολυπληθὲς ἄγνημα Ἀγγλων ναυτῶν εὐρίσκετο ἐκεῖ, προφανῶς μόνον διὰ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν καταστολὴν τοῦ πυρός.

* * *

Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τῶν ἀνακτόρων τὴν 27ην Δεκεμβρίου, ἓνας ὑψηλόσωμος αὐστηρὸς ἐπαρχιωτῆς διήρχετο τὴν ἔρημον κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν πλατείαν τῆς Ὀμονοίας, διευθυνόμενος πρὸς τὴν ὁδὸν Πανεπιστημίου.

Ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ φυσιογνωμία ἐκείνη μετὰ τὸ λευκάζον ἐλαφρῶς ἀραιὸν ὑπογένειον καὶ τὰς διόπτρας τοῦ καθηγητοῦ. Καὶ ὅμως χάριν αὐτῶν καὶ ὄλων τῶν Ἑλλήνων ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς διήλθε τὸ Αἶγαῖον. Ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Κρήτης καὶ μέλλων τοιοῦτος τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκετο ἤδη εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἄν καὶ εἶχε τηρηθῆ ἄκρα μυστικότης εἰς τὸ ταξίδιον τοῦτο, οἱ δημοσιογράφοι εἶχον κατορ-

θώση νὰ πληροφορηθοῦν ἐγκαίρως τὰ τῆς ἀφίξεώς του. Τὸ «Σκριπ» τῆς 28ης Δεκεμβρίου ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

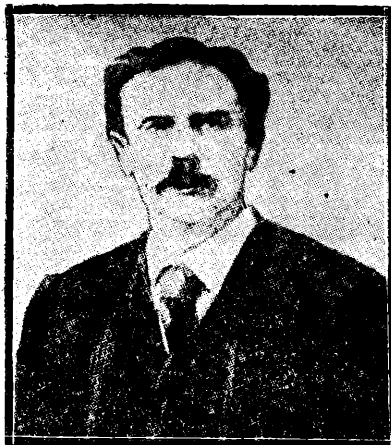
ΧΑΝΙΑ 27 Δεκεμβρίου.—“Ὅπως καὶ χθὲς οἱ ἀνήγγειλα, ὁ κ. Βενιζέλος ἀνεχώρησε διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου «Γουδῆ», τοῦ ἀποπλεύσαντος ἐντεῦθεν χθὲς, ἀλλὰ τὸ μεσονύκτιον ἕνεκα τῆς ἐπικρατούσης τρικυμίας ἐπέστρεψεν εἰς Σούδαν ἐνῶ ὁ κ. Βενιζέλος ἐξηκολούθησε τὸ ταξιδεῖόν του διὰ τοῦ ἰταλικοῦ.

Λέγεται ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος φθάνει αὐτόθι κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Στρατ. Συνδέσμου.»

* * *

Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Βενιζέλου ἐκ μέρους τῶν παλαιοκομματικῶν ἐξεδηλώθη καὶ ἡ ὑπονόμευσις τοῦ ἔργου ἤρχισεν ἅμα τῇ ἀφίξει του.

Αἱ παλαιοκομματικαὶ ἐφημερίδες πρωτοστατοῦντος τοῦ «Σκριπ» ἔγραψαν ὅτι εἶχεν ἔλθῃ διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, νὰ συγκατατεθῇ αὕτη εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Κρητῶν βουλευτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν βουλήν, πρῶτον τὸ ὁποῖον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βενιζέλος ἀπέκρουε διασπορήδην, ὅπως ἄλλως τε τὸ ἀπέδειξε καὶ ἐμπρόσθεν ἀργότερον, διότι δὲν ἤθελε, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ συγκρονηθῇ μετὰ τὰς δυνάμεις. Ἐγραψαν ἐπίσης ὅτι εἶχεν ἔλθῃ διὰ νὰ ἠγηθῇ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ διαλύσῃ τὰ κόμματα.

Ὁ Δημήτριος Πάλλης

Παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου δηλώσεις τοῦ Βενιζέλου αὐτὰ ἐξηκολούθουν νὰ σπεύρουν ζιζάνια διὰ νὰ δημιουργήσῃν δυσμενῆ ἀτμόσφαιραν περὶ τοῦ.

Ὁ Βενιζέλος ἔπρεπε νὰ ἐξουδετερωθῇ, ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέφῃ ἀπραγτος. Ἦρχετο εἰς μίαν ἐποχὴν πολὺ κρίσιμον δι' αὐτούς.

* * *

Ἐνῶ οἱ παλαιοκομματικοὶ ἠσχολοῦντο μετὰ τὸ πῶς θὰ ἐδυσφήμουν τὸν Βενιζέλον καὶ θὰ τοῦ παρουσιάζουν ἑπιπλοῦσα ἐμπόδια, αὐτὸς ἤρχισε τὰς βολιδσκοπήσεις του.

Αἱ ἐνέργειαι του πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἑξῆς:

Καθὼς ἦτο φυσικὸν ἐπεδίωξεν ἐκ τῶν πρώτων νὰ γνωρίσῃ τὰς ἀντιλήψεις καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου. Ἀφοῦ συνωμίλησε ἐπανειλημμένως μετὰ τῶν σπουδαιότερων μελῶν αὐτοῦ παρέστη ἐν τέλει καὶ εἰς ἐπίσημον συνεδρίασιν τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Β' μεραρχίας. Ἐγνωρίσθη ἐκεῖ μὲ ὅλα τὰ μέλη, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὴν τιμὴν τῆς προσκλήσεώς του εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐξῆρξεν ἀκολούθως τὸν σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν ὁποῖον ἐχαρακτήρισεν ἱερὸν καὶ ἐτόνισεν ὅτι ἡ πατρις, ἰδιαίτερος δὲ ἡ Κρήτη ὀφείλου εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον διὰ τὸν ἀνορθωτικὸν ἀγῶνα, ἐκ τοῦ ὁποίου καὶ μόλον πρέπει νὰ ἀναμένουν τὴν σωτηρίαν. Παρεκάλεσε κατόπιν νὰ δοθῶσιν εἰς αὐτὸν ἔγκυροι πληροφορίες περὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. κ.Ν. Ζορμπᾶς ἐξέθετε τὴν πολιτείαν τῆς ἐπαναστάσεως, τοὺς σκοποὺς της, τὰς κατευθύνσεις της καὶ τὰς ἀντιδράσεις ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπάλλαιε, παρεκάλεσε δὲ τὸν Βενιζέλον νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην του περὶ τῶν ἐπιβαλλομένων ἀποφάσεων.

Ὁ κ. Βενιζέλος λαβὼν τὸν λόγον ὠμίλησε διὰ μακρῶν εἰλικρινῶς καὶ ἀνεπιφυλάκτως. Ἐκάκισε τὴν ἐπανάστασιν διὰ τὴν ἐσφαλισμένην πορείαν ποῦ ἠκολούθησεν εἰς τὰ πρώτα της βήματα. Διότι, ἐνῶ ἐξεπήγασεν ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὰ παλαιὰ κόμματα καὶ ἐξ ἀποδοκιμασίας ὠρισμένων μεθόδων τοῦ Στέμματος, ἐγένετο δὲ κυρία τῆς καταστάσεως, ἀντὶ νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας της τὴν ἀποκτηθεῖσαν δύναμιν, ἐνεπιστεῖθη, αὐτὴν εἰς ἐκείνους ἀκριβῶς ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐστρέφετο καὶ τῶν ὁποίων τὴν κακὴν λειτουργίαν ἐπεδίωκε νὰ ἐξυγιάνῃ. Ἀντὶ νὰ παρῶσιν τὴν δύναμίν της καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματός της εἰς τοὺς ὑπαιτίους τῆς καταλυθείσης φανύλης καταστάσεως, ἔπρεπε ν' ἀναλάβῃ μόνη της τὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ ἐγκαθιδρῶσῃ δικτατορίαν καὶ νὰ διοικήσῃ τὴν χώραν διὰ διαταγμάτων ἐπὶ ἐν τοῖς ἁπλοῦστον ἔτος μεθ' ὃ νὰ συγκαλέσῃ ἐθνικὴν συνέλευσιν ὅπως ρυθμισθῶν τὰ τοῦ πολιτεύματος καὶ περισταλοῦν δι' αὐτοῦ αἱ παραβάσεις τοῦ ἀνευθύνου παράγοντος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κατέκρινε ζωηρῶς τὴν ἐν γένει δρᾶσιν τοῦ βασιλέως καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀνάμειξιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, τῆς ὁποίας εἶχεν ἀναλάβει τὴν κατεύθυνσιν κατ' ἀξιώμεμπτον συγκατάβασιν τῶν ἐκάστοτε πρωθυπουργῶν, ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου πολλὰκις ἐξημιῶντο τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

Ἐκ τῶν δηλώσεων τούτων τοῦ κ. Βενιζέλου προεκλήθη εὐρεία συζητήσις περὶ τῆς δυναστείας, κατὰ πόσον ἔπρεπε αἰτη νὰ ἐξωσθῇ ἢ νὰ περιορισθῇ, τινὲς δὲ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ συνδέσμου, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ

ἀντιδυναστικά φρονήματα, ἐξέφρασαν γνώμας ἀνατρεπτικὰς. Ὁ Βενιζέλος, πρὸς κοινὴν ἔκκλησιν, ἀντετάχθη εἰς τὰς ἀντιδυναστικὰς ροαῖς, εἶπεν ὅτι ἡ δυναστεία εἶναι δένδρον ἐγκλιμαισθέν, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρεμβάλῃ ἐμπόδια εἰς τὸ ἀνορθωτικὸν ἔργον καὶ ὅτι εἰς τὴν ἀπίθανον αὐτὴν περίπτωσιν θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀποβλέψωμεν εἰς ἄλλους βλαστοὺς τοῦ δυναστικοῦ δένδρου.

Ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ Παμίκου Ζυμβρακάκη πῶς ἠνθῆει τὴν δρασὶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀπήντησεν :

— Αἱ ἐπαναστάσεις κρημνίζουσι καὶ ἀνοικοδομοῦσι. Τότε μόνον εἶναι ἐπαναστάσεις.

Ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ στόλου ὑποπλοίαρχος κ. Α. Χατζηκρυαῖκος φίλος καὶ θαυμαστὴς τότε τοῦ Βενιζέλου, εἶπε πρὸς αὐτόν :

— Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔπρεπε κατὰ τὴν κρίσιν σας νὰ πράξωμεν τότε καὶ δὲν ἐπράξαμεν, φρονῶ ὅτι δυνάμεθα νὰ πράξωμεν τώρα, ἀνακηρύσσοντες ὑμᾶς δικτάτορα, διὰ νὰ ἐφαρμόσητε τὸ πρόγραμμά σας.

BENIZEΛΟΣ : Κατὰ τὰς πληροφορίας μου, ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος δὲν ἔχει πλέον τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν εἶχεν ἄλλοτε, διὰ νὰ προβῇ ἤδη εἰς τοιοῦτον προξικόπημα.

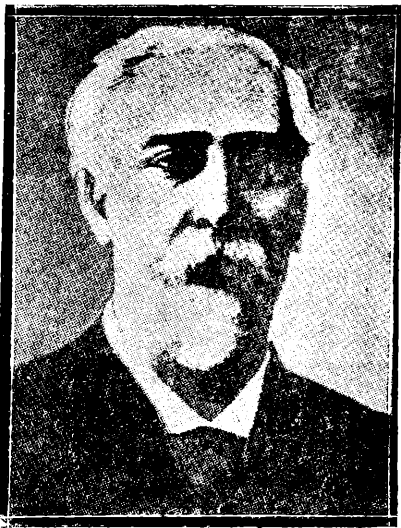
ZORMIAS : Παρὰ τὰ διαδιδόμενα, ἔχομεν καὶ τώρα τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλωμεν πᾶσαν ἀπόφασίν μας.

BENIZEΛΟΣ : Ἡ κατάλληλος πρὸς τοῦτο εὐκαιρία παρήλθε καὶ τώρα ὁ Σ. Σ. πρέπει νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν μέτρων διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπιτευχῇ ὁ τερματισμὸς τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως. Τὸ στράτευμα εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ κύρια ἔργα του καὶ νὰ παρασκευασθῇ μέχρι τοῦ Μαρτίου διὰ νὰ εἶναι ἕτοιμον πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων.

ZORMIAS : Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος κύριον μέλημα εἶχε πρὸ παντὸς ἄλλου τὰ τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς. Ἐκ τῶν περιστατικῶν ὅλως ἀπροόπτων καὶ ἰδιῶ ἐκ τῶν δυσχερειῶν, ἃς παρεμβάλλει ἡ κυβερνήσις Μαυρομικῆ, παρατίνετα ἡ ἀνώμαλος κατάστασις. Διὰ τοῦτο ἀπεφασίσαμεν τὴν ἀντικατάστασιν τῆς κυβερνήσεως καὶ παρεκαλέσαμεν ὑμᾶς νὰ ἔλθετε ἐνταῦθα ὅπως ἀναλάβετε τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας κυβερνήσεως καὶ περαιώσετε τὸ ἀνορθωτικὸν ἔργον ὁμαλῶς καὶ ταχέως ἐπὶ συνδρομῇ τοῦ Σ. Σ.

Ὁ Βενιζέλος ἀπήντησεν εὐχαριστῶν διὰ τὴν τιμητικὴν πρότασιν.

Ἐδήλωσεν ὅμως ὅτι δὲν δύνανται νὰ δεχθῆ τὴν προθυπουργίαν τῆς Ἑλλάδος διότι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν Κρήτην, ἔνθα ἡ παρουσία του ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαία ἕνεκα τῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἐκκομοῦν ἐκεῖ. Ἄλλωστε, προσέθηκεν, εἶναι ἐντελῶς ἀσύμφορον καὶ

Στέφανος Δραγοῦμης

διὰ τὴν χώραν καὶ δι' ἐμὲ προσωπικῶς ν' ἀναλάβω τὴν κυβέρνησιν, δεδομένου ὅτι εἶμαι ξένος καὶ θὰ ἔχω σπουδαίας ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν κομμάτων, θὰ ἔχω δὲ ἄλλας τόσας καὶ ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως, δι' ὅτι ὑπάρχει ἡ ἰδέα ὅτι εἶμαι ἀντιδυναστικός.

* *

Οἱ Φικιώρης, Ζυμβρακάκης Κονταράτος καὶ ὁ Χατζηκυριάκος ἐπέμειναν εἰς τὴν προσπάθειον νὰ πεισθῆ ὁ Βενιζέλος νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν τὴν Ἑλλάδα καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν κυβέρνησιν. Ἄλλ' οὕτως ἐπέμεινε ἀρνούμενος ἀνευδότητος καὶ ἐδήλωσεν ὅτι πρέπει ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν νὰ ἔχη ἐπανέλθει εἰς Κρήτην. Τότε παρεκλήθη νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμην

του περὶ τοῦ πρακτείου. Ἀπήντησεν :

— Ἀφοῦ ἔχετε ἤδη ἀποφασίσαι τὴν ἀντικατάστασιν τῆς κυβερνήσεως Μαυρομιχάλη δέον νὰ προβῆτε εἰς ταύτην ἀμέσως, ἀλλὰ πρὸ παντὸς πρέπει νὰ μεριμνήσετε περὶ συγκλήσεως ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐπιβάλετε ταύτην διὰ τῆς βίας, διότι ἡ κλήσις της εἶνε ἀπαράιτος ὅπως πλὴν τῶν ἄλλων τετρατισθῆ καὶ ἡ ἀνόμολος κατάστασις.

Ἐπηκολούθησε συζήτησις περὶ τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους θὰ ἐνέκλειεν ἡ σύγκλησις τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας ἐνεῖχεν ἡ ἀποδοχὴ τῆς συγκλήσεώς της ἐκ μέρους τῶν ἀρμοδίων. Ὁ Βενιζέλος ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι καὶ αἱ δυσχερεῖαι ἠδύναντο νὰ ὑπερπηδηθῶν καὶ οἱ κίνδυνοι νὰ ἀποσοβηθῶν ἐὰν ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος προήχεται εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἡγετῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὅπως ἡ μέλλουσα ἐθνοσυνέλευσις καθωρίζεται διὰ κοινῆς

συμφωνίας, οὐχὶ συντακτικῆ ἀλλ' ἀπλῶς ἀναθεωρητικῆ με θέματα τῶν ἐργασιῶν τῆς προσδιορισμένα ἐκ τῶν προτέρων.

Ἡ γνώμη τοῦ Βενιζέλου ἐξετιμῆθη δεόντως ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Σ. Σ. ὡς δίδουσα πράγματι διέξοδον εἰς τὴν κατάστασιν, παρεκλήθη δὲ οὗτος ν' ἀναβάλῃ τὴν ἀναχώρησίν του εἰς Κρήτην καὶ νὰ παραμεινῇ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐνταῦθα, ὅπως προβῆ ὁ ἴδιος εἰς τὰς ἀπαιτουμένας συνεννοήσεις διότι ὁ Σ. Σ. δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνεννοῆται ἀπ' εὐθείας με πολιτικὰ κόμματα καὶ διὲ ἐπὶ τοιούτου ζητήματος. Ὁ Βενιζέλος διετύπωσεν ἀντιρροήσεις τινάς, κατόπιν ὅμως ὁμοφώνου ἀπαιτήσεως τῆς ἐπιτροπῆς ἐκάμφθη καὶ ἐδέχθη νὰ πηραμείνῃ ἐξουσιοδοτηθεὶς νὰ προβῆ εἰς τὰ ἀναγκαῖα προκαταρκτικὰ διαβήματα πλησίον τῶν ἀρχηγῶν Θεοτόκη, Ράλλη καὶ Μανρομιχάλη πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συγκλήσεως τῆς ἔθνοσυνελεύσεως.

Γενομένης συζητήσεως καὶ περὶ τῆς διαδόχου κυβερνήσεως ὁ Βενιζέλος ὑπέδειξε ὡς μόνους καταλλήλους ν' ἀναλάβουν τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς τοὺς Στέφανον Σκουλούδη καὶ Στέφανον Δραγούμη, ἐξουσιοδοτήθη δὲ νὰ βολιδοσκοπήσῃ ἀμφοτέρους.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχε λήξει ἡ πολύωρος σνεργασία τοῦ Βενιζέλου μετὰ τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ἣτις ἀπετέλεσε πράγματι τὴν ἐπίσημον ἔναρξιν τοῦ πολιτικοῦ σταδίου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν φιλελευθέρων ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Βενιζέλος, ἐκτελῶν τὴν ἐντολήν, ἣν ἀνέλαβεν, ἐπεσεκέφθη τοὺς Θεοτόκην καὶ Ράλλην, τοὺς ὁποίους εὔρε διατεθειμένους νὰ προβῶσιν εἰς διαπραγματεύσεις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προτάσεών του.

Ὁ Θεοτόκης ἐφάνη δεχόμενος τὴν σύγκλησιν τῆς ἔθνοσυνελεύσεως, ἐφ' ὅσον ὁ Σ. Σ. δὲν ἐδέχετο νὰ διαλυθῇ ἄνευ ταύτης. Ὁ Βενιζέλος ἀνεκοίωσε ταῦτα εἰς τὴν ἐπιτροπὴν καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θὰ συνεχίσῃ τὰς διαπραγματεύσεις.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1909 Ν. Ζορμπᾶς

Εἶχεν ἐπίσης ἐπισκεφθῆ ὁ Βενιζέλος καὶ τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως Κυρ. Μαυρομιχάλην εἰς τὸ ἰδιαιτερον ἐν τῇ οἰκίᾳ του γραφεῖον, ἐξέθεσε δὲ εἰς αὐτὸν τὸ σχέδιον περὶ τετρατισμοῦ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως. Ὁ Μαυρομιχάλης ἤκουσε σιωπῶν τὸν Βενιζέλον καὶ κάποιαν στιγμὴν ἐγεροθεὶς αἰφνιδίως, εἶπε τὴν ἐξῆς μόνην φράσιν :

Ὁ Ἰλαρχος Παμῖκος Ζυμβρακάκης

— Ἐπίστευσα ὅτι θὰ μοὶ ἀνεπτύσσατε μόνον πολιτικὰ ζητήματα τῆς ἰδιαιτέρας σας πατρίδος!

Ἡ φράσις αὕτη ἐτεραμίσειν, ὡς ἦτο ἐπόμενον, τὴν συνέντευξιν. Ὁ Βενιζέλος ἠγέρθη ἀποτόμως καὶ ἀπῆλθε πάραυτα τῆς οἰκίας Μαυρομιχάλη, χωρὶς κἄν νὰ χαιρετήσῃ αὐτὸν διὰ χειραψίας.

Ὁ Βενιζέλος ἔμεινε κατάλληκτος ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς χώρας ἃ ὀποῖος ἠγνόει στοιχείωδῶς τὰ μεγάλα αὐτῆς ζητήματα, εὐρίσκειτο δὲ εἰς παντελὲς σκότος περὶ τοῦ κρητικοῦ ἰδιαιτέρως ζητήματος.

Ὁ Βενιζέλος ἐκθέτων εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Στρατιωτικοῦ συνδέσμου τὰς ἐντυπώσεις του ἐκ τῆς ἐλαφῆς μὲ τὸν Μαυρομιχάλην, ἐτόνισεν ὅτι ὀρθώτατα εἶχον ἀποφασίσει τὴν ἀντικατάστασίν του, ὅτι οὐδεμίαν ἀπολύτως ἔδει ν' ἀναμενουν παρ' αὐτοῦ συνδρομὴν πρὸς ἐξομάλυνσιν τῆς καταστάσεως καὶ ὅτι τοῦναντίον θὰ ἀντέδρα ὅπου τοῦ ἦτο δυνατόν.

Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶχε προσθέσει :

— Ποῦ τὸν εὐρήκατε ; Δὲν ἀνοίγατε τὸ παράθυρο νὰ πάρετε στὴν τύχη ὅποιον θὰ ἐβλέπατε μπροστὰ σας καὶ νὰ τὸν κάμετε πρωθυπουργόν, παρὰ ἐπήρατε αὐτόν ;

Βενιζέλος καὶ Θεοτόκης

Εἶχον ἀναπτυχθῆ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας εἰς τὰ πολιτικὰ παρασκήνια ἀπιστεῦτον ἐκτάσεως καταχθόνιοι ῥαδιοουργίαι, ἀποβλέπουσαι εἰς τὸν

πορπιλλισμόν τῆς ἑξομαλυντικῆς προσπάθειάς τοῦ Βενιζέλου. Ὁ Θεοτόκης στηριζόμενος εἰς ἰδιαιτέρας πρὸς αὐτὸν δηλώσεις τοῦ γραμματέως τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ὑπολόχαυ Ὁάνου Λιδωρίκη, ἐκφράσαντος ἀτομικὴν γνώμην, κατὰ τῆς συγκλήσεως ἐθνοσυνελεύσεως, καὶ νομίσας, ὅτι ἡ γνώμη αὐτὴ ἀπληρεῖ τὰς διαθέσεις ὅλου τοῦ Συνδέσμου, ὑπανεχώρησεν ἐκ τῆς συμφωνίας του μετὰ τοῦ Βενιζέλου καὶ ἔκαμε εἰς τὰς ἐφημερίδας δηλώσεις, καθ' ἃς ἀπέκρουε τὴν προταθεῖσαν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως καθ' ὅσον ἐπληροφορήθη, ὅτι ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος, δὲν ζητεῖ τὴν σύγκλησιν ταύτης.

Ὁ Βενιζέλος ἀναγνώσας τὰς δηλώσεις ταύτας ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τὸν Ζορμπᾶν καὶ νὰ ἐρωτήσῃ αὐτὸν ἐὰν πράγματι ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος μετέβαλε γνώμην, ὡς ἰσχυρίζετο ὁ Θεοτόκης εἰς τὰς δηλώσεις του. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως διεβεβαίωσε τὸν Βενιζέλον, ὅτι ἰσχύουν τὰ ἀποφασισθέντα καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ συνεχίσῃ τὰς διαπραγματεύσεις του.

Ἦτο φανερόν, ὅτι ἐπιχειρεῖτο διὰ διαφορῶν μηχανορραφῶν νὰ ναυαγήσῃ ἡ προσπάθεια τοῦ Βενιζέλου καὶ νὰ μειωθῇ τὸ κύρος του τὸσον παρὰ τῷ Στρατιωτικῷ Συνδέσμῳ ὅσον καὶ παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ. Αἱ δολοπλοκίαι αὗται ἐχαλκεύοντο κυρίως εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοτοκικοῦ καὶ Μαυρομιχαλικοῦ κόμματος. Διεδίδετο, ὅτι μετεῖχε τούτων καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ζορμπᾶς. Παρεξηγήθη μάλιστα, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἑσπέρας τῆς 9ης Ἰανουαρίου εἶχε παρακαθήσει οὗτος εἰς γεῦμα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πρωθυπουργοῦ Μαυρομιχάλη. Ἄλλ' αἱ περὶ τὸν Ζορμπᾶ διαδόσεις ἦσαν ἀσύστατοι. Οὗτος ἐπεθύμει εὐλικρινῶς τὸν τεματισμὸν τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως διὰ τοῦ σχεδίου Βενιζέλου, τὴν ἐπι-

Ὁ Λοχαγὸς Ἰωάννης Φικιώρης

τουχίαν του ὁποίου ἐβोधῆθαι ὅσον του ἦτο δυνατόν. Εἰλικρινῆς ἐπίσης ὑπῆρξε ἡ στάσις του Δημητρίου Ράλλη.

Ὁ Βενιζέλος εὔρεθεις πρὸ τῆς ὑπόουλου καὶ τεχνικῆς ἀντιδράσεως συνέχισε τὰ διαπραγματεύσεις μετὰ περισσοτέρας προσοχῆς, λαβὼν ὅλα τὰ μέτρα ὅπως αἱ ἐνεργειαὶ του, καθὼς καὶ αἱ γνώμαι τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν εἶνε ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἀποδεδειγμένα.

Ὅπως ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Γ. Θεοτόκην τὴν κάτωθι ἐπιστολήν :

Ἀθῆναι 9 Ἰανουαρίου 1910

«Κύριε Πρόεδρε,

Ὅτε πρὸ ἑβδομάδος ἔλαβα τὴν τιμὴν νὰ ἐκθέσω ὑμῖν σκέψεις τινάς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐνόμιζα, ὅτι ἡδύνατο νὰ τεθῆ θέμα εἰς τὴν κρατοῦσαν χαώδη κατάστασιν καὶ νὰ ἀχθῆ εἰς ἄριστον καὶ ὁμαλὸν πέρας ὁ ἀνορθωτικὸς ἀγὼν, ἐζήτησα δὲ νὰ μάθω ἂν ἐγκρίνετε τὰς σκέψεις ταύτας, ὅποτε θ' ἀνελάμβανα νὰ εἰσηγηθῶ αὐτὰς πρὸς τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον ζητήσαντα τὴν γνώμην μου ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εὐηρεστήθητε νὰ μοῦ δηλώσητε, ὅτι ἐγκρίνετε μὲν πλήρως κατὰ τὰ λοιπὰ τὰς σκέψεις μου, δυσφορίας ὅμως ἔχετε πρὸς τὴν ιδέαν τῆς συγκλήσεως τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἣν θεωρεῖται οὐχὶ ἀπηλλαγμένην κινδύνων, καὶ τότε μόνον θὰ ἀπεδέχεσθε αὐτήν, ἂν ἡ ἐπανάστασις ἄνευ τούτου ἀπέστεργε νὰ τερματισθῆ.

Σήμερον αἱ ἐφημερίδες τῆς πρωτευούσης ἀναγράφουν χθεσινὰς ὑμῶν δηλώσεις πρὸς τοὺς ὑμετέρους φίλους, καθ' ἣν ἀποκρούετε ἀπολύτως τὴν ιδέαν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

Θὰ σὰς εἶμαι εὐγνώμων, κύριε πρόεδρε, ἐὰν εὐαρεστηθῆτε νὰ μοῦ γνωρίσητε ἂν καλῶς ἀντελήφθην τὰς δηλώσεις, ἃς μοῦ ἐκάματε, κατὰ τὴν πρὸ ἑπταήμερου συνάντησίν μας, ἢ ὄχι, διότι ἐπιχειρήσας νὰ συντελέσω εἰς συνεννόησιν τῶν διαφόρων παραγόντων, ἐκ τῆς συμπράξεως τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ συμφώνως πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα λῆξις τῆς παρούσης κρίσεως, θὰ ἔλυπούμην μεγάλως ἂν συνήργουν εἰς περαιτέρω παρεξηγήσεις.

Εὐαρεστηθῆτε νὰ δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεως μεθ' ἧς διατελῶ.

ΕΛΕΥΘ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

* *

Ὁ Θεοτόκης, ἐπιβραδύνας ἐπίτηδες, ὡς φαίνεται, τὴν ἀπάντησιν διὰ νὰ συνεννοηθῆ ἔν τῳ μεταξὺ μὲ τοὺς ἄλλους παράγοντάς του ἀπέστειλε τὸ ἑσπέρας τῆς ἐπομένης ἡμέρας τὴν κάτωθι ἐπιστολήν :

«[?] Αξιότιμε κύριε,

»Σήμερον μόνον περὶ τὴν 11ην ὥραν μοι ἐδόθη ἡ ὑμετέρα ἐπιστολὴ καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν βραδύτητα τῆς ἀπαντήσεώς μου. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ὑμῶν ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς: «Εὐηρεσηθήητε νὰ μὴ δηλώσητε, ὅτι ἐγκρίνετε μὲν πλήρως κατὰ τὰ λοιπὰ τὰς σκέψεις μου, δυσφόρως ὅμως, ἔχετε πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, τὴν σύγκλησιν τῆς ὁποίας δὲν θεωρεῖται ἀπηλλαγμένην κινδύνων καὶ τότε μόνον θ' ἀποδέχεσθε ἑαυτὴν ἂν ἡ ἐπανάστασις ἀπέστεργεν ἄνευ τούτου νὰ τερματισθῇ». Ταῦτα μὲ μίαν μίαν μόνον τροποποίησιν εἶνε ἀκριβῆ. Εἰς τὰ ἐπιχειρήματα, ἅπερ ἀνέπτυξα ὑμῖν κατὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, παρατηρήσατε ὅτι εἶνε ἐνδεχόμενον, ὅτι ἡ ἐπανάστασις θ' ἀπέστεργεν ἄνευ τούτου νὰ τερματισθῇ. Εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην ἀπήντησα, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπιβάλλεται ἡ ἐπὶ τοῦ θέματος συζήτησις. Καθ' ἧς δὲ ἔχω βασίμους πληροφορίας, ἀνακοινωθείσας μοι παρ' ἀνδρὸς δυναμένου νὰ διερμηνεύσῃ τὰς σκέψεις τῶν ἐκπροσωπούντων τὴν ἐπανάστασιν, τοιαύτη περίπτωση δὲν παρουσιάσθη, διότι οὗτοι ἀναγνωρίζουν τοὺς κινδύνους τῆς συγκλήσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

»Δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀνηκούσης ὑπολήψεως.

Γ'. ΘΕΟΤΟΚΗΣ»

* * *

Τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἐκοινοποίησεν ὁ Βενιζέλος ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὸν Ν. Ζορμπᾶν, ἐντὸς τῆς κάτωθι ἐπιστολῆς του πρὸς αὐτόν:

«[?] Ἀθῆναι 11 Ἰανουαρίου 1910

Τῷ Στρατηγῷ Ν. Ζορμπᾶ

[?] Ἀρχηγῷ τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου.

Κύριε ἀρχηγέ,

Εἰς τὰς πρωϊνάς ἐφημερίδας τοῦ Σαββάτου, ἐδημοσιεύθησαν δηλώσεις γενόμεναι τὴν προτεραίαν ὑπὸ τοῦ κ. Θεοτόκη πρὸς τοὺς φίλους του.

Κατὰ τὰς δηλώσεις ταύτας ὁ κ. Θεοτόκης ἀπέκρουσεν ἀπολύτως καὶ κατηγορηματικῶς τὴν προταθεῖσαν σύγκλησιν τῆς ἀναθεωρητικῆς συνελεύσεως, προσέθεσε δὲ συγχρόνως, ὅτι καθ' ἧς εἶχε πληροφορίας καὶ ὁ Σύνδεσμος δὲν ἐξήτει τὴν σύγκλησιν αὐτῆς.

Ἄμα λαβὼν γνῶσιν τῶν δηλώσεων τούτων τοῦ κ. Θεοτόκη, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἐφημερίδων, ἔσπευσα νὰ ἐπισκεφθῶ ὑμᾶς, παρακαλέσας νὰ μοῦ γνωρίζητε ἂν ἀληθῶς ὁ Σύνδεσμος ἔχει ἤδη

ἄλλην γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν ἐσπέραν τῆς Πέμπτης, ὅτε ρητῶς ἐπέστησα τὴν προσοχὴν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Συνδέσμου ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ κ. Θεοτόκης θὰ ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὴν σύγκλησιν τῆς συνελεύσεως, ἀπεδέχεται δὲ αὐτὴν μόνον ἂν εὐρίσκατο ἐνώπιον ἀποφάσεως τοῦ Συνδέσμου, ὅπως μὴ ἀποδεχθῆ τὴν προταθείσαν λύσιν, ἂν αὕτη δὲν περιελάμβανε τὴν σύγκλησιν τῆς συνελεύσεως.

Ἐμεῖς δέ, κύριε ἀρχηγέ, εὐηρεστήθητε νὰ μοῦ ἀπαντήσετε, ὅτι οὐδεμία μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὰς γνώμας τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου, ὅτι θεωρεῖτε ὅλως ἀπίθανον, ὅτι τὰ νέα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς θὰ ἔχουν διάφορον γνώμην ἀπὸ τὰ παλαιὰ ὡς πρὸς τοῦτο καὶ μὲ ἐξουσιοδοτήσατε νὰ κάμω οἰανδήποτε ἤθελον χρῆσιν τῆς βεβαιώσεως ἡμῶν ταύτης. Ὁ Σύνδεσμος γνωρίζει, ὅτι τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ πρακτέου ἔδωκα ἐπιμόνως ζητηθεῖσαν, ὅτι δὲ παρέτεινα ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας τὴν διατριβὴν μου αἰτήσας τοῦ Συνδέσμου, ἐπίσης ὅτι ἡ μεσολάβησίς μου ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀναγκαίαν προσέγγισιν τῶν διαφόρων παραγόντων, ἐκ τῆς συνεννοήσεως τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ λύσις τῆς παρούσης κρίσεως κατὰ τρόπον ἀσφαλίζοντα ὅσον ἐνεστί μεγαλυτέρας ἐπιτυχίας ὑπὲρ τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος καὶ ἐπιτρέποντα τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ τε οἰκονομικοῦ χάους καὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

»Κρίνων ἤδη ὅτι ἡ μεσολάβησίς μου, ἀντὶ τῆς ἐπελθούσης συνεννοήσεως προεκάλεσε μόνον παρεξηγήσεις, παρακαλῶ τὸν Σύνδεσμον νὰ θεωρήσῃ ὡς λήξασαν πᾶσαν ἀνάμιξιν μου ἐν τῷ ζητήματι.

Μετ' ἐξόχου τιμῆς

ΕΛ. Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

Αἱ μηχανορραφαὶ συνεχίζονται

Ὁ Βενιζέλος, λαβὼν τὴν ἀπάντησιν τοῦ Γ'. Θεοτόκη, ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦσαν ἀβάσιμα τὰ διαδιδόμενα τὰς ἡμέρας ἐκείνας περὶ ἐντόνου παρασηνιακῆς ἀντιδράσεως κατὰ τοῦ ἀναληφθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἔργου, ἀντιδράσεως εἰς τὴν ὁποίαν περιεπλέκετο καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Νικ. Ζορμπᾶ. Διότι τὴν νύκτα τῆς 9 Ἰανουαρίου ὁ Ζορμπᾶς εἶχε γευματίσει εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ Μαυρομιχάλη τοῦ ὁποίου ἡ δι-οικοῦσα ἐπιτροπὴ εἶχεν ἀποφασίσει ἤδη τὴν ἀνατροπὴν. Τὸ γεῦμα ἦτο τυχαῖον, πραγματοποιηθὲν περὶ τὸ μεσονύκτιον μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ἐν τούτοις φρυσικώτατον ἦτο νὰ παρεξηγηθῆ. Ὁ Γ'. Θεοτόκης ρητῶς ἀνέφερεν εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ὅτι αἱ βάσιμοι

πληροφορία του περί μη κατηγορηματικῆς ἀξιώσεως τῆς Ἐπαναστάσεως ὅπως συγκληθῆ ἔθνοσυνέλευσις ἀνεκoinώθησαν εἰς αὐτὸν «παρ' ἄνδρὸς δυναμένου νὰ διερμηνεύσῃ τὰς σκέψεις τῶν ἐκπροσωποῦντων τὰς σκέψεις τῶν ἐκπροσωποῦντων αὐτήν». Ἐν μέσῳ τῶν μηχανορραφῶν αὐτῶν πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γνωρίζῃ, ὁ Βενιζέλος ποῖα ἀκριβῶς νήματα ἐκίνουν τὰς ἀντιδραστικὰς αὐτὰς ἐνεργείας τῶν παρασκηνίων. Διὰ τοῦτο μὲ τὸ ἄξυ διπλωματικόν του αἰσθητήριον, ἀντελήφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ προσεκτικώτερος, ἀλλὰ καὶ ἐντονώτερος ἀπέναντι ὄλων, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν.

Τὴν ἰδίαν ἐσπέραν πὺν εἶχε λάβει τὴν ἀπάντησιν τοῦ Θεοτόκη — 10 Ἰανουαρίου — μετέβη πρὸς ἐπίσκεψίν του εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Ἐρμῆς» ὑπὸ αὐστηρὰν μυστικότητα ὁ Δ. Ράλλης. Ὁ Βενιζέλος ὠμίλησε πρὸς αὐτὸν ζωηρῶς. Ἐτόνισεν ὅτι αἱ ὕπουλοι ἐκ τῶν παρασκηνίων ἀντιδράσεις ἐξωθοῦν μοιραίως τὰ πράγματα εἰς σύγκρουσιν, ἢ ὁποῖα θὰ εἶνε αἱματηρὰ καὶ τελειωτικῆ. Παρέστησε τὰ κακὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῆς ἀναρχίας, ἐξήγειρε τὸν ἀναμφισβήτητον πατριωτισμὸν τοῦ εὐεξάπτου Ἀττικάρχου.

— Καὶ ἂν οἱ φόβοι σας πραγματοποιηθοῦν, σεῖς τί θὰ κάμετε; τὸν ἠρώτησεν ὁ Δ. Ράλλης.

— Ἡ θὰ φύγω ἀμέσως αὐριον εἰς Κορήτην... Ἡ θὰ παραμείνω, ἐδῶ διὰ ν' ἀναλάβω τὴν ἀρχηγίαν πραγματικῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ὁποῖαν μοῦ προσφέρουν καὶ ἀρνοῦμαι ν' ἀποδεχθῶ!

Ἡ ἀπειλὴ ἔσχε τὰ ἀποτελέσματά της. Ὁ Ράλλης ἔσπευσε νὰ τὴν μεταβιβάσῃ εἰς τὸν Θεοτόκη καὶ νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι πράγματι ἡ κατάστασις ὠθεῖτο πρὸς ἄκρας λύσεις ἐὰν δὲν ἐπετυγχάνετο ἐγκαίρως συμφωνία ἐπὶ τοῦ σχεδίου Βενιζέλου.

Κατόπιν τῆς τοιαύτης τροπῆς τὴν ὁποῖαν ἐλάμβανον τὰ πράγματα, οἱ παλαιοκομματικοὶ ἀπεφάσισαν νὰ σκεφθοῦν ψυχραιμώτερον. Ἡ ἀπειλὴ δὲν ἦτο ματαία. Συνωδεύετο ἀπὸ συγκέντρωσιν τῆς μεραρχίας Ἀθηνῶν εἰς τὰ παραλήγματα. Ὁ Βενιζέλος ἐπεσκέφθη, δις τοὺς στρατῶνας.

*
* *

Ἡ ἀπόφασις περὶ ἐπιφυλακῆς ὀλοκλήρου τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, γνωσθεῖσα τὴν νύκτα τῆς 14ης πρὸς τὴν 15ην, εἶχεν ἀνησυχίαν τὴν κοινὴν γνώμην. Καὶ ἐβεβαιούτο μὲν ὅτι ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ Σ. Σ. καὶ κομμάτων, ὑπῆρχον ὅμως φόβοι ὅτι τὸ στέμμα θὰ ἀντετίθετο εἰς τὴν ἔμπροχτον κύρωσιν τῆς συμφωνίας ἐκείνης διὰ τῆς

συγκλήσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Περὶ τῆς γνώμης τοῦ στέμματος αἱ αἱ ἐφημερίδες τῆς 15ης Ἰανουαρίου ἔγραφον τὰ ἑξῆς :

«Οἱ συνεννοούμενοι παράγοντες φρονοῦσιν ὅτι, ἐὰν ὡς ἐλπίζουν καταλήξωσι σήμερον εἰς τελικὴν συμφωνίαν, τὸ στέμμα θὰ συναινέσῃ εἰς τὴν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως.

Οὐχ' ἦττον, ὑπάρχουσι πληροφοροίαι ὅτι τὸ στέμμα ἐξακολουθεῖ νὰ φρονῇ ὅτι εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ μὴ ἐξέλθῃ συνταγματικῶν τύπων καὶ ἐὰν ἀκόμη ἤθελεν ἐκδηλωθῆ ὁμόφωνος γνώμη τῶν κομμάτων περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

Ἐὰν ἐν τούτοις, παρὰ τὰς τοιαύτας προβλέψεις, τὸ στέμμα ἤθελεν ἐνδώσει, ὁ πιθανώτερος πρὸς σχηματισμὸν τῆς νέας κυβερνήσεως θὰ εἶναι ὁ Στέφανος Δραγούμης».

Τοιοῦτοτρόπως ἡ 15ῃ Ἰανουαρίου εἶχεν εἶρῃ τὴν πρωτεύουσαν ἐν ἀνησυχία ἢ ὁποία ἐκορυφοῦτο εἰς τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς κύκλους, ἀλλ' ἦτο πολὺ ζοηρὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα.

ὑπὸ τὴν νευρικότητα τῆς γενικῆς ἀνησυχίας συνῆλθον τὴν 11ην πρῖν τῆς 15ης εἰς σύσκεψιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἀρχηγοῦ των Γ. Θεοτόκη 50 καὶ πλέον βουλευταί. Ἡ σύσκεψις διήρκεσε περὶ τὰς δύο ὥρας, συνεζητήθη δὲ κατ' αὐτὴν τὸ ζήτημα τῆς συγκλήσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

Ὁ ἐκ Κερκύρας πολιτευτὴς ἐξέθηκε πρὸς τοὺς φίλους του ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Βενιζέλου, ἐνεργοῦντος ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Στρατ. Συνδέσμου.

Ὁ Θεοτόκης ἀνέφερεν ὅτι δὲν ἀπέκρουσε τὴν προταθεῖσαν ἰδέαν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, προέβαλεν ὅμως τὸν ὄρον ὅπως ὁ Σ. Σύνδεσμος παύσῃ ὑφιστάμενος εὐθύς ὡς γίνουσι αἱ προκαταρκτικαὶ ἐργασίαι πρὸς σύγκλησιν αὐτῆς.

Ἐπίσης ὁ Γ. Θεοτόκης ἀνέφερεν ὅτι εἶπεν εἰς τὸν Κρητὰ πολιτευτὴν ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν δυσκολίαν νὰ παύσῃ παρέχων τὴν ὑποστήριξιν του πρὸς τὴν παροῦσαν κυβέρνησιν καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου ὑποδεικνυομένην τοιαύτην.

— Ἀναγνωρίζω, κύριοι, προσέθηκεν ὁ Θεοτόκης, ὅτι ὑπὸ τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις ἢ σύγκλησις ἐθνοσυνελεύσεως δὲν θὰ ἐπιφέρει τὰ προσδοκώμενα ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ὑπάρχει μάλιστα καὶ ὁ κίνδυνος νὰ γίνῃ αὕτη ἀφορμὴ συμφορῶν εἰς τὴν χώραν, ἀλλὰ εἴμεθα ἠναγκασμένοι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων νὰ δεχθῶμεν κατ' ἀρχὴν τὴν σύγκλησιν αὐτῆς. Ἐχομεν νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ δύο κακῶν τὸ μὴ χεῖρον. Ὡς μὴ χεῖρον δὲ σήμερον βεβαίως παρουσιάζεται ἡ ἐθνοσυνέλευσις.

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Γ. Θεοτόκη ἐπροκάλεσαν σοβαρὰς διαμαρτυρίας ἐκ μέρους πολλῶν βουλευτῶν, οἵτινες ἐκηρύχθησαν ἀπροκαλύπτως κατὰ τῆς ἰδέας τῆς συγκλήσεως ἔθνοσυνελεύσεως. Ὁ Σ. Κουμουνοδούρος μάλιστα, λαβὼν τὸν λόγον, ὠμίλησε γενικώτερον, κατακρίνας τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐνεργείας τοῦ Βενιζέλου, ἃς ἐχαρακτήρισεν ὡς μελλούσας νὰ παραβλάψωσι σπουδαίως τὰ συμφέροντα τῆς χώρας.

Ἐπίσης ὁ κ. Μοσχούλας, ὁμίλησας κατὰ τῆς ἔθνοσυνελεύσεως, παρώρμησε τὸν Θεοτόκην νὰ μὴ δώσῃ καμμίαν προσοχὴν εἰς τὰς διατυπωμένας προτάσεις τοῦ Σ. Σύνδεσμου, ἀλλὰ τὴν πορείαν του παρέχων τὴν ὑποστήριξίν του πρὸς τὴν κυβέρνησιν.

Ὅμοιαι διαμαρτυρίας κατὰ τῆς ἔθνοσυνελεύσεως διετύπωσαν καὶ οἱ Στεφανόπουλος, Τάκης, Φούφας καὶ ἄλλοι. Εἰς μίαν στιγμὴν μάλιστα αἱ διαμαρτυρίαι ἐνετάθησαν εἰς μέγαν βαθμὸν καὶ τινες τῶν βουλευτῶν εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας ἀπεχώρησαν τῆς συσκέψεως.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων, κατὰ τῆς ἰδέας τῆς ἔθνοσυνελεύσεως ἐκηρύχθησαν καὶ οἱ Γούναρης, Λεβίδης, Πρωτοπαπαδάκης, Παπαταζῆς, Σισίνης, Σκουζὲς καὶ Καραντζόγλου.

Ἐν τέλει, οἱ ἀπομείναντες ἐξουσιοδότησαν τὸν ἀρχηγόν των, ὅπως προβῆ εἰς τὰς ἐνεργείας τὰς ὁποίας αὐτὸς ἤθελε κρίνει καταλλήλους.

Ὁ Θεοτόκης εἶπεν εἰς τοὺς φίλους του ὅτι τὴν 4ην μ. μ. θὰ συναντηθῆ μετὰ τοῦ Βενιζέλου διὰ τὴν συνέχισιν τῶν συνηνοήσεων, παρεκάλεσε δὲ αὐτοὺς ὅπως διέλθωσι πάλιν τοῦ οἴκου του τὴν 7ην μ. μ. διὰ νὰ τοὺς ἀνακοινώσῃ πάσας τὰς νεωτέρας ἀποφάσεις καὶ ἐνεργείας.

Πράγματι, περὶ τὴν 4ην μ. μ. ὁ Βενιζέλος, μεταβὰς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θεοτόκη, παρέμεινε μετ' αὐτοῦ, ἰδιαιτέρως συνδιαλεγόμενος ἐπὶ τῶν ἐπὶ τάπητος ζητημάτων, ἐπὶ μίαν καὶ πλέον ὥραν.

Κατὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ὁ Θεοτόκης ἀνεφέρων εἰς τὸν Βενιζέλον τὰ τῆς πρωϊνῆς συσκέψεως τῶν φίλων του, ὡς καὶ τὰς διαμοιφθεύσας γνώμας ἐπὶ τοῦ προέχοντος ζητήματος τῆς ἔθνοσυνελεύσεως, ἔτόνισε δὲ ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ἡ πλειονότης τῶν βουλευτῶν τοῦ κόμματός του εἶναι κατ' ἀρχὴν ὑπὲρ τῆς ἔθνοσυνελεύσεως, ἀφοῦ τὸν ὅρον τοῦτον ἔθεσεν ὁ Σύνδεσμος.

Ὁ Θεοτόκης δὲν παρέλειπεν ὅμως νὰ ἀναφέρῃ καὶ πάλιν ὅτι τὸ προτιμώτερον θὰ ἦτο νὰ ὑπεχώρῃ εἰς τὴν γνώμην ταύτην ὁ Σ. Σύνδεσμος καὶ τοῦτο, πρωτίστως αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος γνωρίζων τὰ πράγματα, συμβουλεύει. Θὰ ἦτο δὲ εὐχῆς ἔργον εἰάν ἤκουε τὴν συμβουλὴν του ταύτην ὁ Σ. Σύνδεσμος.

Εἰς παρατήρησιν τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅτι ὁ Σ. Σύνδεσμος σταθμίσας

καλῶς τὰ πράγματα, ἐμμένει εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ὁ Θεοτόκης προσέθεσε τότε ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ φίλοι του δὲν ἀποκρούουν τὴν ἐθνοσυνέλευσιν, ἐρ' ὅσον ὁμως ταύτην δὲν ἀποκρούει καὶ ὁ ἀνάτατος ἄρχων.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄.

— Ἐν ἡ περιπτώσει, προσέθεσεν ὁ Θεοτόκης, ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς κηρυχθῆ κατά τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, τότε τόσον ἐγὼ ὅσον καὶ οἱ φίλοι μου εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ συμφωνήσωμεν μετὰ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἀνακτος. Τὴν γνώμην τοῦλάχιστον ταύτην εἶδον κυριαρχοῦσαν μεταξὺ τῶν φίλων μου. Ἐννοεῖται, προσέθεσεν ἐπὶ πλέον, ὅτι ἐν ἡ περιπτώσει κληθῶ διὰ νὰ δώσω τὴν γνώμην μου πρὸς τὸν βασιλέα, θὰ συμβουλευθῶ τὴν μεγαλειότητά του ὅτι πρέπει νὰ ἀποδεχθῆ τὴν γνώμην περὶ ἐθνοσυνελεύσεως.

Ἀκολουθῶνς ὁ Θεοτόκης ἐτόνισεν ὅτι πρὸ πάσης συζητήσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου προέχει τὸ ζήτημα τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς κυβερνήσεως. Διότι

ὡς πρῶτος ὄρος ἐν τῇ διακοινώσει τοῦ Συνδέσμου ἐτίθετο τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα.

— Ἡμεῖς, ἐξηκολούθησεν, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐπαύσαμεν παρόχοντες τὴν ὑποστήριξιν μας εἰς τὴν κυβερνησιν, ἥτις ὀφείλει νὰ παραιτηθῆ, μετὰ τὸν σχηματισμὸν δὲ τῆς νέας κυβερνήσεως πρέπει νὰ συζητηθῶν τὰ ἄλλα θέματα καὶ ἰδίως τὸ περὶ συγκλίσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως.

Ὁ Θεοτόκης ὑπέδειξεν ἐπίσης εἰς τὸν Βενιζέλον, ὅτι, ἀφοῦ δὲν προέχει τὸ ζήτημα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, δύναται ἐν τῷ μεταξὺ νὰ καταρτισθῆ μία ἐπιτροπή, ἥτις νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ προτείνῃ τὰ ἀναθεωρητικὰ ἄρθρα τοῦ Συντάγματος.

Κατόπιν ὁ Βενιζέλος ἐπεσκέφθη τὸν Α. Ράλλην. Οὗτος διεβεβαίω-

σε καὶ πάλιν τὸν Βενιζέλον, ὅτι τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ οἱ φίλοι του εἶνε καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν σύμφωνοι πρὸς τὰς διατυπωθείσας γνώμας περὶ συγκλήσεως ἔθνοσυνελεύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ὑποδειχθεῖσα διάλυσις τοῦ Σ. Συνδέσμου.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θεοτόκη ἐγένετο τὴν ἑσπέραν τῆς 15ης καὶ δευτέρα σύσκεψις τῶν φίλων του, εἰς ἣν οὗτος ἀνέφερεν ἐν πάσῃ λεπτομερεία πάντα τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Βενιζέλου.

— Τώρα, εἶπε μεταξὺ ἄλλων ὁ Θεοτόκης, ἡμεῖς δὲν ἔχομεν τίποτε ἄλλο νὰ προσθέσωμεν. Ἀναμένομεν τὴν ἀντικατάστασιν τῆς κυβερνήσεως, ὡς καὶ τὴν γνώμην τοῦ βασιλέως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἔθνοσυνελεύσεως.

Πρὸς τὸ τέλος τῆς κρίσεως

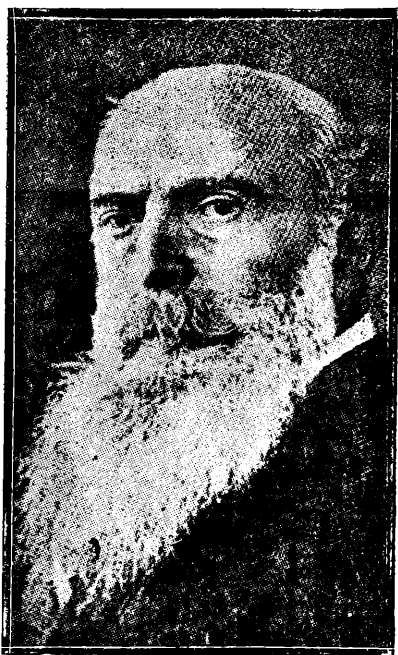
Τὴν νύκτα τῆς ἰδίας ἡμέρας συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Δ. Ράλλη πολλοὶ τῶν φίλων αὐτοῦ διαισθανόμενοι τὰ τῆς καταστάσεως.

Ὁ Ράλλης μαθὼν τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Θεοτόκη εἰς τὸν Βενιζέλον, ἐξέφρασε τὴν κατάπληξιν του δι' αὐτά, τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον τὴν προτεραίαν ὁ ἐκ Κερκύρας πολιτευτῆς ἐδέχθη τὸν ὄρον τῆς ἔθνοσυνελεύσεως ἄνευ ἐπιφυλάξεων.

Ὁ Ράλλης ἐξέφρασε τὴν πεποίθησίν του ὅτι ὁ Θεοτόκης θὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος καὶ ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἐξομαλυνθοῦν λίαν ταχέως.

Ἐτόνισε πρὸς τούτοις, συμφωνῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ μετὰ τοῦ Θεοτόκη, ὅτι τοῦ ζητήματος τῆς ἔθνοσυνελεύσεως προέχει τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα.

Ὁ κ. Βενιζέλος, ἐκτιμήσας δεόντως τὴν σύστασιν τῶν δύο πολιτι-

Ὁ Στέφανος Σκουλούδης, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε ἀποβλέψει πρὸς στιγμὴν ἡ Ἐπανάστασις διὰ τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως.

κῶν ἀρχηγῶν ὅπως ἐπισπευσθῆ ἀντικατάστασις τῆς κυβερνήσεως, ἡ παραμονὴ τῆς ὁποίας ἦτο πλέον ἀδικαιολόγητος καὶ ἐπιζημία, ἀπτήθη πρὸς τὸν ἀρχηγὸν Ζορμπᾶν τὴν κάτωθι ἐπιστολήν:

«Κύριε ἀρχηγέ,

Παρακαλῶ νὰ εὐαρεστηθῆτε νὰ μοῦ γνωρίσετε, ἂν, παραλλήλως πρὸς τὴν περαιτέρω συνεννόησιν, δύναιμι ν' ἀποταθῶ ἐπισημότερον πρὸς τὸν Δραγούμην διὰ νὰ ἐρωτήσω αὐτὸν ἂν δέχεται ν' ἀναλάβῃ τὴν προεδρίαν τῆς νέας ἀνορθωτικῆς κυβερνήσεως, ἐν τῷ πνεύματι ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν ἡ ἐπανάστασις καὶ τὸν παρακαλέσω, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, νὰ γνωρίσῃ δι' ἐμοῦ πρὸς τὸν Σύνδεσμον, τίνας προτείνει ὡς συνεργάτας αὐτοῦ διὰ τὰ πολιτικὰ ὑπουργεῖα. Συγχρόνως δύναιμι, ἂν τὸ ἐγκρίνεται, νὰ ἴδω καὶ πάλιν τὸν Σκουλούδη, διὰ νὰ μάθω ἂν θὰ ἦτο διατεθειμένος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ δραγούμη εἰς τὴν συγκρότησιν τοιαύτης κυβερνήσεως, μολοντί μετὰ τὴν χθεσινὴν πληροφορίαν, ἣν σὰς ἀνεκοίνωσα καὶ καθ' ἣν εἰς ἀνταποκριτὴν σπουδαίας ἐφημερίδος ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἐδήλωσεν ὅτι εἶνε κατὰ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, δυσκόλως ἴσως δυνηθῆ νὰ μετᾶσχῃ τῆς νέας κυβερνήσεως.

Μετὰ τιμῆς ἐξαιρέτου
ΕΛΕΥΘ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ»

Τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολήν τοῦ Βεννζέλου ἔλαβεν ὁ Ζορμπᾶς εἰς τοὺς στρατώνας τοῦ Ἴου πεζικοῦ συντάγματος, εἰς τοὺς ὁποίους διημέρευε λόγῳ τῆς γενικῆς ἐπιφυλακῆς τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν κρουσμάτων ἀπειθαρχίας, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐκδηλωθῆ ὑπὸ εὐαρίθμων ἀξιωματικῶν μὴ τεθέντων ἐν ἐπιφυλακῇ καὶ ὡς ἐκ τούτου συλληφθέντων καὶ προφυλακισθέντων.

Ὁ Ζορμπᾶς εἶχε πληροφορηθῆ ἐν τῷ μεταξὺ τὰς διαφωνίας τοῦ Θεοτοκικοῦ κόμματος. Διὰ ταῦτα εἰς τὴν ἐπιστολήν τοῦ Βεννζέλου ἀπήντησε διὰ τῆς κάτωθι ἐπιστολῆς:

Ἐξιότιμε φίλε

Ἰνωρίζω ὑμῖν ὅτι, ὡς ἐπληροφορήθην, ἐν τῇ τελευταίᾳ συσκέψει τοῦ Θεοτοκικοῦ κόμματος ἐπῆλθε κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ ἐθνοσυνελεύσεως διαφωνία μέχρι ρήξεως.

Ἐὰν τοῦτο εἶνε ἀληθές, ἔχω τὴν γνώμην ὅτι προτοῦ λάβητε ὀριστικὴν ἀπάντησιν περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν προτάσεών μας ὑπὸ τῶν ἡγετῶν τῶν πολιτικῶν κομμάτων, πᾶσα ἐνέργεια διὰ τὸν πρόεδρον τῆς νέας κυβερνήσεως καθίσταται πρόωρος.

Μετ' ἀγάπης
Ν. Κ. ΖΟΡΜΠΑΣ

Ἐφοῦ συνηγήθη ἐκ νέου μὲ τὸν Θεοτόκην ὁ κ. Βενιζέλος μετέβη περὶ τὴν ἐσπέραν εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας ἀπεδέχθη πάσας τὰς προτάσεις τοῦ Σ. Σ. καὶ μόνον διὰ τὸ ζήτημα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως φρονεῖ ὅτι δέον νὰ ὑπάρχη ἐκπεφρασμένη καὶ ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως. Ἐδήλωσεν ὁμως ὅτι θὰ ἐβλεπεν ὁ ἴδιος τὸν βασιλέα καὶ θὰ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὰς σκέψεις του.

Τὸ πνεῦμα τῆς δηλώσεως ταύτης τοῦ Θεοτόκη ἦτο ὅτι θὰ συνεβούλευε τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα νὰ δεχθῆ τὴν σύγκλησιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐν τούτοις τινὰ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Σ. Σ. ἀνησύχησαν καὶ ἐξέφρασαν φόβους μὴπως προκύψον νέαι περιπλοκαὶ καὶ ἀνωμαλίαι. Ὁ Βενιζέλος ἀντέκρουσε τοὺς φόβους τούτους.

— Εἶμαι σχεδὸν βέβαιος, εἶπεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θὰ ἀποκροίση τὸ ζήτημα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ὥς ἤδη προτείνεται παρ' ὅλων καὶ συνελπῶς καλὸν εἶναι νὰ ἔρρηθῆ ἀπὸ τοῦδε ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως διὰ νὰ δυνηθῆ οὗτος νὰ προετοιμασθῆ καθ' ὅλα ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Συνδέσμου, ὥς πάντες ἀξιούσι καὶ οὕτω λήξῃ ἡ ὑπουργικὴ κρίσις.

Ἡ πρότασις τοῦ Βενιζέλου ἔφερεν ἐπὶ τάπητος δύο ἀκανθώδη ζητήματα. Τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ζητήματος ἔλαβε ἀμέσως τὸν λόγον ὁ ἀρχηγὸς Ν. Ζορμπᾶς ὁ ὁποῖος εἶπε τὰ ἑξῆς περίπου:

— Ἀσκέτως πρὸς τὴν γνωστὴν ἀπόφασιν τὴν ὁποίαν ἔχω ἀρχῆθεν λάβει, ὅπως μὴ ἀναμιχθῶ ὁποσδήποτε εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, εἴτε ὡς δικτάτωρ, εἴτε ὡς ὑπουργός, φρονῶ ὅτι κατὰ τὴν προκείμενην περίστασιν εἶνε καὶ ὅλως ἀσύμφορον ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Σ. Σ. νὰ μετᾶσχη εἰς τὴν κυβέρνησιν ἀφοῦ, ὁ Σ. Σ. θὰ ἐξασκολευθῆσθῃ ὑφιστάμενος μέχρις οὗ ἤθελον ἐκκληρωθῆ τὰ συμπεφωνημένα μεταξὺ τούτου καὶ τῶν πολιτικῶν παραγόντων.

Ὁ Βενιζέλος κεκρωγμένος ὑπὲρ τῆς συμπεράξεως τοῦ Ν. Ζορμπᾶ εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὑπεστήριξε τὴν γνώμην του διὰ τῶν ἑξῆς ἐπιχειρημάτων:

— Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐπαναστάσεως, πρὸς ἣν προσεφέρατε μέχρι τοῦδε πολυτίμους ὑπηρεσίας, δὲν πρέπει νὰ ἐπιμείνεται ἀρνούμενος καὶ τώρα, διότι ἡ ἄρνησις σας αὕτη, παρεξηγουμένη παρὰ τῶν πολιτικῶν παραγόντων, θέλει ἀναντιρρήτως συντελέσει εἰς τὴν ματαιώσιν πάντων τῶν παρ' αὐτῶν ὑποσχεθέντων. Κατὰ τὴν γνώμην μου, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐν τῇ κυβερνήσει εὐρωσκόμενος δὲν κωλί-

εται να ενεργήση εν τυχούση ανάγκη και δια του Σ. Σ. και διη κατά τρόπον μάλλον επιβλητικόν.

ΖΟΡΜΠΑΣ : Ἀκριβῶς δια να μη εὐρεθῶ εἰς θέσιν να πράξω τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὅπερ, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶνε ὄχι μόνον ἄτοπον ἀλλὰ και ἐπιζήμιον, φρονῶ ὅτι δὲν πρέπει να ἀναμιχθῶ εἰς τὴν κυβερνησιν τῆς χώρας.

Παρά τὰς ἀντιρρήσεις του ταύτας ὁ Ν. Ζορμπᾶς ἐδέχθη να ἀναλάβη τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, διότι ὁ Σ. Σ. ἦτο ἀδύνατον να εὐρεθῆ σύμφωνος εἰς ἄλλο πρόσωπον και ἠπειλεῖτο διάσπασις αὐτοῦ.

Ὁ ἴδιος Ζορμπᾶς γράφει εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ ζητήματος τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν κυβερνησιν.

«Τῆς ἀποφάσεώς μου ταύτης γνωσθεῖσις εἰς τοὺς ἀξιωματικούς, ἤρχισε συζητήσις περὶ τοῦ προσώπου εἰς ὃ θὰ ἀνετίθετο ἡ διεύθυνσις τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν. Κατὰ τὴν συζήτησιν ταύτην ἐπαρουσιάσθησαν, ὡς συνήθως, σοβαραὶ διαφωνίαι μεταξύ τῶν ἀξιωματικῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο ὅτι θὰ καταλήξωσιν εἰς τὴν διάσπασιν τοῦ Συνδέσμου. Ἐνεκα τούτου πολλοὶ ἀξιωματικοὶ σπεύσαντες μοῦ ἀνεκοίνωσαν τὰ συμβαίνοντα και με παρεκάλεσαν θερμῶς να μὴ ἐπιμεινω ἀρνούμενος, διότι ἡ ἄρνησίς μου θὰ ἐγίνετο ἀφορμὴ σπουδαίων ἀνωμαλιῶν ἐν τῷ Συνδέσμῳ, ἀλλὰ να μετᾶσχω τῆς κυβερνήσεως ὅπως συντελέσω πρὸς τὴν αἰσίαν περάτωσιν, τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως, δι' ὅπερ τόσον ἐπιτυχῶς εἰργάσθη. Ἐπειδὴ δὲ πραγματικῶς οἱ πλείστοι τῶν συνδεσμικῶν ἦσαν ἐν ἐξεγέρσει και ἀνένδοτοι εἰς τὰς γνώμας των περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ὑπουργοῦ, προβάλλοντες λίαν σπουδαίους λόγους και ἐπειδὴ εἶχον ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων θα ἀπέβαινε λίαν κρίσιμος, ἀπεφάσισα να δεχθῶ τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ».

*
* *

Ἐπὶ τὴν παρακίνησιν τοῦ Βενιζέλου ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Σ. Σ. προέβη κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 15ης Ἰανουαρίου εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ.

Δύο ἦσαν οἱ κοινόμενοι ἀξιοὶ διὰ τὴν ἡγεσίαν τῆς νέας κυβερνήσεως. Ὁ Στέφ. Σκουλούδης και ὁ Στέφ. Δραγούμης. Ἀμφότεροι ἦσαν κορυφαῖα στελέχη τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος, τοῦ ὁποῦ εἶχον διεκδικήσει τὴν ἀρχηγίαν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ. Ἐπικρατήσαντος ὅμως τοῦ Γ. Θεοτόκη, ὁ μὲν Σκουλούδης ἀπεσύρθη τῆς πολιτικῆς, ὁ δὲ Δραγούμης ἐπολιτεύτο ὡς ἀνεξάρτητος.

Τὰ πλείστα τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ἦσαν ἐκ προκαταλήψεως ὑπὲρ τοῦ Σκουλούδη. Αἱ δηλώ-

σεις τοῦ Δραγούμη εἰς τὴν Βουλὴν περὶ τῶν βασιλοπαίδων καὶ ὀφρισμένοι γινῶμαι του περὶ τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος εἶχον δημιουργήσει δυσμενὲς πνεῦμα ἐναντίον του εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς κύκλους.

Ἄλλ' ὁ Βενιζέλος εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὴν νύκτα τῆς 9ης Ἰανουαρίου εἰς τὸ μέγαρόν του τὸν Σ. Σκουλούδη καὶ ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συζητήσεως δὲν εἶχε μείνει καθόλου ἱκανοποιημένος. Ἀντελήφθη ὅτι ὁ παλαίμαχος πολιτευτὴς ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς συγκλήσεως ἐθνοσυνελεύσεως. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκει νὰ καταστήσῃ λίαν ἐπικίνδυνον τὴν ἀνάθεσιν εἰς αὐτὸν τῆς ἐξουσίας. Ὅτε δὲ ὁ Σκουλούδης ἐξέφρασε καθαρῶς τὰς ἀμφιβολίας του περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συγκλήσεως ἐθνοσυνελεύσεως ἐν συνεντεύξει πρὸς ἀνταποκριτὴν ἀγγλικῆς ἐφημερίδος, ὁ Βενιζέλος ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν κατὰ τῆς ἀναθέσεως εἰς αὐτὸν τῆς πρωθυπουργίας ἀλλ' ὑπὲρ τῆς συνεργασίας του εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν ἔχουσαν τὸν Δραγούμη πρωθυπουργόν.

Ἡ γνώμη τοῦ Βενιζέλου ἐπηρέασε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς καὶ μείωσεν αὐτὰ ὑπὲρ τοῦ Δραγούμη. Γενομένης ψηφοφορίας ἐψήφισαν 14 ὑπὲρ τοῦ Δραγούμη, 4 ὑπὲρ τοῦ Σκουλούδη καὶ εἰς ἡρνήθη ψῆφον. Καὶ αὐτὸς ὁ Ζορμπᾶς χαρακτηρίζει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὡς «ὄλως ἀπροσδόκητον» καὶ τὸ ἀποδίδει ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Βενιζέλου.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ψηφοφορίας εἶχε συνταχθῆ τὸ ἑξῆς πρακτικόν :

«Συνεδρίασις τῆς 15ης Ἰανουαρίου.

Γενομένης ψηφοφορίας μετὰ συζήτησιν περὶ τοῦ προσώπου εἰς ὃ δέον νὰ ἀνατεθῆ ἡ προεδρία τῆς σχηματισσομένης νέας κυβερνήσεως, ἐψήφισαν, ὑπὲρ τοῦ Δραγούμη δέκα καὶ τέσσαρες (14), ὑπὲρ τοῦ Σκουλούδη τέσσαρες (4) καὶ εἰς ἡρνήθη ψῆφον. Ἀνατίθεται εἰς τὸν Βενιζέλον νὰ προβῆ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Δραγούμη, ὅπως προσλάβῃ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸν Σκουλούδη καὶ εἰς τοῦτον νὰ ἐκφρασθῆ ἡ μεγάλη ἐπιθυμία τοῦ Συνδέσμου νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Δραγούμη πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος».

Τὸ πρακτικὸν ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν Βενιζέλον ὁ ὁποῖος τὸ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Δραγούμη καὶ τοὺς ἀρχηγούς τῶν κομμάτων.

Κατὰ τὴν ἰδίαν συνεδρίασιν τῆς 15ης, ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Σ. Σ. συζητήσεν ἐν συνεχείᾳ περὶ τῆς ὑποδείξεως καὶ τῶν ὑπουργῶν τῆς νέας κυβερνήσεως. Ἦρχισε ψηφοφορία πρὸς ἐκλογὴν τούτων, ἀλλὰ διεκόπη καὶ ἐματαιώθη αὕτη, συμφώνως πρὸς τὴν συμβουλὴν τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἔκρινεν ὅτι ἔδει νὰ ἀφεθῆ ἔλευθερία εἰς τὸν Δραγούμη, ὅπως ἐκλέξῃ τὼς συνεργάτας του εἰς τὰ πολιτικὰ ὑπουργεῖα. Καὶ μόνον διὰ

τὰ ὑπουργεῖα Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν ὑπεδείχθησαν οἱ Ν. Ζορμπᾶς καὶ Ἄθ. Μιαούλης.

*
* *

Ὁ Θεοτόκης καθὼς εἶχε προδηλώσει εἰς τὸν Βενιζέλον, ἐζήτησεν ἀκρόασιν παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ γενόμενος δεκτὸς ὑπ' αὐτοῦ ἀνέπτυξε τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἐπεβάλλετο ἡ ἀποδοχὴ τῆς συγκλήσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους, ἐξασφαλίζοντας τὸν γεωματισμὸν ἀφ' ἑνὸς τῆς ὑπαρχούσης ἀνωμαλίας καὶ τὸν περιορισμὸν ἀφ' ἑτέρου τῆς δικαιοδοσίας τοῦ νέου βουλευτικοῦ σώματος. Δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Θεοτόκη ἐπέδρασε σοβαρῶς ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Γεωργίου Α', ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο ἀρχικῶς διατεθειμένος νὰ συνεργήσῃ εἰς παρέκκλισιν ἀπὸ τοῦ ἀρθροῦ 107 τοῦ Συντάγματος ἀπαιτοῦντος ὅπως ἡ Βουλὴ ζητήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν εἰς δύο συνεχεῖς περιόδους. Ἐνισχύετο δὲ εἰς τὰς ἐπιφυλάξεις του ταύτας ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Μαυρομιχάλη, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ πολιτικοῦ του γραφείου Διον. Στεφάνου καὶ τοῦ Στεφ. Σκουλούδη, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροή ἦτο ἀρκετὰ ἰσχυρά.

Κατὰ τὴν συνεργασίαν Βασιλέως—Θεοτόκη καθωρίσθησαν οἱ ὅροι οἱ ὁποῖοι θὰ ἐτίθεντο πρὸς γενικὴν ἐκκαθάρισιν τῆς καταστάσεως καὶ οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ ἑξῆς :

1) Ἡ συνέλευσις θὰ ἐκαλεῖτο Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ, θὰ ἀπετελεῖτο δὲ ἀπὸ διπλάσιον ἀριθμὸν βουλευτῶν.

2) Θὰ προέβαινε εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῶν μὴ θεμελειωδῶν ἀρθρων τοῦ Συντάγματος, τὰ ὁποῖα θὰ καθόριζεν ἐκ τῶν προτέρων ἡ νέα κυβέρνησις καὶ θὰ ἐκέρου διὰ τῆς ψήφου της ἡ Βουλὴ.

3) Ἡ κυβέρνησις Κ. Μαυρομιχάλη θὰ ἀπήρχετο ἀράματα τῆς ἀρχῆς, ἡ δὲ νέα κυβέρνησις, κηρύττουσα ἀμέσως τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς δ' τακτικῆς συνόδου, θὰ συνεκάλει τὴν ἐπομένην τὴν Βουλὴν εἰς β' ἔκτακτον σύνοδον, ὅπως κατὰ ταύτην ψηφισθῆ ἡ πρότασις ἀναθεωρήσεως τῶν μὴ θεμελειωδῶν ἀρθρων τοῦ Συντάγματος.

4) Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος θὰ διελεύετο ἀφ' ἧς ἤθελε ψηφισθῆ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἡ πρότασις περὶ ἀναθεωρήσεως καὶ κυρωθῆ αὕτη διὰ διαγγέλματος τοῦ βασιλέως.

5) Ἡ ἐπιτευχθεῖσα συμφωνία ὄφειλε νὰ κυρωθῆ διὰ συμβουλίου τοῦ ἀτέμματος.

*
* *

Εὐθὺς ὡς διεπιστώθη ἡ συμφωνία μεταξὺ βασιλέως, πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως

Κυρ. Μαυρομιχάλης ἔσπευσε νὰ ὑποβάλλῃ τὴν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεως. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τότε ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς, Γ. Θεοτόκην, Δ. Πάλλην, Κ. Μαυρομιχάλην, Α. Ζαΐμην, Σ. Δραγούμην καὶ τὸν πρόεδρον τῆς Βουλῆς Α. Ρώμαν εἰς συμβούλιον τοῦ στέμματος.

Ἡ πρόσκλησις εἶχεν ὡς ἐξῆς:

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Ἰανουαρίου 1910, Σάββατον

Κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσω ὑμᾶς, ἵνα προσέλθητε εἰς τὰ ἀνάκτορα σήμερον τὴν 4ην ὥραν μ. μ. ὅπως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν κ. κ. Ἐλ. Ρώμα, προέδρου τῆς Βουλῆς, Στ. Δραγούμη, βουλευτοῦ Ἀττικῆς, Α. Ζαΐμη, βουλευτοῦ Καλαβρυτῶν, Γ. Θεοτόκη, βουλευτοῦ Κερκύρας καὶ Κυρ. Μαυρομιχάλη βουλευτοῦ Οἰτύλου συσχεφθῆτε μετὰ τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς πολιτικῆς κρίσεως.

Μετ' ἄκρας ὑπολήψεως

Ὁ ὑπασπιστὴς τῆς ὑπηρεσίας
Α. Πάλλης»

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, κηρύττων τὴν ἐναρξιν τοῦ συμβουλίου, παρακάλεσε τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς νὰ ἐκφέρουν τὴν γνώμην των περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔδει νὰ τερματισθῇ ἡ πολιτικὴ ἀνωμαλία, ἔθεσε δὲ καὶ συγκεκριμένως τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον ἦτο δυνατόν νὰ προκληθῇ ἀναθεώρησις τοῦ συντάγματος, ψηφίζομένη ὄχι ἀπὸ δύο ἀλλὰ ἀπὸ μίαν μόνον βουλήν.

Οἱ Γ. Θεοτόκης, Δ. Παλλης, Σ. Δραγούμης ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς συγκλήσεως ἀναθεωρητικῆς βουλῆς. Ὁ Ἐλ. Ζαΐμης ὑπὲρ αὐτῆς κατ' ἀρχὴν, ἀλλὰ μετὰ τὴν εὐχὴν ὅπως τηρηθοῦν αἱ διατάξεις τοῦ άρθρου 107 τοῦ Συντάγματος. Οἱ Κ. Μαυρομιχάλης καὶ Α. Ρώμας διεφώνησαν θεμελειωδῶς.

Ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν ἀκολούθως, ἂν ἐκρίνετο σκόπιμον νὰ σχηματισθῇ κυβέρνησις ἐκ τῶν ὁμοφρονούντων πολιτικῶν ἀρχηγῶν ἢ εὐρύτερον οἰκουμενικῇ τοιαύτῃ.

Τοῦτο, ὅπως ἦτο ἐπόμενον ἀπεκρούσθη ὡς ἀσύμφορον ὑφ' ὅλων τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων.

Ὁ βασιλεὺς ἠδυνατόθη νὰ ἀποφασίσῃ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγούς καὶ ἐπεφυλάχθη νὰ λάβῃ ἀποφάσεις.

Τὸ τέλος τῆς κρίσεως

Ἐν ἀναμονῇ τῆς ὀριστικῆς ἀποφάσεως τοῦ βασιλέως, οἱ ἀντιδραστικοὶ κατέβαλον τὰς τελευταίας προσπάθειάς, ὅπως περιπλέξουν τὴν κα-

τάστασιν πρὸς ἴδιον ὄψελος, ὁ δὲ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ἐλάμβανε αὐτοσηρὰ μέτρα πρὸς ἀντιμετώπισιν οἰουδήποτε ἀπροόπτου. Ἡ γενικὴ ἐπιφυλακὴ ἐξηκολούθει. Τὴν ἐπομένην μάλιστα τοῦ συμβουλίου τοῦ στέμματος, ἡμέραν Κυριακὴν, 17ην Ἰανουαρίου, ἐγένετο εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν παραπηγμάτων γενικὴ παρατάξις καὶ ἐπιθεώρησις ὑπὸ τοῦ Νικ. Ζορμπᾶ ὄλων τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων τῆς φρουρᾶς Ἀθηνῶν. Ἐπικολούθησε παρέλασις κατὰ τὴν ἀποίαν οἱ στρατιῶται ἐζητωκραύσαν ἐνθουσιωδῶς.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ βασιλεὺς Γεώργιος κατεσχόμενος ἐκ Δεκελείας διὰ τῆς ὁδοῦ Κηφισσιᾶς ἤκουσε τοὺς στρατιώτας φωνάζοντας.

— Ζήτω ἡ ἐπανάστασις.

Καὶ παρὰ κάτω τοὺς φοιτητὰς καὶ ἐργάτας ὀρουμένους:

— Θάνατος εἰς τοὺς παλαιοκομματικούς.

Ἐθορβήθη. Οἱ τελευταῖοι δισταγμοὶ του διελύθησαν.

Τὸ ἀπόγευμα ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τοὺς πολιτικούς ἀρχηγοὺς Γ. Θεοτόκην καὶ Δ. Ράλλην, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνεκοίνωσεν ὅτι συγτάσσεται μὲ τὴν γνώμην των καὶ ἀποδέχεται τὴν σύγκλησιν ἀναθεωρητικῆς συνελεύσεως. Ἐβολιδιοσκόπησεν αὐτοὺς περὶ τοῦ καταλληλοτέρου ἀνδρός, εἰς τὸν ὁποῖον παραιτηθέντος τοῦ Μαυρομιχάλη, ἔδει νὰ ἀναθέσῃ τὴν πρῶθνπουργίαν. Ὑπέδειξαν ἀμφοτέροι τὸν Στ. Δραγοῦμην. Ἐτηροῦντο τοιοῦτοτρόπως τὰ προσχήματα καὶ ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ἐνεφανίζετο ὡς ἐκλεκτὸς τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας καὶ τοῦ στέμματος.

Οἱ Θεοτόκης καὶ Ράλλης κατελθόντες τῶν ἀνακτόρων, ἀνεκοίνωσαν εἰς τοὺς φίλους των βουλευτὰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως καὶ ἐξήγησαν ὅτι ἡ νέα κυβέρνησις θὰ εἶχε χαρακτῆρα ὑπερησιακὸν ἀνευ τῆς συμμετοχῆς τῶν κομμάτων.

Ἡ ἐπελθοῦσα συμφωνία ἀνεκοινώθη ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως Νικ. Ζορμπᾶν, ὅστις ἐξέδωκεν εὐθύς καὶ ἐτηλεγράφησεν εἰς ὅλους τοὺς νομάρχας συγχρόνως πρὸς καθυσύχασιν τῆς κοινῆς γνώμης τὸ κάτωθι ἀνακοινωθέν :

«Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς, καλέσας σήμερον τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολιτικῶν κομμάτων, ἀνεκοίνωσεν αὐτοῖς ὅτι ἀπεδέχθη τὴν σύγκλησιν τῆς ἀναθεωρητικῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς κυβερνήσεως. Αὔριον κληθήσεται ὑπὸ τῆς Α. Μ. ὁ Δραγοῦμης πρὸς σχηματισμὸν κυβερνήσεως.

Ν. Ζορμπᾶς».

* * *

Πράγματι, τὴν ἐπομένην ἐκλήθη, εἰς τὰ ἀνάκτορα ὁ Στέφ. Δραγοῦ-

μης καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ σχηματίσῃ τὴν νέαν κυβέρνησιν.

Κατελθὼν ἐκ τῶν ἀνακτόρων, μετέβη εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν καὶ τὴν διοικοῦσαν ἐπιτροπὴν τοῦ ὁποίου, ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνην του διὰ τὴν προσγενομένην τιμὴν καὶ ἐδήλωσεν ὅτι θεωρεῖ ἑαυτὸν εὐτυχῆ διότι θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως.

Συνεζητήθη ἀκολούθως τὸ ζήτημα τῶν προσώπων εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἀνετίθεντο τὰ πολιτικὰ ὑπουργεῖα. Εἶχεν ἀποφασισθῆ κατ' ἀρχὴν τὰ πρόσωπα ταῦτα νὰ μὴ εἶναι ἐκ τῆς Βουλῆς. Οἱ Στέφ. Σκουλούδης καὶ I, Βαλαωρίτης εἰς τοὺς ὁποίους ἐπροτάθησαν τὰ ὑπουργεῖα Ἐξωτερικῶν καὶ Οἰκονομικῶν, δὲν ἀπεδέχθησαν ταῦτα. Διὰ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπροκρίθη ὁ τμηματάρχης τοῦ ἰδίου ὑπουργείου Δ. Καλλέργης. Τὰ ὑπουργεῖα Οἰκονομικῶν καὶ προσωρινῶς τῶν Ἐσωτερικῶν ἀνέλαβεν ὁ πρωθυπουργὸς Δραγούμης, τὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας ἀνετέθη εἰς τὸν πολιτευτὴν Αἰγιαλαίας Ἀνδρέαν Παναγιωτόπουλον, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Δραγούμης παρέσχε τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θὰ ἀνεμγνύετο πλέον εἰς τὴν πολιτικὴν. Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης ἀνετέθη εἰς τὸν πολιτευτὴν τῆς Λακεδαιμονίας Φικιώρη, περὶ τοῦ ὁποίου ἐψιθυρίσθη ἐπίσης ὅτι θὰ παύσῃ ἐφ' ἑξῆς πολιτευόμενος. Τὰ ὑπουργεῖα Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν ἐκράτουν ὡς γνωστόν, οἱ Ν. Ζορμπᾶς καὶ Ἀθ. Μιαούλης, ἀποφάσει τοῦ Στρατ. Συνδέσμου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν ὁ ὑποστράτηγος Ἐπ. Πετμεζᾶς, ὁ ὁποῖος παρητήθη μετὰ ἓνα περὶπου μῆνα καὶ τὸν διεδέχθη ὁ Ἐπ. Μανρομμάτης.

Τὸν κατάλογον τῶν ὑπουργῶν ὑπέβαλεν ὁ Δραγούμης τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας εἰς τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος τὸν ἐνέκρινεν ἀμέσως καὶ ὥρισε τὴν 8¹/₂ ἑσπερινὴν διὰ τὴν ὀρκωμοσίαν.

Ἐνεκα αἰφνιδίας ἀδιαθεσίας τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἡ ὀρκωμοσία ἐπεβραδύνθη ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἐκνευρισμένος καὶ μελαγχολικός. Μόλις ἀπέτεινεν ὀλίγας τυπικὰς λέξεις εἰς τοὺς νέους ὑπουργούς. Ἐν τούτοις ἡ ἐπιτευχθεῖσα λύσις τῆς πενταμήνου ἐσωτερικῆς κρίσεως ἀπετέλει πραγματικὴν ἐπιτυχίαν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἐνομιμοποιεῖτο ἐντίμως καὶ τοῦ στέμματος, τὸ ὁποῖον τὴν ἐεργμάτιζεν ἀκινδύνως, ἀπετέλει δὲ βῆμα προόδου διὰ τὰς τύχας τοῦ ἔθνους, αἱ ὁποῖαι ἐπαίζοντο τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰς τὰ ἀνεξερεῦνητα τοῦ πεπρωμένου ἄδυστα.

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐδέχθη μὲ ἀνακούφισιν τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας κυβερνήσεως. Αἱ διαδόσεις κατέπαυσαν. Τὸ αἶσθημα τῆς ἡσυχίας, τῆς

τάξεως, τῆς ἀσφαλείας ἐπανῆλθεν. Ὅλοι ἠτένισαν μετὰ περισσοτέρως ἐμπιστοσύνης εἰς τὸ μέλλον.

Ὁ Τύπος ἐσχολίασε τὸν σχηματισμὸν τῆς νέας κυβερνήσεως μετὰ βαθείας ἱκανοποιήσεως. Γενικὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἐγκαινιάζετο νέα περίοδος ἀναδημιουργίας καὶ προόδου. Τὸ ἐνστικτικὸν τῆς λαϊκῆς μάζης καὶ τῶν διεσπασμένων τῆς δὲν ἡπατῶτο. Ὁ ὀρίζων ἠνοίγετο. Ὁ οὐρανὸς ἠθροιάζεν. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκαθάριζε. Νέαι ἐλπίδες ἀνεβλάσταιναν. Αἰσιοδοξία ἐκυριάρχει. Ὁ τόνος τῆς συζητήσεως διὰ τὰ κοινὰ ἐγένετο ἀγνότερος καὶ ὑψηλότερος. Ἴδου περικοπαι ἀπὸ τὸ κύριον ἄρθρον ἡμερησίας Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος τῆς 19ης Ἰανουαρίου 1910 ὑπὸ τὸν τίτλον «Εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναγεννήσεως.»

«Ἀπὸ τῆς χθὲς εὐρισκόμεθα πρὸς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἔρχεται νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἀναγνωρισθεῖσαν παρὰ πάντων τῶν συνταγματικῶν παραγόντων, καὶ ἥτις μέλλει διὰ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως νὰ ἀποδώσῃ τὸ κύρος εἰς τὸ κράτος τοῦ ὁποίου αἱ ἐξουσίαι εἶχον καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τύπους ἀκόμη καταλυθῆ.»

Ἡ νομιμοποιήσις τῆς ἐπαναστάσεως ἀποτελεῖ τὸν μεγαλύτερον αὐτῆς θρίαμβον καὶ καταδεικνύει ὅτι τὸ κίνημα τῆς 15ης Αὐγούστου ἀπέρρεεν ἐξ ἐθνικῶν ἀναγκῶν. Διότι ἦτο ὄντως ἀνάγκη νὰ ἀνακοπῆ ἡ πολιτικὴ ἐκείνη πορεία, ἥτις ὠδήγει τὸ κράτος εἰς κατάπτωσιν καὶ ἐξουθένωσιν καὶ ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν. Εἶναι εὐτύχημα ὅτι ὁ βασιλεὺς παρείδε τοὺς τύπους καὶ ἀπέβλεψε μετὰ θάρρους εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Αἱ συμβουλαὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων ὑπῆρξαν σωστικαὶ καὶ τὸ ἔργον τῆς διαφωτίσεως τοῦ στέμματος καὶ τῆς προσαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀποτελεῖ τίτλον τιμῆς δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἄνευ ὑπερβολῆς, ἔσωσαν τὴν χώραν ἀπὸ κινδύνων μεγάλων καὶ συμφορῶν ἀνεπανορθῶτων.

Εἰς τοὺς τίτλους τούτους τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης κατέχει τὴν πρώτην πανθομολογουμένως θέσιν ὁ σχὼν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς λύσεως καὶ σηματοφόρος τῶν νέων ἰδεῶν ἐπιφανὴς πολιτευτῆς Ἑλ. Βενιζέλος.

* * *

Ὁ Βενιζέλος ἦτο πλέον ἢ αἰσιόδοξος διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως. Προέβλεπεν ὄχι μόνον τὸν ὀμαλὸν τεματισμὸν τῆς στρατιωτικο-πολιτικῆς ἀνωμαλίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναδημιουργικὴν ὁρμὴν ἥτις θὰ ἐξεπηδα ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Εἰς συνέντευξίν του, δοθεῖσαν τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῶν πολιτικῶν ζυμώσεων εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ἀνταποκριτὴν τῆς «Τριμπούνας» τῆς Ρώμης, ἔλεγε:

— Ἡ συνἔλευσις ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐπαναστάσεων, ἔκτος ἂν πρόκειται περὶ ἀστειῶν, πρέπει νὰ ἐκτελοῦνται κατὰ κεραίαν.

Προκειμένου περὶ τῶν διαθέσεων τοῦ βασιλέως ὁ Βενιζέλος εἶπε:

Ἡ Α. Μεγαλειότης δὲν δύναται νὰ μὴ ἐπιδοκιμάσῃ, ὅτι σήμερον ἐπιθυμεῖ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος καὶ μέλει νὰ ἐπικροτηθῇ ὑπὸ πάντων τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἀνεξαρτήτως κομμάτων. Ἡ ἔθνοσυνἔλευσις ἔχει πολὺ τὰ ἀγαθὰ. Ὁ Σ. Σύνδεσμος θὰ διαλυθῇ καὶ δὲν θὰ εἶνε πλέον κράτος ἐν κράτει. Θὰ συνδιαλλάξῃ ὅλα τὰ κόμματα, ἢ χώρα θὰ ἐξέλθῃ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς δυσφορίας, καταστάσεως, ἣτις οὐχὶ ἀδίως ἐξωμοιώθη πρὸς τὸ χάος καὶ πρὸ παντὸς ὁ βασιλεὺς, ἡ δυναστεία θ' ἀνακύψῃ ἀπὸ τῆς πανδήμου ἐπισφραγίσεως διὰ τῆς ἔθνοσυνελεύσεως, ἰσχυροτέρα, ἀναζωογονουμένη εἰς τὸ νέον αὐτὸ λουτρόν τοῦ λαϊκοῦ δημοψηφίσματος.

« Ἐγὼ εἶμαι αἰσιόδοξος καὶ ἔχω τόσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ζωικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ βλέπω ἤδη ἀνακύπτουσαν ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς ἔθνοσυνελεύσεως, μίαν νέαν Ἑλλάδα καλύτεραν, νεωτέραν, μᾶλλον ἀφωσιωμένην εἰς τὰς τύχας αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ. »

— Καὶ ἂν, παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ σύνδεσμος, δὲν διαλυθῇ; ἠρώτησεν ὁ ἀνταποκριτής.

— Πῶς; ἀπήντησεν ὁ Βενιζέλος. Τῆς νέας ἀναθεωρητικῆς κυβερνήσεως θέλει μετάσχει ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Συνδέσμου. Πάντα τὰ ἀποτελέσαντα ταύτην μέλη θὰ ἔχωσι τὴν ἐμπιστοσύνην, οὐ μόνον τοῦ βασιλέως καὶ τῶν κομμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Συνδέσμου. Βλέπετε ὅτι κατὰ βάθος ὁ Σύνδεσμος ὑποκαθίσταται εἰς τὴν κυβέρνησιν.

Διὰ τῆς φυσικῆς λοιπὸν ἐξελέξεως ὁ Σύνδεσμος ἀπλοῦστατα θὰ διαλυθῇ ἀνωδύτως καὶ οὕτω ὅλα θὰ ἀποβῶσι κατ' εὐχὴν.

«Καὶ ὁ κ. Βενιζέλος—ἐπιλέγει ὁ ἀνταποκριτής—μου ἔσφιξε τὴν χεῖρα μὲ ἓνα μεδίαμα πεπεισμένου αἰσιοδόξου.

Ἡ κυβέρνησις Δραγούμη, τὴν ἐπομένην τῆς ὀρκωμοσίας της, συνῆλθεν εἰς ὑπουργικὸν συμβούλιον ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν καὶ καθώρισε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς πολιτείας της. Περὶ τὸ τέλος τοῦ διώρου ὑπουργικοῦ συμβουλίου προσῆλθεν εἰς αὐτὸ καὶ ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος συνωμίλησεν ἐπ' ἀρχετὸν μὲ τὸν πρωθυπουργὸν Δραγούμην.

Δὲν εἶχον ἐκλείψει αἱ ἀνησυχίαι, ἀπορρέουσαι ἰδίως ἐκ φόβου παρασπονδιῶν. Ὁ Στρατ. Σύνδεσμος εἶχε τὸ αἶσθημα ὅτι ἀπεξενώθη ἡ-

ἴδη μεγάλου μέρους τῆς δυνάμεώς του καὶ τοῦτο θὰ καθίστα δυσχερῆ τὴν θέσιν του ἔάν, εἴτε τὰ πολιτικὰ κόμματα, εἴτε ὁ βασιλεὺς, ἐδυστρόπουν νὰ ἐκτελέσουν τὰ συμφωνηθέντα. Ἄλλ' ὁ κ. Βενιζέλος ἦτο εἰσέτι παρῶν ἐν Ἀθήναις καὶ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως τὸ ἄγραφον συμβόλαιον τηρηθῆ κατὰ γράμμα.

Ἡ κυβέρνησις συνεννοηθεῖσα καὶ μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων ἔσπευσε νὰ δημοσιεύσῃ τὴν 20ην Ἰανουαρίου τὸ β. διάταγμα, τῆς ἀλήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Δ' τακτικῆς συνόδου τῆς ΙΗ' περιόδου, συγχρόνως δὲ καὶ ἄλλο β. διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλεῖτο ἡ βουλὴ εἰς ἕκτακτον σύνοδον τὴν 1ην Φεβρουαρίου, ὅπως ψηφίσῃ τὴν πρότασιν περὶ ἀναθεωρήσεως τῶν μὴ θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος.

Ἡ βουλὴ συνῆλθε πρῶτα εἰς τυπικὴν συνεδρίασιν τὴν ταχθεῖσαν ἐν ἡμέραν καὶ ἐξέλεξε τὴν μεθεπομένην πρόεδρον αὐτῆς τὸν θεοτοκικὸν βουλευτὴν Τσαμαδόν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 5 Φεβρουαρίου ὁ πρωθυπουργὸς Δραγοῦμης ἀνέγνωσε τὰς προγραμματικὰς δηλώσεις τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐτόνισεν ὅτι κύριον μέλημα αὐτῆς ἦτο «ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἀναθεωρητικῆς συνελεύσεως, τῆς ὀριζομένης ὑπὸ τοῦ ἀρθροῦ 107 τοῦ Συντάγματος πρὸς μεταρρυθμίσιν διατάξεων αὐτοῦ μὴ θεμελιωδῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως, διὰ τῆς ψηφίσεως τῶν παρατεθησομένων μεταρρυθμίσεων, καταστῆ καταλληλοτέρα ἡ λειτουργία τῆς συνταγματικῆς μηχανῆς». Ἐξήγησεν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος ἐκ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως, παρὰ ἡ σύγκλησις ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ Βουλὴ θὰ ψηφίσῃ τὴν σύγκλησιν διὰ τῶν τριῶν τετάρτων αὐτῆς, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ Σύνταγμα. «Ἄλλως, προσέθεσε, θὰ εὗρεθῶμεν ἐν καταστάσει, ὀλίγον διαφερούση τοῦ χάους».

Πολλὰ διεδίδοντο καὶ ἐγράφοντο περὶ ἀντιδράσεως ἐν τῇ Βουλῇ κατὰ τοῦ ψηφίσματος συγκλήσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ἐφέρετο δὲ ὁ Δ. Γούναρης ὡς μέλλον νὰ ἠγηθῆ τῆς ἀντιδράσεως ἐκείνης. Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 8ης Φεβρουαρίου, ὁ Γούναρης ἐπερώτησε τὸν πρωθυπουργὸν κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἐπιληφθῆ ἡ Βουλὴ τῆς συζητήσεως περὶ ἐθνοσυνελεύσεως.

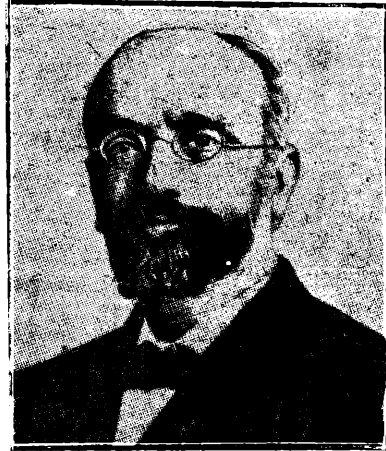
Ὁ Δραγοῦμης ἀπαντῶν ἐδήλωσεν ὅτι: «ὅσον ἔνεστι τάχιστα ὀφείλομεν νὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς προτάσεως ταύτης, ἥτις θέλει ὑποβληθῆ, καθ' ὃν τρόπον θὰ ὑποδείξουν τὰ πράγματα, ὅταν θὰ εἶνε ὄριμον τὸ ζήτημα. Ἡ ἐργασία, ἣν ὀφείλει ἡ κυβέρνησις νὰ προπαρασκευάσῃ οὐχὶ ὡς ἰδέαν, ὡς βᾶσιν προτάσεως, ἀλλ' ὡς προμελέτην, ἥτις θὰ διευκολύνῃ τὴν μελέτην, ἣν ἔχει τὸ δικαίωμα πᾶς τις νὰ ἐνεργήσῃ, ἡ ἐργασία αὕτη θὰ εἶνε πλήρης αὔριον ἢ μεθαύριον. Εἰδικὰ πρόσωπα ἐπε-

φορτίσθησαν νὰ ἐπεξεργασθοῦν τὰ διάφορα στοιχεῖα καὶ ἐλπίζω ὅτι αὐριον ἢ μεθαύριον τὸ ἔργον ταῦτο θὰ παραδοθῆ διὰ τὴν εὐκολίαν εἰς τοὺς ἡγέτας τῶν κομμάτων. οἷτινες θ' ἀνακοινώσουν εἰς τοὺς φίλους περὶ τούτου».

Τὰ «εἰδικὰ πρόσωπα», περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλει ὁ πρωθυπουργός, ἦτο ὁ καθηγητὴς τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου Ν. Σαρῖ-πολος, ὁ ὁποῖος εἶχε διορισθῆ ἡ γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης καὶ εἶχεν ἀναλάβει τὴν σύνταξιν προσχεδίου ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος.

Ἐπηκολούθησε μακρὰ συζήτησις περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ τεθῆ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὸ ζήτημα τῆς ἀναθεωρήσεως.

Εἰς τὴν συζήτησιν ἔλαβον μέρος οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ Θεοτόκης καὶ Ράλλης, ὁ Δ. Γούναρης, ὁ ἌΘ. Εὐταξίας καὶ πολλοὶ ἄλλοι βουλευταί, ἀπεφασίσθη δὲ, ὅπως τὸ προσχέδιον τῆς κυβερνήσεως διανεμηθῆ εἰς ὅλους τοὺς βουλευτάς. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἀκολούθως τὰ δύο πολιτικὰ κόμματα, θεοτοκικὸν καὶ ραλλικόν, κατήρτισαν εἰδικὰς ἐπιτροπὰς πρὸς μελέτην τοῦ προσχεδίου καὶ σύνταξιν τῆς ὀριστικῆς προτάσεως περὶ ἀναθεωρήσεως. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ θεοτοκικοῦ κόμματος ἀπετελέσθη ἐκ τῶν βουλευτῶν Δ. Γούναρη, Ν. Λεβίδη, Ν. Καλογεροπούλου, Δ. Βοτοκοπούλου, Σ. Κροκιδᾶ, Α. Μπασιά, Σ. Κουμουνδούρου, καὶ Α. Πονηροπούλου. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ ραλλικοῦ κόμματος ἀπετελέσθη ἐκ τῶν βουλευτῶν Γ. Καφαντάρη, Νικ. Στράτου, Χ. Βοζίκη, Ι. Τσιριμώκου, Κ. Ἀγγελοπούλου καὶ Ι. Ράλλη. Αἱ δύο ἐπιτροπαί, συνελθούσαι ἀπὸ κοινοῦ εἰς μίαν τῶν αἰθουσῶν τῆς βουλῆς τὴν νύκτα τῆς 16 Φεβρουαρίου, ἐπεράτωσαν τὸ ἔργον των μετὰ σπουδῆς. Ἐπελθούσης συμφωνίας ἐφ' ὅλων τῶν σημείων ἀνετέθη εἰς τὸν βουλευτὴν Σύρου Δημ. Βοκοτόπουλον νὰ εἰσηγηθῆ εἰς τὴν Βουλὴν τὴν πρότασιν τῆς ἀναθεωρήσεως. Ὡς ἡμέρα τῆς σχετικῆς συζητήσεως εἶχεν ὀρισθῆ ἐκ τῶν προτέρων ἡ 18 η Φεβρουαρίου. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐ-

Ὁ κ. Βενιζέλος ὅταν ἦλθε τὸ 1909 εἰς τὰς Ἀθήνας.

κείνην ἔγινε εὐφραία συζήτησις, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέσχον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων Θεοτόκης, Ράλλης, Μαυρομιχάλης, ὁ πρωθυπουργὸς Δραγούμης καὶ πολλοὶ βουλευταί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Ἐμ. Ρέπουλης, ὁ Ἀθ. Εὐταξίας, ὁ Φ. Νέγρης, ὁ Ι. Τσιριμῶκος. Ὁ Δ. Βοκοτόπουλος εἰσηγήθη τὴν πρότασιν περὶ τῶν ἀναθεωρητέων ἄρθρων, μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς συζητήσεως ἐπηκολούθησε ψηφοφορία.

Τὸ ψήφισμα περὶ ἀναθεωρήσεως ἔγινε δεκτὸν διὰ ψήφων 150 ἐναντίον 11, ἥτοι ἐπετεύχθη ὁ ἀπαιτούμενος ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ἀριθμὸς τῶν 3)4 τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν. Οἱ ψηφίσαντες κατὰ τῆς ἀναθεωρήσεως 11 βουλευταὶ ἦσαν οἱ ἐναπομείναντες εἰς τὸ μαυρομιχαλικὸν κόμμα : Κ. Μαυρομιχάλης, Π. Μαυρομιχάλης, Α. Ρώμας, Δ. Τσινσάρας, Α. Εὐταξίας, Χ. Εὐταξίας, Θ. Λυμπρίτης, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Γ. Πετροπουλάκης, Α. Τάκης καὶ Β. Λεόπουλος.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας καθησίχασε τελείως τὴν κοινὴν γνώμην τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Αἰτίη ἐν τῷ μεταξύ, εἶχον ὀργιάσει αἱ διαδόσεις ὅτι ὑπέβασκεν ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἀναθεωρήσεως, συνεπεία δὲ ταύτης δὲν θὰ συνεκτροῦτο ἡ συνταγματικὴ πλειοψηφία τῶν 3)4. Αἱ διαδόσεις αὗται εὗρον ἀπήχησιν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Σ. Συνδέσμου, ἣτις ἐκλήθη εἰς εἰδικὴν συνεδρίασιν εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Βενιζέλος. Τὸ συμπέρασμα τῆς διεξαχθείσης συζητήσεως ἦτο νὰ ἐξουσιοδοτηθῇ ὁ Βενιζέλος ὅπως διαπραγματευθῇ μὲ πλῆρη αὐτοβουλίαν τὸ ζήτημα τῶν ἀναθεωρητέων ἄρθρων μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἐκρίθη βάσιμος ὁ φόβος, μήπως δὲν συγκεντρωθῇ ἡ πλειοψηφία τῶν 3)4 τῆς Βουλῆς, ἀπεφασίσθη, ὅπως ἀξιωθῇ ἐκ μέρους τοῦ Συνδέσμου ἡ σύγκλησις τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ὁπωσδήποτε, ἔστω καὶ ἂν ψηφίσουν ὑπὲρ αὐτῆς ὀλιγώτεροι βουλευταί.

Συνανηθεῖς ὁ Βενιζέλος μετὰ τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, ἐξωμάλυνε καὶ τὰς τελευταίας μικροδιαφοράς, τοὺς τελευταίους μικροδισταγμούς. Ἡ πανηγυρικὴ ὑπερψήφισις τῆς προτάσεως περὶ ἀναθεωρήσεως δὲν ἦτο ἄσχετος πρὸς τὰς ἐνεργείας του.

Ἡ Βουλὴ μετὰ τὴν ὑπερψήφισιν τῆς συγκλήσεως ἐθνοσυνελεύσεως, ἐξηκολούθησε τὰς ἐργασίας της καὶ ἐψήφισε διάφορα νομοθετικὰ μέτρα. Ἀκολούθως ἐκλήθη εἰς εἰδικὴν συνεδρίασιν τὴν 17 Μαρτίου, ὅπως ἀκούσῃ τὸ βασιλικὸν διάγγελμα.

Τὸ βασιλικὸν διάγγελμα

Τὴν πρωτὴν τῆς 17ης ὁ βασιλεὺς Γεώργιος συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Ὀλγας προσῆλθεν εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἀνέγνωσε πρὸς τοὺς βουλευτὰς τὸ ἑξῆς διάγγελμα :

«Κύριοι βουλευταί,

Εἶναι εἰς ὑμᾶς καλῶς γνωστοὶ οἱ ὄροι, ὅφ' οὖς ἐπειγόντως ἐν ἐκτάκτῳ συνόδῳ ἐκλήθητε, ἵνα κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ πολιτεύματος ἐργασθῆτε εἰς ἔργα μετ'αρρυθμίσεως πρὸς τὸ καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τελεσφόρον τῶν ὀρισμῶν αὐτοῦ καινικῶς λειτουργούντος. Ἐξηκολούθει ἀπὸ τῶν μέσων Αὐγούστου ὁ σάλος, ὁ ἐξ ὀδυνηρᾶς ἀφορμῆς ἐθνικοῦ προσκόμματος αἰφνιδίως ἐπραγεί. Εἰς ἀδιέξοδον δ' ἐφέρετο ἡ μεγάλη πολιτειακὴ κρίσις, ἐν ἧ καὶ δι' ἀνωμάλου δράσεως ἐξεδηλώθη ἡ πρόθεσις τοῦ ἐξεγερθέντος δημοσίου φρονήματος, ἵνα ἐπιβάλλῃ μεταβολὴν πολιτικῶν μεθόδων πρὸς ἐπιτυχίαν ἐπανορθώσεως τῶν ἡμετέρων πραγμάτων καὶ στέρεωσιν τοῦ καθεστῶτος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀρρήκτως συνδεδεμένων ἐθνικῶν προσδοκιῶν. Μία μόνη διέξοδος ἐφαίνετο ὑπολειπομένη. Καὶ ταύτην, ἐπὶ τῇ παραιτήσει τῶν τότε ὑπουργῶν Μου, ὑπέδειξαν περιστοιχισαντές Με, οἱ κορυφαῖοι τῶν ἐν τῇ χώρα πολιτευτῶν.

Κύριοι βουλευταί,

Εὐτυχῆς λογιζομαι ὅτι καὶ τῆς Βουλῆς ἡ γνώμη σχεδὸν ἐν παμφηφίᾳ σύμφωνος ἐξεδηλώθη, ψηφισάσης τῇ 18 Φεβρουαρίου τὴν ὑποβληθεῖσαν αὐτῇ πρότασιν ἀναθεωρήσεως τῶν μὴ θεμελειωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος. Τὸ ψήφισμα ὑμῶν τοῦτο ὑπόσχομαι ὅτι ἐγκαίρως θέλει ἐκτελεσθῆ συγκαλουμένης διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος, τῇ προτάσει τῶν ὑπευθύνων συμβούλων Μου, τῆς κατὰ τὸ ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, ἣτις θέλει ἀποφασίσαι ἐπὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων.

Κύριοι βουλευταί,

Θερμᾶς ἐκφράζω πρὸς ὑμᾶς τὰς βασιλικὰς Μου εὐχαριστίας ἐπὶ τε τῷ εὐγενεῖ ζήλῳ καὶ ἐπὶ τῇ πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν δυναστείαν ἀφοσίῳσει, μετὰ τῶν ὁποίων διεξαγαγόντες τὰ ὑμέτερα ἔργα κατὰ τὴν ἔκτακτον ταύτην σύνοδον συνεδράμετε τὴν κυβέρνησίν Μου εἰς ἐπιτυχίαν ὀριστικῆς διευθετήσεως τῶν πραγμάτων τῆς χώρας καὶ ἐπαναφορᾶν ἐν μέσῳ ὑμῶν γαλήνης ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος».

Ἡ διάλυσις τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου.

Μὲ τὴν συνεδρίασιν τῆς 17ης Μαρτίου ἔληξαν αἱ ἐργασίαι τῆς Βουλῆς. Ἐπηκολούθησεν ἡ δημοσίευσίς τοῦ διατάγματος τῆς διαλύσεώς της καὶ τῆς προκηρῦξεως τῶν ἐκλογῶν τῆς διπλῆς ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς διὰ τὴν 8 Αὐγούστου. Ἡ νέα διπλῆ Βουλὴ ἐκαλεῖτο διὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ἀπεφάσισεν ἐπισήμως τὴν διάλυσίν του. Τὸ σχετικὸν πρακτικὸν εἶχε συνταχθῆ ὡς ἑξῆς :

«Πρακτικὸν
τῆς 15ης Μαρτίου 1910

Ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Στρο. Συνδέσμου συνελθοῦσα σήμερον

τὴν 15ην Μαρτίου 1910, ἀπεφάσισε τὰ ἑξῆς :

Ἔχουσα ὑπ' ὄψιν, τὰ μεταξὺ τοῦ Συνδέσμου καὶ τῆς παρούσης κυβερνήσεως συμπεφωνημένα, καθ' ἃ αὕτη ἀνέλαβε τὴν διεκπεραίωσιν καὶ διατήρησιν τοῦ παρὰ τῆς Ἐπαναστάσεως ἀρξαμένου ἔργου καὶ τὴν παράδοσιν τούτου τῇ Ἐθνοσουλείᾳ, δηλοῖ ὅτι, ληγουσῆς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Στρατ. Συνδέσμου, ἅμα τῇ δημοσιεύσει τοῦ Βοῦ Διαγγέλματος περὶ συγκλήσεως ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς καὶ ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ μεσεγγυοῦχος κυβέρνησις θὰ διατηρηθῇ ἀρτία μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, παύει οὗτος ὑφιστάμενος, ἅπαντες δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὰ μέλη αὐτοῦ ἀπαλλάσσονται τῶν ὑποχρεώσεων ἄς ἀνέλαβον».

Ἡ διάλυσις τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ἐγνωστοποιήθη δι' ἐπισήμου πρὸς τὸν λαὸν ἀνακοινωθέντος, τὸ ὁποῖον εἶχε ὡς ἑξῆς :

Ἡ Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ἀποτελουμένη ἐκ τῶν κάτωθι ὑπογεγραμμένων μελῶν, κατόπιν ἀποφάσεως ληφθεῖσης κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, κηρύσσει λήξαν τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ παρούσα κυβέρνησις παραμένουσα ἐν τῇ ἀρχῇ καθ' ὅλον τὸ μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς ἐθνοσυνελεύσεως διάστημα θέλει ἐφαρμόσει κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν τοὺς ψηφισθέντας νόμους.

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ: Φικιώρης, Σβορώνης ταγματάρχαι πεζικοῦ, Σάρρος Πετρέπουλάκης, Παναγιωτόπουλος λοχαγοὶ πεζικοῦ, Πάσχας λοχαγὸς μηχανικοῦ, Ζυμπρακάκης ἴλαρχος, Κουρτάκης στρατιωτικὸς ἰατρὸς, Γερονίας, Μπότσης ὑποπλοῖαρχοὶ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ.

Τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ Στρατ. Συνδέσμου

Τὴν 18ην Μαρτίου, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Βασιλικοῦ Διαγγέλματος εἰς τὴν Βουλὴν, ὁ Σ. Σύνδεσμος ἐκοινοποίησεν ἀνακοινωθὲν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ἔχον ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς :

«Ἡ ἔκδοσις τοῦ Βασιλικοῦ Διαγγέλματος, καλοῦντος τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν εἰς ἐκλογὰς πληρεξουσίων πρὸς ἀναθέωρησιν τοῦ Συνταγματικοῦ ἡμῶν Χάρτου, ἀποτελεῖ τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπὸ ἐπτὰ μηνῶν ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος ἀφωσιώθη»

Ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» χαρακτηρίζων τὸ Βασιλικὸν Διάγγελμα, ὡς ἐπιστέγασμα τοῦ ἀγῶνος του, δὲν ἀπατάται φανταζόμενος ὅτι τὸ ἔργον του συνεπληρώθη ἢ ὅτι ἀσφαλῶς τοῦτο εἰσηλθεν εἰς ὁδὸν ὀριστικῆς ἀνορθώσεως. Τοῦναντίον ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» γινώσκει καλῶς ὅποσον μικροὶ μέχρι σήμερον ὑπῆρξαν οἱ καρποὶ τῆς ἐ-

παναστάσεως και ὀπόσον εὐρὺ πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀνοίγεται τὸ στάδιον τῆς ἀναγεννήσεως. Ὁμολογῶν ὅμως ὁ Σύνδεσμος, κατὰ τὴν ἐπίσημον σημερινὴν ἡμέραν, ὅτι τὸ μείζον μέρος τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος εὐρίσκεται εἰσέτι πρὸς τὰ ἔμπροδς, αἰσθάνεται τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δηλώσῃ ὅτι τὴν ἀναίμακτον καὶ ὑψηλόφρονα ἐπανάστασιν ἀποτελέσασαν τὴν ἔκρηξιν πεντηκονταετοῦς ἔθνικοῦ πόνου διὰ ταπεινώσεις τῆς Πατρίδος δεινὰς καὶ πολλαπλᾶς, πάντες ἀνεξαίρετως οἱ πολιτειακοὶ παράγοντες ἐζήτησαν εὐθὺς νὰ παραλύσουν. Ἀλλὰ τὴν πολιτικὴν ἐκάστου δεόντως θὰ κρίνῃ καὶ τὸ ἔθνος καὶ ἡ ἱστορία.

Ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» νομίσας ὅτι διὰ λόγους ὑψίστους ἐπεβάλλετο μετριοπάθεια καὶ γενναιοφροσύνη ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἐπαναστάσεως καὶ πιστεύων ὅτι οἱ ἔνοχοι τῆς καταστάσεως ἦσαν καὶ οὗτοι θύματα αὐτῆς, τὴν βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων ἐπεδίωξεν αὐστηρῶς μὲν καὶ ἐπιμόνως, κατὰ τρόπον ὅμως ἐπιτρέποντα καὶ τῷ μᾶλλον πρὸς τὸ ἄθλιον καθεστῶς δεσμευμένων νὰ σωφρονήσῃ καὶ ἀναβαπτισθῇ. Καὶ δὲν τολμᾷ μὲν ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἀλανθᾶστας περὶ τούτου ἐσκέφθη, ἔχει ὅμως τὴν πεποιθήσιν ὅτι τὰς δεινὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ ἀείποτε ἀναλογιζόμενος, εἰλικρινῶς αὐτὰς ἐξυπηρέτησε διὰ τῆς στρατιωτικῆς μετριοπαθείας. Ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» γινώσκων ὅτι συμφέρει τῇ Πατρίδι ἢ ἐπ'ἀνόδοιο τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν καθήκοντα, βέβαιος ἄφ' ἑτέρου ὅτι οὐδεὶς θ' ἀναλογισθῇ νὰ ματαιώσῃ πάνθ' ὅσα ἢ ἐπαναστάσεις ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ἔθεσεν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς βελτιώσεως, δηλοῖ ὅτι, κατόπιν τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος, θεωρεῖ καὶ ἀποδέχεται τὴν ἐπέμβασιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ τῆς πολιτείας ὡς λήξασαν.

Κρίνων ὅμως ὁ σύνδεσμος ἐκ τῶν δυσαρεσκείων, ἐκ τῆς διαφορᾶς καὶ τῶν ἀντιδράσεων, τὰς ὁποίας ἠναγκάσθη μετριοπαθῶς ἐπὶ ἐπιτάμνηνον ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐπικαλεῖται σύντόνον τὴν προσοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπὶ παντὸς συνδεομένου πρὸς τὴν μέλλουσαν τύχην αὐτοῦ καὶ διατυποῖ τὴν πεποιθήσιν, ὅτι διαλυομένου σήμερον τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου», παραμένει ἄγρυπνος τῆς ἰδίας του τιμῆς καὶ τῶν Ἑθνικῶν ὀνειρῶν φρουρὸς ὁ Ἑλληνικὸς Στρατός.»

Τὸ ἔργον τοῦ στρατιωτικοῦ συνδέσμου εἶχε λήξει, ἔργον θετικόν, τὸ ὁποῖον εἶχε τὰ ἐξῆς τέσσαρα γνωρίσματα :

1ον) Ἐθεσε τὰς βάσεις τῆς οικονομικῆς ἐξυγιάνσεως τοῦ τόπου.

2ον) Ἐπέτυχε ἀνεξαρτησίαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς διοικήσεως.

3ον) Συνεπλήρωσε τὴν στρατιωτικὴν παρασκευὴν, διὰ τῆς ἐκγυμνάσεως 40.000 νεοσυλλέκτων, τῆς ἀγορᾶς πολεμικοῦ ὕλικου καὶ τοῦ θωρηκτοῦ «Γ. Ἀβέρωφ».

4ον Ἐθεσε τὴν βᾶσιν τῆς «Ἐθνικῆς Πανστρατιαῶς».

* * *

Οὐδείς δύναται ν' ἀρνηθῆ ὅτι ἡ μετάκλησις τοῦ Βενιζέλου ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχεστέρα πρᾶξις τοῦ Σ. Συνδέσμου. Οὐδείς δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἄνευ τῆς ἰδικῆς του μεγαλοφυοῦς γνώμης δὲν θὰ ἐξευρίσκετο τρόπος διεξόδου ἐκ τῆς περιπλακείσης ἐσωτερικῆς κρίσεως. Οὐδείς δύναται ν' ἀντείπῃ εἰς τὸ γεγονός ὅτι μόνον διὰ τῆς ἰδικῆς του σταθερᾶς, τιμίας καὶ δεξιωτάτης μεσολαβήσεως ἐπετεύχθη ἡ συμφωνία ὄλων τῶν πολιτικῶν παραγόντων ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ὑποδειχθείσης λύσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ προβλήματος.

Ὅτε εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀθήνας ὁ κ. Ἑλ. Βενιζέλος τὴν 28ην Δεκεμβρίου 1909, εὔρε τὴν χώραν συστρεφομένην εἰς ἓνα ἀπέραντον χάος, ζοφερόν καὶ ἀδάμαστον.

Ὅτε ἀνεχώρει εἰς Κρήτην, τὴν 15ην Φεβρουαρίου, ἄφηνε τὴν χώραν ἐντὸς διαυγοῦς ἀτμοσφαιρας, σταθερῶς προσανατολισμένην πρὸς νέας κατευθύνσεις πολιτικοῦ βίου.

Οἱ κίνδυνοι τῆς ἀποσυνθέσεως καὶ τῆς ἀναρχίας, οἱ ὅποιοι τὴν ἠπεύλουν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1909, εἶχον μεταβληθῆ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1910 εἰς ἐλπίδας κρατικῆς ἀνασυγκροτήσεως καὶ πειθαρχημένης ἐθνικῆς δράσεως.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ κ. Βενιζέλου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπῆρξαν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἀνυπολόγιστοι καὶ ἀνεκτίμητοι. Ὑποσυειδήτως ἴσως καὶ διὰ τὸν ἴδιον, εἶχε τεθῆ τὸ βαθύτερον θεμέλιον τῆς μεγαλοουργίας τοῦ 1912, τοῦ 1913, τοῦ 1916, τοῦ 1920. Εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην καμπὴν τῆς νεωτέρας ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καμπὴν, ἡ ὁποία ἀναλογεῖ καὶ συγκρίνεται μόνον μετὰ τὰς παραμονὰς τοῦ 1453 καὶ τοῦ 1821, ἡ ἀγαθὴ τῆς φυλῆς Μοῖρα ἠθέλησε νὰ εὐρεθῆ ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ ἐν πλήρει δράσει ὁ μεγαλοφυῆς τῆς Κρήτης πολιτικός.

Ἡ ἀναχώρησις διὰ τὴν Κρήτην.

Τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βενιζέλου εἰς Κρήτην συνώδευσαν σχόλια τῆς ἐλληνικρινεστέρας ἀναγνωρίσεως τοῦ ἔργου του ἐκ μέρους τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου. Παραθέτομεν περικοπὰς ἀπὸ χαρακτηριστικὸν ἄρθρον τοῦ κ. Γ. Πῶπ εἰς τὰς «Ἀθήνας» τῆς 16ης Φεβρουαρίου. Τὸ ἄρθρον ἔ-

κρεβε τὸν τίτλον «Πῶς νικοῦν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες» καὶ εἶχε ὡς ἐξῆς:

«Ἀπῆλθε χθὲς εἰς Κρήτην ὁ Ἑλ. Βενιζέλος, κρίνων εὐλόγως περαι-
ωθεῖσαν τὴν ἐν Ἑλλάδι παρέμβασίν του, πρὸς εἰδικὸν διακανονισμόν
τῶν ἑσωτερικῶν αὐτῆς ὑποθέσεων ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἐπαναστάσεως.
Ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη συνοδεύει τὸν διαπρεπῆ τῆς Κρήτης πολιτευτὴν,
διότι μετὰ σθένους, δεξιότητος καὶ ταχύτητος ἀνέλαβε τὴν διεξαγω-
γὴν ἔργου κατὰ τὴν ὑστάτην στιγμὴν τῆς ἀπειλουμένης ἐν Ἑλλάδι
φοβεραῖς κρίσεως,

Διότι, ἀκριβῶς καθ' ἦν στιγμὴν ἡ χώρα ἠπειλεῖτο νὰ ἴδῃ, τὴν μὲν
ἐπανάστασιν ἀποτυγχάνουσαν καὶ ἐγκαταλείπουσαν μόνον τὰ δεινὰ
ἐκ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς, ἐπικει-
μένην δὲ τὴν μερικὴν καὶ γενι-
κωτέραν ἐν τῷ κράτει σύρραξιν,
λόγῳ τῆς ἀνωμάλου διαλύσεως
τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου,
παρ' ὅλας τὰς ἀντιδράσεις, παρ'
ἄλλῃ τὴν ἀσκηθεῖσαν πολιτικὴν
δυσφήμησιν, ὅτι ἤρχετο νὰ ἀνα-
τρέψῃ καὶ ὄχι νὰ ἐπανορθώσῃ
καὶ συμπληρώσῃ κατὰ τὸ ἐπιτόκον
—ἐξῆλθε καὶ ἄλλιν νικητῆς ἐν
τῇ προσπάθειά του ὁ ἰσχυρὸς οὗ-
τος ἀνὴρ, ὁ ἀναμφιβόλως νικῶν
διότι γνωρίζει νὰ νικᾷ. Καὶ ἔχει
πρὸς τοῦτο ὄπλα τὴν πίστιν εἰς
τὰς ιδέας του, τὸν σεβασμὸν
πρὸς τὰς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ,
τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὰ δικαιώ-
ματα τοῦ Νόμου. Ἡ πολιτικὴ
πίστις ἀποτελεῖ τὸν ἰσχυρὸν σὺμ-
μαχον ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ δημοσί-
ου βίου. Ἡ μετὰ φανατικῆς προ-
σηλώσεως, ὡς πρὸς θρησκείαν,
ἔμμονὴ εἰς τὴν πίστιν ταύτην
διαθερμαίνει τὴν ψυχὴν καὶ ἐξευ-
γενίζει τὴν διάνοιαν. Ἡ ἀνευ
δισταγμοῦ, ὡς ἔμπνευσις ἀποστό-
λου ιδεωδῶν, ἐνέργεια πρὸς ἐπι-
βολὴν τῆς πολιτικῆς πιστεως
κείθει καὶ δημιουργεῖ περιβάλλ-
λον ἐπιβολῆς καὶ κύρους.

Οὕτω, μαχόμενος πάντοτε, ὅ-
πως καὶ τοῦ βουνοῦ ἐπαναστά-
της, ἔτοιμος νὰ πῆσῃ ὅπου ἡ σπ-

Ὁ Δημήτριος Ράλλης κατὰ
γελοιογραφίαν τῆς ἐποχῆς.

μαία τῆς πατρίδος ἠνεμίζετο θροῦσα τὰ μυστήριον τοῦ ὕμνου πρὸς τὴν γενέτειραν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἐπολέμησε καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς πολιτικῆς συγκρούσεως.

Ὁ νέος ἄνθρωπος ἐμάχετο πρὸς τὰ γεγνηκότα εἰδωλα. Αἱ νέαι ιδέαι συνεχροῦντο πρὸς τὰ κατὰ «συνθήκην ψεύδη». εἰλικρινῆς τῶν θεσμῶν πρέμαχος ἠμύνητο κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἐκμεταλλευσμένων τὰ δικαιώματα, διὰ νὰ καταστήσουν ἀνυπάρκτους τὰς ὑποχρεώσεις.

Οὕτω, ἀπέρχεται εἰς Κρήτην περιβαλόμενος νέαν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εὐτυχῶς μέλλουσαν νὰ ἐπιδράσῃ καὶ ἐπὶ τῆς νέας φάσεως, εἰς ἣν εἰσῆλθε μετὰ τὸ πραξικόπημα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1908 ἡ καρτερικῶς ὑφισταμένη τόσσα ἀποθαρρύνσεις ἀπελεύθερος νῆσος.

Πρέπει ὑπερηφάνως νὰ δεξωθῇ τὸν διαπρεπῆ αὐτῆς παλίτην ἢ νῆσος καὶ νὰ περιβάλῃ αὐτὸν δι' ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης καὶ εἰς τὸν ἐκεῖ διεξαγόμενον πολιτικὸν ἀγῶνα, παρέχουσα τὴν πλειοψηφίαν τῆς συνελεύσεως τῶν Κρητῶν, εἰς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, οὗτινος ὃ νέος; πολιτικὸς θρίαμβος ἀπετέλεσε μὲν ἀληθῆ ὑπηρεσίαν πρὸς τὸ κράτος καὶ συνεπῶς εἰς τὸν ἑλληνισμὸν ὀλόκληρον, ἀλλ' εἶνε καὶ θρίαμβος τῆς Κρήτης, ἀφ' ἧς τὰς νέας πολιτικὰς ιδέας ἤλθε κομίζων εἰς τὸ ἐξησθενημένον κράτος ὁ Ἐλ. Βενιζέλος».

Βενιζέλος καὶ Βασιλεὺς Γεώργιος

Ἡ ἐπιτυχὴς δρασίς τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν Ἀθήναις, ἀρχομένου τοῦ 1910, δὲν εἶχεν ἐκτιμηθῆ μόνον ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ὑπεχρεώθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ἀναθεωρήσῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἐναντίον του ἐκ προκαταλήψεως ἐσχηματισμένην γνώμην. Ὅταν ὁ κ. Βενιζέλος ἔφθανε εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅλοῖ, πολιτικοί, στρατιωτικοί, αὐλικοί, δημοσιογράφοι, φυσικὰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Γεώργιος εἶχαν τὸν φόβον, ὅτι θὰ ἐκηρύσσετο ἐναντίον τῆς Δυναστείας. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπαφῆς του μὲ τὸν Στρατιωτικὸν Σύνδεσμον, ἀπὸ τῆς πρώτης συνεδριάσεως τῆς διοικητικῆς του ἐπιτροπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε παραστῆ, διέλυσε τὸν φόβον αὐτὸν διὰ τῆς καθαρᾶς, εὐθαρσοῦς καὶ ἀποφασιστικῆς στάσεώς του. Ἔψεξε τὸν Βασιλέα Γεώργιον διὰ τὴν αὐθαίρετον ὑπ' αὐτοῦ διαχείρισιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἑθνοῦς, ἐπέκρινε τὴν ἀνοχήν του διὰ τὴν ἐσωτερικὴν κακοδιοίκησιν, ἀλλ' ἐτόνισεν, ὅτι τὸ Στέμμα δὲν ἔπρεπε ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ θιγῆ. Προαισθανόμενος καὶ προβλέπων τὰς μεγάλας βαλκανικὰς ζυμώσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐσήμαινον τὸ τέλος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ὁραματιζόμενος τὸ ὄνειρον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἐγκώριζε καλῆτερον παντὸς ἄλλου, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐσωτε-

ρικῆς γαλήνης, διὰ τῆς εἰλικρινοῦς συνεργασίας ὄλων τῶν τεταγμένων παραγόντων, διὰ τῆς ἐνότητος τῶν δυνάμεων καὶ τῶν προσπαθειῶν, θὰ καθίστατο ἐφικτὴ ἢ πραγματοποιήσις τοῦ ὀνείρου τούτου. Διὰ τοῦτο ὁ κ. Βενιζέλος ἀπέκρουσε κατηγορηματικῶς πᾶσαν ἐχθρικήν κατὰ τῆς δυναστείας κίνησιν καὶ ὑπῆρξε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἰσχυρότερος ὑπερασπιστὴς αὐτῆς—ἔχι ἐκ φιλοδυναστικῶν φρονημάτων (ἦτο πάντοτε ἡ ψυχὴ του δημοκρατικῆ), ἀλλ' ἐξ ἔθνικοῦ, ἐκ πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὅταν ἐξεφράσθη ὁ φόβος, μήπως ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἀρνηθῆ νὰ ἐγκρίνῃ τὸ σχέδιόν του περὶ συγκλήσεως ἔθνοςυνελεύσεως, ἀδιστακτικῶς ἐτόνισεν, ὅτι ἡ σύγκρουσις αὕτη ἡδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀπομάκρυνσιν τοῦ Γεωργίου ἐκ τοῦ θρόνου, ἀλλ' ἔχι καὶ εἰς ἐκρίζωσιν τῆς Δυναστείας, ἣτις ἀπετέλει δένδρον ἐγκλιματισθέν.

Ὁ Γεώργιος εἶχε πληροφορηθῆ ἐγκαίρως τὴν γνώμην, τὴν στάσιν καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Βενιζέλου ἐκ δύο ἐμπίστων φίλων του, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐνήμεροι τῶν τελουμένων εἰς τὰ παρασκήνια τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέμου. Ἐμεινεν ἐκπληκτος ἐκ τῆς εὐχαρίστου πληροφορίας. Ἀντὶ ἀμειλικτοῦ ἐχθροῦ τῆς Δυναστείας, παρουσιάετο σθεναρὸς ὑπερασπιστὴς αὐτῆς ἐν ἡμέραις μάλιστα χαλεπαῖς.

Καὶ ἐζήτησεν ὁ Γεώργιος νὰ ἴδῃ τῶν Βενιζέλου μέσω τῶν ἀειμνήστων Ἰωάν. Βαλαωρίτη Ἀδών. Κύρου. Ὁ Βενιζέλος διὰ πολλοὺς λόγους, ἠρνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὴν ἐπαφήν. Τοῦτο ἐπανάφερον εἰς τὸν Βασιλέα πολλὴν δυσπιστίαν. Ὁ Α. Κανακάκης Ρούφος διηγεῖται ὅτι ὁ Γεώργιος, τοῦ ὁποίου ἦτο προσωπικὸς φίλος, ἐπέδειξε πρὸς αὐτὸν ψυχρότητα ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν ἐπαφήν του μετὰ τὸν Βενιζέλου. Καὶ μάλιστα ἐξέφρασε τὴν δυσφορίαν του διὰ τοῦτο πρὸς τὴν Ἀθηνογέννη, κυρίαν τῆς τιμῆς τῆς Βασιλείσεως Ὀλγας, ἀδελφὴν τοῦ Ρούφου. Ὁ Ρούφος ἐζήτησεν ἀγκράσιν καὶ γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀνέπτυξεν εἰς αὐτὸν τὰς προβλέψεις του περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Βενιζέλου ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐτόνισε τὴν ἀνάγκην, ὅπως τὸ Στέμμα ἀποκαταστήσῃ εἰλικρινῆ συνεργασίαν μετ' αὐτοῦ. Ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐφάνη, ὅτι ἐπέισθη τελείως. Καὶ μόνον ὅταν ἀργότερον, ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἐστίαν» ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἐμμανουὴλ Μπενάκη ἐπιστολὴ πρὸς αὐτὸν τοῦ Βενιζέλου, ἐκφραζομένου ἀπροκαλύπτως ὑπὲρ τῆς Δυναστείας μόνον τότε διελύθη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Γεωργίου ἡ δυσπιστία. Πῶς ἐπραγματοποιήθη βραδύτερον ἢ πρώτη ἐπαφὴ μετὰ τὸ Στέμμα καὶ Βενιζέλου, θὰ τὸ ἀφηγηθῶμεν ἐν τῇ ἐξελεύσει.

Πάντως τὸ γεγονός ὅτι ὁ Βενιζέλος, ἀποβάς ὁ ρυθμιστὴς τῆς ἐσωτερικῆς κρίσεως, ἀπέφυγε νὰ ἔλθῃ εἰς οἰανδήποτε ἐπαφήν μετὰ τοῦ

Βασιλέως κατὰ τὴν πρώτην ἐν Ἀθήναις παραμονὴν του, παρετηρήθη καὶ ἐσχολιάσθη, ὅχι μόνον ἐντός, ἀλλὰ καὶ ἐκτός τῆς Ἑλλάδος... Εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐξηκολούθουν νὰ τὸν θεωροῦν ἐχθρὸν τῆς Δυναστείας. Πολλὰ εἶχον δημοσιευθῆ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν Τύπον. Ἄλλ' εἶνε χαρακτηριστικὴ μία συνέντευξις δημοσιευθεῖσα τὴν 11 Φεβρουαρίου 1910 εἰς τὴν ἡμερῖδα «Μεσημεριανή» τοῦ Βερολίνου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ὁ ἐχθρὸς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου». Ὁ Γερμανὸς δημοσιογράφος Φ. Π. Φίσερ, γράφει ἐν ἀρχῇ, ὅτι ὅλοι ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεστάθη ἐν Ἀθήναις διὰ νὰ κατατοπισθῆ εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν κατάστασιν, ὅλοι τοῦ ἐμνημόνευσαν τὸ ὄνομα τοῦ Βενιζέλου. Καὶ συνεχίζει:

«Τὴν ἐπομένην πρωτὴν ἐκαθήμεν ἀπέναντι τοῦ Βενιζέλου εἰς τὴν σάλαν τοῦ ξενοδοχείου, εἰς τὸ ὁποῖον κοιμᾶται δίπλα ἀπὸ τὸν γραμματέα του. Ἐνόμισεν, ὅτι πρόκειται περὶ νέας συνεντεύξεως ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος,

Ἐφερα ἐγὼ ὅμως τὸν λόγον ἐπὶ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως.

Τὸν ἠρώησα ἂν σοβαρῶς ἐπίστευεν, ὅτι ὅλαι αἱ πρὸ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως παραδεκταὶ γενόμεναι συμφωνίαι θὰ ἠμπάδιζον αὐτὴν νὰ συζητήσῃ θέματα, ἅτινα ὄφειλον νὰ μὴ διχθοῦν.

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (μὲ ἀφέλειαν). Τὶ θέματα;

ΦΙΣΕΡ: Ἄς εἴπωμεν: μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος, ἐκθρόνισιν τοῦ Βασιλέως, Δημοκρατίαν...

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ (ἐκπληκτος): Δημοκρατίαν; Ὁ ἀριθμὸς τῶν δημοκρατικῶν εἶνε ἐλάχιστος ἐν Ἑλλάδι.

ΕΓΩ (ἀναιδῶς): Μὰ σεῖς εἴσθε δημοκρατικός!

ΑΥΤΟΣ (ἀνευ ἀγανακτήσεως): Ὁχι. Ἡ τουλάχιστον ὄχι αὐτὴν τὴν στιγμήν.

Δὲν θεωρῶ τὴν χώραν ἀκόμη ὥρμιον δι' αὐτό. Δὲν εἶμαι οὔτε ἐναντίον τῆς Δυναστείας. Εἶμαι μόνον ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Πταίει δι' ὅλα. Ἀλλὰ θὰ τὸ ἐθεώρουν σφάλμα, ἐὰν ἀπεμακρύναμεν τὴν Δυναστείαν. Τὸ δένδρον ἔχει πιάσει ἤδη ρίζας. Διατί νὰ φυτεύσωμεν ἄλλο δένδρον τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ πιάσῃ νέας ρίζας;

ΕΓΩ. Εἴσθε ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Ἀλλὰ ὁ διάδοχος τοῦλάχιστον αὐτὴν τὴν στιγμήν εἶνε ἀδύνατον νὰ τὸν διαδεχθῆ. Ὡστε...;

ΑΥΤΟΣ (ὡσὰν νὰ μὴν ἄκουσε). Αἱ περιστάσεις αἱ ὠδηγήσασαι εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἢ ἀθλία οἰκονομικὴ κατάστασις, ἢ ἀποσύνθεσις τοῦ στρατοῦ, ὁ κοινοβουλευτικὸς μαρρασμὸς, ἢ διαφθορά, εἰς ὅλα αὐτὰ πταίει ὁ βασιλεύς. Ὁχι, διότι αὐτὸς ἦτο ἡ αἰτία, ἀλλὰ τὰ ἀφῆκε νὰ γίνουν.

ΕΓΩ: Καὶ ἂν εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν σηκωθῆ ἓνας ἰσχυρὸς ἄνδρος ἓνας ἄνδρος γνωρίζων νὰ συγκινῆ τὰ πλήθη καὶ θέσει πέλεκυν ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ πολιτεύματος :

ΑΥΤΟΣ (ὄστις ἐννοεῖ καλὰ τὶ θέλω νὰ εἶπω). Ἐνας τέτοιος ἄνδρος δὲν ὑπάρχει.

ΕΓΩ: Ἀλλά, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπάρχει ;...

ΑΥΤΟΣ: Τότε θὰ ἔλειπον τὰ πλήθη εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατο νὰ βασισηθῆ.

ΕΓΩ: Ἡδύνατο νὰ σχηματίσουν νέον κόμμα.

ΑΥΤΟΣ (ὀλίγον νευρικός): Ὑποθέσεις δὲν ἔχουν καμμίαν σημασίαν εἰς τὴν πολιτικὴν.

Καὶ ἀλλάζει ἐπιτακτικῶς τὸ θέμα.

Ὅταν ὅμως μὲ συνώδευσεν ἕως εἰς τὸν διάδρομον τοῦ ξενοδοχείου, ἐπανέρχεται καὶ πάλιν μόνος του ἐπὶ τοῦ θέματος περὶ βασιλείας. Ἐπιθυμεῖ, καθὼς φαίνεται, νὰ κρατήσω, ἓνα προᾶγμα ὡς τὴν κυριωτέραν ἐντύπωσίν μου: Τὴν ἐχθρότητά του ἐναντίον τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄.

Εἶνε ὁ Βενιζέλος τῆς ιδέας, ὅτι ὀπισθεν τῆς ὁμολογίας πασιφανῶν γεγονότων, ὀφείλει νὰ κρύπτη κανεὶς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ παιγνιδιοῦ του; Φθάνει ἢ φιλοδοξία του μόνον μέχρι τῆς πρωθυπουργίας, διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ὁποίας τοῦ εἶνε ἐμπόδιον ὁ βασιλεὺς; Θέλει νὰ γίνῃ δημιουργὸς νέας δυναστείας ἢ ἐπιδιώκει τὴν δικτατορίαν;

Πιθανὸν νὰ μὴ βλέπη σήμερον καὶ ὁ ἴδιος ἀκόμη καθαρῶς τὸν τελικὸν σκοπὸν του καὶ νὰ μὴ κάμνη ἱστορίαν, ἀλλὰ νὰ ἐπαφίνη εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ κάμη αὐτὴ μὲ αὐτὸν ὅ,τι ἠμπορεῖ νὰ γίνη!

Φ. Π. ΦΙΣΕΡ

Ὁ Γ. Θεοτόκης κατὰ γελοιογραφίαν τῆς ἐποχῆς.

Ὁ Γερμανὸς δημοσιογράφος εἶχε διαπιστώσει ὀρθῶς, ὅτι ὁ συνομιλητὴς του ἦτο πολιτικὸς ἀνὴρ μεγάλου ἱστορικοῦ προσορισμοῦ...

Ἐκ τῆς δημοσιευθείσης ἀνωτέρω συνεντεύξεώς του μὲ τὸν Γερμανὸν δημοσιογράφον, διακρίνεται ἡ ἔμφυτος δημοκρατικὴ του πεποίθησις, τὴν ὁποίαν ὅμως τόσον πειθαρχικῶς συνεκράτει ἡ ὀρθὴ ἐκτίμησις τῶν περιστάσεων καὶ ἡ ἀσφαλὴς προμάντευσις τῶν ἐξελίξεων. Εἰς παραμονὰς μεγάλων βαλκανικῶν γεγονότων ἡ Ἑλλάς ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ ἠνωμένη, πυκνὴ, συμπαγὴς!.. Ἄλλὰ μήπως τὰ γεγονότα ταῦτα δὲν τὰ προανήγγειλεν ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τοῦ ὀρίζοντος, δὲν τὰ ἐπέσπευσε, δὲν τὰ ὠρίμασεν ἡ ἀπλὴ παρουσία του ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς τῆς Ἑλλάδος; Εἶνε ὀλίγον μυστηριῶδες τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὴν γενικὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀποτελεσματικὴ ἐπίδρασις του εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν Ἀθηνῶν, ἐγέννησαν αὐτομάτως εἰς τοὺς ἔξω κύκλους τὴν ἐντύπωσιν, τὸ προαίσθημα, ὅτι τὸ ἰσχυρὸν ἡλεκτρικὸν ρεῦμα βαλκανικῆς ἐνεργείας πρόκειται νὰ ἐκπορευθῇ ἐξ Ἑλλάδος.

Καὶ πάλιν εἰς τὴν Κρήτην

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Βενιζέλου εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε λήξει. Τώρα ἔπρεπε νὰ κάνονισῃ καὶ τὰ ζητήματα τῆς πατρίδος του τῆς Κρήτης, εἶχε καθήκοντα ἀπέναντι τῆς πατρίδος του τῆς ὁποίας ἦτο πρωθυπουργός: κάτι περισσότερον μάλιστα Κυβερνήτης.

Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 7ης Μαρτίου εἰς τὴν Κρήτην, ἐκλογαὶ συνελύσεως μὲ διπλάσιον ἀριθμὸν πληρεξουσίων ἔφερον 114 Χριστιανούς καὶ 16 Μουσουλμάνους πληρεξουσίου. Ἐκ τῶν 114 Χριστιανῶν 60 ἀνῆκον εἰς ἓν κόμμα τοῦ Μιχελιδάκη, εἰς τὸ τοῦ Βενιζέλου 52 καὶ ἀνεξάρτητοι 2.

Τὴν 1ην Μαρτίου συνῆλθεν εἰς συνεδρίασιν ἡ κρητικὴ συνέλευσις, παρόντων ἀπάντων τῶν πληρεξουσίων πλὴν τῶν μουσουλμάνων, οἵτινες φαίνεται κατόπιν ὀδηγιῶν, εἶχον ἀπόσχει τῶν ἐργασιῶν τῆς συνέλευσεως.

Ἄμα τῇ ἐνάρξει, ὁ πληρεξούσιος κ. Δασκαλογιάννης, ἔλαβε τὸν λόγον χαρακτηρίσας τὸ γνωστὸν ἐπεισόδιον τοῦ ἐγγράφου τῶν τουρκοκρητῶν ὡς παραφορὰν προελθοῦσαν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ συνέλευσις ἐθεώρησεν τὸ ἐπεισόδιον μονομερές, κατέκρινε ὅμως αὐτὸ ὡς ἀντικείμενον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου.

Μετὰ τοῦτο πάντες οἱ πληρεξούσιοι παρεκάλεσαν τὸν Α. Μιχελιδάκη νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν τοῦ προέδρου. Τούτου ἀρνηθέντος, οἱ φίλοι του ἐδήλωσαν ὅτι θέτουν τὴν ὑποψηφιότητά του κομματικὴν, ἀποστέρ-

γοντες τοὺς ἕξ ἀπλῆς ἐκτιμήσεως ψήφους. Ἐπηκολούθησε ψηφοφορία καὶ γενομένης διαλογῆς, ἐξελέγησαν ὁ Ε. Βενιζέλος πρόεδρος καὶ οἱ Κριάρης, Φανουράκης, Παπαδόπετρος ἀντιπρόεδροι διὰ ψήφων 59, τοῦ Μιχελιδάκη καὶ τῶν φίλων του λαβῶντων 54. Μεταξὺ τῶν ψήφων ὑπῆρχε καὶ μία λευκή.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προεδρικῆς ἐκλογῆς ἐπροδίαζε τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν κ. Βενιζέλον, παραιτούμενον τῆς προεδρείας.

Ἐγένοντο διαβήματα ὅπως σχηματισθῆ μικτὴ κυβέρνησις, ἀλλ' οἱ φίλοι τοῦ Μιχελιδάκη ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχουν τῆς τοιαύτης κυβερνήσεως.

Κατόπιν τούτου, ἡ Συνέλευσις ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν Βενιζέλον ὅπως σχηματίσῃ κυβέρνησιν, οὗτος δὲ προσέλαβε ὡς συνυπουργοὺς τοῦ τὸν Β. Σκουλᾶν ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τὸν Γ. Μυλωνογιάννην ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν. Ἡ νέα κυβέρνησις ἐπεφανίσθη τὴν 4ην Μαΐου εἰς τὴν Συνέλευσιν.

Ὁ Βενιζέλος ἀνέπτυξε τὸ πρόγραμμα τῆς ὑπ' αὐτὸν κυβερνήσεως, εἰπὼν ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ἐν τῷ ἑξωτερικῷ ζητήματι θὰ ἦτο ἡ καὶ μέχρι τοῦδε. Ἡ πραγματαποίησις δηλαδὴ τῆς ἐνώσεως, διατηρουμένης τῆς τάξεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς μουσουλμάνους, στείχεια ἔξ ὧν αἱ δυνάμεις ἐξήρτησαν τὴν συμπάθειάν των. Ὡς πρὸς τὰ ἑσωτερικὰ ὑπεσχέθη αὐτοδιοικήσιν τῶν Δήμων, αὔξησιν τοῦ κεφαλαίου τῆς Τραπεζῆς τῆς Κρήτης ἢ συγχώνευσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἐθνικῆς, πώλησιν τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων, ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως δημιουργηθῆ Γεωργικὴ Τράπεζα, ἐκ δὲ τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων τούτων ἐξασφαλισθῆ ἡ συντήρησις τοῦ Κλήρου, ἐλάττωσιν τοῦ φόρου ἐπὶ τῶν οἰνικῶν προϊόντων, ἐξάμνηνον θητείαν τῆς πολιτοφυλακῆς, ἴδρυσιν σκοπευτηρίου καὶ στρατιωτικὴν προεκπαίδευσιν. Χωρὶς νὰ παραλείψῃ καὶ ὑποσχέσεις περὶ δημοσίων ἔργων, προσέθεσεν ὅτι ὁ προϋπολογισμὸς θὰ παρουσίαζεν οἰκονομίαν.

Ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἔδωκε τὴν ἐμπιστοσύνην της πρὸς τὴν κυβέρνησιν, αὐτοῦ τοῦ Μιχελιδάκη ἐπικροτήσαντος τὰς κυβερνητικὰς δηλώσεις ἐπὶ τῆς ἑξωτερικῆς πολιτικῆς, δηλώσαντος δὲ ἐν τέλει ὅτι ἐπιφυλάσσεται νὰ ἐπιτιμήσῃ τὸ ὑπὸ τὸν Βενιζέλον κόμμα ὡς πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ τὸ ἀφορῶν τὴν ἑσωτερικὴν πολιτικὴν του.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 5ης Μαΐου ἐξηκολούθησεν ἡ πολιτικὴ συζήτησις ἐπὶ τῶν δηλώσεων τῆς κυβερνήσεως.

Ὅλοι οἱ ρήτορες ὠμίλησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἐπεκρότησαν δὲ τὸ

μέρος τοῦ προγράμματος τῆς κυβερνήσεως, τὸ ἀφορῶν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν αὐτῆς. Ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως κ. Βενιζέλος ἀπαντῶν εἶπεν ὅτι ὁ τόπος προσδοκῶν τὴν ταχεῖαν ἔνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς εὐμενείας τῶν προστατῶν Δυνάμεων, ὀφείλει συμπληρῶν τὴν ἀμυναν αὐτοῦ νὰ διακηρύξῃ ὅτι εἰς οὐδεμίαν δέχεται νὰ εὐρίσκειται σχέσιν μετὰ τῆς Τουρκίας.

Κατὰ τὴν πρωϊνὴν συνεδρίασιν τῆς 6ης Μαΐου ἐτεροματίσθη ἡ πολιτικὴ συζήτησις καὶ ἡ Συνέλευσις ἐξέφρασε τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῆς ἐπὶ τοῦ προγράμματος τῆς ὑπὸ τὸν Βενιζέλον κυβερνήσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ζητήματος καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν διὰ ψήφων 54 κατὰ 52, τριῶν ἀπόντων. Κατὰ τὴν μεταμεσημβρινὴν συνεδρίασιν τῆς ἰδίας ἡμέρας, ὁ Βενιζέλος ἐδήλωσεν ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι κατόπιν τῆς ἐπιδόσεως τῆς δευτέρας διαμαρτυρίας των καὶ πρὸς ἀποφυγὴν διαταράξεως τῆς δημοσίας τάξεως, ὀφείλουν νὰ μὴ γίνουιν δεκτοὶ εἰς τὴν Συνέλευσιν.

Ἡ Συνέλευσις κατόπιν τῶν δηλώσεων τούτων, ἐξέφρασε τὴν ἐμπιστοσύνην της πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ διέκοψε τὰς ἐργασίας της ἐπὶ τεσσαρακονθήμερον.

Ἡ διακοπὴ τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην πολυτιμοτάτη, διότι παρελκύετο τοιοῦτοτρόπως τὸ ζήτημα τῶν Μουσουλμάνων πληρεξουσίων, ὁ ἀποκλεισμός των ὁποίων εἶχε προκαλέσει ἐρεθισμὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ διάβημα τοῦ προξένου ἐν Χανίοις. Ὁ Τουρκικὸς τύπος ἤξίου τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ καὶ στόλου ἐναντίον τῆς Κρήτης! Ὁ Εὐρωπαϊκὸς τύπος ἐσχολίαζε μετὰ πολλῆς ἀνησυχίας τὴν περιπλοκὴν. Αἱ κυβερνήσεις τῶν προστατῶν Δυνάμεων διέταξαν τοὺς γενικοὺς προξένους των νὰ προβοῦν εἰς διάβημα πρὸς τοὺς κ. κ. Βενιζέλον καὶ Μιχελιδάκην ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν Μουσουλμάνων πληρεξουσίων ἐν τῇ Συνελεύσει. Τὸ διάβημα ἐγένετο χωριστὰ παρ' ἐνὸς ἐκάστου προξένου. Ἡ δὲ ἀπάντησις ἀμφοτέρων τῶν Κρητῶν πολιτευτῶν συνέπεσεν ἡ αὐτὴ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἐξήγησαν ὅτι ὑπὸ τὰς ὑπαρχούσας συνθήκας τὸ φρόνιμον θὰ ἦτο νὰ παραβλέψουν οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ δεχθῶν τοὺς Μουσουλμάνους εἰς τὴν Συνέλευσιν ἄνευ ὄρκου, ὅπως ἐγένετο καὶ καθ' ὅλην τὴν παρελθοῦσαν διετίαν.

Ἄτυχῶς ὅμως, προσέθηκάν, τὸ τοιοῦτον καθίσταται δυσχερέστατον μετὰ τὴν εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς προκλητικωτάτην στάσιν τῶν μουσουλμάνων. Θ' ἀπετέλει ἄλλως τε καὶ κίνδυνον τῆς τάξεως ἡ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δημιουργηθείσης ἐξάψεως.

συμμετοχή τῶν μουσουλμάνων εἰς τὴν συνέλευσιν, καθόσον ἦτο πλέον ἐξηκριβωμένον ὅτι ἡ πόρεία των ἦτο προδιαγεγραμμένη καὶ ὅτι ἐξή-
τον μὲ κάθε τρόπον νὰ δημιουργήσουν ζητήματα.

Οἱ πρόξενοι ἐδήλωσαν ἀπλῶς ὅτι τὴν ἀπάντησιν ταύτην θὰ τὴν
διαβιβάσουν πρὸς τὰς κυβερνήσεις των. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐξηγήθη εἰς
τοὺς προξένους ἰδιαιτέρως ὅτι ἡ συνέλευσις δὲν ἐπρόκειτο νὰ συνεχίσῃ
τὰς ἐργασίας της, ἀλλ' ὅτι θὰ συνήρχετο μόνον ὅπως δώσῃ ψῆφον ἐμ-
πιστοσύνης εἰς τὴν κυβέρνησιν.

Οἱ ἐπίσημοι κύκλοι τῆς Κων-
σταντινουπόλεως δὲν ἀπέκρυψαν
τὴν «ἐκκληξίν των» διὰ τὸ ἀνα-
πτυχθῆν ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου ἐν
Χανίοις πρόγραμμα. Ποῦ νὰ ἐ-
φανατίζοντο ὁποίας καὶ πόσας
ἐκπλήξεις ἐπεφύλασσαν εἰς αὐτοὺς
ἐντὸς διετίας δι' ἔργων καὶ οὐχὶ
διὰ λόγων μόνων!

Εἶχε δημοσιευθῆ τὰς ἡμέρας
ἐκείνας ἡ εἶδησις ὅτι ἡ Τουρκία
ἐπεστράτευσε τὸ 4ον σῶμα στρα-
τοῦαυτῆς καὶ τὸ ἐκινητοποίησιν πρὸς
τὰ ἑλληνικὰ σύνορα. Ἡ εἶδησις
δὲν ἦτο ἀκριβής. Στρατιωτικαὶ
δυνάμεις εἶχον μετακινήθῃ ἐκ
Σμύρνης, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐ-
πιχειροῦντος τὴν καταστολὴν τῆς
ἀλβανικῆς ἐπαναστάσεως τουρκι-
κοῦ στρατοῦ.

Ἐν τούτοις καὶ ἡ ἑλληνικὴ
κοινὴ γνώμη διατέλει ἐν νευρι-
κότητι, ἡ δὲ ζῶηρὰ ἐμφάνισις
τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου ἐπέτεινε
τὸν ὄργασμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως.

Ἡ διαχείρησις τοῦ ζητήματος ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου ὑπῆρξε τὴν στιγ-
μὴν ἐκείνην διπλωματικωτάτη. Ἐν τούτοις ἐπροκάλεσε ποικίλα σχόλια.
Χαρακτηριστικὴ εἶνε ἡ συνέντευξις πρὸς τὸν ἀθηναϊκὸν τύπον τοῦ ἀ-
ειμνήστου Δημ. Ράλλη, ὑπεραμνομένου τῆς πολιτικῆς τοῦ Βενιζέλου
ἐν τῷ ζητήματι.

Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης
κατὰ γελοιογραφίαν τῆς ἐποχῆς

— Φρονῶ, εἶχεν εἶπει ὁ Δ. Ράλλης, ὅτι αἱ δηλώσεις τοῦ Βενιζέλου ἐν τῇ κρητικῇ συνελεύσει σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Μουσουλμάνων πληρεξουσίων παρηρημηγνέθησαν καὶ ἐκ τῆς παρερμηνίας ἐγεννήθησαν αἱ ἀνησυχία καὶ αἱ ἐπικρίσεις, αἵτινες δὲν ἔχουν κανένα ἀπολύτως λόγον. Κατ' ἐμὲ κρητικὸν ζήτημα δὲν ὑπάρχει, διότι ὁ Βενιζέλος, εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἀρχικῶς ἦτο ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῶν Μουσουλμάνων πληρεξουσίων ἐν τῇ κρητικῇ συνελεύσει, ἄνευ ὄρκου. Τὴν γνώμην του δὲ ταύτην ὑπέδειξε καὶ εἰς ἄρθρον εἰς τὸν «Κήρυκα». Ἡ διαμαρτυρία τὴν ὁποίαν κατέθεσαν εἰς τὸ προεδρεῖον οἱ πληρεξούσιοι Μουσουλμάνοι τί ἔλεγεν; Ἔλεγεν ὅτι οὗτοι ἀναγνωρίζουν μόνον τὴν αὐτονομίαν τὴν χορηγηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου κατὰ τὸ 1898. Ἄλλὰ τοῦτο ἀποτελεῖ, μὴ ἀναγνώρισιν τοῦ ὑφισταμένου καθεστῶτος, ὃ ὅμως ἀνεγνώρισθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ πληρεξούσιοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀποκλείσουν τοὺς πληρεξουσίους Μουσουλμάνους ἐκ τῆς συνελεύσεως, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ προκληθοῦν ρήξεις καὶ σκηναί, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῆς δημοσίας τάξεως. Ἐὰν ὄντως ἐξετάσετε τὸ ζήτημα θὰ πεισθῆτε ὅτι αἱ δηλώσεις τοῦ κ. Βενιζέλου οὐδὲν εἶχον τὸ προκλητικὸν ἢ τὸ ἀνησυχαστικόν. Διότι ποία εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λέξεων τοῦ κ. Βενιζέλου; Ὁ κ. Βενιζέλος λέγει: «Ἀναγνωσίσατε καὶ σεῖς ὡς αἱ Μ. Δυνάμεις τὸ καθεστῶς καὶ τότε ἔλθετε εἰς συνέλευσιν ἔστω καὶ ἄνευ ὄρκου. Ἄλλ' ἐφ' ὅσον θέλετε νὰ παρουσιασθῆτε προσποιοῦμενοι ὅτι ἀγνοεῖτε τὰ ἀπὸ τοῦ 1898 λαβόντα χώραν, μὴ ἀναγνωρίζοντες ὅ,τι αἱ Μ. Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν, παραδεχόμενοι δὲ ὡς καθεστῶς τὴν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου παραχωρηθεῖσαν αὐτονομίαν τοῦ 1898, βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ σᾶς δεχθῶμεν ἐν τῇ κρητικῇ συνελεύσει καὶ ἐκ λόγων ὑπαγομένων ἐκ τῆς προνοίας, ἵνα μὴ συμβοῦν σκηναὶ δυσάρεστοι δυνάμεναι τὰ ἐπιδράσουν καὶ ἐπὶ τῆς δημοσίας τάξεως. Ἀκόμη καὶ διότι ἡ διαμαρτυρία σας ἀποτελεῖ ὕβριν πρὸς τὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀναγνωρίζουν πλέον τὴν αὐτονομίαν τοῦ 1898 ἀλλὰ τὸ καθεστῶς τοῦ 1908!» Αὕτῃ εἶνε ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅστις δὲν ἔχει ἀνάγκην συμβουλῶν ἐνταῦθα διὰ νὰ πράξῃ ὅ,τι πρέπει νὰ πράξῃ.

* *

Περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου 1910 ὁ Βενιζέλος ἠσθένησεν ἐν Χανίοις ἐκ φλεβίτιδος καὶ ἔπαθε φλεγμονὴν τοῦ ποδός. Πρὸς στιγμὴν εἶχε διαδοθῆ ὅτι ἡ ἀσθένειά του ἦτο σοβαρὰ καὶ ἡ κατάστασις του ἐπικίνδυνος. Ἡ εἰδησις εἶχε συγκινήσει τὸ πανελλήνιον, ἐτηλεγραφήθη δ' ἐξ Ἀθηνῶν εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ εἶδησις ἐγνώσθη τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας. Ὁ τότε πρεσβευτὴς σὲρ Φρίνσις Ἑλλιοτ εἶχε λάβῃ κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα τοῦ ἐν Χανίοις γενικοῦ προξένου, ἀγγέλλοντος, ὅτι ὁ Βενιζέλος ἀσθενεῖ σοβαρῶς. Μεταβὰς ὁ Ἑλλιοτ εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐζήτησε περισσοτέρας πληροφορίας. Τὸ ὑπουργεῖον, μὴ ἔχον οὐδεμίαν σχετικὴν πληροφορίαν, ἔσπευσε νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς τὰ Χανιά. Ὁ πρωθυπουργὸς Δραγούμης ἔλαβε τὴν νύκτα τῆς 14 Μαΐου τηλεγράφημα διὰ τοῦ ὁποίου ἀνηγγέλετο εἰς αὐτὸν—κατὰ τὰς ἐφημερίδας— «ὅτι τῷ ὄντι ὁ ἐπιφανὴς Κρηὶς πολιτευτὴς ἀπὸ τῆς προχθὲς προσεβλήθη ἐκ φλεγμονῆς τοῦ ποδὸς καὶ ὅτι ἡ κατάστασις του ἐνέπνεεν ἀνησυχίας. Νεώτερον τηλεγράφημα πρὸς τὸν χειροῦργον κ. Γερουλάνον, ἐκ μέρους τοῦ θεράποντος ἱατροῦ τοῦ κ. Βενιζέλου, ἐπεβεβαίωσε τὴν ἀσθένειαν. Ὁ Κρηὶς ἱατρὸς προσεκάλει τὸν κ. Γερουλάνον ὅπως ἀναχωρήσῃ ἀμέσως διὰ Χανιά καὶ ἐπιληφθῆ τῆς θεραπείας τοῦ κ. Βενιζέλου, τοῦ ὁποίου ἡ κατάστασις δὲν ἐνέπνεε μὲν ἄμεσον κίνδυνον, πάντως ὅμως ἦτο σοβαρά. Ὁ κ. Γερουλάνος ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὸ τηλεγραφεῖον καὶ συνεννοήθη ἐπ' ἀρκετὸν μετὰ τοῦ ἐν Χανίοις ἱατροῦ τοῦ κ. Βενιζέλου, παρὰ τοῦ ὁποίου ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῶν λεπτομερειῶν τῆς ἀσθενείας τοῦ πελάτου του, ἔδωσε δὲ τὰς δεούσας ὁδηγίας πρὸς περιστολὴν τῆς νόσου.

Ὁ Γερουλάνος μετὰ τὴν τηλεγραφικὴ συνεννόησιν ἐβεβαίωσε ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ Βενιζέλου οὐδένα ἀπολύτως κίνδυνον παρουσίαζεν. Διέγνωσεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀπλῆς φλεβίτιδος, διὰ τὴν ὁποίαν οὔτε ἐχρειάσθη κἂν νὰ μείνῃ κλινῆρης. Ὁ Γερουλάνος ἐν τέλει εἶπεν ὅτι ἡ παρουσία του δὲν ἦτο διόλου ἀναγκαία εἰς Χανιά.

Τὴν ἐπομένην ἡμέραν αἱ πληροφορίαι ἦσαν περισσύτερον καθησυχαστικαί. Ἐπειδὴ ὅμως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς τὸ οἴδημα τοῦ ποδὸς του εἶχε παρουσιάσει ἐπέκτασιν καὶ οἱ οἰκεῖοι του ἐξεδήλωσαν φόβους, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις παρεκάλεσε τὸν Γερουλάνον νὰ κατέλθῃ εἰς Κρήτην πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ἐπιφανοῦς ἀσθενοῦς. Πράγματι ὁ Γερουλάνος ἀνεχώρησεν ἐκ Πειραιῶς τὴν 2 μ.μ. τῆς 15 Μαΐου μετὰ τὸ ἀτμόπλοιον «Νικόλαος» τοῦ Κατράκη.

Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἀνησυχία τῶν ἐν Ἀθήναις φίλων τοῦ Βενιζέλου ἐκορυφούτο καὶ πλῆθος τηλεγραφημάτων ἀπεστέλλετο μέχρις ὅτου βεβαιωθῆ κατηγορηματικῶς ἡ πάροδος παντὸς κινδύνου.

Εὐθύς ὡς ἀνέρωσεν ἐκ τῆς φλεβίτιδος εἶχεν ἔλθει ὁ Βενιζέλος χάριν ἀναφυχῆς εἰς τὰς Ἀθήνας, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν κ. Κλ. Μαρκαντωνάκη.

Οἱ ἐδῶ φίλοι του ἐπέμενον ὅπως παραμείνῃ πλέον ὀριστικῶς ἐν Ἀθήναις καὶ ἐκθέσῃ ὑποψηφιότητα βουλευτοῦ διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ νέου κόμματος, τὸ ὁποῖον θὰ συνεπηγνύετο ἀφεύκτως ἐν αὐτῇ. Ἰδιαίτερος ἐπέμενον ὁ διευθυντὴς τῶν «Ἀθηνῶν» κ. Γ. Πώπ. Ἀλλὰ ὁ κ. Βενιζέλος ἐξηκολούθει ν' ἀντιτάσῃ ἐπίμονον ἄρρησιν.

— Αἱ περιστάσεις, ἔλεγε, δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν ν' ἀφήσω τὴν Κρήτην ἐπὶ τοῦ παρόντος. Γνωρίζετε πόσον λεπτὴ εἶνε ἡ θέσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος σήμερον. Ὄταν φύγω ποῖος θὰ τὸ χειρισθῇ;

— Προέχει, ἀντέτασσαν οἱ ἐν Ἀθήναις, ἡ εὐδωσις τῶν γενικῶν ἐθνικῶν ζητημάτων. Ὄταν αὐτὰ πᾶνε καλά, τότε καὶ τὸ κρητικὸν ζήτημα θὰ λυθῇ...

Ὁ κ. Βενιζέλος ἐπέμενον ἀρνούμενος καὶ ὅταν ἀκόμη ἐγνώσθῃ ὅτι τὰ παλαιὰ κόμματα ἐπρόκειτο νὰ ἐκθέσουν ὑποψηφιότητα ἐν Ἀθήναις τῶν Κρητῶν πολιτευτῶν Μιχελιδάκη, Κουνδούρου καὶ Πολογιώργη.

Ἄλλ' ἀντὶ ἀναφυχῆς εὔρισκεν ἐν Ἀθήναις νέους κόπους καὶ νέας φροντίδας. Πολλοὶ φίλοι του καὶ ἰδίᾳ ὁ καθηγητὴς κ. Μπένσης τὸν συνεβούλευσαν νὰ ἐπιχειρήσῃ ταξείδιον ἀναφυχῆς εἰς τὴν Εὐρώπην διότι εἶχε πράγματι ἀνάγκην ἀναπαύσεως. Τοὺς ἤκουσε καὶ ἀνεχώρησε μὲ τὸ αὐστριακὸν Λούδ διὰ Τεργέστην συνοδευόμενος πάντοτε ἀπὸ τὸν κ. Κλ. Μαρκαντωνάκην. Κατηυθύνετο εἰς τὴν Βιέννην, ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν μετέβαλε σκέψιν καὶ ἀπεφάσισεν ἐκ Τεργέστης νὰ κατευθυνθῇ εἰς Μόναχον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἑλβετίαν.

* *

Ἀπὸ τὸν Μάρτιον τοῦ 1910 ἤρχιζεν ἡ προέκλογικὴ κίνησις διὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς ἐθνοσυνελεύσεως τῆς 8ης Αὐγούστου. Ἡ μεγάλη πολιτικὴ καὶ πολιτειακὴ σημασία τῶν ἐκλογῶν ἐκείνων, οὐδὲν κόμμα, οὐδένα πολιτευόμενον, οὐδένα πολίτην, διέφευγε. Τρία ρεῦματα ἰδεῶν διεσταυροῦντο ἐντὸς τοῦ πολιτικοῦ ὀρίζοντος τῆς μικρᾶς τότε Ἑλλάδος. Τὸ ρεῦμα τοῦ συντηρητισμοῦ καὶ τῆς ἀντιδράσεως, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἐνεφοροῦντο τὰ ἀμετανόητα, βραδυκίνητα καὶ ἀποστειρωμένα παλαιὰ κόμματα. Τὸ ρεῦμα τῆς ἀνατροπῆς καὶ τῆς ριζικῆς μεταρρυθμίσεως τῶν πάντων, ὑπὸ τοῦ ὁποῖου ἐφέροντο πρὸς ἀνάμειξιν εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν ἀρκετοὶ νέοι, ζωηροὶ καὶ τολμηροὶ ἀλλ' ἀσύντακτοι, πολιτευταί. Τὸ ρεῦμα τέλος τῆς ἀνορθώσεως, τῆς ἐξυγιάνσεως, τῆς ἀναπλάσεως, τὸ ὁποῖον ἐνέπνεε τὰ ὠραιότερα κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην στοιχεῖα τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ παραγωγικοῦ κόσμου τῆς χώρας, προσέτι δὲ καὶ πολλοὺς ἐπιλέκτους πολιτευτὰς τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ κόσμου, πεισθέν-

τας τόσον περί τῆς ἀνικανότητος τῶν παλαιῶν κομμάτων ὅσον καὶ περὶ τῆς δυνατότητος νὰ σχηματισθῆ ἓνα νέον, ἰκανότερον διὰ τὰς τρεχούσας περιστάσεις τοιοῦτον. Αἱ λαϊκαὶ μάζαι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν δύο τελευταίων ρευμάτων. Εἶχον προσανατολισθῆ μὲ τὴν ἰδικὴν των κατεύθυνσιν, εἶχον καταφανῶς ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ γεωγραφικὸν μῆκος καὶ πλάτος τοῦ παλαιοκομματικοῦ ρεύματος ἰδεῶν.

Τὰ παλαιὰ πολιτικὰ κόμματα στηριζόμενα εἰς τοπικὰ φεουδαρχικὰ στελέχη ἰσχυρά, διετήρουν μίαν παγίαν δύναμιν σημαντικὴν, ἣ ὁποία δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἀνατραπῆ καὶ νὰ σαρωθῆ, ἂν καλῶς διητηθῆτο κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Ἄλλ' οἱ κορυφαῖοι τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ κόσμου, μολοντί καθαρῶς ἔβλεπον τὰ προμηνύματα τῆς λαϊκῆς λαίλαπος, ὑπετίμων τὴν δυναμικότητα αὐτῆς εἰς ὄριμν καὶ εἰς διάρκειαν, ὑπερετίμων δὲ τὴν ἀντοχὴν τῶν κομματικῶν τῶν ἑρεισμάτων. Διὰ τοῦτο μολοντι διησθάνοντο ὅτι κατὰ τὰς ἐπικειμένους ἐκλογὰς ἐκρίνετο ἡ τύχη των καὶ ἡ ὑποστασίς των, δὲν ἀντιμετώπισαν τὸν κίνδυνον μετὰ διαφυγῆς, ψυχραΐμιαι, ὀρθῆς ἐκτιμήσεως καὶ καλῆς ὀργανώσεως. Νομίζει κανεὶς ὅτι τὰ εἶχε τυφλώσει ὅπως ὅλα τὰ καταδικασμένα εἰς πῦσιν καθεστῶτα, ἣ μυστηριώδης ἀγλὺς τοῦ Μοιραίου.

Θὰ ἀναφέρωμεν ὡς χαρακτηριστικὴν τὴν στοματικὴν ἀφήγησιν τοῦ πρώην ὑπουργοῦ κ. Π. Βουρλούμη διὰ τὰς ἀντιλήψεις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ ἀειμνήστου Δημ. Γούναρη, τοῦ ὁποίου ἦτο πολιτικὸς καὶ προσωπικὸς φίλος. Εἶχε προταθῆ εἰς τὸν κ. Βουρλούμην βουλευτικὴ ὑποψηφιότης ἐκ μέρους τοῦ κ. Λ. Ρούφου καὶ τοῦ ἀειμνήστου Κοντογούρη, ὀπαδῶν τῆς νέας πολιτικῆς κινήσεως. Ὁ κ. Βουρλούμης ἐπεφυλάχθη ν' ἀπαντήσῃ διὰ νὰ συνεννοηθῆ προηγουμένως μὲ τὸν Γούναρη. Τὸν ἐπεσκέφθη καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν πρότασιν, ἐκθέσας συγχρόνως τὰς ἀντιλήψεις του περὶ τῆς σοβαρότητος τὴν ὁποίαν ἐνεφάνιζεν ὁ μεταδοθεὶς εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας μέγας ἀνορθωτικὸς ὀργασμὸς. Ὁ Γούναρης ἀντέκρουσε τὰς ἀντιλήψεις ταύτας, ἐπιμένων ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐντελῶς παροδικοῦ φαινομένου, περὶ προσκαίρου ἐξάψεως τοῦ λαοῦ, ἣ ὁποία θὰ παρήρχετο ταχέως, θὰ κατηνάζετο ἐντελῶς καὶ τότε ὅλοι οἱ πολῖται θὰ ἐπανήρχοντο εἰς τὰς παλαιὰς κομματικὰς τῶν φωλεὰς! Ὁ κ. Βουρλούμης, μὴ πεισθεὶς ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ κουμπάρου του Γούναρη, προσέφερεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀνορθωτικὴν κίνησιν καὶ ἐκθέσας ἀνεξάρτητον ὑποψηφιότητα, ἐξελέγη βουλευτὴς Ἀχαϊοῦλιδος ἐκ τῶν πρώτων. Τόση δὲ ἦτο ἡ μῆνις τοῦ Γούναρη, ὥστε ὄχι μόνον τὸν ἐπολέμησεν ὡς ὑποψήφιον, ὅσον ἠδυνήθη περισσότερον, ἀλλὰ καὶ ἐκλεγέντα βουλευτὴν ἀπέφυγε νὰ τὸν συγκαρῆ κατὰ

τρόπον ένδεικτικόν! Είναι αληθές ότι τὸ «παροδικόν» ἐκεῖνο «φαινόμενον» μετεβλήθη εἰς πραγματικότητα διαρκείας, ὅτι ἡ ρευστὴ ἐκείνη κίνησις τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος ἐσχηματοποιήθη καὶ ἀπεκρυσταλλώθη εἰς νέον πολιτικὸν οἰκοδόμημα χάρις εἰς τὴν εὐτυχῆ συγκυρίαν τῆς ἐμφανίσεως ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Ἀλλὰ μήπως δὲν ἦτο ὁρατὸς εἰς τὸν ὀρίζοντα ὡς στοιχεῖον τῆς ὅλης καταστάσεως ὁ κ. Βενιζέλος; Τὸν ὑπετίμων καὶ αὐτόν!

* *

Εὐρισκόμεθα εἰς τὰ τέλη Ἰουλίου 1910. Οἱ συνδυασμοὶ τῶν παλαιῶν κομμάτων ἔχουν καταρτισθῆ ἄλλοῦ μικτοί, ἄλλοῦ χωρισμένοι μὲν ἀλλὰ ἡμιτελεῖς, ὥστε ὁ εἷς νὰ συμπληρώνη τὸν ἄλλον. Ἄφ' ἑτέρου τὰ νέα στοιχεῖα ἔχουν συμπῆξει ἰδίους συνδυασμοὺς ἢ κατέρχονται μεμονωμένα εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἡ μάχη πρόκειται νὰ δοθῆ μεταξὺ παλαιοῦ καὶ νέου πολιτικοῦ κόσμου, μεταξὺ φαυλοκρατίας καὶ ἀνορθώσεως. Ἐκτὸς ὅμως αὐτῆς τῆς γενικῆς διακρίσεως ὑπάρχει ἓνα ἄλλο ἐπίμαχον ζήτημα πὸν χωρίζει τοὺς ἀγωνιζομένους: τὸ ζήτημα ἂν ἢ μέλλουσα ἐθνοσυνέλευσις θὰ μείνη ἀπλῶς ἀναθεωρητικὴ ἢ θὰ λάβῃ συντακτικὸν χαρακτῆρα. Καὶ δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ἀκαδημαϊκῆς διαφορᾶς. Ἡ ἀπειλὴ μιᾶς συντακτικῆς συνελεύσεως ἐτρόμαξε τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐκ τῶν προοδευτικῶν ἀπέκρουαν τὰς ριζικὰς λύσεις. Συντακτικὴ συνέλευσις ἐσήμαινε κατ' οὐσίαν ἐπανάστασιν. Φυσικὰ ἢ κυβερνήσις καὶ τὰ ὀργανωμένα κόμματα ἦσαν ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρητικῆς, τὴν ὁποίαν ἄλλως τε εἶχεν-ἢ Βουλὴ ἀποφασίσει. Ποῦτος ὅμως ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῆ, ὅτι τὰ ζωηρότερα νέα στοιχεῖα πὸν εἶχαν ταχθῆ ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῶν ἄκρων λύσεων δὲν θὰ ἀπετόλμων μὲθαύριον τὴν μετατροπὴν τῆς εἰς συντακτικὴν, ἂν ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς πλειοψηφοῦντα; Ἡ σχετικὴ προπαγάνδα εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεται ἐντατικὴ καὶ νὰ κατακτᾷ ἔδαφος εἰς διάφορα ἐκλογικὰ κέντρα. Ὁ κίνδυνος τῶν γενικωτέρων ἀνατροπῶν διεγράφετο εἰς τὸν ὀρίζοντα καὶ ἡ κυβερνήσις εἶνε ζήτημα ἂν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιδράσῃ ἀποτελεσματικῶς. Πάντως, πρὸς τὸ παρὸν περιορίζετο νὰ ἐκφράξῃ ἀπλῶς τὰς ἐλπίδας τῆς, ὅτι τὰ πράγματα δὲν θὰ ἐφθάναν εἰς τὰ ἄκρα. Ὁ ἐν Ἀθήναις ἀνταποκριτὴς τοῦ πρακτορείου Χαβᾶς, ἀνησυχήσας ἐσπευσε νὰ ἐρωτήσῃ σχετικῶς τὸν Πρωθυπουργόν.

Ὁ Δραγοῦμης ἀπήντησε: «Πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο δὲν θὰ παρουσιασθῆ καὶ ὅτι ἡ ἀναθεωρητικὴ δὲν θὰ παρεκκλίνῃ τοῦ χαραχθέντος ἤδη προγράμματος. Ἡ κυβερνήσις θὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως συγκρατήσῃ τὴν συνέλευσιν εἰς τὰ ὀ-

ρια τοῦ προγράμματος τούτου. Διότι ἡ μεταβολὴ τῆς ἀναθεωρητικῆς εἰς συντακτικὴν θὰ ἦτο ἐπαναστατικὸν μέτρον, τοῦ ὁποίου αἱ συνέπειαι δὲν δύνανται νὰ ὑπολογισθοῦν ἐκ τῶν προτέρων.» Ὁ Δραγούμης ἐσκέπτετο ὀρθά, ἀλλὰ μὲ εὐχὰς καὶ ἐλπίδας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ κατάστασις. Ἐχρειάζετο μιὰ ἀνωτέρα καὶ ἰσχυρὰ προσωπικότης, ἡ ὁποία νὰ ὑψωθῇ ἐν ἀνάγκῃ καὶ κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ. Ἡ προσωπικότης αὕτη δὲν ὑπῆρχε τότε. Ἀργότερα παρουσιάσθη. Ἡ μοῖρα τῆς Ἑλλάδος, ἡ μοῖρα τῆς ἱστορίας ἔφερε τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ἐπὶ τῆς σκηνῆς εἰς μίαν στιγμὴν κρίσιμον διὰ τὰ πεπραγμένα τῆς χώρας.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ παλαιοκομματισμὸς ἔβλεπε τὴν μέλλουσαν ἔθνο-συνέλευσιν ὡς μίαν ἀπλὴν ὀχληρὰν παρένθεσιν διὰ τὴν πολιτικὴν του σταδιοδρομίαν. Δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ τὴν ἱστορικὴν σημασίαν της. Ἐπιθυμῆ νὰ συνέλθῃ τὸ ταχύτερον καὶ νὰ λήξῃ τὸ ταχύτερον.

Ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ λαοῦ—ὅπως συμβαίνει πάντοτε σχεδὸν εἰς παραμονὰς εἰθνηκῶν ἐπαναστάσεων—ἔμενε σιωπηλὴ καὶ μυστηριώδης. Τὴν σιωπὴν αὐτὴν ὁ παλαιοκομματισμὸς τὴν ἠρόμηνευε ὡς πειθαρχίαν, ὡς ὑποταγὴν τοῦ λαοῦ εἰς τοὺς ἀνέκαθεν ἀρχηγούς του. Δι' αὐτὸ ἦτο ἡσυχος καὶ δὲν κατεδέχετο κἂν νὰ κινηθῇ. Τοῦ ἀκοῦσε ὅτι εἶχεν ἐνώσει τὰς δυνάμεις του. Ἀλλὰ εἶνε ζήτημα ἂν καὶ τὰ νέα στοιχεῖα, ποὺ κατῆρχοντο διὰ πρώτην φορὰν εἰς ἀγῶνα πολιτικόν, ἠλπίζον σοβαρῶς εἰς κάποιαν νίκην. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἦτο μέγας καὶ ἀξιοθαύμαστος, ἡ προσδοκία τῶν δὲν φαίνεται νὰ ἦτο σταθερά. Καὶ ὅμοι δὲν ἔλειπαν οἱ οἰωνοὶ τῆς νίκης. Αἱ σελίδες τῶν ἐφημερίδων ἐγέμιζαν ἀπὸ φωτογραφίας ὑποψηφίων, οἱ ὁποιοὶ ἕως ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἦσαν ἄγνωστοι καὶ ξένοι εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας. Οὔτε ποτὲ πρὶν εἶχαν πολιτευθῆ, οὔτε κομματικοὺς ὁπαδοὺς διέθεταν. Μ' ὅλον ὅτι πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν ἄνδρες διαπρέψαντες εἰς ἄλλους κλάδους, ὅπως εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὸν στρατόν, τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Οἱ περισσότεροι ἐν τούτοις ἦσαν ἀπλῶς νέοι ἄνδρες, μὲ μοναδικὸν προσόν τὴν ἰδεολογίαν τῶν, τὸ ἀφθορον παρελθόν τῶν καὶ τὰς λαμπρὰς ὑποσχέσεις τοῦ μέλλοντος. Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς ἀνεπήδησαν καὶ ἀνεδείχθησαν κατόπιν οἱ πολιτικοὶ ἡγῆται τῆς ἀνορθωτικῆς περιόδου, οἱ ὑπουργοί, οἱ ἀργότερον πρωθυπουργοί, οἱ ἀκόμη καὶ σήμερον κυριαρχοῦντες ἐπάνω εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν σκηνὴν τῆς χώρας. Μέσα-μέσα ἔβλέπατε καὶ καμμιά φωτογραφία γνωστοῦ πολιτικοῦ, ἀπὸ ἐκείνου οἱ ὁποιοὶ, φεουδάρχαι παντοδύναμοι ἕως χθές, ἐπέπρωτο ἔντος ὀλίγου νὰ καταποντισθοῦν καὶ νὰ χαθοῦν διὰ παντὸς ἀπὸ προσώπου τῶν ἐ-

κλογέων. Ἡ σπουδὴ τῆς προεκλογικῆς ἐκείνης πινακοθήκης τῶν ἐφημερίδων ἀποτελεῖ μίαν ὀλόκληρον πολιτικὴν φιλοσοφίαν. Δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἴδετε πλάϊ-πλάϊ τὰς φωτογραφίας π. χ. τοῦ Αλ. Σκουζῆ καὶ τοῦ Ἄνδρ. Μιχαλακοπούλου, διὰ νὰ ἐννοήσετε τὶ ἀπίστευτα πολιτικὰ πεπωμένα—εὐτυχῆ καὶ δυστυχῆ—ἐχάλκευσεν ἡ ἐκλογή τῆς 8ης Αὐγούστου. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι ἐκείνην τὴν στιγμὴν δὲν εἶχε ἀκόμη τελείως ξεκαθαρισθῆ ἡ θέσις τῶν προσώπων ἐναντι τῆς νέας καταστάσεως. Ἄρκετοί, ἔξαφνα, πού τότε εἶχαν περιληφθῆ εἰς τοὺς συνδυασμοὺς τῶν παλαιῶν κομμάτων, ἐγίναν εὐθύς κατόπιν ἐπιφανῆ στελέχη τῆς ἀνορθώσεως—ὅπως ὁ Γ. Καφαντάρης εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ἢ ὁ Κ. Ρακτιβάν εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἀντιστρόφως, μερικοί, πού ἐπροτάθησαν τότε ἀπὸ τὸν λαὸν ὡς ὑποψήφιοι τῆς νέας πολιτικῆς παρατάξεως, ἐπανῆλθον κατόπιν—εἴτε ἀπὸ κλίσειν τοῦ χαρακτῆρος των εἴτε ἀπὸ ἄλλα αἴτια—εἰς τὸν παλαιοκομματισμόν, ὅπως π.χ. ὁ Κ. Ἐλσιν.

Ἄσχétως ὅμως προσώπων, ἕνας δυνατὸς ἄνεμος ἔπνεε ἐπάνω εἰς ὅλην τὴν χώραν. Γεγονότα ἐντελῶς ἀπροσδόκητα καὶ ἀπίθανα ἐσημειοῦντο παντοῦ κατὰ τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Ὑποψήφιοι ἀγνωστοὶ καὶ ἄσημοι, περιοδεύοντες ἀνά τὰς ἐπαρχίας, ἐγίνοντο δεκτοὶ θριαμβευτικῶς, ὡς ἀπόστολοι νέων εὐαγγελίων. Ὁ λαὸς διέσπα τὸν κλοιὸν τοῦ παλαιοκομματισμοῦ. Τὰ φρούρια τῆς φανλοκρατίας ἐσειόντο. Μία νέα πολιτικὴ γλῶσσα ἤρχισε νὰ χρησιμοποιῆται, ἄλλαι λέξεις, ἄλλα συνθήματα, ἄλλαι ἐννοιαί. Διὰ πρώτην φορὰν ἐπετυγχάνετο μία ἀληθινὴ πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐπικοινωνία μεταξύ ἐκλεκτῶν καὶ ἐκλογέων. Διὰ πρώτην φορὰν ὁ λαὸς ἐτόλμα νὰ κρίνῃ δημοσίως τοὺς ἕως χθὲς πολιτικούς δυνάστας του. Πνεῦμα χειραφεσίας, πνεῦμα ἀνεξαρτησίας ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα τῶν ἐλλήνων πολιτῶν.

*
* *

Ἐνῶ ὁ παλαιοκομματισμὸς ἐνωθεὶς παρεδόθη εἰς μακαριότητα, ὁ νέος πολιτικὸς κόσμος, αἱ συντεχνίαι, οἱ σύλλογοι ἤρχισαν ν' ἀναπτύσσου ἐντονωτάτην δρασίαν. Ἐλπίς, ὅτι τὰ μεγάλα κόμματα θ' ἀνανέωναν τὰ στελέχη του, οὐδεμία πλέον ὑπῆρχε. Ἡ κίνησις λοιπὸν ἐστράφη πρὸς τὴν σύμπηξιν αὐτοτελῶν συνδυασμῶν, οἱ ὅποιοι ἔμελλε νὰ λάβωιν τὴν προσωνυμίαν ἄλλοῦ τῶν «ἀνεξαρτητῶν», ἄλλοῦ τῶν «λαϊκῶν» καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν τῶν «ἀγροτικῶν». Διὰ πρώτην φορὰν αἱ συντεχνίαι διεξεδίκουν τὸ δικαίωμα νὰ ὑποδείξουν τοὺς ὑποψηφίους. Πράγματι τὴν πρώτην τῆς 4ης Ἰουλίου συνῆλθε εἰς γενικὴν συνέλευσιν ἡ «Ἐνωσις τῶν Ἑλληνικῶν Σωματείων» καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ 28 προέδρων σωματείων καὶ συντεχνιῶν καὶ τῶν ἀντιπροσώπων ἄλλων συλλόγων καὶ

ἔργατικῶν ὁμάδων προέβη εἰς τὴν ὀριστικὴν ὑπόδειξιν τῶν ὑποψηφίων τῶν Ἀθηνῶν, ἐπιφυλασσομένη νὰ ὑποδείξῃ διὰ τὰ λοιπὰ διαμερίσματα τῆς Ἀττικῆς, Πειραιῶς καὶ χωριῶν ὡς καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ νομοῦ Ἀττικοβοιωτίας, ὅταν συνεννοηθῇ μετὰ τῶν κατὰ τὸς τοῦσους σωματείων.

Δυστυχῶς ἡ κάπως βεβιασμένη προκήρηξις τῆς «Ἐνώσεως τῶν Σωματείων», εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας ἐδηλοῦτο ποιοὶ θὰ εἶνε οἱ ὑποψήφιοι τῶν κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ἤγειρε σάλον δυσσεκειᾶς μεταξὺ τῶν σωματείων πὺν δὲν εἶχαν λάβει μέρος εἰς αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν. Οἱ πρόεδροι, οἱ ὁποῖοι τόσον εἶχον σπεύσει νὰ ὑποδείξουν ὑποψηφίους, κατηγοροῦντο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὅτι δὲν ἀντεπροσώπευον τὴν γνώμην τῶν πραγματικῶν λαϊκῶν σωματείων, ἀλλ' ἀτομικὰς τῶν γνώμας καὶ σκοποὺς. Οἱ περισσότεροι μάλιστα ἐφρόντισαν νὰ ὑποδείξουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ὡς ὑποψηφίους. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κατακραυγῆς αὐτῆς οἱ πρόεδροι τῶν συντεχνιῶν ἠναγκάσθησαν νὰ συνέλθουν ἐκ νέου τὴν νύκτα τῆς ἐπομένης 5 Ἰουλίου. Δὲν κατώρθωσαν ὁμως νὰ συμφωνήσουν καὶ ἀπεράσισαν νὰ συγκαλέσουν νέαν ὀριστικὴν σύσκεψιν διὰ τὴν 8 τοῦ μηνός, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκαλοῦντο νὰ μετέσχουν καὶ οἱ πρόεδροι ἄλλων συμπραττόντων σωματείων, ἥτοι τῆς «Κρητικῆς Ἀδελφότητος», τοῦ Ριζοσπαστικοῦ κόμματος», τῆς «Ἐνώσεως τῶν Ἑλλήνων Δημοδιδασκάλων», τοῦ «Πατριωτικοῦ Συλλόγου», τοῦ «Πολιτικοῦ Συλλόγου», τοῦ «Συλλόγου Ἡλείων» καὶ τοῦ «Συλλόγου Λακεδαιμονίων». Ἡ σύσκεψις ἐγένετο πράγματι τὴν νύκτα τῆς 8 Ἰουλίου καὶ κατ' αὐτὴν κατηγορήθη τὸ ὀριστικὸν ψηφοδέλιον τῶν ἐκλογῶν. Κατὰ τὸ ψηφοδέλιον τοῦτο ὑποψήφιοι θὰ ἦσαν οἱ κ. κ. Βενιζέλος, Μπενάκης, Ἐσλιν, Ἀργυρόπουλος, Θεοδωρίδης, Καλλέργης, Ὀρφανίδης, Δούμας, Καζάκης, Ἀραβαντινός, Γαλανός, Σκιαδαρέσης, Πετμεζᾶς, Στρατούλης, Ἀντωνόπουλος, Καπερώνης, Λάμπας, Μάνος, Ζερβουδάκης, Λαγοπάτης, Μιχαλόπουλος, Σηλιωτόπουλος, Φραγκιάς, Νεγρεπόντης, Πετσάλης, Κορτέσης, Κανάρης, Α. Ἀναστασιάδης κ. λ. π.

Ἐξ ἄλλου, τὰ σωματεῖα Πειραιῶς ὑπέδειξαν τοὺς κ. κ. Βασιλειάδην, Ἀντωνιάδην, Μάνον, Οἰκονομίδην, Βατίσταν, Παπαναστασίου, Πολίτην, Σημίτην, Α. Κούτσην.

Τὴν 2αν Ἰουλίου ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τὸ διάταγμα τῶν ἐκλογῶν. Τὸ κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ διατάγματος εἶχεν ἐπὶ λέξει ὡς ἑξῆς:

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α΄ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὴν κατὰ τὸ ἄρθρον 69 τοῦ Συντάγματος λήξιν τῆς τετραετίας τῆς ΙΗ΄ βουλευτικῆς περιόδου καὶ τὴν διὰ πλειοψηφίας ὑπερέρας τῶν τριῶν τετάρτων τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν πρὸ τῆς λήξεως τῆς περιόδου ταύτης ψηφισθεῖσαν ὑπὸ τῆς Βουλῆς, πρότασιν ἀναθεωρήσεως τῶν μὴ θεμελειωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 107 τούτου.

Καλοῦμεν τοὺς ἐκλογεῖς τὴν ὀγδόην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου ἐ.ἔ. ἵνα συμφώνως τῇ παραγράφῳ 3 τοῦ μνησθέντος ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, ἐκλέξωσι διπλάσιον ἀριθμὸν βουλευτῶν, τὴν δὲ διπλῆν ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν ἐν Ἀθήναις τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ὁ ἡμέτερος ἐπὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ὑπουργὸς δημοσιεύσῃ, καὶ ἐκτελέσῃ τὸ διάταγμα τοῦτο.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰουνίου 1910

Γεώργιος

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον: Σ. Δραγούμης, Δ. Καλλέργης, Γ. Φικιώρης,

Γ. Μαυρομάτης, Α. Παπαντωνόπουλος, Ν. Ζορμπᾶς, Α. Μιαούλης.

Τὴν ἐπομένην 4 Ἰουλίου, ἐδημοσιεύετο συμπληρωματικὸν διάταγμα κανονίζον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐξ ἐκάστης ἐκλογικῆς περιφερείας ἐκλεκτέων βουλευτῶν καὶ τὰς λοιπὰς λεπτομερείας τῶν ἐκλογῶν. Κατὰ τὸ διάταγμα θὰ ἐξελέγοντο:

Ἐκ τοῦ νομοῦ Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, ἔχοντος δημότας 345.849, βουλευταὶ 44, Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος, ἔχοντος δημότας 167.311, βουλευταὶ 22, Αἰτωλίας καὶ Ἀχαρνανίας, ἔχοντος δημότας 194.477, βουλευταὶ 24, Ἀχαΐας καὶ Ἠλίδος δημόται 254.054 βουλευταὶ 32, Ἀρκαδίας δημόται 183.639, βουλευταὶ 24, Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας δημόται 172.230, βουλευταὶ 22, Μεσσηνίας δημόται 222.121, βουλευταὶ 28, Λακωνίας δημόται 147.783, βουλευταὶ 18, Εὐβοίας δημόται 136.290, βουλευταὶ 18, Κυκλάδων δημόται 209.680 βουλευταὶ 26, Κερκύρας δημόται 130.712, βουλευταὶ 16, Κεφαλληνίας δημόται 101.124, βουλευταὶ 14, Ζακύνθου δημόται 47.273, βουλευταὶ 6, Ἄρτης δημόται 44.975, βουλευταὶ 6, Λαρίσσης δημόται 196.764, βουλευταὶ 24, Τρικκάλων δημόται 181.494, βουλευταὶ 24, Ὑδρας 6, Σπετσῶν 4, Νέων Ψαρῶν 4. Ἦτοι ἐν συνόλῳ βουλευταὶ 362,

Ἡ δημοσίευσίς τοῦ διατάγματος τῶν ἐκλογῶν ἔδωκε τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος. Κυριῶς εἰπεῖν τὰς ἐκλογὰς ἐκεῖνας ἔβλεπαν ὡς ἀγῶνα μόνον τὰ ἀνεξάρτητα καὶ ἀνορθωτικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἔμελλον ν' ἀπο-

τελέσουν τὸν νέον πολιτικὸν κόσμον τῆς χώρας. Ὁ ἄλλος κόσμος, ἦτο τόσον βέβαιος διὰ τὴν νίκην του, ὥστε δὲν κατεδέχετο ὄχι ν' ἀγωνισθῆ ἄλλ' οὔτε κἄν νὰ κινηθῆ. Τὸ μόνον πού εἶχε νὰ κάμῃ ἦτο νὰ ἐνώσῃ τὰς δυνάμεις του. Ἡ ἐνώσις θὰ ἔφευρεν ἀκόπως καὶ αὐτομάτως τὴν νίκην. Ἔτσι σκεπτόμενος ὁ παλαιὸς πολιτικὸς κόσμος, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κομματικῶν δεδομένων, δὲν εἶχε καὶ ἄδικον. Ὅλα τὰ ἐκλογικὰ στελέχη, ὅλα τὰ τοπικὰ συγκροτήματα, ἡ ὀργάνωσις, ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐκλογῆς ἦσαν ἰδικὰ του. Ἀπέναντί του δὲ ποίους εἶχε; Ἐνα κόσμον ἄτακτον, ἀνοργάνωτον, χωρὶς κομματικὸν παρελθόν, χωρὶς ἐκλογικὴν πεῖραν, χωρὶς «ἀρχοντικὴν» παράδοσιν καὶ—ὅπερ χειρότερον—χωρὶς ἀρχηγόν. Ἡ μόνη ὑπολογίσιμος δύναμις ἦτο ὁ Βενιζέλος, δηλαδὴ ἡ ἰδέα τοῦ Βενιζέλου, διότι αὐτός ὁ ἴδιος δὲν ἐπρόκειτο νὰ μετᾶσῃ τοῦ ἀγῶνος, δὲν εὐρίσκετο κἄν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Βενιζέλος διέτριβε τότε εἰς τὴν Λουκέρνην τῆς Ἑλβετίας, ἀπ' ὅπου ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰκοσι ὀλοκλήρους ἡμέρας μετὰ τὰς ἐκλογάς. Ὁπωσδήποτε, τὴν μόνην αὐτὴν ὑπολογίσιμον δύναμιν τῶν ἀντιπάλων τῶν οἱ παλαιοκομματικοὶ ἐσκέφθησαν νὰ τὴν ἐξουδετερώσουν καὶ εὔρον πρὸς τοῦτο ἓνα τρόπον σατανικῶς φανλοκρατικόν: νὰ περιλάβουν τὸ ὄνομα τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ εἰς τὸν ἰδικόν των συνδυασμὸν τῆς Ἀττικῆς, οὕτως ὥστε ν' ἀποσπάσουν αὐτὸν ἀπὸ τὴν φυσικὴν θέσιν του καὶ ν' ἀποκεφαλίσουν τὸν ἀντίπαλον κόσμον. Ἐπίστευσαν ἔτσι ὅτι τὸ λαϊκὸν αἶσθημα, ἱκανοποιούμενον, θὰ ἐξεθύμαινε. Ταῦτοχρόνως ὅμως, διὰ νὰ ἔχουν ἐντὸς τῆς μελλούσης ἐθγοσυνελεύσεως καὶ ἓνα ἀντίρροπον τοῦ Βενιζέλου, ἐσκέφθησαν πονηρότατα ἀλλ' ἀστοχώτατα νὰ συμπεριλάβουν εἰς τὸν συνδυασμὸν των καὶ δύο ἐπιφανεῖς τοπικοὺς ἀντιπάλους του: τὸν Μιχελιδάκην καὶ τὸν Πολογεώργην.

Πρόηγουμένως, ὅπως εἶπομεν, ἐπραγματοποίησαν τὴν ἐνωσιν τῶν κομματικῶν δυνάμεων των. Φαίνεται ὅτι ὁ μακαρίτης Θεοτόκης εἶχεν ἀντιστῆ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐνώσεως, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐπρωτοστάουν οἱ Δ. Ράλλης καὶ Ν. Λεβίδης. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ὅμως τῶν περισσοτέρων φίλων του, ὁ Θεοτόκης ὑπεχώρησε καὶ οὕτω ἡ ἐνώσις τῶν παλαιῶν κομμάτων ἐπραγματοποιήθη ἀκόπως. Ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως ἄλλως τε ἡ ἐνωσις δὲν προσέκρουεν εἰς καμμίαν σχεδὸν δυσχέριαν, δεδομένου ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐκλογῶν διπλῆς βουλῆς, οἱ βουλευταὶ ἔμελλε νὰ εἶνε διπλάσιοι εἰς ἀριθμὸν καὶ κατὰ συνέπειαν ἠδύναντο νὰ ἐξοικονομηθοῦν εἰς τοὺς συνδυασμοὺς οἱ φίλοι καὶ τῶν δύο κομμάτων. Διότι κυρίως δύο συντεταγμένα πολιτικὰ κόμματα ὑπῆρχον ἐκείνην τὴν ἐποχὴν: τὸ θεοτοικὸν καὶ τὸ ραλλικόν. Ὑπῆρχε βεβαίως καὶ τρίτον ὑπὸ

τὸν Μαυρομιχάλην, ἀλλὰ τοῦτο, ὡς ἀσθενέστερον, συνεθλίβη μεταξὺ τῶν δύο ἰσχυροτέρων. Τὰ στελέχη του παλαιὰ Δεληγιαννικά, διέφθουσαν σχεδὸν ὅλα: Ἐξ ἄλλου ὁ Μαυρομιχάλης ἤρχισε νὰ καταβάλλεται ὑπὸ βάρειας νόσου· καὶ δὲν εἶχε πλέον τὴν ὕψειν ν' ἀγωνισθῇ.

Ὅταν οἱ παλαιοκομματικοὶ ἐπραγματοποίησαν τὴν ἑνωσίν των, ἠσύχασαν, βέβαιοι διὰ τὴν νίκην. Φυσικά, εἰς τοὺς λογαριασμούς των δὲν εἶχαν λάβει ὑπ' ὄψει τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Ὅλον τὸ νόημα καὶ ἡ δυναμικότης τῆς λαϊκῆς ἐξεγέρσεως τοὺς διέφθυε. Αὐτοὶ ἐμετροῦσαν «κουνιά». Ὁ λαὸς ὁμως ὑπελόγιζεν ἰδέαν. Ἡ τύφλωσις τῶν παλαιοκομματικῶν ἦτο πλήρης καὶ γενικὴ. Οὔτε τὰ νεώτερα καὶ τὰ ὑποτιθέμενα καλύτερα στελέχη των δὲν ἔβλεπαν τὴν ἐπαρχομένην καταϊγίδα. Αὐτὸς ὁ Δημ. Γούναρης, ὁμιλῶν εἰς τὸ ἐκλογικόν του σαλόνι, ἔλεγε: — «Καὶ μίαν ψῆφον ἂν πάρουν αὐτοὶ (ἐννοῦσε τοὺς ἀνεξαρτήτους ὑποψηφίους), ἡμεῖς θὰ παραιτηθῶμεν τῆς πολιτικῆς».

Δέκα ἡμέρας ἀκόμη πρὸ τῶν ἐκλογῶν ὁ παλαιοκομματισμὸς ἐκάθευδε μακαρίως. Μόλις τὴν τελευταίαν ἑβδομάδα ἀπεφάσισε νὰ κινήθῃ. Ἡ δραστηριότης τῶν «Λαϊκῶν» ὅπως εἶχεν ἀποκληθῇ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ νέος πολιτικὸς κόσμος, ἤρχισε νὰ ταράσῃ κάπως τὴν μακαριότητά του. Ὁ Νικόλαος Λεβίδης, παλαίμαχος ἀττικάρχης, περιοδεύων ἀνὰ τὰ διάφορα χωρία τῆς Ἀττικῆς ἔλεγε: «Τὶ σημασίαν ἔχει αὐτὴ ἡ λέξις «λαϊκός»; Δὲν εἶνε λαϊκὸς ὁ Ράλλης, ὁ ἀφιερῶσας τὴν ζωὴν του εἰς τὸν λαόν; Δὲν εἶμαι λαϊκὸς ἐγώ, ὁ ἀφοσιωθεὶς ἐπὶ δεκαετηρίδας εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ λαοῦ»; Ἀλλὰ τὰ σοφίσματα αὐτὰ οὐδεμίαν ἀπήχησιν εὔρισκαν. Μεταξὺ λαοῦ καὶ ἀπικαρχῶν δὲν ὑπῆρχε πλέον ψυχικὴ συνεννόησις. Ἀφ' ἑτέρου ἕνας ἰσχυρότατος παράγων τῆς ἐποχῆς, ὁ δῆμαρχος Ἀθηναίων κ. Μερκούρης ἐτίρει στάσιν πλήρους οὐδετερότητος. Οἱ φίλοι του τὸν ἐπεσκέπτοντο διὰ νὰ λάβουν ὁδηγίας· καὶ ὁ δῆμαρχος ἐδήλου ὅτι δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ἐκλογάς.

— Ἐνὰ μόνον σᾶς ζητῶ, ἔλεγε: μίαν ψῆφο γιὰ τὸ Βενιζέλο.

Μὲ τὴν χειρονομίαν αὐτὴν ὁ κ. Μερκούρης ἐξεδήλωσε τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸ Κρητικὸν στοιχεῖον τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὁποῖον κατὰ κανόνα τὸν εἶχε ὑποστηρίξει ὡς ἀρχοντα τῆς πρωτευούσης.

Οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ παλαιοκομματισμοῦ ἦσαν τότε οἱ ἑξῆς: Αἱ ἐκλογαὶ θὰ φέρονται πλειοψηφίαν τῶν δύο μεγάλων κομμάτων, κατὰ πᾶσαν κοινὴν πιθανότητα θὰ ἀφελθῇ ὁ Δραγοῦμης νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος. Τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοὺς ἀνέτρεψεν ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ.

Ὁ Βενιζέλος ἐν τῷ μεταξύ ἐξηκολούθει παραμένων εἰς Εὐρώπην.

Ὁ Βενιζέλος, καθὼς παρετήρουν αἱ ἑφημερίδες, εἶχε καταστῆ «ἀνεύρετος». Οὐδεὶς ἐγνώριζε τότε τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ὁ ἴδιος εἶχε διακόψει τὴν ἀλληλογραφίαν του διὰ νὰ μὴ προδώσῃ τὸ καταφύγιόν του. Ἐν τῷ μεταξῦ οἱ ἐν Χανίοις πρόξενοι τῶν Μ. Δυνάμεων προσέβησαν εἰς διάβημα πλησίον τῆς Κρητικῆς κυβερνήσεως, ἀξιοῦντες ὅπως ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ λοιποὶ Κρητες πολιτευταὶ παραιτηθοῦν ἐπισήμως τῆς ἐν Ἑλλάδι ὑποψηφιότητός των. Ὁ Κόνδουρος ἐδήλωσε τότε δι' ἐπιστολῆς του ὅτι παραιτεῖται. Ὁ Πολυγεώργης ἀντιθέτως ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται τὴν ὑποψηφιότητα. Ὁ Βενιζέλος, πεισθεὶς, ἠναγκάσθη νὰ τηλεγραφήσῃ ἐξ Ἑλβετίας πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Κρήτης Σκουλᾶν, ἀλλὰ τὸ τηλεγράφημά του διεβιάσθη φαίνεται ἐσφαλμένως καὶ δὲν κατορθώθη νὰ ἀποκρυπτογραφηθῇ.

Ὁ Βενιζέλος νικητῆς

Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 8 Αὐγούστου 1910 διεξήχθησαν καθ' ὅλον τὸ κράτος μὲ πρωτοφανῆ ἠσυχίαν καὶ εὐπρέπειαν. Ὁ Τύπος ὠμίλει περὶ τῆς μυστηριώδους «μουγγαμάρας» τοῦ λαοῦ. Τὰ βαθέα ρεύματα δὲν εἶναι ποτὲ θορυβώδη. «Ὁ κυρίαρχος λαὸς—ἔγραφε εἰς τὸ καθημερινὸν χρονογράφημά του ὁ διακεκριμμένος λόγιος κ. Διον. Κόκκινος—εἶχε χθὲς τὸ σκῆπτρον του, σκῆπτρον μεγαλοδύναμον καὶ ἀπλοῦν, ὅπως ἡ ῥάβδος τῶν πατριαρχῶν τῆς Βίβλου». Ὅταν τὴν νύκτα ἐγνώσθησαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα διαφόρων τμημάτων τῶν Ἀθηνῶν καὶ διεπιστώθη ἡ καταπληκτικὴ πλειοψηφία τοῦ Βενιζέλου, ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν πνευμάτων—γράφει τὸ ρεπορτάζ τῆς ἐποχῆς—ἦτο τοιαύτη, ὥστε οἱ παλαίκομματικοὶ ἐξηφανίσθησαν ἀστραπιαίως ἀπὸ τὰ κέντρα, ἀφίσαντες τὸ πεδίον ἐλεύθερον εἰς τοὺς βενιζελικούς, οἱ ὅποιοι ἐν διαδηλώσει περιῆρχοντο τὴν πόλιν, ζητωκραυγάζοντες ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου. Ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας πρῶτον ἐγνώσθη τὸ καταπληκτικὸν ἀποτέλεσμα τῶν Θηβῶν. Εἶχαν ψηφίσῃ 1320 καὶ ὁ Βενιζέλος ἔλαβε 1013. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἑλληνικαὶ ἐκλογαὶ παρουσίασαν αὐτὸ τὸ λαϊκὸν θαῦμα. Ἐννοεῖται ὅτι τὴν ἄλλην ἡμέραν αἱ ἑφημερίδες ἐξεδόθησαν μὲ πηχυαίους τίτλους, διαλαλοῦντας τὴν ἀπροσδόκητον ἔκβασιν τῶν ἐκλογῶν.

Ἴδοθ' οἱ κυριώτεροι τίτλοι: «Τὰ πρωτοφανῆ ἀποτελέσματα τῆς χθὲς. Μοναδικὸς θρίαμβος τοῦ Βενιζέλου ἐν Ἀττικοβοιωτία».

Φυσικὰ τὸ κέντρον τῶν πρώτων σελίδων κατελάμβανε ἡ εἰκὼν τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὑπὲρ τὴν ὁποίαν ἐσημειοῦτο: «Ὁ θριαμβευτῆς τῆς χθὲς»—τίτλος ὁ ὁποῖος ἐπέπρωτο νὰ καταστῆ στερεότυπος δι' ἄλλεπα

λήλους μετέπειτα έκλογάς. «Τὰ ἀποτελέσματα — ἔγραφαν κάτωθι τῆς εἰκόνας τοῦ Βενιζέλου—φέρουν αὐτὸν εἰς ὕψη δυσθεώρητα. Εἶνε πρωτάκουστος ἢ τοιαύτη ψηφοφορία. Γενικῶς τὴν 9 Αὐγούστου ἢ Ἑλλάς εἶχεν ἐξυπνήσει κατάπληκτος. Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ ἴδιος ὁ λαὸς δὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ὀριστικὰ ἀποτελέσματα ἤγησαν ἀρκετὰς ἡμέρας νὰ γνωσθοῦν εἰς τὰς λεπτομερείας των, τὸ λαϊκὸν ρεῦμα ὅμως κατέστη ἔκδηλον ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς. Τὰ παλαιὰ κόμματα θὰ ἔφερον φυσικὰ περισσοτέρους βουλευτάς, ἀλλ' ἢ ἀριθμητικῆ αὐτὴ ὑπεροχὴ δὲν ἀπεδείκνυεν οὐσιαστικὴν δύναμιν. Ὁ Δ. Ράλλης εἶχε τὴν πολιτικότητα καὶ τὴν εἰλικρίνειαν νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ. Ἡ πλειοψηφία τῶν κομμάτων—εἶπε—δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν μετὰ τὴν πανηγυρικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ. Καὶ αὐταὶ αἱ συντηρητικαὶ ἐφημερίδες ἔγραψαν τὴν ἐπομένην τῶν ἐκλογῶν ὑπὸ τὸ ἴδιον πνεῦμα.

«Αἱ μέχρι τῶν πρῶτων ὡρῶν πληροφορίαι—παρετήρει ἢ «Πατέρις» —πιστοποιοῦν τὸν ἀμείλικτον τῶν κομμάτων ἀποδεκτικισμόν, ὅστις εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἰδίᾳ ἔλαβε γιγαντιαίας διαστάσεις. Κορυφαὶ πολιτικαὶ ἔπεσαν ὑπὸ τὴν πνοὴν τῆς λαϊκῆς θυέλλης, ἢ δὲ νίκη τῶν ἀνεξαρτήτων εἶνε μεγαλυτέρα παρ' ὅσον οὗτοι ἤλπίζαν. Εἰς τὴν πόλιν τοῦ Πύργου, εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ κομματισμοῦ, πάντες οἱ ἀνεξάρτητοι ἐπλειοψήφησαν καὶ αὐτοῦ τοῦ Στεφανοπούλου. Εἰς τὰς Πάτρας δικηγόροι ἄγνωστοὶ ὑπερέτρησαν αὐτοὺς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν κομμάτων. Κατὰ γενικὴν πεποίθησιν νέα περίοδος ἐγκαινιάζεται ἐν Ἑλλάδι. Εὐρύσκομεθα εἰς τὴν ἀρχὴν ζυμώσεως, ἣτις ἄγνωστον ποῖα μεγάλα γεγονότα πρόκειται νὰ παρουσιάσῃ.

Τὰ ἀποτελέσματα ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἤρχισαν νὰ γίνωνται βαθηδὸν γνωστὰ καὶ ὁ λαὸς περιήρχετο ἀπὸ καταπλήξεως εἰς κατάπληξιν καὶ ἀπὸ ἐνθουσιασμοῦ εἰς ἐνθουσιασμόν. Οὕτω εἰς τὴν Ἑλλησποπόλιν ὁ Ἑλευθ. Βενιζέλος ἦλθε πρῶτος μετὰξὺ 86 ἐν ὄλῳ ὑποψηφίων, λαβὼν 32.256 ψήφους. Μετ' αὐτὸν ἠκολούθει ὁ Ἐμμ. Μπενάκης μετὰ 31.979. Ὁ Δ. Ράλλης πρῶτος ἐκ τῶν παλαιοκομματικῶν, μόλις κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ 24 χιλιάδας ψήφους! Ἀπὸ τὴν Κέρκυραν ἔφθασαν ἀπίστευτοι εἰδήσεις. Ἡ κομματικὴ φεδουαρχία τοῦ Θεοτόκη εἶχε καταλυθῆ. Ὁ ἀνεξάρτητος Κων. Ζαβιτσιάνος ἦλθε πρῶτος μετὰ 12.431 ψήφους, ἔναντι τῶν ὁποίων ὁ ἕως τότε ἀπόλυτος κύριος τῆς νήσου Γεωργιος Θεοτόκης μόλις ἠδυνήθη νὰ λάβῃ 9,574.

Ἀνάλογα ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν περισσοτέρων ἐπαρχιῶν. Εἰς τὴν Εὐβοίαν πρῶτοι ἦλθαν οἱ ἀνεξάρτητοι Εὐάγγελος Γεωργιάδης καὶ Γ.

Ἐβέρωφ. Ἐξελέγησαν ἐν ὄλῳ ἑννέα ἀνεξάρτητοι καὶ ἑννέα παλαιοκομματικοί. Εἰς Σῦρον ὁ λαϊκὸς συνδυασμὸς ἐπλειοψήφησε τοῦ παλαιοκομματικοῦ κατὰ 1200 ψήφους. Τὰ ἐκεῖθεν τηλεγραφήματα προσέθετον: «Ὁ λαὸς πανηγυρίζει ἀπολύτρωσιν». Ἀπὸ τὴν Ἄρταν ἐτηλεγράφουν: ἡ πόλις πανηγυρίζει περιφανῆ νίκην ἀνεξαρτήτων. Εἰς τὴν Λάρισαν ἐπέτυχε μὲ καταπληκτικὴν πλειοψηφίαν ὁλόκληρος ὁ ἀγροτικὸς συνδυασμός. Εἰς τὴν Ἀχαϊοῦλιδα πρῶτος ἦλθεν ὁ κ. Ἄνδρ. Μιχαλακόπουλος. Ὁ Γούναρης μόλις ἔβδομος. Ἐπέτυχον ὅλοι οἱ ἐκτεθέντες ἀνεξάρτητοι ὑποψήφιοι, ἂν δὲ εἶχαν συμπληρώσει τὸν συνδυασμὸν των, οὐδεὶς παλαιοκομματικὸς θὰ ἐσώζετο.

Ὁ κ. Βενιζέλος φωτογραφούμενος ἐν Κρήτῃ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1910 ἐν μέσῳ τῶν παλαιῶν συναγωνιστῶν του καὶ τῶν μελῶν τῆς λαϊκῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἧτις ἐστάλη εἰς Κρήτην διὰ τὴν διαβίβασιν τὴν εὐχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὅπως πολιτευθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τιθέμενος ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος.

Τὸ ἑσπέρας τῆς Τρίτης αἱ Ἀθηναὶ ἐώρτασαν τὰ ἐπινίκεια. Ἀπὸ τὸ λαϊκὸν κέντρον τῶν Χαντείων ὠμίλησε πρὸς τὸν λαὸν ὁ Κωνστ. Μάνος. Ὁ λόγος του, πλήρης ὑψηλοῦ πάθους, ἀπετέλεσε τὸν ἐπικήδειον τοῦ παλαιοκομματισμοῦ.

«Τὰ καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα —εἶπε— ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ λαὸς ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῆ τῆς τυρανίας τῶν προσωπικῶν κομμάτων καὶ τῶν πολιτικῶν δυναστειῶν διὰ τῆς παραδειγματικῆς τιμω-

ρίας τῶν πρωτουργῶν τῆς κακοδαιμονίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐνόμισαν οἱ κύριοι αὐτοὶ ὅτι ἤρκει νὰ δώσουν τὰς χεῖρας των πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ σαπροῦ καθεστῶτος διὰ νὰ πέσῃ ὁ λαὸς νὰ τοὺς προσκυνήσῃ. Εἶπον καθ' ἑαυτούς: Ἄς συνέλθωμεν εἰς διπλῆν Βουλὴν διὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας διὰ νὰ τὰ μπαλώσωμεν καὶ πάλιν ὅπως-ὅπως καὶ νὰ ἐπανέλθωμεν ἔπειτα εἰς τὰς παλαιὰς συνηθείας. Ἄλλ' ἐσηκώθη ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑψωσε τὴν πυγμὴν αὐτοῦ καὶ τοὺς ἔστρωσε ἀσθμαίνοντας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους».

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν, κατεκεραύνωσαν, ὅπως ἦτο ἐπόμενον, τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν παλαιῶν κομμάτων. Ὁ Λεβίδης, ἐρωτηθεὶς σχετικῶς, δὲν κατόρθωσε ν' ἀποκρύψῃ τὴν πικρίαν του. «Ποίαν κρίσιν —εἶπε— θέλετε νὰ ἐκφέρω ἐγὼ ἐπὶ τῆς ἀκρισίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ»; Ἀργότερον, μετανοήσας, διέψευσε τὴν ἀτυχὴ αὐτὴν φράσιν. Ὁ Θεοτόκης, ἔξ ἄλλου εὐρισκόμενος εἰς Κέρκυραν, ἐζήτησε νὰ ἐπιροίψῃ τὰς εὐθύνas τῆς ἥττης εἰς τὸν Λεβίδην καὶ τὸν Ράλλην, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλεσεν «αἱ δύο Κασσιαναί», διότι περιερχόμενοι τὰ χωρία τῆς Ἀττικῆς εἶχαν δηλώσει ὅτι ἔπταισαν εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ὅτι, νικῶντες, θὰ ἐπανορθώσουν τὰ ἀνομήματά των. Μόνον ὁ Ράλλης ἀντελήφθη τὰς βαθυτέρας ἀφορμὰς καὶ τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τοῦ ἐκλογικοῦ ἀποτελέσματος, ψυχρόρητος δὲ ὅπως ἦτο ἔσπευσε νὰ ὁμολογήσῃ τὴν πικρὰν ἀλήθειαν: «Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτελεσμάτων —εἶπε— φαίνεται ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ ριζικωτέρας ἀνακαινίσεως, ἐπιζητουμένης ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ δοθεῖσα ψῆφος πρὸς τοὺς ἐκτὸς κομμάτων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ λαὸς φέρεται ἀκατασχέτως πρὸς ἰδέας ἀνακαινίσεως διαφόρου ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ὑπεσχέθημεν.

— Ὡστε ἡ ἐπανάστασις ἐξακολουθεῖ; τὸν ἠρώτησαν.

— Ὁχι; ἀπήντησε, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τοῦτο. Δυνάμεθα μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐνομιμοποιήθη διὰ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ ἡ διάθεσις πρὸς μεταβολὴν τῆς καθόλου πολιτικῆς καταστάσεως.

Καὶ συνεχίζων ἐδήλωσε: «Εὐρισκόμεθα πρὸ δημοψηφίσματος καὶ συνεπῶς τὸ στέμμα ἔχει καθῆκον νὰ καλέσῃ ἀμέσως τὸν Βενιζέλον εἰς τὸν ὁποῖον νὰ ἀναθέσῃ τὸν καταρτισμὸν κυβερνήσεως. Ἄλλη λύσις δὲν χωρεῖ. Ὁ λαὸς ἐξέφρασε πανηγυρικῶς τὴν γνώμην του ὑπὲρ τοῦ Κρητὸς πολιτευτοῦ».

Τὰ ὀριστικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἔφεραν 200 παλαιοκομματικοὺς βουλευτὰς καὶ 165 ἀνεξαρτήτους. Ἄλλὰ οἱ ἀριθμοὶ δὲν ἀπεδείκνυαν τίποτε. Τὸ μόνον ἀδιαφιλονίκητον γεγονὸς ἦτο, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ καρδιά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐστράφησαν πλέον πρὸς τὴν μαγνη-

τικήν προσωπικότητα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Αὐταὶ αἱ συντηρητικαὶ ἐφημερίδες, αἱ τηρήσασαι ἕως τὴν στιγμήν ἐκείνην μίαν ψυχρὰν ἐπιφύλαξιν, παρεσύρθησαν ἤδη ἀπὸ τὸ κολλαγὸν βενιζελικὸν ρεῦμα τοῦ λαοῦ. Ἡ «Πατρις» ἔγραφε τὴν 10ην Αὐγούστου : «Μία ἐπανάστασις συνετελέσθη, ὄχι τοῦ στρατοῦ πλέον, ἀλλὰ τοῦ λαοῦ. Τοῦ κυριαρχοῦ. Ἐπανάστασις εἰρηνική. Ἐπανάστασις διεξαχθεῖσα μὲ ἀσπρα γάντια. Ἀντὶ λαιμητόμου ἢ ψῆφος. Ἀντὶ αἵματος οἱ ἀριθμοί. Ἀντὶ πτωμάτων ἢ ἀναγκαστικῆ ἐπιστροφάτευσις». Καὶ περαιτέρω : «Ὁ Βενιζέλος τί ἀποτελεῖ, τί ἐκπροσωπεῖ; Ὁ Βενιζέλος εἶναι σύμβολον, εἶναι μία ἰδέα, Ὁ ἀντικομματισμός, εἶναι ἡ ἐλπίς τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βενιζέλος εὐρίσκετο εἰς τὴν Λουκέρνην τῆς Ἑλβετίας. Ἐκεῖ τοῦ ἀπεστάλη τὸ πρῶτον προσκλητήριον τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον διὰ τὴν ἱστορίαν παραθέτομεν αὐτούσιον :

«Ἑλ. Βενιζέλον, Λουκέρνην.— Χιλιάδες λαοῦ ἐν διαδηλώσει, προσελθοῦσαι τηλεγραφεῖον, ἀπαιτοῦσι ταχίστην ἐπάνοδόν σας Ἀθήνας.— Ἐπιτροπὴ λαοῦ».

* * *

Ὁ Βενιζέλος κατερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα διήλθεν ἐκ Ρώμης καὶ ἐπεσκέφθη τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας κ. Σάν-Τζουλιᾶνο. Ἐζήτησε νὰ τὸν συμβουλευθῆ ἐπὶ τῆς προσφάτου διακοινώσεως τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία ἠπεύλει τὴν Ἑλλάδα μὲ πόλεμον ἐὰν ἐδέχεται τὸν Βενιζέλον καὶ τοὺς ἄλλους ἐκλεγέντας ἐν Ἑλλάδι Κρήτας εἰς τὴν Βουλὴν.

Ὁ Σάν Τζουλιᾶνο τὸν καθησύχασε καὶ τὸν προέτρεψε πρὸς τὴν νέαν του κατεύθυνσιν, τὴν πρωθυπουργίαν τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς σγνομιλίας του μὲ τὸν Βενιζέλον ὁ Σάν Τζουλιᾶνο ὁμιλῶν μὲ τὸν δημοσιολόγον κ. Ροβέρτον Γκάλι τοῦ εἶπε :

— Ὁ Βενιζέλος εἶνε μία μεγαλοφυΐα πολιτική. Τὸν ἐθαύμασα. Εἶναι προωρισμένος νὰ παίξῃ ἕνα μέγαν ρόλον εἰς τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Βαλκανικῆς.

Περὶ τούτου εἶμαι βεβαίωτος. Εἶναι ἕνας μέγαν ἀνθρωπος.

Μαζὺ μὲ τοὺς Ἕλληνας ὁ Βενιζέλος εἶχε κερδίσει καὶ τοὺς Εὐρωπαίους. Ἡ διεθνὴς κοινὴ γνώμη εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀρθρογραφία τοῦ βουλγάρου δημοσιογράφου Σταγκῶφ ὁ ὁποῖος ἀπὸ σφοδρὸς μισέλλην ἐγινε διὰ μίας φιλέλληνας καὶ ἔγραφε εἰς τὴν «Ἡμερησίαν» τῆς Σόφιας.

Ὁ Κανάρης ὑπῆρξε ὁ ἦρωσ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁ Βενιζέλος εἶνε ὁ ἦρωσ τοῦ 20ου. Κατέληγε δὲ τὸ ἀρθρον του ἀφοῦ ἔπλεκε τὸ ἐγκώμιόν του μὲ ἕνα «Ζήτω ὁ Βενιζέλος».

Ὁ Βενιζέλος ἐπέστρεψε τὴν 20ὴν Αὐγούστου. Εἰς τὴν Κέρκυραν, εἰς τὰς Πάτρας, κατὰ τὴν διόδόν του τὸν ὑπεδέχθησαν ἐνθουσιωδῶς. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπέφυγε πᾶσαν ὑποδοχὴν. Τὴν ἐπομένην συνεσκέφθη μετὰ τῶν φίλων του εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Ἐρμῆς» ὅπου εἶχε καταλύσει. Ἐκεῖ συνεζήτησαν καὶ διὰ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ὑπὸ σύμπηξιν κόμματος. Ὁ Βενιζέλος ἦτο τῆς γνώμης ὅτι ἡ ψῆφος τοῦ λαοῦ ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν προσωπικῶν κομμάτων καὶ ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἔπρεπε νὰ δώσῃ τὸ παράδειγμα, δίδων εἰς τὸ κόμμα ποῦ θὰ ἐσηματίζετο περὶ αὐτὸν ἰδιαιτέραν, μὴ προσωπικὴν, ἐπωνυμίαν. Ἐπεκράτησεν ἐν τέλει ἡ γνώμη τὸ νέον κόμμα ν' ἀποκληθῆ κόμμα τῶν φιλελευθέρων. Ἔτσι εἰς μίαν μικρὰν αἴθουσαν ξενοδοχείου ἐβαπτίσθη τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δημιουργήσῃ τὴν νέαν καὶ μεγάλην Ἑλλάδα.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, τὴν 23ὴν Αὐγούστου, δηλαδή, ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησεν εἰς Κρήτην. Ἔπρεπε νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὴν ἐκεῖ πολιτικὴν θέσιν του, ἐφ' ὅσον ἦτο ἀκόμη πρωθυπουργὸς τῆς νήσου.

Τὴν 1 Σεπτεμβρίου συνήλθεν ἡ ἐθνοσυνέλευσις. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐξεφώνησε τὸν ἐναρκτήριον βασιλικὸν λόγον, ἡ ὁποῖος ἐκρίθη ὡς ἀόριστος καὶ στρυφνός. Τὴν 3 Σεπτεμβρίου ἐγένοντο δύο θυελλῶδεις συνεδριάσεις. Κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ ὄρκου μεταξὺ ἀναθεωρητικῶν καὶ συντακτικῶν πληρεξουσίων ἐσημειώθησαν «ἔξαλλοι σκηναί». Ὁ προσωρινῶς προεδρεύων ὡς γηραιότερος βουλευτὴς Κατριβᾶνος ἦτο ἀδύνατον νὰ διευθύνῃ τὰς ἐργασίας. Τὸ κοινοβούλιον εἶχε μεταβληθῆ εἰς πεδίον ἀληθινῶν μαχῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἤρχιζε ζοφούμενος καὶ ὁ ἔξωτερικὸς ὀρίζων. Αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες τῆς 1 Σεπτεμβρίου ἐξεδόθησαν πένθιμοι καὶ μὲ κολοσσιαίους τίτλους : «Τὸ μέγα πένθος τῆς Ἐκκλησίας—Τὰ πατριαρχεῖα πολιορκοῦνται». Ἡ Υ. Πύλη εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν σύγκλησιν τῆς πατριαρχικῆς συνελεύσεως, οἱ πληρεξούσιοι συναλαμβάνοντο, τὰ πατριαρχεῖα περιεζώσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Ἐν μέσῳ τῆς θυελλῶδους αὐτῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἀτμοσφαιρας ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπανήρχετο τὴν 5 Σεπτεμβρίου ἐκ Κρήτης εἰς τὰς Ἀθήνας—αὐτὴν φορὰν διὰ νὰ μείνῃ, ὀριστικῶς, ὡς ἡγέτης τοῦ ἐπαναστατημένου ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Τὴν 30ὴν Αὐγούστου ὁ Βενιζέλος ἠτοιμάζετο νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Κρήτης διὰ τὴν Ἑλλάδα. Παρητήθη τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωθυπουργοῦ τὸ ὁποῖον μετεβίβασεν εἰς τὸν κ. Μαρκῆν ἓνα τῶν πολιτικῶν του φίλων, καὶ ἀφοῦ διεκανόν.σε ὅλα τὰ ἐκκρεμῆ πολιτικὰ ζητήματα τῆς νήσου ἐπεβιβάζετο τὴν 4ην Σεπτεμβρίου μετὰ τῆς ἑξ Ἀθηνῶν ἐπιτροπῆς ἡ

ὅποια εἶχεν ἔλθῃ νὰ τὸν παραλάβῃ, τοῦ ἀτμοπλοίου διὰ τὸν Πειραιᾶ.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς του ἡ ἰδιαιτέρα του πατρὶς τοῦ προσέφερον ἐν ἀποχαιρετιστήριον γεῦμα, κατὰ τὸ ὅποιον τὸν προσεφώνησεν εὐγλώττως ὁ πολιτικὸς φίλος του καὶ συμπολεμιστῆς τῶν παλαιῶν ἡμερῶν κ. Γεώργιος Φούμης.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ τὸ περίεργον τοῦτο φαινόμενον τῆς καταργήσεως τοῦ οἰκογενειάρχου, ἀπορροφηθέντος τελείως ἀπὸ τὸν πολιτικὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν πολεμιστὴν.

Ἄπὸ τῆς δεκάτης πρωϊνῆς ὥρας, πού ἡ ἐξ Ἀθηνῶν ἐπιτροπὴ ἔφθασεν εἰς Χανιά, μέχρι τῆς δεκάτης ἑσπερινῆς ὥρας, πού τὸ ἀτμόπλοιον ἐξεκίνησε, δὲν ἐθεάθησαν πλησίον του οὔτε παιδιὰ του, οὔτε συγγενεῖς του. Γύρω του μόνον οἱ συναγωνισταί του, συναγωνισταί τῆς διπλῆς ζωῆς του, τῆς ἀρματολικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς. Καὶ ἡ ὁμιλία ὄχι διὰ τὸ κόμμα, τὸ ὅποιον ἄφινεν ἔρημον καὶ τὸ ὅποιον ὅμως ποτὲ δὲν τὸν ἐγνώρισεν ὡς ἀρχηγὸν συμφερόντων, ἀλλ' ὡς ρυθμιστὴν ἔθνικῶν ἀγώνων.

Ὁ Καπετὰν Καλογεργῆς, ἡ ὁ Καπετὰν Κακούρης (ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο) ἤνοιξε μέσα στὸν κῆπο τὴν ἀποχαιρετιστήριον κουβέντα, ἡ ὅποια φυσικὰ περιεστρέφετο περὶ τὸ μέλλον τῆς Κρήτης.

— Πήγαινε στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ καὶ φρόντισε νὰ κάμῃς, κύριε Ἀρχηγέ, τὸ γληγορότερον ν' ἀφήσωμεν αὐτὴ τὴν ἄψογο στάσι!

Ἔως τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως δὲν ἐφαίνετο νὰ εἶχε καμμίαν συγκίνησιν, ὁ ἄνθρωπος ὁ ὅποιος ἐπρόκειτο ν' ἀφήσῃ γιὰ πάντα τὴν πατρίδα του, τὸ σπίτι του, τοὺς συγγενεῖς του. Μία ταραχὴ, τὴν ὅποιαν ἐδοκίμαζε κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀπόπλου, προήρχετο ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις τῆς πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς του, ἡ ὅποια ἐξωντάνευεν ἐμπρός του ἐκείνην τὴν ὥραν, ὅσας ὠραίας σελίδας εἶχε.

Δεξιὰ καὶ ἀριστερά του σιωπηλοὶ οἱ καπεταναῖοι, οἱ ὑπουργοὶ του καὶ οἱ βουλευταὶ του, γύρω του ὁ λαὸς τῶν Χανίων, ὁ ὅποιος ποτὲ δὲν τὸν ἐγκατέλειπε, καὶ ἀντίκρου ἀπὸ τὴν βαθεῖαν αὐτὴν σιωπὴν, τὴν ὅποιαν διέκοπτον μόνον λυγμοί, οἱ φεγγοβολοῦντες λόφοι τῆς Κρήτης, ἐπάνω εἰς τοὺς ὁποίους ἐπερπάτησε κάποτε ἀρματολὸς καὶ οἱ ὅποιοι τὴν ὥραν τὸν προέλεπον μὲ πελώριες φωτίες, ἀρχηγὸν πλέον τῶν μεγάλων Ἑλληνικῶν ὀνείρων.

Ἦνοιξε τὸ στόμα του ὅπως τοὺς ὁμιλήσῃ, ὅπως τοὺς ἀποχαιρετήσῃ. Εἶχε τόσα νὰ εἶπῃ πρὸς τοὺς γύρω συνηγμένους, οἱ ὅποιοι τοῦ ἐνεθύμιζον τὴν πολυτάραχον ὅσον καὶ ὠραίαν ἠρωϊκὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, τῆς νεότητος πού ἐξηφανίζετο τὴν ὥραν ὑπὸ τὰς πρώτας λευκαζούσας τριχὰς τῆς κόμης!

Εἶχε τόσα πολλά νὰ τοὺς εἶπη... καὶ ὅμως... δὲν κατώρθωσε ν' ἀρθρώσῃ παρὰ τὰς δύο αὐτὰς λέξεις :

— Ἀγαπητοὶ συμπολίται...

Τίποτε ἄλλο...

Ἦτο ἡ μόνη στιγμή ἐμφανοῦς συγκινήσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐξαιρετικοῦ τούτου ἀνθρώπου!

* *

Τὴν ἐπομένην—5 Σεπτεμβρίου 1910—ὁ Βενιζέλος πατεῖ τὸ ἔδαφος τῆς ἐλληνικῆς πρωτευούσης. «Δὲν ἦτο ὑποδοχὴ—γράφουν τὴν ἄλλην ἡμέραν αἱ ἐφημερίδες—ἦτο κυριολεκτικῶς ἀποθέωσις. Καθ' ὅλον τὸ ἀπόγευμα τῆς χθὲς ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐκυριάρχησε τῶν Ἀθηνῶν. Διήλασε διὰ τῶν ὁδῶν ὡς Ρωμαῖος θριαμβευτῆς. Οὐδεὶς πολιτικὸς ἠτύχησε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς τὰς στιγμὰς τῶν μεγαλυτέρων θριάμβων του τοιαύτην αὐθόρμητον καὶ παράφορον λατρείαν». Ἀκριβῶς τὴν 6.30' τὸ ἀπόγευμα ὁ Βενιζέλος ἀπεβιβάζετο ἐκ τοῦ ἠλεκτρικοῦ εἰς τὸν σταθμὸν τῆς Ὀμονοίας. Χιλιάδες λαοῦ ἀναμένουν. «Θέλομε—ἀναφωνοῦν—νὰ δοῦμε τὸν Μεσσία!» Ἔτσι ἡ ἀναμονὴ πέρνει ἕνα βαθύτερον συμβολισμόν: Συμβολίζει τὴν προσδοκίαν τοῦ Ἔθνους. Ἀπὸ τὸν ἐξώστην τοῦ ξενοδοχείου «Μέγα» εἰς τὸ Σύνταγμα ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ὁμιλεῖ κατόπιν πρὸς τὸν λαόν. Παραθέτομεν ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τὰ οὐσιωδέστερα σημεῖα τῆς πρώτης ἐκείνης ἱστορικῆς δημηγορίας.

«Ὁ βίος κατέστη δυσχερέστατος διὰ τὰς μέσας καὶ ἀπορωτέρας τάξεις, μέγα μέρος καὶ δυστυχῶς τὸ ἀλκιμώτατον τοῦ ἄρρενος πληθυσμοῦ φέρεται μεθ' ὀρμῆς ἀκατασχέτου πρὸς τὴν μετανάστευσιν, ἡ ὁποία ἔλαβε χαρακτῆρα ἀληθοῦς ἐξόδου, εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, ἡ Ἑλλὰς ὑπεβιβάσθη βαθμηδὸν εἰς θέσιν μηδαμῶς ἀνταποκρινομένην οὔτε πρὸς τὸ παρελθόν της, οὔτε πρὸς τὰς ἐλπίδας μὲ τὰς ὁποίας ὁ κόσμος ἐχαιρέτισε τὴν ἀναγέννησίν της πρὸ αἰῶνος. Τὸ κράτος περιῆλθεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς ὀξυτάτην ἀντίθεσιν πρὸς πάντας σχεδὸν τοὺς ὁμόρους καὶ περιοίκους, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ὑλικὴ αὐτοῦ ἀδυναμία καὶ ἡ ἠθικὴ ἀνυποληψία ἔφεραν αὐτὸ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐφίσταται παντὸς εἶδους προπηλακισμοὺς καὶ νὰ ἀνέχεται τὴν παραβίασιν καὶ αὐτῶν τῶν διὰ συνθηκῶν ἡσφαλισμένων δικαίων του».

«Πρέπει νὰ ἐλπίσωμεν, ὅτι τὸ Στέμμα, συμμεριζόμενον τὸν τοιοῦτον παγκοίνως κατ' ἐπανάληψιν ἐκδηλωθέντα λαϊκὸν πόθον ἀπὸ ἐνὸς ἤδη ἔτους πρὸς ἀνόρθωσιν, θέλει ἀποφασίσει νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς

άνορθωτικῆς κινήσεως, ἥδη τουλάχιστον ὅτε αὕτη ἔλαβε καθαρῶς νόμιμον μορφήν, αὐτὸ πρῶτον προσαρμόζον τὴν πολιτείαν αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος».

«Δὲν ἔρχομαι ἐνταῦθα ὡς ἀρχηγὸς νέου καὶ ἐσχηματισμένου ἤδη κόμματος. Ἔρχομαι ἀπλῶς σηματοφόρος νέων πολιτικῶν ἰδεῶν καὶ ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτὴν καλῶ πάντας ἐκείνους, οἵτινες συμμαρίζονται τὰς ἰδέας ταύτας καὶ ἐμπνέονται ἀπὸ τὸν ἱερὸν πόθον νὰ ἀφιερώσωσι πάσας τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἰδεῶν τούτων». (Φωναί: Ὅλοι μαζί!)

«Ἡ ἐπανάστασις μου ἔκαμε τὴν τιμὴν νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἡ γνώμη μου ἦτο, ὅτι ὁ στρατὸς ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ τὸ ταχύτερον εἰς τοὺς στρατῶνας, ἵνα ἀφοσιωθῇ ὀλοφύχως εἰς τὸ ἐπιτελεῖν τὸ ἔργον τῆς στρατιωτικῆς ἀνασυντάξεως, ἀξιῶν πρὸς τοῦτο καὶ ἐπιβάλλων ἐν ἀνάγκῃ τὴν σύγκλησιν ἀναθεωρητικῆς βουλῆς».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοῦ λόγου του ὁ Βενιζέλος διακόπτεται ἀπὸ τὸ πλῆθος τὸ ὁποῖον βοᾷ.

«Συντακτικὴ θέλουμε, συντακτικὴ».

BENIZELOS: «Οἱ ἐκλογεῖς ἐκλήθησαν πρὸς συγκρότησιν διπλῆς ἀναθεωρητικῆς βουλῆς.»

ΛΑΟΣ: «Συντακτικὴ, συντακτικὴ.»

BENIZELOS. Ἐπαναλαμβάνω: Διπλῆς ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς!

ΛΑΟΣ: «Συντακτικὴ».

BENIZELOS: «Εἶπα ἀναθεωρητικῆς».

ΛΑΟΣ: (σιγή). Ὁ λαὸς εἶχεν ὑποταχθῆ.

Καὶ ὁ Βενιζέλος ἐξηκολούθησε.

«Δὲν παραγνωρίζω συμπολίται, τὰς δυσχερείας κατὰ τῶν ὁποίων ἔχει νὰ παλαίσῃ ὁ ἀνορθωτικὸς ἀγὼν διὰ νὰ στεφθῇ ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἡ Ἑλλὰς εἶχε κυβερνήτην. Δὲν τὸν εἶχεν ἀνακηρύξει ἡ φωνὴ ἀλλ' ἡ σιγὴ τοῦ πλῆθους.

Ἔως τότε οἱ ρήτορες τῶν παλαιοκομματικῶν ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ μέχρη τοῦ τελευταίου πολιτικάντου εἰς τοὺς λόγους των ὅταν τοὺς διέκοπτε ὁ λαὸς ἔλεγον: «Ὁρθῶς διέκοψεν ὁ ἀγαπητὸς συμπολίτης».

Μὲ τὸν Βενιζέλον δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιον.

Ὁ Λαὸς τὸν ἀπεθέωνε ἤθελε νὰ τοῦ τὰ παραδώσῃ ὅλα. Αὐτὸς ὁμῶς ἔλεγε:

— Ὁχι.

Αὐτὸς εἶχε πειθαργήσει τὸν λαόν, τὸν εἶχε ὑποτάξει.

Ἀπὸ ἐκείνην τὴν στιγμήν ἡ Ἑλλάς ἠσθάνθη τὸν κυβερνήτην. «Ἐκτιμῶμεν — ἔγραφε τὴν ἄλλην ἡμέραν ἡ «Πατρις» — τὴν δύναμιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν σταθερότητα τῶν φρονημάτων αὐτοῦ. Οἰσοδῆποτε ἄλλος εὐρισκόμενος πρὸ 30 χιλ. λαοῦ ζητοῦντος συντακτικὴν, οἰσοδῆποτε ἄλλος εὐρισκόμενος πρὸ 100 καὶ πλέον πληρεξουσίων συμμεριζόμενων τὴν συντακτικὴν ἐν τῇ συνελύσει, οἰσοδῆποτε ἄλλος εὐρισκόμενος πρὸ τῆς προσφερομένης παντοδυναμίας, θὰ ἐπεδίωκε νὰ συγκεντρώσῃ ἐγωϊστικῶς ὅλην αὐτὴν τὴν δύναμιν διὰ νὰ ἀρπάσῃ τὴν ἔξουσίαν καὶ νὰ καταστῇ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς λαϊκῆς κυριαχίας». Ὁ Δημήτριος Ράλλης ἔσπευσε νὰ δηλώσῃ: «Ὁ Βενιζέλος, συνταχθεὶς μὲ τὴν ὀρθὴν γνώμην ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρητικῆς, ἀπέφυγε τὰς δημοκοπίας καὶ ἐπέδειξε χαρακτῆρα, ἐμμείνας εἰς τὴν πορείαν, ἣν αὐτὸς ὡς εἰσηγητὴς τῆς ἰδέας τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐχάραξεν». Ἐν τούτοις ἡ ἄλλη μικρόνους καὶ μικρόψυχος φαυλοκρατία ἐπεζήτησε νὰ μειώσῃ τὴν τεραστίαν ἐντύπωσιν τῶν λόγων τοῦ Βενιζέλου. «Μᾶς προξενεὶ κατάπληξιν — ἐδήλωσεν κάποιος ἐπιφανῆς θεοτοκικὸς — ὅτι ὁ Βενιζέλος ἀπέφυγε νὰ τονίσῃ μετὰ ζωηρότητος τὰ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης, παρεστάθη ὑπὲρ τὸ δέον εἰρηνικός, ἐνῶ ἠδύνατο καὶ ὄφειλε νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀνάγκην διατηρήσεως τοῦ ἀσβέστου πυρὸς τῆς διεκδικήσεως τῶν ἐθνικῶν δικαίων.»! Τὰ «ἀσβεστον πῦρ», τὰ «ἐθνικὰ δίκαια», ἡ «διεκδίκησις» ἰδοὺ αἱ κεναὶ λέξεις μὲ τὰς ὁποίας ἔτρεφεν ἡ φαυλοκρατία τὸν λαόν. Μὲ αὐτὰς τὸν ἐδημαγώγει, τὸν παρεπλάνα καὶ τὸν ἔσυρεν εἰς δυστυχεῖς καὶ παραφόρους πολέμους, εἰς ἤττας, εἰς ἐθνικοὺς ἔξευτελισμούς.

Ἡ ἐντύπωσις τοῦ λαοῦ ἦτο ἀταπληκτικὴ. Νέοι ὀρίζοντες ἠνοίγοντο ἐνώπιόν του. Νέαι σκέψεις, νέοι παλμοὶ τὸν ἐτάρασσον. Δὲν ἐπρόκειτο πλέον περὶ τῶν συνηθεισμένων πολιτικῶν φανατισμῶν. Κανεὶς ἄλλοτε δὲν τοῦ εἶχεν ὁμιλήσῃ ἔτσι. Μὲ τὸν Βενιζέλον ὁ λαὸς ἐπανεύρισκε τὰ ἰδανικά του. Ἐπανεύρισκε τὰ ἰδανικά του. Ἐπανένια τὰς χαμένας του δυνάμεις. Εἴκοσι πέντε χρόνια πολιτικῆς σταδιοδρομίας δὲν διέψευσαν κατόπιν τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς πρώτης ἐκείνης στιγμῆς. Ὁ Βενιζέλος ἐπραγματοποίησεν ὅσα ὑπεσχέθη, περισσότερα ἀπὸ ὅσα ὑπεσχέθη. Ἡ Ἑλλάς ἦτο μικρὰ καὶ αὐτὸς τὴν ἐμεγάλωσεν. Ἡ Ἑλλάς ἦτο ἀτιμασμένη καὶ αὐτὸς τὴν ἐδόξασεν. Ἡ Ἑλλάς ἦτο δυστυχῆς καὶ αὐτὸς τῆς ἔδωκε τὴν εὐημερίαν.

Τὴν 6 Σεπτεμβρίου καὶ ἀκριβῶς τὴν 10:15' π. μ. ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἰσέρχεται διὰ πρώτην φορὰν ὡς ἀπλοῦς βουλευτὴς Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Βουλὴν, τὴν ὁποίαν ἐπέπρωτο νὰ λαμπρύνῃ καὶ νὰ δοξάσῃ. Ὁ Βενιζέλος—διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἱστορικῆς λεπτομερείας—εἰσηλθε διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰσόδου εἰς τὴν Βουλὴν καὶ συνωδεύετο ἀπὸ τοὺς βουλευτὰς Ἀλεξανδροῦν, Γρανίτσαν, Τσιριμῶκον, Ρέπουλην, Ξηρόν, Ροῦφον καὶ Σουμαρίαν. Συνεζητεῖτο τὸ περιμάχητον ζήτημα

ἌΟ γεννήσας τὸν νέον Μεσσιάν... Θεοτόκος!
κατὰ γελοιογραφίαν τῆς ἐποχῆς.

τοῦ ὄρκου πού θὰ ἔδιδαν οἱ βουλευταί. Συντακτικοὶ καὶ ἀναθεωρητικοὶ συνεπλέκοντο. Ὁ βουλευτὴς Καπετανάκης, ἐγειρόμενος μίαν στιγμὴν, προτείνει «ὅπως τὸ βῆμα τιμῆς ἔνεκεν δοθῆ εἰς τὸν ὑπέροχον ἐκ Κρήτης πολιτικόν, ἵνα ἀκουσθῆ ἡ γνώμη του». Ὁ Βενιζέλος, ἀτάραχος ἀπὸ τῆς θέσεώς του, λέγει (καὶ εἶναι οἱ πρώτοι λόγοι του ἐντὸς τῆς Βουλῆς, ἡ ὁποία ἔμελλε κατόπιν ν' ἀπηγήσῃ τοὺς κεραινοὺς τῆς εὐ-γλωττίας του).

— «Αὐτὴ εἶνε γνώμη τοῦ κ. συναδέλφου. Ἐγὼ ὅμως δὲν ἐζήτησα τὸν λόγον, διότι δὲν ἔχω νὰ εἶπω τίποτε σήμερον». Πραγματικῶς, ὁ Βενιζέλος εἶχε καθορίσει τὴν στάσιν τοῦ ἔναντι τοῦ ζητήματος κατὰ

ἌΟ Ἐλευθέριος Βενιζέλος

τὴν ἀγόρευσίν του τὴν προτεράϊαν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Ἐρνούμενος ἐκείνην τὴν στιγμήν νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ ἴδια ἐντὸς τῆς Βουλῆς, εἶδε ἕνα ἄπλοῦν ἀλλὰ ὑψηλὸν παράδειγμα ἐναντίον τῶν κούφων φλυαριῶν, αἱ ὁποῖαι ἕως τότε ἐβασίλευαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινοβούλιον. Ὀλίγον κατόπιν ἄλλως τε ὁ Βενιζέλος, χωρὶς νὰ διμλήσῃ, εὔρισκε τρόπον νὰ ἐκδηλώσῃ τὰς ἀντιλήψεις του—χειροκροτῶν τὸν βουλευτὴν Κ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος ἐκηρύχθη ἐναντίον τῆς συντακτικῆς καὶ ὑπὲρ τῆς εὐρείας ἀναθεωρητικῆς. Ἀλλὰ ἀξίζει, διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πρώτης ἐκείνης κοινοβουλευτικῆς ἐμφανίσεως τοῦ Βενιζέλου νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἕνα ἐπεισόδιον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ μακαρίτη Δ. Ράλλη. Τῇ εἰσηγήσει τοῦ Βενιζέλου, ὁ βουλευτὴς Ἄπ. Ἀλεξανδροῦς, ὑπέβαλε πρότασιν ὅπως ἡ συζήτησις περὶ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Σώματος ὡς συντακτικοῦ ἢ ἀναθεωρητικοῦ ἀναβληθῆι μέχρις ἐξελέγξεως τοῦ κύρους τῶν ἐκλογῶν. Ὁ Ράλλης ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Βενιζέλον νὰ ἐγερθῆ καὶ νὰ διευθυνθῆ πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ὁ Ράλλης ὅμως μόλις ἐπλησίασεν ὁ Βενιζέλος, εἶπε χειρονομῶν νευρικώτατα:—Ἐπ' αὐτῆς τῆς προτάσεως οὔτε συζήτησιν δέχομαι. Καταπλαγεὶς ὁ Βενιζέλος ἐκ τῆς τοιαύτης συμπεριφορᾶς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν θέσιν του καὶ περιορίσθη νὰ παρατηρήσῃ πρὸς τοὺς φίλους του, ὅτι παρ' ὄλην τὴν ἡλικίαν του τὰ νεῦρα τοῦ ἀττικάρχου δὲν ἔχουν κατευνασθῆ. Ὀλίγον κατόπιν ὁ Ράλλης—ψυχρόμητος ὅπως ἦτο—μετεμελήθη καὶ καλέσας τοὺς φίλους του ὑπέδειξεν ὅπως κἀνουν τὴν πρότασιν δεκτὴν. Πράγματι, κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ψηφοφορίαν, ἡ πρότασις Ἀλεξανδροῦ ἐγένετο δεκτὴ διὰ ψήφων 148 κατὰ 121.

* *

Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας ἀπέδειξε πόσον δύσκολον ἦτο νὰ διοικηθῆ ἡ Βουλὴ. Ἡ κυβέρνησις Δραγοῦμη δὲν ἐστέκετο πλέον καλὰ εἰς τοὺς πόδας της, οὐδὲν κόμμα εἶχε ἰδίαν πλειοψηφίαν καὶ—ὄπερ σπουδαιότερον—τὰ πνεύματα ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Βουλῆς ἐστρέφοντο πλέον καταφανῶς πρὸς τὴν κολοσιαίαν μαγνητικὴν δύναμιν τοῦ Βενιζέλου. Ὁ παλαιοκομματισμὸς διεῖδε τὸν κίνδυνον καὶ προσεπάθει νὰ τὸν ματαιώσῃ διὰ διαφόρων μικροχαρῶν τεχνασμάτων. Οὕτω, ἐρότεινε τὸν σχηματισμὸν ὑπηρεσιακῆς κυβερνήσεως. Ὁ Βενιζέλος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, διότι προσφυγὴ εἰς τοιοῦτον μέτρον θὰ ἦτο—εἶπε πρᾶξις ἀντικοινοβουλευτικῆ.

Ἐν τέλει τὰ κόμματα ἀπέσυραν τὴν πρότασιν των, διότι καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν ἀπέκρουσε. Ἡ κατάστασις ἐφέρετο πλέον πρὸς τὴν μόνην φυσιολογικὴν λύσιν της: τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως Βενιζέλου.

Τὴν 27 Σεπτεμβρίου ἡ ἔθνοσυνέλευσις ἐξέλεξε διὰ μικρᾶς πλειοψηφίας πρόεδρον αὐτῆς τὸν Κ. Ἔσλιν. Δύο ἡμέρας κατόπιν ἡ κυβέρνησις Δραγοῦμη ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν της. Ἡ ὑπουργικὴ κρίσις διήρκεσε ὑπὲρ τὴν ἑβδομάδα, αἱ ἀπόπειραι σχηματισμοῦ ὑπουργείου ἔβησαν ἀνάγνησιν, αἱ λαϊκαὶ ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου ἐκδηλώσεις ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν μορφὴν ἐξεγέρσεως. Τότε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐκάλεσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τὸν ἀρχηγὸν τῶν φιλελευθέρων. Ἡ πρώτη συνάντησις ἐγένετο τὴν 1 Ὀκτωβρίου.

Ἐνῷ ὁ ἀπασπιστὴς τοῦ ἀνήγγειλε τὸν Βενιζέλον, ὁ μονάρχης ἔχων πεῖραν τῆς νεοελληνικῆς ἐξυπνάδας τριῶν γεννεῶν ἔλεγε ἀπὸ μέσα του:

«Ἀκόμη ἓνας πολὺ ἐξυπνος».

Ὁ Γεώργιος μετροῦσε τὸν συνομιλητὴν τοῦ. Πίσω ἀπὸ τὰ γυαλιὰ ἐρενοῦσε τὸ βλέμμα, πίσω ἀπὸ τὰς λέξεις τὴν ψυχὴν.

Ὁ Βενιζέλος δὲν ἔκρουβε τίποτε, εὐλικρινὴς καὶ ἀπερίφραστος εἶπε πρὸς τὸν βασιλέα:

«Μεγαλειότητε! δύο δρόμοι ἀνοίγονται: Ἡ ἐπάνοδος εἰς τὸ πρόην καθεστῶς καὶ ἡ ἀγοσά πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν. Ἐὰν τὸ σέμμα τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος, σὰς ὑπόσχομαι ὅτι ἐντὸς δύο ἐτῶν ἡ Ἑλλάς θὰ εἶναι ἀγνώριστος.

Τὸ ὕφος τοῦ αὐτοῦ ἦτο ἐντελῶς νέον διὰ τὸν ἀνακτα. Ὁ Γεώργιος ἐγοητεύθη. Ἐνώπιόν τοῦ εἶχε ἓναν ἄνδρα τελείως διάφορον ἀπὸ ὅσους εἶχε ἰδῆ μέχρι τῆς στιγμῆς.

Ὁ ἀμλετισμὸς τοῦ Θεοτόκη τὸν ἔκανε πάντοτε νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ἡ ὀρηκτικότης τοῦ Ράλλη ἐχάνετο εἰς ἀκαταστασίαν σκέψεων καὶ πράξεων. Ἡ σοβαρὰ νοημοσύνη τοῦ Ζαῆμη συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἀφήνῃ τὰ πράγματα ὅπως τὰ εὗρηκε, ἓνα εἶδος ἀδρανεῖας. Ὁ Δραγοῦμης τοῦ ἦτο ἀκατάληπτος.

Μὲ τὸν Βενιζέλον τὰ πράγματα ἤλλασον ὄψιν. Τοῦ παρουσιάετο ἓνα νέον πνεῦμα, ἔβλεπε ἓνα νέον ἦθος, ἤκουε μίαν νέαν γλῶσσαν. Ἐνα νέον αἴσθημα τὸν ἐπλημμύριζε τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἠσθάνετο τὴν Ἑλλάδα ἀναγεννωμένην.

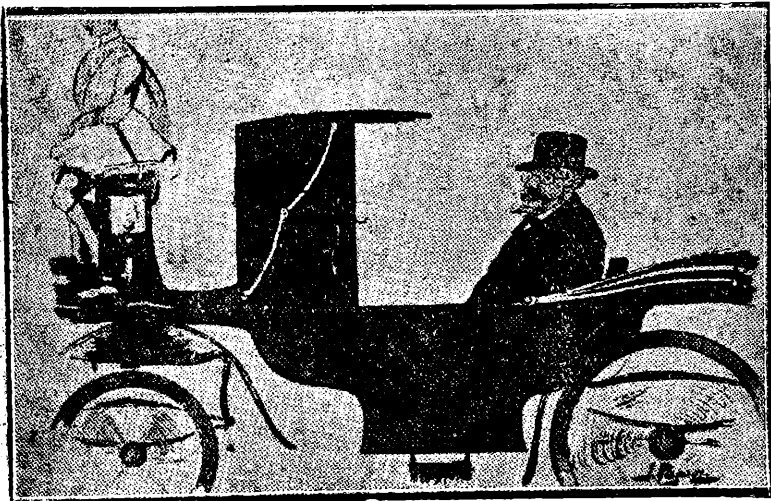
Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς, τὴν ἐπομένην δὲ ἐκάλεσε τὸν Βενιζέλον ἐκ νέου. Ἦκουσε τοὺς μὲν καὶ τὸν δὲ καὶ ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τοῦ Βενιζέλου. Τοῦ ἀνέθεσε τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως. «Κατὰ τὴν σημερινὴν μεταμεσημβρινὴν συνάντησιν τοῦ κ. Βενιζέλου μετὰ τοῦ βασιλέως—ἔλεγε τὸ ἐκδοθὲν διάγγελμα—ἡ Α. Μ. εὐηρεστήθη νὰ ἀνακοινώσῃ ὅτι μελετήσας καλῶς τὰ λεχθέντα αὐτῷ ὑπὸ τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων, κατέληξεν εἰς τὸ νὰ ἐγκρίνῃ

καθολοκληρίαν τὰς γνώμας τοῦ κ. Βενιζέλου, καὶ ἀπεφάσισε, τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ εἰρηνικοῦ ἀγῶνος, νὰ περιβάλῃ, τὸν κ. Βενιζέλον μὲ τὴν ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐκτεθέντος εἰς τὴν Α. Μ. προγράμματός του. Ἐνάκτορα Ἀθηνῶν, 2. Ὀκτωβρίου, 1910.

Τὰ πράγματα ἦσαν καθαρὰ. Ὁ βασιλεὺς ἐγκατέλειπε τοὺς ἕως τότε ἀναξίους συμβούλους του καὶ ἐστρέφετο πρὸς τὸν νέον, ἐκλεκτὸν τοῦ λαοῦ. Οὐδέποτε ἄλλοτε κατὰ τὰ πενήντα χρόνια τῆς βασιλείας του ὁ Γεώργιος εἶχεν ἐκδόσει παρόμοιον διάγγελμα. Τὸ ἔγγραφον θὰ παραμείνῃ ἱστορικόν. Δι' αὐτοῦ ἕνας βασιλεὺς ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς μᾶς πολιτικῆς ἐπαναστάσεως! Τὴν 5. Ὀκτωβρίου ἐσηματίζετο ἡ πρώτη ἐν Ἑλλάδι βενιζελικὴ κυβέρνησις. Ἴδου ὁ κατάλογος τῶν ὑπουργῶν: Ἐλ. Βενιζέλος, πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν, Ε. Ρέπουλης Ἐσωτερικῶν, Ν. Δημητρακόπουλος Δικαιοσύνης, Λ. Κορομηλᾶς Οἰκονομικῶν, Ἀπ. Ἀλεξανδρῆς Παιδείας, Ἱ. Γρουπάρης Ἐξωτερικῶν. Ὁ Ἐμ. Μπενάκης ὠρίσθη ὅτι θ' ἀνελάμβανε τὸ ἀνιστῶμενον ὑπουργεῖον τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας. Ὅλα τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως ἐγένοντο διὰ πρώτην φορὰν ὑπουργοί. Οἷτω, ἐπραγματοποιεῖτο κατὰ γράμμα ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἔξουσία: περιήρχετο εἰς νέους ἄνδρας. Ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου παρουσιάσθη ἐνώπιον τῆς βουλῆς τὴν 8. Ὀκτωβρίου καὶ προέβη εἰς βαρυσημάντους προγραμματικὰς δηλώσεις. «Ἡ νέα κυβέρνησις—ἔλεγον μεταξύ τῶν ἄλλων αἱ δηλώσεις—ἔχουσα γνώμονα πάσης αὐτῆς ἐνεργείας τὸ δημόσιον συμφέρον, ἀσφαλίζουσα δὲ συγχρόνως τὴν ἀμερόληπτον ἐφαρμογὴν τῶν ἤδη κειμένων νόμων καὶ πρὶν ἢ οὔτοι μεταρρυθμισθοῦν ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ ἀνορθωτικοῦ προγράμματος καὶ παρέχουσα αὐτῇ πρώτη τὸ παράδειγμα τῆς πρὸς τοὺς νόμους εὐλαβεῖν καὶ τῆς ἀπαλύτου πρὸς αὐτοὺς ὑποταγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐτοιμῆ διὰ τοῦτο νὰ ἐπιβάλῃ τὸ κράτος καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν κατὰ πάσης ἀντιθέσεως εἴτε ἀτόμων, εἴτε ὁμάδων, ἔχει τὴν πεποίθησιν ἢ νέα κυβέρνησις ὅτι θὰ ἐπιτελέσῃ οὔτω τὸ πρῶτον ἀσφαλὲς βῆμα πρὸς τὴν ἐπιδιωκομένην ἀνορθώσιν τοῦ κράτους...».

Ὁλόκληρος ὁ Βενιζέλος, ὡς πνεῦμα, ὡς χαρακτήρ, ὡς θέλησις, ὑπάρχει μέσα εἰς αὐτὰς τὰς δηλώσεις. Ἐπιβολὴ τῶν νόμων, ὅχι ὁμως διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ μὲ τὸ ἄνωθεν παράδειγμα τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς ὑποταγῆς εἰς αὐτοὺς, ἴδου εἰς δύο λέξεις τὸ πρόγραμμα τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς ἀνορθώσεως. Ἐπηκολούθησαν μακρὰ καὶ σφοδρὰ συζητήσεις διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς συνελύσεως ὡς ἀναθεωρητικῆς ἢ συντακτικῆς, κατὰ τὴν σχετικὴν ψηφοφορίαν. ὅμως δὲν ὑπῆρχεν ἀπαρτία. Ὁ

παλαιοκομματισμός ἔπαιξε τὸ αἰώνιον παιγνίδι του. Ἡ κυβέρνησις ἔσπευσε νὰ παραιτηθῆ. Τότε ὅμως ὁ λαὸς ἐξηγέρθη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἑλλάδος, ἀπειλητικὰ συλλαλητήρια συνεκροτήθησαν παντοῦ, εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ ἀναβρασμὸς ἦτο μέγας. Ὁ Θεοτόκης, ὁ Μαυρομιχάλης ὁ Ράλλης καθ' ἣν στιγμὴν μετέβαιναν εἰς τὴν Βουλὴν ἀπεδοκιμάσθησαν ἀγρίως. Διαδηλωταὶ ἐφθάναν μέχρι καὶ κάτω τῶν ἀνακτόρων. Εὐτυχῶς ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἠγούρνει ἐπὶ τῶν θελήσεων τοῦ λαοῦ. «Ὁ λαὸς—εἶπε—δύναται νὰ εἶναι ἡσυχος. Δὲν ἀποδέχομαι τὴν παραίτησιν τοῦ Βενιζέλου». Τὴν 11 Ὀκτωβρίου ἡ Βουλὴ ἔδιδε ψήφον ἀνοχῆς πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὁ Βενιζέλος ὅμως δικαίως τὴν ἔκρινε ἀνεπαρκῆ διὰ τὸ ἔργον του καὶ τὴν ἐπομένην ἐτοιχοκόλλει εἰς τὴν κλειστὴν ἐξώθυ-

Ὁ κ. Βενιζέλος μεταβαίνων διὰ πρώτην φοράν εἰς τὰ ἀνάκτορα.

ραν τοῦ βουλευτηρίου τὸ β', διάταγμα τῆς διαλύσεως. Αἱ νέα ἐκλογαὶ ὤρizzοντο διὰ τὴν 28 Νοεμβρίου. Τότε ἤλθεν εἰς φῶς τὸ γεγονός ὅτι τὸ στέμμα εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παράσχει ἐν λευκῷ τὴν διάλυσιν, εἰς τὸν Βενιζέλον, ὁ ὅποιος ἀνευ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀπορρήτου τούτου ὄρου, ἀπέκρουσε τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς. Τὰ παλαιὰ κόμματα, μολονότι ἀνέμεναν τὴν διάλυσιν, προσεποιήθησαν κατάπληξιν, τὴν ἔχαρ-ακτήρισαν ὡς προαξικόπημα καὶ ἠρνοῦντο πρὸς στιγμὴν νὰ τὴν πιστεῦ-σουν. Ὁ Ράλλης, θεατρικώτατα, ἐπῆγε μόνος του περὶ νὰ ἀναγνώσῃ

τὸ τοιχοκολληθὲν διάταγμα διὰ καὶ ...βεβαιωθῆ! Ὁ Θεοτόκης, ἐνῶ δύο ἡμέρας πρὶν ὑπεστήριξε μετὰ τῶν φίλων του ἐν τῇ Βουλῇ ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς διαλύσεως, τώρα ἐξηγήρετο κατ' αὐτοῦ καὶ ἔρριπτε τὴν ἰδέαν τῆς ἀποχῆς ἐκ τῶν ἐκλογῶν. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ συμφώνησαν μαζί του. Τὸ ἄλιβερότερον ἦτο ὅτι συμφώνησε καὶ ὁ Γούναρης διὰ λόγους κομματικῆς πειθαρχίας. «Ποῖον κῦρος—εἶπε—δύναται νὰ ἔχη τὸ νέον Σύνταγμα ὅταν ψηφισθῆ ἀπὸ Βουλὴν, τῆς ὁποίας δὲν μετέχουν ὁ Θεοτόκης, ὁ Ράλλης καὶ ὅλοι οἱ σοβαροὶ κοινοβουλευτικοὶ ἄνδρες τοῦ τύπου ;» Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς διαφαίνεται ἡ παλαιοκομματικὴ νοστοροπία τοῦ πολιτικοῦ, τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις πολλοὶ ἐπίστευαν ἕως τότε ὡς νέον ἄνδρα.

Τὸ κῦρος τοῦ κοινοβουλίου δὲν προήρχετο ἀπὸ τὸν λαὸν ἀλλ' ἀπὸ τοὺς πέντε δέκα «σοφοὺς» κοινοβουλευτικοὺς ἄνδρας. Ἀντίληψις καθαρῶς ἀντιδημοκρατικὴ, ἀντιδημοκρατικὴ, καὶ ἐν ταυτῇ καὶ ἀντιστακτικὴ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Δ. Γούναρης ἔστρεφεν ὀριστικῶς τὰ νῶτᾶ πρὸς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὁποίας ἐπηγγέλθη τὸν πρόδρομον, καὶ συνεταύτιζε τὴν πολιτικὴν τύχην του μετὰ τῆς φαυλοκρατίας. Ἦτο καὶ αὐτὸς καταδικασμένος. Ὅπως δὴ ποτε ὀπισθεν ὄλης ἐκείνης τῆς τεχνιτῆς ἐξάψεως τοῦ παλαιοκομματισμοῦ δὲν ὑπῆρχε παρὰ ὁ ὤμους φόβος τῆς ἐκλογικῆς ἥττης. Εἰς αὐτὸν ὀφείλετο ἡ ἰδέα τῆς ἀποχῆς. Οὕτε ὁ Γούναρης, οὔτε οἱ ἄλλοι «σοβαροὶ ἄνδρες» ἐπρόκειτο καὶ μετέχοντες τῶν ἐκλογῶν νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ὁ λαὸς εἶχε ἤδη λάβει τὴν ἀπόφασιν νὰ τοὺς σαρώσῃ ὀριστικῶς ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο ἡ ἀποχὴ τῶν ἐκ τῶν ἐκλογῶν δὲν συνεκίνησε κανένα καὶ ἐπέρασεν ἐντελῶς ἀπαρατήρητος. Τὸ κόλλο —προτοφανὲς εἰς τὰ πολιτικά τῆς χώρας— δὲν ἔπιασε. Τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ἦτο μία αὐτοκτονία.

Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 28ης Νοεμβρίου διεξήχθησαν μὲ ἀπόλυτον εὐκοσμίαν καὶ τάξιν. Τὰ ἐκλογικὰ τερτίπια τῆς φαυλοκρατίας εἶχον πλέον καταλυθῆ. Ὁ παλαιοκομματισμὸς ἐκήρυξε ἀποχὴν, ὁ λαὸς ὅμως δὲν ὑπήκουσε εἰς τὸ κήρυγμα. Προσῆλθεν ἀθρόως εἰς τὰς κάλπας.

Ὁ Βενιζέλος εἶχε ἀναπτύξῃ τὸ πρόγραμμα τῆς κυβερνήσεως εἰς δύο μνημειώδεις λόγους του εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Λάρισσαν. Ὁ λόγος τῶν Ἀθηναίων μεστὸς διδαγμάτων ἀποτελεῖ τὸ ἐν μέρος τοῦ προγράμματός του. Ἴδου μερικὰ περικοπαὶ τοῦ λόγου του τούτου.

«Δὲν ὑπόσχομαι, ὅτι ἀπὸ μαῶς ἡμέρας εἰς ἄλλην ἢ Κυβερνήσις θὰ φέρῃ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, διότι μακρῶς οὔσης τῆς νόσου, μακρὰ θὰ εἶνε καὶ ἡ θεραπεία αὐτῆς. Ἐπαγγέλλομαι μόνον πρὸς ὑμᾶς ὅτι ἡ θε-

ραρεία μέλλει νὰ εἶνε μακρά, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, ἀφ' ἧς ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἢ ἀνορθωτικὴ Κυβέρνησις, ἐμφανῆς καθίσταται ἡ μεταβολὴ τῶν κυβερνητικῶν μεθόδων.

» Ἐνθυμεῖσθε πρὸ δύο καὶ ἡμισυ μηνῶν, ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθον ἐκ Κρήτης, ὅταν ἐδῶ πολυπληθὺς ὁ λαὸς ἦλθε ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τούτου τίνα γνώμην εἶχον περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ σώματος, καὶ ὅταν μέγα μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶχε παρασυρθῆ παραπλανηθὲν ὑπὲρ τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως, νομίζον ὅτι δι' αὐτῆς μόνον θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ἀνόρθωσις, ἐνθυμεῖσθε, ὅτι ἀντετάχθη ἀκάμπτως κατὰ τῆς Συντακτικῆς, εἰπὼν ἐπανειλημμένως, ὅτι μόνον διὰ τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς ἦτο δυνατόν ν' ἀχθῆ εἰς αἴσιον πέρασ ὁ ἀνορθωτικὸς ἀγών, ἐνῶ διὰ τῆς Συντακτικῆς θὰ ἐροῖπτετο τὸ κράτος εἰς νέαν ἐπαναστατικὴν τρικυμίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ καταποντισθῆ τὸ ἀσθενὲς σκάφος του.

» Ἐξέθηκα δὲ εἰς ἡμᾶς τὰς ἀρχὰς ὑπὸ τὰς ὁποίας μέλλω νὰ πολιτευθῶ. Εἶπον πρὸς ὑμᾶς ὅτι πρῶτιστον καθῆκον τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς εἶναι νὰ θυσιάζῃ τὸ ἀτομικὸν συμφέρον τοῦ κόμματός του χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος. Εἶπον προσέτι ὅτι δευτερον καθῆκον τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς εἶναι νὰ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν πάντοτε καὶ πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω, ἀδιαφορῶν ἐὰν πρόκειται ἐκ τούτου νὰ γίνῃ δυσάρεστος.

» Εἶπον συγχρόνως, ὅτι τῶν ἀρχόντων πρῶτιστον καθῆκον εἶναι νὰ δίδωσι τὸ παράδειγμα τῆς πλήρους ὑποταγῆς καὶ εὐλαβείας εἰς τὰ κελεύσματα τῶν νόμων, διὰ νὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλωσιν τὴν τήρησιν αὐτῶν εἰς τοὺς ἀρχομένους, Ἡ κυβέρνησις εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀρχὴν μόλις ἀπὸ 50 ἡμερῶν καὶ δικαιούται μετὰ θάρρους νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι κατὰ τὸ βραχὺ τοῦτο διάστημα δὲν ὑπάρχει μία πράξις τῆς ἡ ὁποία ν' ἀποβλέπῃ εἰς συμφέροντα κομματικὰ ἢ συμφέροντα ὁμάδος ἐπὶ θυσίᾳ τῶν κοινῶν συμφερόντων. Ὅσακις ὑπῆρξεν ἀνάγκη ἐλέχθη πρὸς ὑμᾶς ἡ ἀλήθεια καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ἦτο αὕτη ἀρεστή.

» Κατὰ τὸ βραχὺ τοῦτον διάστημα ἐφηρημώθησαν οἱ νόμοι καὶ διὰ τοὺς ἰσταμένους ὑψηλὰ καὶ διὰ τοὺς ἰσταμένους χαμηλά, ἐφηρημώθησαν οἱ νόμοι ἐξ ἴσου διὰ πλουσίους καὶ δι' ἀπόρους. Ἡρῆσεν δὲ μορφωμένη γενικῶς ἡ ἐμπιστοσύνη ὅτι τοῦ λοιποῦ ἡ δικαιοσύνη θὰ ἀπονέμεται ἐξ ἴσου πρὸς ὅλους.

» Μένει ἀκόμη ν' ἀποδειχθῆ βεβαίως ἡ τετάρτη πολιτικὴ ἀρχή μου, καθ' ἣν ἐν τῶν πρώτων καθηκόντων τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς εἶναι ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν οὐχὶ ὡς εἰς σκοπὸν, ἀλλ' ὡς εἰς μέσον πρὸς

πραγματοποίησιν ὑψηλοτέρου σκοποῦ, μηδέποτε σπεύδων εἰς ἄνάληψιν τῆς ἀρχῆς ἂν τοῦτο πρόκειται νὰ γίνῃ ἐπὶ θυσία τῶν ἀρχῶν του, μηδέποτε δισταζῶν ν' ἀπορρίψῃ αὐτὴν ἂν ἡ διατήρησις τῆς ἐμελλε νὰ ἐξαγορασθῇ διὰ θυσίας τοῦ προγράμματός του, μένει, λέγω, ν' ἀποδειχθῇ ἂν ἐκ τῶν πραγμάτων θ' ἀποδειχθῇ συνεπὴς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἢ Κυβέρνησις. Ἄλλὰ νομίζω ὅτι τὸ βραχὺ παρελθόν, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ Κυβέρνησις εὐρίσκεται ἐν τῇ ἀρχῇ, παρέχει τὴν ἐγγύησιν ὅτι καὶ ἐν τῷ σημεῖῳ τούτῳ ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ καταπροδώσῃ τὰς ἐπαγγελίας τῆς.

»Ὅταν ἐξεργάγῃ ἡ ἐπανάστασις τοῦ παρελθόντος ἔτους, τῆς ὁποίας οὐδαμῶς μετεῖχον, ἀλλὰ τὴν ὁποῖαν ἐχαιρέτησα μετὰ χαρᾶς, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀπέφυγα, καίπερ προτραπείς, νὰ ἔλθω εἰς Ἀθήνας ὅπως ἀναμιχθῶ εἰς αὐτήν, διότι ἐνόμιζα ὅτι δὲν ἠδυνάμην ν' ἀπομακρυνθῶ ἄλλων ἱερῶν καθηκόντων τὰ ὁποῖα μὲ ἀπασχόλουν ἐν Κρήτῃ. Καὶ μόνον μετὰ παρέλευσιν ἕξ μηνῶν, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο περισταῖσα εἰς τὸ ἀδιέξοδον καὶ ἐξητεῖτο ἐπιβλητικῶς ἢ συνδρομῇ μου, ἀπεφάσισα νὰ ἔλθω διὰ νὰ ἐπιδιώξω, ὡς ἐδήλωσα, νὰ φέρω εἰ δυνατόν συνεννόησιν μεταξὺ τῶν διαφόρων παραγόντων, καθιστῶσαν δυνατὴν τὸν λῆξιν τῆς στρατιωτικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλιζούσαν τὴν συνέχισιν τῆς ἀνορθωτικῆς κινήσεως ὑπὸ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας.

»Ὅτε ἡ διατυπωθεῖσα ὑπ' ἐμοῦ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ, ἀπῆλθον καὶ πάλιν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν μου πατρίδα. Καὶ ὅτε ἐζητήθην νὰ λάβω μέρος εἰς τὰς ἐκλογὰς τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, ἐδήλωσα ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐγκαταλείψω τὰ ἐκεῖ καθήκοντά μου διὰ νὰ λάβω ἄλλα ὑπερβαίνοντα ἴσως τὰς δυνάμεις μου. Μόνον δὲ ὅταν διὰ τῶν ἐκλογῶν τῆς 8ης Αὐγούστου ὁ λαὸς διὰ δημοψηφίσματος ἀπετάθη πρὸς ἐμέ, ἐθεώρησα ὅτι ἦτο καθήκον μου νὰ ἔλθω ἐνταῦθα. Ἦλθον λοιπὸν καὶ ὠμίλησα πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἀθηναίων, διαλύσας τὰς ὑφισταμένας πλάνας ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα, ὃν εἶχεν ἡ συγκληθεῖσα ἐθνικὴ ἀντίπροσωπεία καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης ἐδέχθην τὸ βάρος τῆς ἀρχῆς. Πεντήκοντα ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνοδὸν μου εἰς τὴν ἀρχὴν ἔρχεται ἡ σειρὰ τοῦ λαοῦ διὰ νὰ ἐκφέρῃ τὴν ἐτυμηγορίαν του. Δικαιοῦμαι νὰ ἐλπίζω ὅτι ὁ λαὸς θὰ δώσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ ἀμέριστον πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος.

»Βεβαίως τὸ ἔργον τῆς Κυβερνήσεως τοῦ μέλλοντος δὲν εἶναι διόλου εὐχερὲς, μέλλει δὲ νὰ συναντήσῃ ἀκόμη δυσχερεῖας μεγαλυτέρας ἐκείνων αἱ ὁποῖαι συνητητήθησαν κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε βήματα τῆς ἀνορθωτικῆς Κυβερνήσεως. Ἄλλὰ τὸ ἔργον ὅσονδήποτε δυσχερὲς καὶ ἄ

Πρίγκιψ ΓΕΩΡΓΙΟΣ τῆς Ἑλλάδος.

εἶναι θὰ ἔλθῃ εἰς αἴσιον πέρας, ἐὰν ἔχῃ τὴν ἔμμονον ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ ὅπως ὑποστηρίξῃ αὐτό. Ἐκ τῆς ἡμῶν ἐξαρτᾶται νὰ ἀχθῇ εἰς αἴσιον πέρας ὁ ἀνορθωτικὸς ἀγών. Διότι ἡ Κυβέρνησις ὄλην τῆς τὴν δύναμιν ἔλκει ἐκ τῆς λαϊκῆς ὑποστηρίξεως ἐν συνδυασμῶν πρὸς τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Στέμματος, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀνορθωτικοῦ ἀγῶνος. Παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν εἰς ἣν εἶχον περιέλθῃ τὰ καθ' ἡμᾶς δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλετε παντάπασιν ὅτι θὰ ἀνατεῖλουν αἰσιώτεροι ἡμέραι, ἐὰν ὁ λαὸς ἐμμεῖνῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν, ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀνόρθωσιν.

»Τὰ σκάνδαλα τῶν καταχρήσεων καὶ τὰ αἴσχη τῶν ἄλλων ἀνομιμάτων, τὰ ὁποῖα δηλητηριάζουν τὴν ἀτμόσφαιραν κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας, ἀντὶ ν' ἀποθαρρύνουν ὑμᾶς, πρέπει τοῦναντίον νὰ ἐμπνέουν τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι ἤρχισεν ὁ ἐξαγνισμὸς, ἤρχισεν ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ ἀνόμου παρελθόντος καὶ ὅτι ἐκκαθαριζομένου τοῦ ἐδάφους πρόκειται ν' ἀνεγερθῇ ἐπὶ νέων βάσεων τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικὸν ν' ἀναποκριθῇ καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ καὶ πρὸς τὰς ἐλπίδας ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τὸ ἀνέστησαν πάλιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ πρὸς τὰς ἀξιώσεις ὀλοκλήρου τοῦ Ἔθνους».

Μνημειώδης ὁμως θὰ παραμείνῃ ἡ προεκλογικὴ του ἀγόρευσις τῆς Λαρίσσης εἰς τὴν ὁποίαν κατεδείχθη ὅτι ἡ νέα κυβέρνησις ἠννῶει νὰ στηρίξῃ τὴν δύναμίν της ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς τὸν λαὸν νὰ στρέψῃ τὴν προσοκὴν της. «Ἡ κυβέρνησις—εἶπεν ὁ Βενιζέλος—δὲν διστάζει νὰ κηρύξῃ, ὅτι ἐπιδιώκει ὅπως ἐν μέρος τῶν δημοσίων βαρῶν, τὸ ὁποῖον ὑφίστανται σήμερον οἱ ἀνίσχυροι ὄμοι τῶν ἀπορωτέρων τάξεων, μεταπέσῃ εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους ὄμους τῶν εὐπορωτέρων». Οὕτω, διὰ πρώτην φορὰν ἡ φορολογία ἐπρόκειτο νὰ θεμελιωθῇ ἐπὶ δικαιοτέρων βάσεων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἀκτημόνων καλλιεργητῶν, ὁ ἐργατικὸς κῶδιξ, ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις περιείχοντο εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς κυβερνήσεως. Ἐξ ἄλλου ὁ Βενιζέλος ἐξέθεσεν ἕνα νέον ἐθνικὸν πρόγραμμα, χωρὶς τὰς χιμαιρικὰς ἀοριστολογίας τοῦ παλαιοκομματισμοῦ, πρόγραμμα ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ σοβαρῶν ἐπιδιώξεων. Ἡ ἀγόρευσις τῆς Λαρίσσης ἔσχε πανευρωπαϊκὴν ἀπήχησιν. Ὁ Ἰταλὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Τιτόνι ἔλεγε πρὸς τὸν πρεσβευτὴν μας : Ἡ ἀγόρευσις τοῦ Βενιζέλου ἀποτελεῖ ἐμφάνισιν ἀληθοῦς πολιτικοῦ ἀνδρός, ὅστις συνέθεσε πραγματικὸν πρόγραμμα κυβερνήσεως ἄνευ συμβιβασμῶν καὶ κολακειῶν πρὸς τὰ πλήθη». Ὁ μόνιμος ὑφυπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας κ. Νικόλσον ἔλεγε πρὸς τὸν

ἐν Λονδίῳ πρεσβευτήν μας : «Ὁ Βενιζέλος εἶνε μέγα ἀπόκτημα διὰ τὴν Ἑλλάδα». Αὐτὴ ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐξέφρασεν εὐμενεστάτας κρίσεις. Ὁ λαός, ἂν καὶ δὲν ἐδημαγωγῆθη, ἐξέφρασε πανηγυρικῶς τὴν ἐμπιστοσύνην του. Ἐξελέγησαν φιλελεύθεροι ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους. Ἀληθὲς δημοψήφισμα.

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐνθουσιασθεὶς, ἔσπευσε νὰ δηλώσῃ : «Μὲ τὸν Βενιζέλον δὲν ὑπάρχουν κόμματα νὰ διαιροῦν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ τόπος ἀναγεννᾶται». Ἡ β'. ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ συνήλθεν ἐν Ἀθήναις τὴν 8 Ἰανουαρίου 1911. Πρόεδρος αὐτῆς διὰ ψήφων 249 ἐπὶ 276 ψηφισάντων ἐξελέγη ὁ βουλευτὴς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας Νικόλαος Στράτος. Ἀμέσως κατόπιν συνεστήθη τριακονταμελὴς ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἀναθεώρησεως τοῦ Συντάγματος μὲ πρόεδρον τὸν Στ. Δραγούμην, γραμματέα τὸν Κ. Ζαβιτσιάνον καὶ εἰσηγητὴν τὸν Κ. Ρακτιβάν.

Αἱ συζητήσεις ἤρχισαν τὴν 15 Φεβρουαρίου καὶ τὴν 23 Μαΐου τὸ νέον Σύνταγμα ἐψηφίζετο δι' ἀναστάσεως ἐν μέσῳ ἐπευφημιῶν καὶ χειροκροτημάτων. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἑλληνικὴ Βουλὴ εἶχεν ἐργασθῆ μὲ τοιοῦτον ρυθμόν.

Ἡ ἀπεραντολογία, ἡ κωλυσιεργία, ἡ κοῦφος ῥητορικὴ ἐπίδειξις—κληρονομία τοῦ φαυλοκρατικοῦ παρελθόντος—ἐξωστραχίσθησαν. Ὡς οὐσιωδέστερα συνταγματικὴ μεταρρυθμίσις δέον νὰ θεωρηθῆ ἡ τροποποίησις τοῦ ἄρθρου περὶ ἰδιοκτησίας. Διὰ τῆς τροποποιήσεως αὐτῆς κατελύετο ἡ τυραννία τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ ἡ ἀγροτικὴ καὶ μικροαστικὴ τάξις ἀνέκτων τὴν οἰκονομικὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἱστορικὴ ὑπῆρξεν ἡ περὶ ἰδιοκτησίας ἀγόρευσις τοῦ Βενιζέλου εἰς τὴν Βουλὴν. «Πλανῶνται—εἶπεν—ὄσοι νομίζουν ὅτι ἡ δύναμις τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος εἶναι νὰ μὴ βλέπῃ παντάπασιν τὸν κίνδυνον ὅστις ἔρχεται κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ἐκ τῶν κάτω, κίνδυνον τὸν ὁποῖον προλαμβάνει μόνον διὰ τῆς ἐγκαίρου ἱκανοποιήσεως τῶν τάξεων ἐκείνων τῶν ἐργατῶν, τῶν ἀποκλήρων τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ ἐγὼ διεκλήρῃσα τὴν ἀλήθειαν, καθ' ἣν ὅπου ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ἀντιστρατεύονται πρὸς τὰ οἰκονομικά, τὰ γεωργικά, τὰ ἀνθρωπιστικά καὶ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα τοῦ κράτους, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ὀφείλει νὰ ὑποχωρήσῃ, λαμβάνουσα ἀποζημίωσιν. Ἐγὼ εἰς πᾶσαν περίστασιν θὰ εἶμαι τὸ ἀσφαλέστερον ἔρεισμα τῆς τάξεως τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Ἀλλὰ τὸ θέλω τὸ καθεστῶς αὐτὸ ἀκίνητοῦν, δὲν τὸ θέλω μόνον εἰς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ διαρρυθμίσιν, ὅπως σωρευθῆ ἀιφνιδίως εἰς ἐρείπια. Ἀλλὰ τὸ θέλω ἀκολουθοῦν τὴν πρόοδον, προσαρμολοζόμενον εἰς τὰς καθ' ἡμέραν περιστάσεις, διότι μόνον ἔτσι θὰ βοηθήσῃ τὸ κράτος.

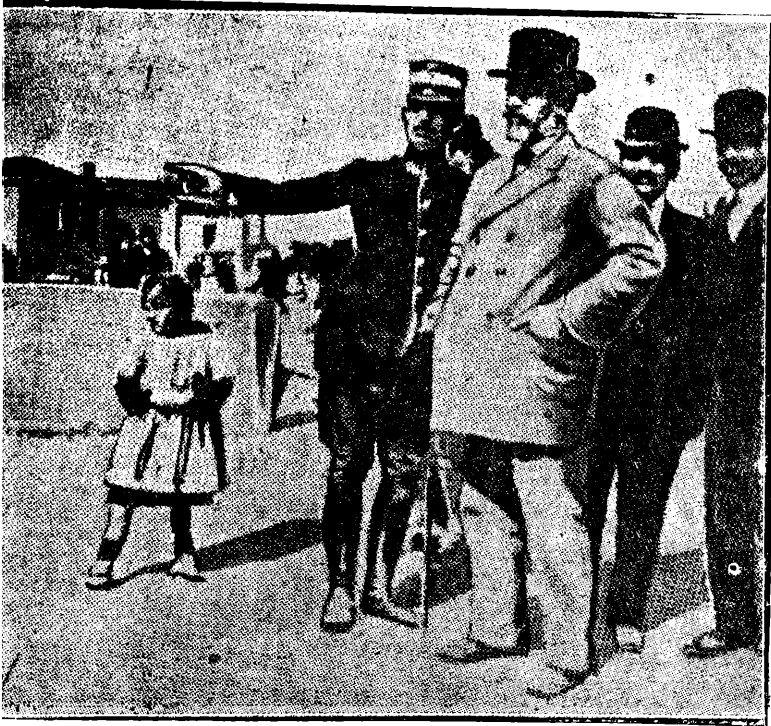
τοῦτο νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν». Τὸ φιλελεύθερον τοῦτο πρόγραμμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ Βενιζέλος ἐστήριξε εἰκοσιπέντε ὀλόκληρα ἔτη τὴν κοινωνικὴν του πολιτικὴν, εἶναι φανερὸν ὅτι οὔτε σήμερον δὲν ἔχασε τὴν ἀξίαν του καὶ τὴν ἐπικαιρότητά του.

* *

Τὴν 1 Ἰουνίου μεγάλη πρεσβεία ἐξ εἴκοσι ἐνὸς βουλευτῶν παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ἀνήγγειλε τὴν περὰ τωσιν τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Συντάγματος. Ὁ πρόεδρος τῆς συνελεύσεως Νικ. Στράτος ἐδήλου : «Κατηρτίσαμεν συνταγματικὸν χάρτην δι' οὗ ἐξασφαλίζεται τὸ ἀνεπηρέαστον τῆς Βουλῆς ἀπὸ τῶν διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν, ἐνισχύεται ἡ κατάλυσις παντὸς συναλλαγματικοῦ δεσμοῦ, ἐμπεδοῦται ἡ εἰς τοὺς θεσμοὺς ἡμῶν ἐπικράτησις τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου καὶ ἐδραιούται ἡ ἐξύψωσις τοῦ κοινοβουλίου εἰς τὴν περιωπὴν ἣτις ἀφηρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἀπὸ μακρᾶς σειρᾶς ἐτῶν». Ὁ Βενιζέλος ἐξ ἄλλου, θεωρῶν τὸ «νέον» Σύνταγμα, ὄχι ὡς σκοπὸν, ἀλλ' ὡς ἀφετηρίαν δράσεως, ἔσπευσε νὰ διακηρύξῃ : «Πρὸς διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ συνιστῶ εἰς αὐτὸν νὰ ἀρύεται ἐκ τοῦ παρελθόντος τὰ διδάγματα διὰ τὰς ὑποχρεώσεις τὰς μεγάλας, τὰς ὁποίας ἔχει, ὅπως κατορθώσῃ, ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ λαμπρὸν παρελθόν, νὰ καταστήσῃ τὸ παρὸν ἀνάλογον μὲ τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν καὶ κρεῖσσον τὸ μέλλον».

Πραγματικῶς ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἐπιδοθῆ ὀλοφύχως εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ μεγάλου τῆς πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ προγράμματος. Ἀληθινὰ θαύματα εἶχον συντελεσθῆ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν. Ὁ στρατὸς κατέστη πραγματικὸν ὄργανον ἀμύνης τῆς χώρας. Ἡ ἀπειθαρχία, ἡ πολιτικολογία ἐπατάχθησαν. Ὁ στρατηγὸς Σμολένσκης, θελήσας, νὰ ὑπερβῆ τὰ ὄρια τῆς δικαιοδοσίας του, παρεμερίσθη ἀμέσως. Ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, ὅπως ὁ πλωτάρχης Τσουνκαλᾶς καὶ ἄλλοι, προκαλέσαντες ἀντιπειθαρχικὰ ἐπεισόδια, ἐτιμωρήθησαν αὐστηρῶς. Πᾶς ἀξιωματικὸς ἀποπειρωμένος νὰ πολιτικολογήσῃ, ἐστέλλετο εὐθύς εἰς ἐπαρχιακὰ φρουράς. Οἱ πρωτεργαταὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1909 ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀφοσιωθοῦν εἰς τὰ καθαρῶς στρατιωτικά των καθήκοντα. Ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς διοικήσεως ἔπνευσε πνεῦμα ἐξυγιάνσεως. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἠνορθώθησαν μὲ ὑπουργὸν τὸν ἀείμνηστον Δ. Κορομηλᾶν. Διὰ πρώτην φορὰν ἔπειτα ἀπὸ ὀλοκλήρους δεκαετηρίδας ὁ δημόσιος προϋπολογισμὸς ἔκλειε μὲ πραγματικὸν περίσσευμα! Διὰ πρώτην φορὰν οἱ κεφαλαιοκράται ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλλουν φόρους, ἐνῶ ἀπ' ἑτέρου ὁ λαὸς ἀνεκουφίζετο κατὰ 31)2 ἑκατομ. χρυσῶν δραχμῶν ἐτησίως. Ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἀκτημόνων γεωργῶν

ισε νὰ συντελῆται. Ἐννέα ἑκατομμύρια χρυσῶν δραχμῶν διετέθη διὰ τοὺς ιδιοκτῆτας καὶ οὕτω διενεμήθησαν 300 χιλ. στρέμματα 4 χιλ. οἰκογενείας καλλιεργητῶν. Ἡ γῆ ἐπανεδίδετο εἰς τοὺς φυσικοὺς κυρίους. Παρὰλλήλως ἐλήφθησαν μέτρα ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων. Διὰ πρώτην φορὰν ἐν Ἑλλάδι ἐφηροῦζετο ἐργατικὴ νομοθεσία. Ἀνεγνωρίσθησαν τὰ ἐργατικὰ σωματεῖα, ἐψηφίσθησαν νόμοι ὑγι-

Ὁ κ. Βενιζέλος κατὰ μίαν ἐπίσκεψίν του εἰς Χαλκίδα τῷ 1910.

ς, ἀσφαλείας, ἡμερομισθίου, προστασίας γυναικῶν καὶ ἀνηλίκων πτωχῶν. Ὁ ἐργάτης ἐγίνετο ἰσότιμον μέλος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ὁς ἠνορθώθη ἡ δικαιοσύνη. Τὸ δικαστικὸν σῶμα ἀνέκτα τὴν ἠθικοῦ περιορῶν, ἡ ληστεία ἐξηλείφθη, ἡ ἀγροτικὴ ἀσφάλεια ἐπαθῆ. Ἐπιγραμματορικὴ ἔχει μείνη ἡ ἀναφώνησις τῶν ἀγροτῶν : «Τὰ ἰάφια μας καὶ τὰ ζῶα μας τὰ φυλάει ὁ Βενιζέλος».

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνδρῶσιν ἢ πρώτη κυβέρνησις Βενιζέλου παρεσκευάζε τὴν ἐθνικὴν μας ἀποκατάστασιν. Ποία ἦτο ἔως τότε ἡ ἑξωτερικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος; Τὰ σύνορά της ἐπερνοῦσαν μόλις τρεῖς ὥρας ἔξω ἀπὸ τὴν Λάριссαν, εἰς τὴν Μελοῦναν—σύμβολον τῆς ἐθνικῆς κατσαυχύνης μας. Πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἡπείρου δὲν εἶχαμεν ἰδικόν μας οὔτε κὰν ὀλόκληρον τὸ γεφῦρι τῆς Ἄρτας. Ἡ Κρήτη αἵματοκυλλέτο κάθε τόσο διὰ τὴν ἔνωσιν. Ὁ Τοῦρκος ἐτυρράνει ἑκατομμύρια ἀδελφῶν μας. Τὰ Πατριαρχεῖα ἐπροπηλακίζοντο. Οἱ ἀρχιχαμάληδες τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς ἠπειλοῦν. Δουλεία καὶ ἐξευτελισμός. Ὁ Βενιζέλος ἠσθάνετο τὸν πόνον τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ ἐξέσπα εἰς ματαίους ρητορισμούς. Τὰ κόμματα τὸν εἶχαν κατηγορήσει ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον ἐν Ἀθήναις λόγον του ὑπῆρξε πολὺ...φιλειρηνικὸς διότι δὲν ἔσυρε τὸ ἐθνικόν του πρόγραμμα εἰς τοὺς δρόμους. Τόσον ἐκαταλάβαιναν ἀπὸ σοβαρὰν καὶ θετικὴν διπλωματίαν. Τὸ 97 δὲν τοὺς εἶχε γίνοι μάθημα. Ἀλλὰ ὁ Βενιζέλος ἤδη ἀπὸ τῆς τρίτης ἡμέρας τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχεν ἐκδηλώσει πρὸς τοὺς ἐπιστηθίους φίλους του τὰς μυχίας του σκέψεις, «Ἐντὸς δύο ἐτῶν—τοὺς εἶπε—πρέπει νὰ γίνωμεν διπλάσι. Καὶ θὰ γίνωμεν». Ἐγίναμεν. Διὰ νὰ γίνωμεν ὅμως ἐχρειάσθη ὅλη ἡ πνοή, ὅλη ἡ δραστηριότης, ὅλη ἡ μεγαλοφυΐα ἐνὸς Βενιζέλου. Ὁ Βενιζέλος ἀνέλαβεν αὐτοπροσώπως τὰ ὑπουργεῖα Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν. Ἦρχισε μὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐνότητος εἰς τὸ στράτευμα. Διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν βασικὴν αὐτὴν προϋπόθεσιν τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς μας δὲν ἐδίστασε νὰ παραμερίσῃ κάθε πολιτικὴν διάκρισιν. Ἐχρησιμοποίησεν ὅλας τὰς ἀξίας ἀδιακρίτως φρονημάτων, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἀντιδραστικὸς ἀξιωματικὸς καὶ τοὺς ἐτοποθέτησεν ἀναλόγως τῆς εἰδικότητός των. Συνωμολόγησεν ἔπειτα δάνειον 110 ἑκατομμυρίων χρυσῶν φράγκων διὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Στρατοῦ. Ἐφερε τὴν γαλλικὴν στρατιωτικὴν ἀποστολὴν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἐντου καὶ τὴν ἀγγλικὴν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Τῶφφνελ. Ἀπὸ ἐνὸς ἔτους μετέκαλεῖτο ἡ στρατιωτικὴ ἀποστολὴ καὶ δὲν κατωρθοῦτο νὰ φθάσῃ. Ἀντέδρα ἡ Αὐλή. Ὁ βασιλεὺς εἶχε δεσμευθῆ ἔναντι τοῦ Κάιζερ. Ἀλλὰ ὁ Βενιζέλος ἐπέμεινε. «Ἐγώ —εἶπε πρὸς τὸν βασιλέα—θέλω νὰ ἔχω τὸ ταχύτερον 100 χιλ. ὀργανωμένου στρατοῦ. Ἡ Γαλλικὴ ἀποστολὴ θὰ ἔλθῃ». Ὁ βασιλεὺς ἀντελήφθη ὅτι δὲν ἐχώρει συζήτησις καὶ ὑπεχώρησεν. Ἡ ἀποστολὴ ἤλθε. Ἀμέσως ἤρχισεν ἡ ἀνασύνταξις τοῦ στρατοῦ. Αἱ μεραρχαὶ ηὔξήθησαν ἀπὸ τρεῖς εἰς τέσσαρας, σχολεῖα ὀργανώθησαν ἐφαρμογῆς τῶν διαφόρων ὄπλων. Παρελήφθη ὁ «Ἀβέρωφ», ἀφοῦ ἐπληρώθησαν αἱ δόσεις τῆς πληρωμῆς.

Ὁ Γεώργιος Θεοτόκης, ὀλίγον πρὶν, ἀπαντῶν εἰς ὄσους ἐζήτουν νὰ δημιουργήσουν στρατὸν ἀνώτερον τῶν 60 χιλ. ἀνδρῶν, εἶχεν εἶπει : «Αὐτὰ εἶνε ὄνειρα θερινῆς νυχτός». Ὁ Βενιζέλος ἐπραγματοποίησεν αὐτὰ τὰ ὄνειρα, τὰ ἐξεπέρασε μάλιστα. Δέκα πέντε μόλις μῆνας μετὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὴν ἐξουσίαν ἠδυνήθη νὰ βεβαιώσῃ τοὺς ἐκλογεῖς τῶν Πατρῶν : «Τὸ κράτος εἶνε εἰς θέσιν ἀπὸ σήμερον νὰ παρατάξῃ δύναμιν 110 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἥτις θ' αὐξηθῆ εἰς 140 διὰ τῶν νέων μέτρων». Ἐπειτα ὁ Βενιζέλος ἐτόλμησε κάτι ἐπικινδυνωδέστερον : ἔθεσε πάλιν τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ. Μόνον ἓνας Βενιζέλος, ἓνας ἄνθρωπος ἀνώτερος προσωπικῶν παθῶν καὶ ἐμποτισμένος ἀπὸ ἐθνικὰ ἰδεώδη, ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ τοῦτο. Τὸ νομοσχέδιον τῆς ἐπαναφορᾶς τῶν προικηπῶν ἤγειρε θύελλαν εἰς τὴν Βουλὴν. Ὁ βουλευτὴς Λακωνίας Μιχαλάς εἶπεν : «Ἡ σημερινὴ ἡμέρα εἶνε ἀπαρχὴ μεγίστων συμφορῶν διὰ τὴν πατρίδα μας».

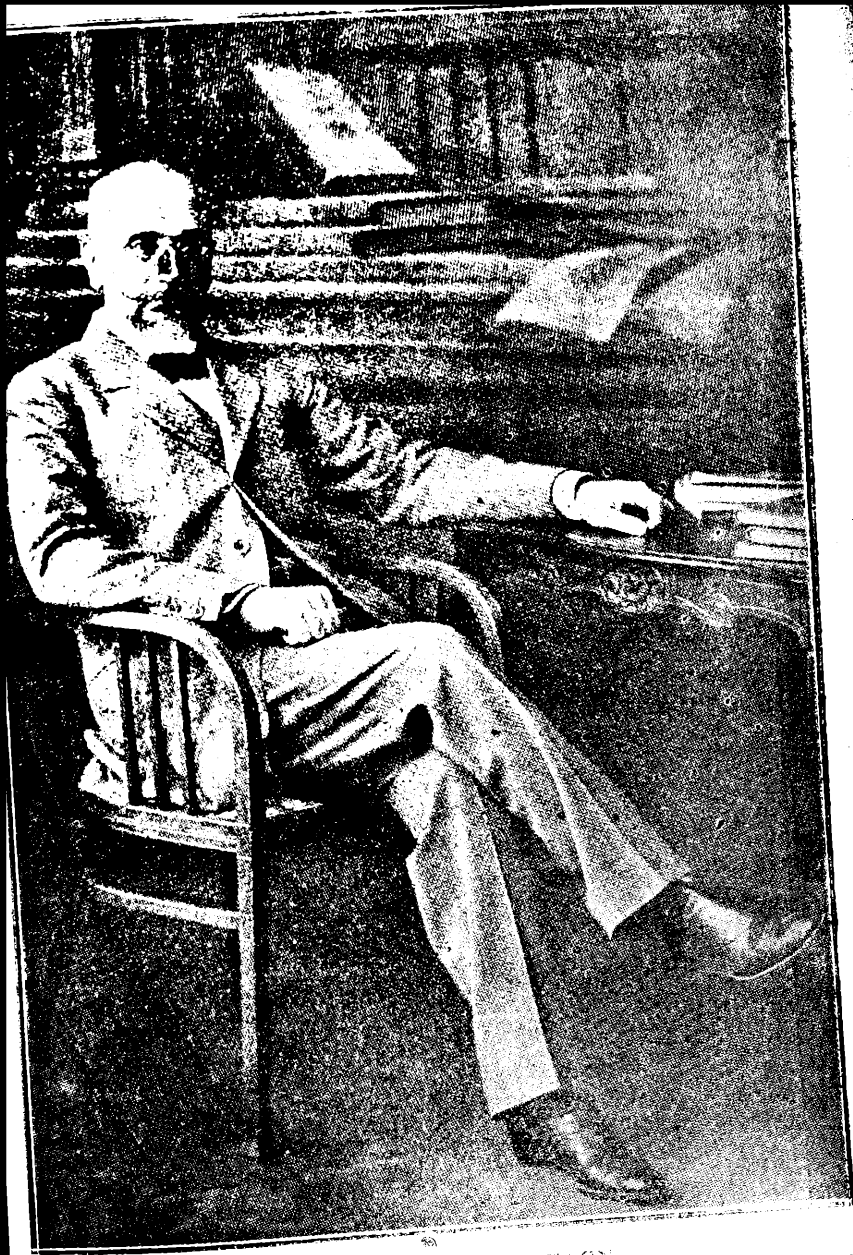
Ὁ Βενιζέλος ὅμως ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐθυσίαζεν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἔθνους τὰ πάντα. Δι' αὐτὸν δὲν ὑπῆρχον ἐχθροὶ καὶ φίλοι, ἀντιδραστικοὶ καὶ φιλελεύθεροι. Ὅλοι ἦσαν Ἕλληνες καὶ ὡς Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἐθεσε λοιπὸν τὸν Κωνσταντῖνον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἐπρόκειτο ἀργότερα νὰ πληρώσῃ ἀκριβὰ τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην χειρονομίαν του. Καὶ ἔκαμε τὸν Δούσμανην ἐπιτελάρχην καὶ τὸν Μεταξᾶν ὑπασπιστὴν του ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Ὅπως ἀνέθεσε κατόπιν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς τὸν Γ. Στρέϊτ, ἔστειλε τὸν Ν. Θεοτόκην πρεσβυτην εἰς τὸ Βερολίνον καὶ τὸν Σκουλούδην πληρεξούσιον εἰς Λονδίνον, διώρισεν τὸν Δραγούμην Γενικὸν Διοικητὴν Κρήτης καὶ τὸν Βοζίκην διοικητὴν Μυτιλήνης. Δὲν ἐδίστασε μάλιστα νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς Πατρινοὺς νὰ ἐκλέξουν τὸν Γούναρην. Αὐτὸς ἦτο — καὶ μένει πάντοτε ὁ Βενιζέλος : Μεγάλος πολιτικός, μεγάλος Ἕλληνας, μεγάλος ἄνθρωπος.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρηκολούθει μὲ ἀκοίμητον ἐνδιαφέρον τὸ ἀναδημιουργικὸν ἔργον τοῦ Βενιζέλου καὶ εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν ἐξεδήλωσε πανηγυρικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην του. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη μὲ τὰς ἐκλογὰς τῆς 12ης Μαρτίου 1912. Αἱ ἐργασίαι τῆς διπλῆς Βουλῆς εἶχαν λήξει, ὁ προορισμὸς τῆς εἶχεν ἐκπληρωθῆ. Μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ προϋπολογισμοῦ διελύθη. Αἱ νέαι ἐκλογαὶ ἦσαν αἱ τρίται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἐντὸς δύο ἐτῶν. Εἰς τὰς ἐκλογὰς τῆς 8ης Αὐγούστου 1910 ὁ παλαιοκομματισμὸς ἐδέχθη τὸ πρῶτον καίριον πλῆγμα, εἰς τὰς ἐκλογὰς τῆς 28ης Νοεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἀπέσχε διὰ νὰ μὴ συντριβῆ. Εἰς τὰς ἐκλογὰς τῆς 12ης Μαρτίου 1912 μετέσχε καὶ

συνετριβή. Πολλοὶ ἐνομίζαν—καὶ ἀρκετοὶ νομίζουν ἀκόμη — ὅτι ἡ ἀποχὴ τοῦ παλαιοκομματισμοῦ ἀπὸ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1910 ὑπῆρξεν ἕνα πολιτικὸν σφᾶλμα. Ἡ ἀλήθεια εἶνε, ὅτι ὑπῆρξεν ἀνάγκη κρυφθεῖσα ὑπὸ τὴν μάσκαν τῆς φιλοτιμίας. Ὁ Γούναρης, δικαιολογῶν ἀργότερα τὴν ἀποχὴν εἰς ἐπιστηθίους φίλους του, ὡμολόγησεν ὅτι αὕτη ὠφείλετο εἰς τὴν σαφῆ πρόβλεψιν τῆς πανωλεθρίας. Εἶνε ζήτημα, εἶπεν, ἂν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐσώζετο, πάντως ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ θ' ἀπετύγγαναν». Ὅπως οἷός ποτε αὐτὴν τὴν φορὰν μεταξὺ ἀποχῆς καὶ ἀγῶνος ὁ παλαιοκομματισμὸς ἐπροτίμησε τὸν ἀγῶνα. Ἀπεφάσισε νὰ παίξῃ τὴν τύχην του. Ἦνωσε λοιπὸν καὶ πάλιν τὰς κομματικὰς του δυνάμεις καὶ ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Ἐνεφανίσθη μὲ τὰ ἴδια πρόσωπα, μὲ τὰ ἴδια συστήματα καὶ μὲ τὰ ἴδια συνθήματα.

Οὐδεμίαν κοινὴν ἰδεολογίαν ἤνωσε τοὺς παλαιοκομματικοὺς ἀρχηγούς, ἀπεναντίας τοὺς ἐχώριζαν διαφοραὶ ἰδιοσυγκρασίας καὶ προσωπικὰ πάθη. Ἡ ἔνωσις τῶν ἦτο νόθος καὶ ἀνήθικος. Ὁφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἔνστικτον τοῦ κινδύνου καὶ εἰς τὸν ταπεινὸν πόθον τῆς ἐξοντώσεως τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου τῶν. Ἡ νίκη τῶν θὰ ἐσήμαινεν ἀναβίωσιν τῆς φαυλοκρατίας. Ὁ λαὸς ὠσφράνθη τὸν κίνδυνον καὶ ἐξετέλεσε τὸ καθήκον του. Αἱ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν μὲ μέγαν φανατισμὸν. Τὰ παλαιὰ κόμματα προσεπάθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὰ φαῦλα ἦθη, τὰ ὁποῖα εἶχε καταλύσει ἡ ἐπανάστασις. Ὁργάνωσαν παντοῦ βιαιότητος καὶ ἀσχημίας, ἔθεσαν εἰς ἐνέργειαν μεθόδους ταπεινῆς δημαγωγίας καὶ παραπλανήσεως. Ὁ λαὸς δὲν παρεπλανήθη. Τὴν νύκτα τῆς 12ης Μαρτίου ἡ φαυλοκρατία ἐξήρχετο συνετριμμένη ἐκ τῶν καλπῶν. Ἐκ τῆς ὀλότητος τῶν ὑποψηφίων τῆς περιεσώθησαν μόλις δέκα ἐννέα καὶ τρεῖς ἀνεξάρτητοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Δημ. Γούναρης. Ὁ Δημ. Ράλλης κατεψηφίσθη καὶ ἀπέτυχε—διὰ πρώτην φορὰν ἔπειτα ἀπὸ τριακονταετῆ πολιτικὸν βίον. Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 12ης Μαρτίου ἀπέβησαν θριαμβευτικὸν δημοψήφισμα ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως.

Ταυτοχρόνως μὲ τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐκλογὰς διεξήχθησαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐκλογαὶ καὶ ἐν Κρήτῃ. Τὰ ἀποτελέσματα ἔφεραν 23 βενιζελικούς βουλευτάς, ἰσαριθμούς τοῦ Ἀντ. Μιχελιδάκη καὶ 17 τοῦ Μαν. Κουνδούρου. Οἱ ἐκλεγέντες Κρηῖτες βουλευταὶ ἐπέμεναν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν βουλὴν, ἀλλ' ἡ εἴσοδος τῶν, ὡς εἶχον τότε τὰ διπλωματικὰ πράγματα, θ' ἀπέτελει ἐσχάτην ἀφροσύνην. Ὁ Βενιζέλος ἦτο Κρηῖς, ἀνέπνεε καὶ ἔζη μὲ τὸν πόθον τῆς ἐνώσεως, ἀλλὰ ὁ πολιτικὸς ἔβλεπεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἔλθῃ ἀκόμη ὁ καιρὸς διὰ τὴν ἀποφασιστικὴν χειρονομίαν. Ἄκαιρος ἐνέργεια θὰ κατέστρεφε τὴν μεγάλην ἐθνικὴν ὑπόθεσιν. Ἐως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Ο Έλευθέριος Βενιζέλος

δου οργανωθῶμεν καὶ συνεννοηθῶμεν μὲ τοὺς ἄλλους γειτονικοὺς λαοὺς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπετρέπετο νὰ προκαλέσωμεν τὴν Τουρκίαν. Πολλοὶ τότε ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν Κρητῶν βουλευτῶν καὶ κατηγοροῦν τὸν Βενιζέλον ὡς σκληρὸν ἢ ὡς... ἀφιλόπατριν. Ἡ ἱστορία, ὅπως πάντοτε καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν ἐδικαίωσε τὸν Βενιζέλον. Οἱ ἄλλοι ἠσθάνοντο μόνον, αὐτὸς ἠσθάνετο καὶ ἔβλεπε. Ἦτο ταυτοχρόνως πολιτικὸς καὶ πατριώτης. Ἀπὸ τοὺς πλανηθέντας τότε ὑπῆρξε καὶ ὁ Νικ. Δημητρακόπουλος. Ἐπέμεινε εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν κρητῶν βουλευτῶν. Διαφωνήσας οὕτω πρὸς τὸν Βενιζέλον, παρητήθη.

Ἡ βουλή συνῆλθε τὴν 19 Μαΐου. Οἱ κρῆτες θελήσαντες νὰ εἰσέλθουν βιαίως, ἀπωθήθησαν ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Ἡ βουλή, ἀφοῦ ἔδωσε τὸν νενομισμένον ὄρκον, προέβη εἰς ἐκλογὴν τοῦ προέδρου αὐτῆς, ἀναδείξασα τοιοῦτον διὰ ψήφων 125 ἐπὶ 148 ψηφισάντων τὸν βουλευτὴν Φθιώτιδος Ι. Τσιριμῶκον. Εὐθὺς κατόπιν ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἐζήτησε τὴν ἀναβολὴν τῶν ἐργασιῶν μέχρι τῆς 1 Ὀκτωβρίου. Οὕτω ἡ βουλή, συνεδριάσασα μίαν μόνον φορὰν, ἐπέπρωτο νὰ συνέλθῃ ἐκ νέου κατὰ τὰς ἱστορικὰς ἡμέρας τῶν μεγάλων ἀγώνων. Ὑπῆρξεν ἀπὸ θελήσεως Θεοῦ μία βουλή εὐτυχῆς. Ἡ εὐτυχέστερα βουλή τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ βουλή συνῆλθεν ἐκ νέου τὴν 1 Ὀκτωβρίου. Οἱ Κρῆτες βουλευταὶ ἐγένοντο δεκτοί. Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ εἶχε συμπήξει τὴν βαλκανικὴν συμμαχίαν, ἠδυνήθη νὰ δηλώσῃ ἐνώπιον τῆς βουλῆς : «Τὰ τέσσαρα χριστιανικὰ κράτη τῆς Ἰλλυρικῆς Χερσονήσου ἠνώθησαν διὰ νὰ ἀποσπάσουν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ τοὺς τυραννομένους ὁμοεθνεῖς των. Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἀναπόσπαστον καὶ ἀδιαίρετον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου». Οἱ βουλευταὶ κλαίουν ἐκ συγκινήσεως. Ποτὲ δὲν εἶχαν ἀκουσθῆ ἔντος τῆς ἑλληνικῆς βουλῆς τόσον θετικὰ λόγια. Ὁ Βενιζέλος ἐξήγησε : «Πλὴν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται κατὰ πρῶτον λόγον ἡ Ἑλλάς, ἡ ἠθικὴ ἐνότης, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίοδον τοῦ ἔθνικοῦ βίου, εἶνε ἐν πρόσθετον στοιχεῖον δυνάμεως διὰ τὴν διέπουσαν σήμερον τὰ πράγματα κυβέρνησιν. Μὲ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ἡμῶν, μὲ τὴν ἐνότητα τὴν ἔθνικὴν καὶ τὸν συνασπισμὸν πρὸς τοὺς συμμάχους ἡμῶν, πιστεύω, ὅτι ἡ Ἑλλάς καὶ τὸ ἔθνος ὀλόκληρον δύναται μετ' ἐμπιστοσύνης νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς κρίσεως».

Ἡ Βουλὴ ἐξέλεξε πρόεδρόν της τὸν πολιτευτὴν Κερκύρας κ. Ζαβι-
τσᾶνον. Τὰ κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως—θεοτοκικόν, μαυρομιχαλικόν
καὶ τὸ νεοσύστατον προοδευτικόν τοῦ Δημητρακοπούλου—ἀναθέτου
ἐν λευκῇ εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν διαχειρίσιν τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων.
Ἐν τούτοις, ὁ ἀρχηγὸς τῆς μεζονος ἀντιπολιτεύσεως καὶ κύριος ἐκ-
πρόσωπος τῆς καταλυθείσης φαυλοκρατίας Γ. Θεοτόκης διατηρεῖ ἐπι-
φυλάξεις. Δὲν φαίνεται συμφωνῶν εὐχαρίστως, ἀλλὰ ὑποκύπτει εἰς
τὴν ἀνάγκην τοῦ τετελεσμένου. Αἱ δηλώσεις του προδίδου τὴν δυσθυ-
μίαν του. «Εἰς ὃ σημεῖον κύριοι—λέγει—περιέστησαν τὰ πράγματα,
ὀφείλομεν νὰ ταχθῶμεν παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς κυβερνήσεως καὶ εὐχό-
μεθα ὅπως θριαμβεύσουν τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα...» Ὅθδεις παλμός, οὐδεμία
πνοὴ ὑπάρχει εἰς τὰς βαρυνθῆναι αὐτὰς δηλώσεις. Ὁ Θεοτόκης, ἡ
φαυλοκρατία ὀλόκληρος ἐσύρειτο ἄκουσα καὶ δυστροποῦσα πρὸς τὸν
ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως. Αὐτὴ πού ἀλαλάζουσα ὠδήγει ἄλλοτε τὸ
ἔθνος πρὸς τὴν ἐπαίσχυντον ἦταν τοῦ 97! Ὁμιλῶν πρὸς τὸν κ. Ζα-
βιτσᾶνον ὁ Θεοτόκης ἔλεγε: «Ὅυδέποτε θὰ συνεμάχου ἐγὼ μὲ τοὺς
Βουλγάρους χωρὶς συνθήκην διανομῆς». Καὶ ὁ Ζαβιτσᾶνος τοῦ ἀπήντα:
«Τὸ πιστεύω ἀπὸ σᾶς, κύριε πρόεδρε».

Ὅπως ἤδη ἦν ἡ βραχνὴ ἐπιφυλάξις τοῦ Θεοτόκη ἐσβυσεν ἄνευ ἀπη-
χίσεως. Ἡ βουλὴ ἐψήφισε τὸν στρατιωτικὸν νόμον. (Ἦν 5)18 Ὁκτω-
βρίου ἐκηρύσσεται ὁ πόλεμος.

Ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπιστρέψει ὀλίγον πρὶν ἐξ Ἐυρώπης. Πὸν εἶχε
εἰδοποιήσει ἡ κυβέρνησις νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπάνοδον, διότι ὁ Διαδό-
χος θὰ ἤγειτο τοῦ στρατοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο ν' ἀσκήσῃ τὴν ἀντιβασιλείαν.
Ὁ Γεώργιος, ἀπὸ τὴν Κοπεγχάγην, συνίστα τηλεγραφικῶς σύνεσιν.
Ἐφοβεῖτο. Μέσα του δὲν εἶχε σβύσει ἀκόμη ἡ ἀνάμνησις τοῦ 97. Ὁ
Βενιζέλος, προὔπαντῶν αὐτὸν ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ «Ἀμφιτρίτη», τοῦ
ἀνέπτυξε τὴν κατάστασιν. «Μεγαλειότατε, τοῦ εἶπε, τὸ ἔθνος εἶνε ἔ-
τοιμον καὶ βοηθεῖται ὑπὸ συμμάχων. Θὰ νικήσωμεν. Μετὰ δέκα πέντε
ἡμέρας θὰ εἴμεθα εἰς Θεσσαλονίκην. Μετ' ὀλίγον ἔχομεν τὴν πεντηκον-
ταετηρίδα τῆς βασιλείας σας. Θὰ τὴν ἐορτάσωμεν μὲ μίαν Ἑλλάδα δι-
πλασίαν τῆς σημερινῆς». Ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπίστευε τὴν κατάκτησιν τῆς
Θεσσαλονίκης. «Τὴν Θεσσαλονίκην—εἶπε—τὴν θέλει ἡ Αὐστρία». Ὁ
Βενιζέλος ἀντέκρουσε αὐτὴν τὴν γνώμην καὶ εἰς τὸ τέλος, διὰ νὰ παρασύ-
ρῃ τὸν βασιλέα προσέθεσε: «Ἀφοῦ Μεγαλειότατε, θὰ τὴν πάρῃ ὁ-
πωδῆποτε ἡ Αὐστρία, δὲν νομίζετε ὅτι εἶνε προσιμότερον νὰ τὴν πά-
ρῃ ἀπὸ ἡμᾶς παρὰ ἀπὸ ἄλλον; Πάντως ἔχομεν νὰ κερδίσωμεν κατὰ εἰς
ἀντάλλαγμα». Ὁ βασιλεὺς ἐκάμφθη. «Αὐτὸ—εἶπε—εἶνε σοφόν. Συμ-

φωνῶ·μαζί·σας»· Ὁ Ἰβανός ἱστορικὸς Ντιβὰ ἀναφέρει·εἰς· τὸ βιβλίον του· ὅτι ὁ Βενιζέλος ἔθεσε δίλημα εἰς τὸν βασιλέα· «Μεγαλειότατε, ἢ τὸν πόλεμον, ἢ τὸ στέμμα· σας!»· Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶνε ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον· Ὁ βασιλεὺς ὅπως δὴποτε συνεφώνησε μὲ τὸν Βενιζέλον· «Πρόπει—εἶπε—να ἔχωμεν ὅλοι ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν κυβέρνησιν·»·

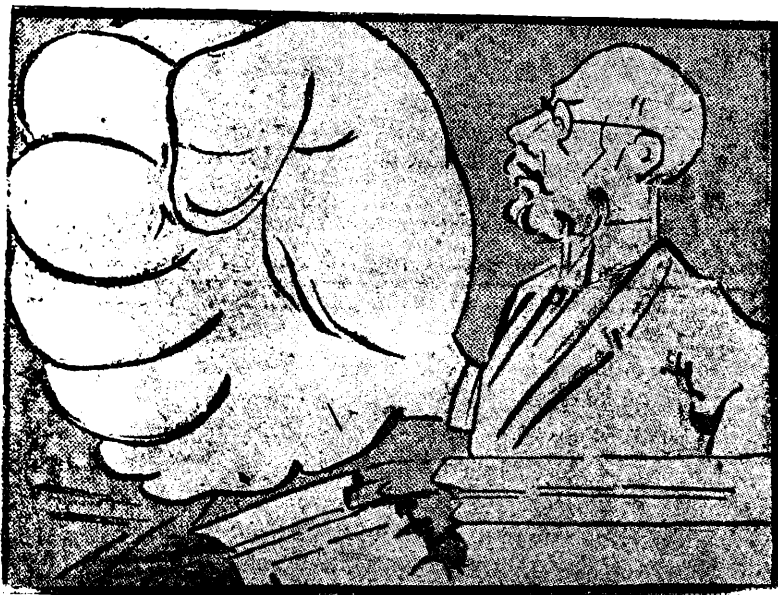
Ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ Κράτους εἶχε συντελεσθῆ· Τὰς τελευταίας πρὸ τοῦ πολέμου ἑβδομάδας ἡ Κυβέρνησις ἔστρεψεν ἰδίως τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὸν στόλον· Οἱ σύμμαχοι ἤθελαν κυρίως ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐξασφάλισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ Αἰγαίου· Πρὶν ἀναλάβουσι οἱ Φιλελεύθεροι σκόλος κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρχε· Τὰ τρία θεωρητὰ «Ἵδρα», «Σπέτσι» καὶ «Ψαρὰ» ἦσαν μικρὰ καὶ παλαιωμένα· Ἄξιόμαχος ἦτο μόνον ὁ στολίσιος τῶν ὀκτῶ ἀντιτορπιλικῶν, τὰ πέντε μικρὰ τορπιλλοβόλα ἦσαν ἡλικίας 24 ἐτῶν, οἱ πέντε κανονιοφόροι καὶ οἱ τέσσαρες ἀτιμοδρομόνες ἦσαν ἀχρηστοί· Βύτυχως κατὰ παραγγελίαν τῆς ἐπανάστασεως ἐναυπηγεῖτο ὁ «Ἀβέρωφ» καὶ τὰ ὑποβρύχια «Δελφίν»· Ἡ Κυβέρνησις Βενιζέλου ἔσπευσε νὰ πληρώσῃ τὰς ὀφειλομένας δόσεις καὶ νὰ παραλάβῃ τὰ δύο σκάφη· Ἡγόρασε τορπίλλας καὶ πυρομαχικά· Ἡγόρασε δύο ἀντιτορπιλικά τύπου «Νέας Πενεᾶς»· Ἐν συνεδριάσει τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου ἐκλήθησαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου ναύαρχος Π. Κουντουριώτης καὶ ἄλλοι ἀνώτατοι ἀξιωματικοί· Ὁ Βενιζέλος ἔδωκε τὸ ἐξῆς ἐρώτημα·:

«Εἶνε εἰς θέσιν ὁ στόλος νὰ προστατεύσῃ τὰς θαλασσίας συγκοινωνίας καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν κινητοποίησιν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος·»·

Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐτάχθησαν ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ στόλου διὰ νέων μονάδων· Ὁ Παῦλος Κουντουριώτης εἶπε· «Κύριε Πρόεδρε, καλὰ τὰ εἶπαν οἱ συνάδελφοί μου· Ἐν τούτοις θὰ ἐξασφαλίσωμεν τὰς συγκοινωνίας καὶ θὰ κλείσωμεν τοὺς Τούρκους εἰς τὰ Δαρδανέλια· Ἄν ξημυτίσουν θὰ τοὺς τσακίσωμεν»· Ὁ Βενιζέλος ἀντελήθη ὅτι τὰ ἠθικὸν τοῦ στόλου ἦτο ὑπέροχον· Ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐνισχύσῃ ὀλιγῶς· Καὶ ἀμέσως ἀγοράζει ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν τέσσαρα ἀνιχνευτικά, τὸν «Λέοντα», «Ἀετόν», «Ἰέρακα» καὶ Πάνθηρα· Ἡ ὑπεροπλία ἔναντι τῆς Τουρκίας ἐξησφαλίσθη·

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 5ης Ὀκτωβρίου ὁ Βασιλεὺς καὶ τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον κατήλθον εἰς Φάληρον καὶ ἐπέβησαν τοῦ «Ἀβέρωφ»· Ὁ Παῦλος Κουντουριώτης ὕψωσε τὸ σῆμα τοῦ «Ναύαρχου τοῦ στόλου τοῦ Αἰγαίου»· Πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον ὁ Βενιζέλος ἔδωκε τὰ μέγα σύνθημα· «Ἡ Πατρις δὲν σᾶς ζητεῖ νὰ ἀποθάνετε μόνον ὑπὲρ αὐτῆς· Ὁφείλετε καὶ νὰ νικήσετε!»·

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἔκαμε τὸν σταυρὸν του καὶ ἐρρίφθη με ὄλην του τὴν δύναμιν εἰς τὸν πόλεμον. Ἡ ἐθνικὴ ἐξόρμησις αὐτὴν τὴν φερόν συντελέσθη με μίαν σεμνὴν σοβαρότητα. Πόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ 97 ἦτο τὸ 1912! Οὔτε φαμπαρονισμοί, οὔτε κοῦφος ἐπίδειξις μεγαλείων, ἀλλὰ μία ἐσωτερικὴ συγκέντρωσις, μία ἀληθινὴ πειθαρχία, ἕνας ὑγιὴς καὶ ἀρρενωπὸς ἐθνουσιασμός. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς νίκης. Ὅπως ἦτο φυσικόν, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἐμεγαλοῦργησε. Ἦδη τὸ πρῶτον πολεμικόν

Ἡ ...πυγμὴ τοῦ κ. Βενιζέλου.

ἀνακρινωθὲν εἶχε τὸ ὕφος τῆς νίκης. «Ἀπὸ πρωίας σήμερον—ἔλεγε τὸ ἐπίσημον τηλεγράφημα τῆς 5 Ὀκτωβρίου—ἤρξατο προσέλασις στρατοῦ Θεσσαλίας. Πρῶτον σύνταγμα δευτέρας μεραρχίας κατέλαβε ἤδη Προφήτην Ἠλίαν καὶ Ἀοσφάκι. Τρίτον σύνταγμα εἰσηλθεῖ Δαμάσιον διὰ Μπογαζίου Τυρνάβου. Λοιπαὶ μεραρχίαι προσελάτουν». Τὴν 9/22 Ὀκτωβρίου ἐδόθη ἡ μάχη τοῦ Σαρανταπόρου. Χίλιοι πεντακίσιοι ἦσαν οἱ νεκροὶ καὶ οἱ τραυματίαι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ τὸ ἔθνος ἐδέχθη με ὑπερηφάνειαν τὴν πρώτην αὐτὴν ἑκατόμβην. Διότι ἡ πρώτη ἑκατόμβη ἦτο καὶ ἡ πρώτη νίκη. Ἡ θυσία ἔφερε τὸν θρόναυτον. Δὲν

θὰ παρακολουθήσωμεν τώρα τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς τὰς μάχας καὶ τὰς νίκας του. Σκοπὸς τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι ὄχι ἡ πολεμικὴ ἱστορία, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ ἱστορία. Ὑπάρχουν ὅμως μέσα εἰς τὴν πολεμικὴν ἱστορίαν σημεῖα πολιτικὰ κολοσσιαίας καὶ ἀποφασιστικῆς σημασίας· καὶ αὐτὰ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν. Ἐν ἑξ αὐτῶν—τὸ σπουδαιότερον—εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς Θεσσαλονίκης.

Δὲν θὰ χρειασθῆ νὰ κάμωμεν μακρὰν ἐξιτόρησιν, οὔτε νὰ χρωματίσωμεν τὰ γεγονότα. Ἄρκει νὰ παραθέσωμεν μερικὰ ἐπίσημα κείμενα καὶ ἡ ἱστορία θὰ εἶναι αὐθεντικὴ καὶ πλήρης. Ἰδοῦ: Τὴν 13)26 Ὁκτωβρίου ὁ Βενιζέλος ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον καὶ Διάδοχον: «Παρακαλῶ νὰ ἔχετε ὑπ' ὄψιν ὅτι σπουδαῖοι πολιτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουν νὰ εὑρεθῶμεν μίαν ὥραν ταχύτερον εἰς τὴν Θεσσαλονίκην». Ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος ἀπαντᾷ: «Ὁ στρατὸς δὲν θὰ ὀδεύσῃ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐκτὸς ἂν μού τὸ ἀπαγορεύσετε». Ὁ Βενιζέλος ἀνταπαντᾷ: «Σᾶς τὸ ἀπαγορεύω!» Ἐπακολουθεῖ ἡ μάχη τῶν Γιαννιτσῶν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε μία μεγάλη νίκη, ἡ νίκη ὅμως κινδυνεύει νὰ μείνῃ χωρὶς ἀποτελέσματα, διότι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν πολιτικὴν ἀνάγκην τῆς περιστάσεως καὶ κωλυσιεργεῖ εἰς τὰς ὑποδείξεις τοῦ Βενιζέλου. Ὁ Βενιζέλος ἀναγκάζεται νὰ τοῦ τηλεγραφήσῃ ζηρηρότερον: «Σᾶς καθιστῶ προσωπικῶς ὑπεύθυνον διὰ τὴν βραδύτητα, μὲ τὴν ὁποίαν διεξάγετε τὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι κινδυνεύουν νὰ φέρουν τοὺς Βουλγάρους πρώτους εἰς Θεσσαλονίκην». Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο ἀποτελεῖ ἔμμεσον ἀπειλὴν παραιτήσεως τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἀρχίζουν αἱ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Τούρκους. Πικρὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ ὑπευθύνου πρωθυπουργοῦ, ὁ Διάδοχος περιπλέκεται εἰς ἀτελευτήτους παρεκλύσεις. Ὅλη ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀγῶνος ἐκινδυνεύει. Οἱ μόχθοι, αἱ θυσίαι, αἱ νίκαι εἶχαν γίνεαι λοιπὸν ἀσκόπως. Τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος μόλις θὰ ἔφθαναν μέχρις Ἀξιοῦ. Ἡ Θεσσαλονίκη θὰ περιήρατο εἰς χεῖρας ἄλλων. Ὁ Βενιζέλος ἐξαργιούται, ἀπευθύνει νέον βιαϊότατον τηλεγράφημα: «Παραγγέλεσθε νὰ ἀποδεχθῆτε τὴν προσφερομένην παράδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ εἰσέλθετε εἰς ταύτην ἄνευ χρονοτριβῆς. Καθιστῶ ὑμᾶς ὑπεύθυνον διὰ πᾶσαν ἀναβολὴν, ἔστω καὶ στιγμῆς». Τὸ τηλεγράφημα ἔφερε τὸ ἀποτέλεσμά του. Τὴν 26 Ὁκτωβρίου ἡ Θεσσαλονίκη ἐγένετο ἑλληνικὴ. Διότι τὸ ἠθέλησε ὁ Βενιζέλος καὶ διότι τὸ ἐπέτυχεν ὁ Βενιζέλος. Ἀμφιβάλλομεν, ἂν εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ὑπάρχη ἄλλο τόσον ζωντανὸν καὶ τόσον εὐγλωττον παράδειγμα πολιτικῆς ὑπεροχῆς μέσα εἰς ὑπόθεσιν πολέμου.

Ἡ ἰδία σχεδὸν ἱστορία ἐπανελήφθη καὶ μὲ τὴν ἀτελευθέρωσιν τῶν

Ο κ. Βενιζέλος έξηγών εις μίαν χωρικήν τής Χαλκίδος. κατά τὸ 1912, εις τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν τοῦ Μαρτίου, διατὶ δὲν ἤμπορεῖ νὰ δοθῇ χάρις εις ἓνα συγγενῆ τῆς.

νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Βενιζέλος εἶχεν ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πουαγκαρέ καὶ τοῦ Κλεμανσώ καὶ ἀντελήφθη ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔπρεπε νὰ δημιουργήσῃ γεγονός τετελεσμένον. Ἔσπευσε νὰ τηλεγραφῆσῃ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον, παραγγέλλων τὴν ἄμεσον κατάληψιν τῆς Μυτιλήνης καὶ τῆς Χίου ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἀπῆντα. Τὸ ζήτημα ἐκινδύνευσε νὰ χαθῆ. Ὁ Βενιζέλος ἐστράφη τότε ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν βασιλέα Γεώργιον. «Παρακαλῶ — τοῦ ἐτηλεγράφησε — νὰ διαταχθῆ ἡ ἄμεσος ἀποστολὴ τοῦλάχιστον ἑνὸς τάγματος ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ κατάληψις τῶν νήσων πρὸ τῆς ἀνακομῆς». Ἔτσι τὴν 8ην Νοεμβρίου καταλαμβάνετο ἡ Μυτιλήνη καὶ τὴν 11ην ἡ Χίος. Ἐπηρεολοῦνθη ἡ διάσκεψις τοῦ Λονδίνου. Διὰ πρώτην φοράν ὁ Βενιζέλος ἔλαμβανε μέρος εἰς διεθνὲς συνέδριον καὶ ὅμως ἔκτοτε ἔλαμψε ἡ διπλωματικὴ μεγαλοφυΐα του, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ τὸν κατατάξῃ ἐντὸς ὀλίγων μεταξὺ τῶν πρώτων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ συνεργάται, τοὺς ὁποίους ἀσχέτως κόμματος εἶχε πάρει μαζί του, πρὸ παντός ὁ Σκουλούδης καὶ ὁ Στρέϊτ, διεφώνουν πρὸς τὰς ἀπόψεις του. Τοὺς ἐτρόμαζεν ἡ φανερὰ καὶ τολμηρὰ διπλωματία τοῦ Βενιζέλου, ἔφθαναν σχεδὸν νὰ τὸν ὑποπτεύωνται ὅτι...προδίδει τὴν Ἑλλάδα! Μήπως ὁ Δ. Ράλλης ἀπὸ τοῦ Βήματος τῆς Βουλῆς δὲν ἐφώναζε: «Ἀπεμπολεῖτε τὰ ὕψιστα συμφέροντα τοῦ ἔθνους!»; Τὸ αἰώνιον τροπᾶριον, πού ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι σήμερον, μικρόνους, μικρόφυχος καὶ ἀδιόρθωτος ἐπαναλαμβάνει ἡ φαυλοκρατία ἐναντίον τοῦ δημιουργοῦ τῆς Μ. Ἑλλάδος. Ὁ Βενιζέλος ἦτο ὁ μόνος πού ἔβλεπε καλὰ ὄχι μόνον τὴν πολιτικὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πολεμικὴν κατάστασιν. Χωρὶς νὰ εἶνε στρατιωτικὸς, δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι αὐτὸς κατήγαγε τοὺς μεγαλυτέρους θριάμβους. Χάρις εἰς αὐτὸν ἠπληθευθῆ ἡ Θεσσαλονικὴ, χάρις εἰς αὐτὸν κατελήφθησαν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. Χάρις εἰς αὐτὸν κατεκτήθη ἡ Ἡπειρος. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐννοοῦσε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν. Εἰς μάτην τὸν ἐξώρκιζεν ὁ Βενιζέλος νὰ σπεύσῃ εἰς Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα ἐκινδύνευαν νὰ μὴ ἐπιδικασθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὸ Λονδῖνον τοῦ ἐτηλεγράφει: «Ἐνισχύσατε πάσῃ δυνάμει τὸν στρατὸν τῆς Ἡπείρου». Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐδέησε ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ὑπακούσῃ, ἔστειλε ἐνισχύσεις καὶ κατόπιν ἐδέχθη ὁ ἴδιος τὴν ἀρχιστρατηγίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Βενιζέλος τοῦ προσέφερε. Τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1913 τὰ Ἰωάννινα ἔπιπταν. Ὁ Βενιζέλος τὰ εἶχε χάρισει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλλὰ ὀλίγας ἡμέρας κατόπιν, τὴν 5ην Μαρτίου, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐδολοφονεῖτο ἐν Θεσσαλονικῇ. Τὸν ἔκλαυσαν ὅλοι, οὐδεὶς ὅμως ὑπωπτεῦθη πόσον μεγάλη ἐθνικὴ συμφορὰ ἦτο ἡ ἀπώλειά του. Ἀργό-

, όταν ὁ Κωνσταντῖνος ὡς βασιλεὺς ἤρχισε νὰ δεικνύῃ τὰς πρώτας
 ιταρχικὰς διαθέσεις, τότε τὸ Ἔθνος ἀντελήφθη ὅποιον πολύτιμον
 ἰόνα ἔχασε. Διότι ὁ Γεώργιος, χωρὶς νὰ εἶνε αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν
 ἰδαία προσωπικότης, ἐγνώριζε νὰ εἶνε ἓνας συνταγματικὸς βασι-

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας νέα διαφωνία Κωνσταντίνου—Βενιζέλου
 ἦν. Ὁ Κωνσταντῖνος, παραγνωρίζων καὶ πάλιν τὴν στρατιωτικὴν
 πολιτικὴν, κατάστασιν, ἤγειρε ἀπραγματοποιήτους ἀξιώσεις διὰ τὴν

Ὁ κ. Βενιζέλος ὑπερπηδῶν τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα τοῦ παρενόβαλον
 οἱ ἀντίπαλοί του.

γραφὴν τῆς εἰρήνης. Ὁ Βενιζέλος τοῦ ἐξήγησε τηλεγραφικῶς ἐκ
 κουρεστίου πῶς εἶχον τὰ πράγματα. Ἔπρεπε νὰ θυσιάσθῃν αἱ
 ὕψεις μας ἐπὶ τοῦ Νέστου διὰ νὰ σωθῇ ἡ Καβάλλα. Ὁ Κωνσταν-
 τῖνος ἐπέμενε. Ὁ Βενιζέλος ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του. Τότε ὁ Κων-
 τῖνος, συναισθανθεὶς τὸ σφάλμα του, συγκατετέθη εἰς τὴν συνέχι-
 τῶν διαπραγματεύσεων. Ἡ Καβάλλα ἐσώθη. Τὴν 28 Ἰουλίου ἡ
 ἡγήκη τοῦ Βουκουρεστίου ὑπεγράφετο. Ὁ βασιλεὺς ἀνεγνώρισε τότε
 κολοσσαίας ὑπηρεσίας τοῦ Βενιζέλου πρὸς τὸ ἔθνος καὶ εἰς ἔνδει-
 εὐγνωμοσύνης τοῦ ἀπένειμε τὸ ἀνώτατον παράσημον. Οὕτως ἔληξε
 ὁ δεύτερος εὐτυχὴς πόλεμος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ συνθήκη τοῦ Βου-
 ρεστίου ὑπῆρξε διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μέγας ἱστορικὸς σταθμὸς.

Δι' αὐτῆς ἡ Ἑλλάς εἶχε γίνῃ ἀγνώριστος. Ὁ Βενιζέλος εἶχε μεγαλοου-
γήση. Πρὸ αὐτοῦ ἡ Ἑλλάς εἶχε ἕκτασιν μόλις 64 χ. τετρ. χιλιόμετρων.
Τώρα αἱ 64 ἕγιναν 120. Οἱ κάτοικοι ἀπὸ 2.800.000 ἀνῆλθον εἰς 5.
Νέα πεντακόσια χιλιόμετρα σιδηροδρομικῶν γραμμῶν προσετέθησαν
καθὼς καὶ 2.000 χιλιόμε. ἀμαξιτῶν ὁδῶν. Ὁ προϋπολογισμὸς ηὔξήθη
κατὰ 100 ἑκατ. χρυσῶν δραχμῶν. Ὁ στρατός μας ἀπὸ τρεῖς μεραρχίας
ποῦ εἶχεν εἰς τὰ 1910 ἔφθασεν ἤδη εἰς τὰς 15. Νέαι πόλεις μὲ ἐμπο-
ρικὴν, κοινωνικὴν καὶ πνευματικὴν ἀκμὴν προσετίθετο ὡς ἀδάμαντες
εἰς τὸ διάδημα τῆς Ἑλλάδος: Θεσσαλονίκη, Ἰωάννινα, Καβάλλα,
Σέρραι, Δράμα, Νιάουσα, Βέροια, Κοζάνη, Χανιά, Χίος Μυτιλήνη
Ἡράκλειον. Ἡ γεωργικὴ οἰκονομία μας ηὔρυνετο, ἔπαυε νὰ εἶναι μον-
θμερῆς. Εἰς τὴν μοναδικὴν μας ἕως τότε σταφιδοπαραγωγὴν προσετί-
θεντο ἤδη καπνοπαραγωγὴ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν, ἡ ἐλαιουργία τῶν
νήσων, ἡ δασοκομία τῆς Μακεδονίας. Ἡ βιομηχανία ἐφούντωσεν.
Ἀπὸ 115 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἡ βιομηχανικὴ ἔξαγωγή ἔφθασε
καὶ ὑπερέβη τὰ 200.

Καὶ ἐν τούτοις, παρὰ τὸ κολοσσιαῖον αὐτὸ ἔργον, ἡ ἐκπνεύουσα
φαιλοκρατία εἶχε τὸ κωμικὸν θράσος νὰ εἰρωνευθῆ διὰ στόματος τοῦ
Θεοτόκη τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον. Ὁ Βενιζέλος, μετριοφρονέστατα,
ἀπήνητησεν: «Οὔτε τόσον ἀψυχολόγητος, οὔτε τόσον ἀκοινωνιολόγητος
εἶμαι, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζω ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχη εἰς ἀν-
θρῶπος ὅσα ἐπετεύχθησαν. Ἐγένετο ὑποσυνειδήτος ἐργασία εἰς τὴν
ψυχὴν τοῦ ἔθνους ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Ἐγὼ εἶχα τὴν τιμὴν νὰ γίνω
σημαιοφόρος ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι πρὸ πολλοῦ εἶχαν σπαρῆ καὶ αἱ ὁποῖαι
ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην ἐπρόκειτο νὰ ἐκδηλωθοῦν».

Ἔτσι ὠμίλησε τότε ἡ μετριοφροσύνη ἐνὸς μεγάλου. Ἡ ἱστορία
ὅμως σήμερον γνωρίζει εἰς ποῖον ἀνήκει ἔξ ὀλοκλήρου ἡ δάφνη. Τὸ
συντελεσθὲν ἔργον ἦτο ἀληθῶς ὑπεράνθρωπον καὶ ὅμως ὑπῆρξε κατ'
οὐσίαν ἔργον ἐνὸς ἀνθρώπου. Ἡ Ἑλλάς ὅλη ἐμόχθησε, ἀλλὰ ὁ ἕνας
ἀνθρῶπος ἦτο ἐκεῖνος ποῦ ἐνέπνευσε τὸν μόχθον καὶ τὸν κατηύθυνε
καὶ τὸν ἔστεψε μὲ τὴν νίκην. Ὅσο αὐτὸς ἦτο παρὼν καὶ ἐπὶ κεφαλῆς,
ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐμεγαλοῦργει. Μόλις ἡ αὐλικὴ καὶ φαιλοκρατικὴ ρα-
διουργία τὸν ἔθεσαν ἔπειτα ἐκποδῶν ἡ Ἑλλάς ἔχασε τὸ ἠθικόν της,
τὴν δυνάμιν της, τὴν τύχην της. Τότε ἠδύναντο ἀκόμη νὰ τοῦ ἀμφι-
σβητοῦν τὸν ρόλον. Σήμερον, ποῦ ἔχομεν ἐνώπιόν μας τὴν ἱστορίαν
ὀλοκληρωμένην, γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος— αὐτὸς καὶ
μόνον αὐτὸς—ὑπῆρξεν ὁ δημιουργὸς τῆς μεγάλης Ἑλλάδος.

Η ΧΡΥΣΗ ΒΙΒΛΟΣ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Διὰ νὰ καταστῆ τὸ βιβλίον τοῦτο πληρέστερον θὰ παραθέσωμεν τὰς γνώμας τῶν διασήμων πολιτικῶν καὶ κοινωνιολόγων τῆς Εὐρώπης διὰ τὸν Βενιζέλον καὶ τὸ *μέχρι τοῦ 1914 ἔργον του*. Αἱ γνώμαι αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων πολιτικῶν ἀποτελοῦν τὴν Χρυσὴν βίβλον τοῦ Βενιζέλου, ἔχουν δὲ περισσοτέραν ἀξίαν διότι δὲν ἐλέχθησαν σήμερον ὅπου τὸ ἔργον τοῦ Βενιζέλου ἔχει ἀναγνωρισθῆ καὶ ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ τότε τὸ 1914, ὅτε αἱ διεθνεῖς ἐμφανίσεις τοῦ Βενιζέλου ἦσαν τὸ ὅλον τρεῖς.— Ἐνα ὀλιγοήμερον ταξιδίον εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ συνδιάσκεψις τοῦ Λονδίνου, καὶ ἡ συνδιάσκεψις τοῦ Βουκουρεστίου.

Καὶ ἰδοὺ αὐτός :

Ὁ σημερινὸς πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας κ. Γκαστόν Ντουμέρκ ὁ ὁποῖος καὶ τὸ 1914 ἦτο πρωθυπουργὸς τῆς χώρας του ὡς ἐξῆς ἐκφράζεται διὰ τὸν Βενιζέλον :

«Κανεὶς δὲν θαυμάζει περισσότερο ἀπὸ ἐμὲ τὰ μεγάλα προσόντα τοῦ κ. Βενιζέλου, τὸν ὑψηλὸν αὐτοῦ πατριωτισμὸν καὶ τὴν ἐμφρονα αὐτοῦ σύνεσιν.

Παρίσι 15 Μαρτίου 1914

Ἴδου καὶ ἡ γνώμη τοῦ πρώην πρωθυπουργοῦ τῆς Γαλλίας κ. Ἀντρέ Ταρντιέ ὅταν οὗτος ἦτο ἀκόμη μόνον βουλευτῆς καὶ ἀρθρογράφος τοῦ παρισινοῦ «Χρόνου».

«Τὸ πρόσωπον τοῦ κ. Βενιζέλου εἶνε, ἐν Εὐρώπῃ, παγκοίνως σεβαστόν. Ὁ σεβασμὸς οὗτος κυμαίνεται εἰς ἀποχωρώσεις μιᾶς ἰδιάζουσας ἀγάπης παρ' ἐκεῖνοις μεταξὺ τῶν ὁποίων εἴμεθα καὶ ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν ἠκολούθησαν τὰς ὑπομονητικὰς αὐτοῦ προσπαθείας καὶ οἵτινες ἐπαναβρίσκουν παρὰ τῷ Ἑλληνι πρωθυπουργῷ τὰς δυνατὰς ἀρετὰς τὰς ὁποίας ἔμαθον νὰ ἐκτιμῶσιν παρὰ τῷ leader τῆς Κρητικῆς ἀπελευθερώσεως.

»Εἰς ὅλα τὰ θέατρα, ὅπου τὸν ἐκάλεσαν αἱ ἀνάγκαι τῆς δράσεως, ὁ κ. Βενιζέλος ἐπέδειξε διὰ τὴν Γαλλίαν αἰσθήματα οὐδέποτε μεταβληθέντα. Κατὰ τὰς ὀδυνηρὰς ὥρας τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ ἀγῶνος, πρὸς τὴν πρώτην φίλην τοῦ 1825 ἐστρέφετο ὡς ἐξ ἐνστίκτου ἢ σκέψις του.

»Ὅτε ἀργότερον ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν ἐν Ἀθήναις καὶ συνέλαβε ὡς πρῶτον τῶν καθηκόντων του τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἐκ συμφώνου μετὰ τοῦ ἀειμνήστου

βασιλέως Γεωργίου, ἐζήτησε τὰς συμβουλὰς καὶ μεθόδους, ἐξ ὧν ἐξηλθε βραδύτερον ἢ ἐπιτυχία. Ἡ Γαλλία ὁμοθυμῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς Ἑλλάδος. Εἶνε δι' αὐτὴν μία ἀγνή παράδοσις. Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ παράδοσις αὕτη ἔλειπεν, αὕτη αὕτη ἡ ἐπιθυμία πού ἐμπνέει τὴν Γαλλίαν ὅπως διαφυλάξῃ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἰσορροπίαν ἐν Ἀνατολῇ θὰ ἤρκει ὅπως βασίση τὰς συμπαθείας τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς ἐμπνέει εἰς τὴν χώραν μας. Διότι ἡ αὕτη φροντίς ἐμπνέει καὶ τὸν κ. Βενιζέλον».

Ὁ πρῶην πρωθυπουργὸς τῆς Ρουμανίας κ. Τάκε Ἰωνέσκο ἔγραφε τὰ ἐξῆς μετὰ τὴν διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου, διὰ τὸν Βενιζέλον.

Ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ συναντηθῶ διὰ πρώτην φορὰν μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν Λονδίῳ εἰς τὸ Claridge Hôtel, κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1913.

Ἐἴμεθα ἀμφότεροι προσκεκλημμένοι ἀπὸ τὸν κ. Dillon, τὸν διάσημον Ἀγγλον δημοσιογράφον, παλαιὸν φίλον τοῦ κ. Βενιζέλου, ἀπὸ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν οὗτος δὲν εἶχεν ἀφήσει τὴν Κρήτην.

Βεβαίως ἐγνώριζα ἐκ φήμης καὶ ἐθαύμαζα πρὸ πολλοῦ τὸν μέγαν ἄνδρα τὸν ὁποῖον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος παρήγαγε κατὰ τὰς ἡμέρας μας.

Ὅπως ὅλος ὁ κόσμος, εἶχα καταπλαγῆ ἀπὸ τὴν λαμπρὰν ὄσον καὶ ταχεῖαν σταδιοδρομίαν του.

Περὶ τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ ἰδιοτήτων εἶχα λάβῃ ἤδη πληροφορίας παρ' ἐνὸς μεγάλου Ρωμίου φίλου, τοῦ πρίγκηπος Σεβαστιανοῦ Μουρούζη, ὁ ὁποῖος εἶχε συμπολεμήσει εἰς τὴν Κρήτην μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου.

Ἐγνώριζα τὴν γλυκύτητα καὶ καλωσύνην του, πού ἐκρυπταν μίαν σπανίαν ἐνεργητικότητα, ἐξυπηρετουμένην ἀπὸ μίαν διαύγειαν πνεύματος ἀκόμη περισσότερο ἔκτακτον.

Ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχα θαυμάσει ἰδίως τέσσαρας στιγμὰς τοῦ βίου του :

1) Τὸν πολιτικὸν ἄνδρα, ὅστις, μὴ ἔχων ὅπως στηριχθῆ παρὰ ἓνα λαϊκὸν ρεῦμα ἐπαναστατικόν, ἠρνήθη οὐδὲν ἦττον εἰς τὸν παραληροῦντα ὄχλον τὴν σύγκλησιν Συντακτικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐπέμεινεν εἰς μίαν ἀπλὴν Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν.

Δὲν ὑπάρχουν ἐν τῷ κόσμῳ πολλοὶ ἄνθρωποι ἱκανοὶ διὰ μίαν ταύτην κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ των.

2) Τὸν πατριώτην, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σύνταγμα πρὸ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης παραδεδομένον εἰς βοσκήν τῶν ὀρέξεων

τῶν κομμάτων (ἄτινα μᾶλλον πατρίαι ἔδει νὰ λεχθῶσι), τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀμεταθέτου ὄλων τῶν ὑπαλλήλων.

Ἡ διάσωσης τῆς Πατρίδος ἀπὸ τὰ ἀναρριθμητὰ αἴσχη τῆς διαρπαγῆς τῶν ἀπομενόντων εἰσέτι λειψάνων εἶναι ἀρκετὴ ἤδη ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν δόξαν τοῦ μᾶλλον φιλοδόξου ἀνθρώπου.

3) Τὸν Κρῆτα, ὁ ὁποῖος τολμᾷ νὰ κλείσῃ τὴν θύραν τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς εἰς τοὺς Κρῆτας Βουλευτάς.

Αὐτὸ ἦτο ἀληθῶς ὑπέροχον ἠθικὸν θάρρος, ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ δίδει τὴν δύναμιν ὅπως ἐπιβάλλῃ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ ἔθνος τὸ ὁποῖον ἀπατάται, καὶ μὲ κίνδυνον ἀκόμη νὰ ἐκληφθῇ ὡς δειλὸς ἢ ὡς προδότης.

4) Τὸν Ἕλληνα, ὅστις ἔσχε τὴν μεγαλοφυᾶ ἔμπνευσιν νὰ συνάψῃ μετὰ τῆς Βουλγαρίας μίαν συνθήκην συμμαχίας, χωρὶς οὐδὲν νὰ συμφωνήσῃ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἀπὸ κοινοῦ κατακτηθησομένων χωρῶν.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, δὲν ἦτο πλέον θάρρος μόνον ἐν τῇ εὐγενεστέρᾳ σημασίᾳ τῆς λέξεως... ἦτο μεγαλοφυΐα.

Μία συμμαχία μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας, ἔπειτα ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ ἔπαθεν ὁ Τρικουπῆς, ἦτο ἤδη μία πατριωτικὴ τόλμη ἤκιστα συνήθης.

Ἄλλὰ τὸ ὅτι δὲν συνεζήτησεν ἐκ τῶν προτέρων τὸ θέμα τῆς διανομῆς... ἰδοὺ τὸ σημεῖον τῆς μεγαλοφυΐας, τὸ ὁποῖον τάσσει τὸν κ. Βενιζέλον παρὰ τὸν Καβούρ καὶ τὸν Βίσμαρκ, παρὰ τοὺς δημιουργοὺς τούτους τῶν ὁποίων ἡ ἰστορία διατηρεῖ αἰωνίως τὴν μνήμην.

Ἄνευ τούτου οὐδέποτε συμμαχία θὰ συνήπτετο μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας.

Καὶ ἐν τιαύτῃ περιπτώσει, ἢ ἢ ἐκκαθάρισις τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ Βαλκανικῇ χερσονήσῳ θὰ συνετελεῖτο ἄνευ τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἢ Ἑλλάς θὰ ὑπεβάλλετο καὶ θὰ ἀπεδέχετο πενιχροὺς ὄρους καὶ θὰ εὐρίσκετο βραδύτερον εἰς τὰς αὐτὰς δυσκολίας εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἡ Σερβία.

Καὶ γνωρίζων ὅτι, πλὴν τοῦ κ. Στρέιτ, οὐδεὶς ἄλλος συνεμερίζετο τὴν γνώμην τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅτι ὅλοι ἠθέλον ὅπως καθορισθοῦν ἐκ τῶν προτέρων οἱ ὅροι τῆς διανομῆς μετὰ τῶν Βουλγάρων, ἄγομαι εἰς μεγαλύτερον ἀκόμη θαυμασμόν.

Ἄλλως τε καὶ κατόπιν εἰς ἄλλας εὐκαιρίας ἔσχον ἀκόμη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδω τὸν κ. Βενιζέλον ἔχοντα δίκαιον ἐναντίον ὄλων καὶ ἐπιβάλλοντα τὴν θέλησίν του ἐπὶ μεγίστῳ ἀγαθῷ τῆς πατρίδος.

Ἄπ' αὐτὰ τὰ αἰσθήματα κατεχόμενος ἕκαμα τὴν γνωριμίαν τοῦ κ. Βενιζέλου.

Μὲ εἴλκυσεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἡ κεφαλὴ αὐτῆ Βυζαντινοῦ ἁγίου, ποὺ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι κατέβη ἀπὸ κάποιαν τοιχογραφίαν ναοῦ, τὸ βλέμμα του τὸ τόσον διαπεραστικὸν ἐν ταυτῶ καὶ τόσον τρυφερόν, τὸ τοσοῦτον λεπτὸν μειδιάματά του, ἡ ἀκράτητος ἐκείνη συμπαθητικότης ἡ ὁποία διαχέεται ἀπὸ ὅλην τὴν μορφὴν του, ἡ σχεδὸν **Κοριτσιάστικη** μετριοφροσύνη του, ἡ ὁποία εἶνε τόσον πλέον χαριτωμένη ὅσον συνδυάζεται μὲ σιδηρῶν θέλησιν... ὅλα αὐτὰ σὰς σκλαβώνουν ἐκ πρώτης συναντήσεως.

Τὸν ἠρώτησα τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας του. Καὶ μοῦ ἀπήντησε τοὺς λόγους τούτους, τόσον ἀπλοῦς ἀλλὰ βαθυτάτους :

— Εἶπα πάντοτε εἰς τοὺς συμπολίτας μου ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ὀλόκληρον, καὶ ἤμουν πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἐγκαταλείψω χωρὶς κανὲν παράπονον τὴν ἐξουσίαν...

Ἡ εὐλικρίνεια, ἡ λατρεία τῆς ἀληθείας: ἰδοὺ ἡ ὠραιότερα τῶν ἀρετῶν τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ τὸ μυστικὸν τῆς δυνάμεώς του ταυτοχρόνως.

Εἰς τὴν πρόποσιν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἀπηύθυνα ἐν Ἀθήναις τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1913, τοῦ ἔλεγον :

«Ἡ ὑμετέρα τοσοῦτον εὐφροσύνη, γεμάτη διαύγειαν καὶ μεμετρημένη; καὶ ἡ ὑμετέρα τοσοῦτον εὐφροσύνη ἀφοσίωσις πρὸς τὴν ἀλήθειαν...»

Νομίζω λοιπὸν ὅτι εἰς τὰς λέξεις ταύτας περιλαμβάνεται ἡ ἀληθευτέρα ὑπόθεσις τὴν ὁποίαν μορεῖ κανεὶς νὰ κάμῃ διὰ τὴν μεγαλοφυΐαν του.

*
*
*

Κατὰ τὴν δευτέραν φορὰν ὅτε εἶδα τὸν κ. Βενιζέλον, ἐν Λονδίῳ πάντοτε, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ θαυμάσω μίαν ἄλλην τῶν ἀρετῶν του.

Ὁ κ. Βενιζέλος εἶνε ἕνας θαυμάσιος ἄνθρωπος **Τζέντλεμαν** καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως.

Ἐγνώριζα (διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπάλαιον μετὰ τοῦ κ. Δάνεφ, ὁ ὁποῖος **δὲν ἐγκαταλάβαινε τίποτε** καὶ ἐβιάδιζε καθ' εὐθείαν πρὸς τὴν καταστροφὴν), ἐγνώριζα, ἐπαναλαμβάνω, ὅτι μεταξὺ τῶν νικητῶν συμμάχων τίποτε δὲν εἶχεν ἀποφασισθῆ καὶ ὅτι ἡ ἐκκαθάρισις ἠδύνατο εὐκόλως νὰ μετατραπῆ εἰς πόλεμον.

Ἐγνώριζα ἀκόμη ἀπὸ Σέρβους φίλους πόσον οἱ Βούλγαροι πληροξοῦσι, καὶ ἰδίᾳ ὁ κ. Δάνεφ, **ἐτρομοκρατοῦν** τὸν συνάδελφόν των. Καὶ ὅμως εἰς μίαν μετ' αὐτοῦ συνδιάλεξίν μου, διαρκέσασαν ὀλόκληρον ὥραν, οὔτε μία λέξις, ἐξῆλθεν ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ κ. Βενιζέλου κατὰ τῶν Βουλγάρων συμμάχων του.

Κατεπλάγην ἀπὸ τὴν ἄκραν αὐτὴν ἀβροφροσύνην. Καὶ κατεπλάγην

τοσοῦτον μᾶλλον καθόσον κάποια **φερόσιματα** τοῦ κ. Δάνεφ μὲ εἶχον ἀναγκάσει νὰ τοῦ εἶπω ὅτι ἐν ἔμοι ἡ φροντίς τῆς εἰλικρινείας ἐδέσποζε καὶ αὐτῶν τῶν διὰ τὴν πατρίδα στενοχωριῶν μου.

Ὁ πρῶν ἐπαναστάτης τῆς Κρήτης ἐφέρετο ὡς Ἄγγλος λόρδος!

Αἱ λοιπαὶ μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου σχέσεις μου εἶνε γνωσταί. Ὁλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν τηλεγραφημάτων μεταξὺ ἐκείνου καὶ ἐμοῦ. τὴν 13 καὶ 15 Ἰουνίου τοῦ 1913, τηλεγραφημάτων θεσάντων τὰς βάσεις ὀλοκλήρου τῆς Ἑλληνορουμανικῆς πολιτικῆς τοῦ ἔτους 1913.

Τὰ τηλεγραφήματα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν πανταχοῦ.

Εὐρίσκονται ἐπίσης εἰς τὸ ὠραῖον βιβλίον τοῦ ἐν Βρυξελλαῖς πρεσβευτοῦ τῆς Ρωμανίας κ. Djunara «ἐκατὸν σχέδια διανομῆς τῆς Τουρκίας» (σελίδες 575 καὶ 576).

Βασίζων εἰς μόνον τὸν λόγον μου, καὶ δὴ εἰς ἓνα λόγον ἰδιωτικὸν καὶ μυστικόν, τὴν πεποιθήσιν του ἐπὶ τῆς Ρωμουνικῆς πολιτικῆς ἐν ἣ περιπτώσει οἱ Βούλγαροι ἤθελον ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων, ὁ κ. Βενιζέλος μοῦ ἔδιδε τὴν ὑψηλοτέραν ἀπόδειξιν ἐκτιμήσεως καὶ ἐμπιστοσύνης.

Δὲν ἠπατήθη. Ἄλλ' αὐτὸ ἀποδεικνύει πόσον εὐτυχῆς καὶ γόνιμος ὑπῆρξεν ἡ ἐν Λονδίῳ συνάντησίς μας.

Ἄλλαι ἀλληλογραφαί μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ ἐμοῦ ἔμειναν μέχρι τοῦδε ἄγνωστοι.

Τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν αὐταὶ θέλουν δημοσιεῦθῆ θὰ εἶχαι ὅλαι πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Βενιζέλου.

Πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὸ Βουκουρέστιον ὅπως διαπραγματευθῆ τὴν εἰρήνην, τὸν εἶχα πληροφορήσει καὶ τὸν εἶχα προειδοποιήσει περὶ τῶν δυσκολιῶν τὰς ὁποίας θὰ συνήντα τὸ ζήτημα τῆς Καβάλλας ἐκ μέρους πλείστων Ἀνακτοβουλιῶν, τὰ ὁποῖα ἐσκέπτοντο ἀκόμη τότε ὅτι ἡ συνθήκη τῆς εἰρήνης, τὴν ὁποίαν ἐμεῖς θὰ συνήπτομεν, θὰ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐπιδοκιμασίας των.

Ἡρώτησα λοιπὸν τὸν κ. Βενιζέλον ἂν, ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἦτο ἀμετάπειστος. Οὗτος μοῦ ἀπήντησε διὰ τοῦ κατηγορηματικωτέρου τρόπου «Ναί».

Καὶ ἐπειδὴ ἐγνώρισα τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶχα καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἔλεγεν ὅλην τὴν ἀλήθειαν.

Ἦτο σημαντικὸν δι' ἐμὲ νὰ γνωρίζω ἀκριβῶς τὰ ὅρια μὲ τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατόν νὰ φθάσωμεν, ἢ μή, εἰς τὴν εἰρήνην.

* *

Τὸ ταξιδίδιόν μου εἰς Ἀθήνας καὶ ἡ εὐτυχῆς σύναμις τῆς Ἑλληνο-

τουρκικῆς εἰρήνης ἦτο ἀποτέλεσμα ἐπίσης μιᾶς μεταξύ ἡμῶν ἀλληλογραφίας.

Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀκόμη ὁ κ. Βενιζέλος ἔδωκε τὰ σοβαρώτερα δείγματα τῶν μεγάλων ἀρετῶν πολιτικοῦ ἀνδρός τὰς ὁποίας κέκτηται.

Χωρὶς τὴν εὐρύτητα τῶν βλέψεών του καὶ χωρὶς τὴν εἰλικρινείαν του, οὐδέποτε θὰ καταρωθοῦτο νὰ συναφθῇ ἡ εἰρήνη—καὶ δὴ τόσον ταχέως.

Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, κηρύττων δημοσίᾳ καὶ μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχα κάμει ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ὁ κ. Βενιζέλος μοῦ ἔδωκε μίαν ἀκόμη ἀπόδειξιν ὅχι μόνον τῆς τοσοῦτον εἰλικρινοῦς φιλίας του, ἀλλ' ἀκόμη καὶ τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου τῆς ψυχῆς του.

Πολὸν ὀλίγοι ἄνθρωποι θὰ ἔγραφον τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν οὗτος μοῦ ἀπηύθυνε κατὰ τὴν ἕξ Ἀθηνῶν ἀναχώρησίν μου.

Καὶ πόσαι ἄλλαι ἀκόμη περιστάσεις ὑπάρχουν καθ' ἃς συνειργάσθημεν καὶ τῶν ὁποίων φυλάττω ἀλησμόνητον ἀνάμνησιν!

Ἦθέλησα νὰ σᾶς εἴπω δύο λέξεις περὶ τοῦ μεγάλου ἀνδρός σας καὶ ἔγραψα *ἱστορίαν*.

Τοῦτο συμβαίνει διότι ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι ἕξ ἐκείνων οἱ ὅποιοι *δημιουργοὺν ἱστορίαν*.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, οἱ ἀπανταχοῦ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον νὰ ὑπερηφανεύωνται δι' αὐτόν. Καὶ ἡμεῖς ἐπίσης οἱ φίλοι του δικαιοῦμεθα νὰ τὸν ἀγαπῶμεν.

ΣΙΝΑΪΑ, 9 Ἰουνίου 1913

TAKE ΙΩΝΕΣΚΟ